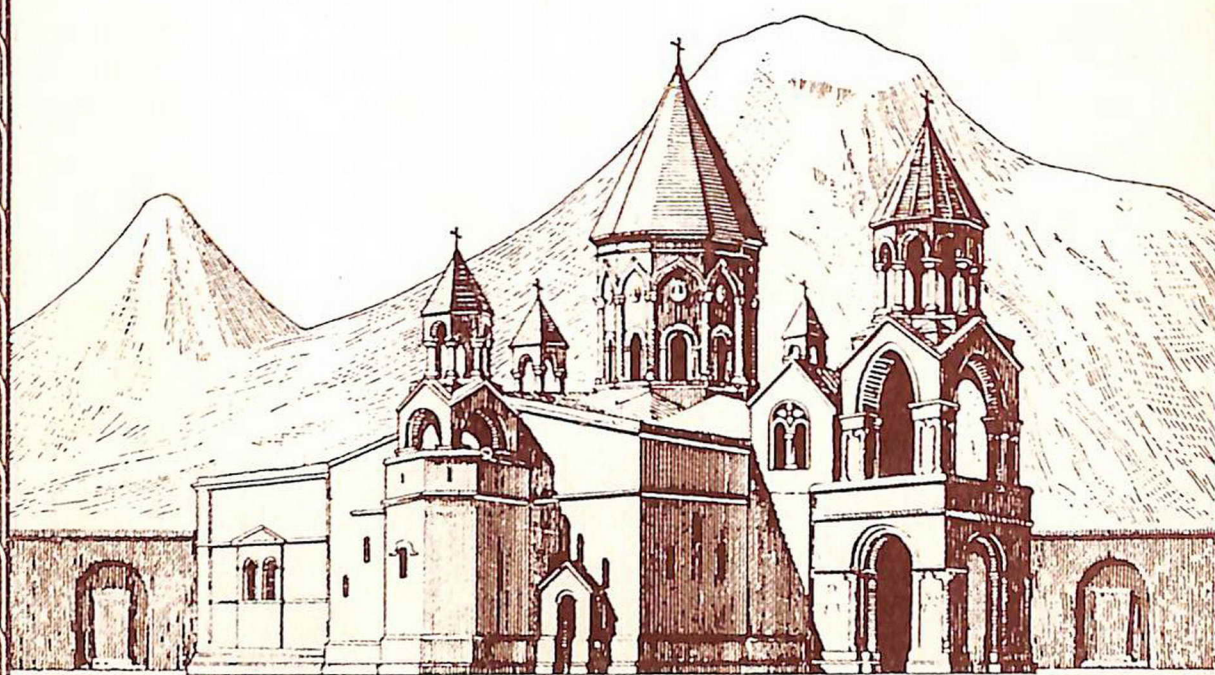

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

Զ
2011

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՈՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԱՄՈՒՆԻ

Յո-նիս

2011
Ս. Էջմիածին

ՆՐԱՄԱՆԱԲ

Տ. Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ

ՎԵՆԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ

**ԳԻՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՆԱՀԱՏԱՆԱՅ
ԱՌ ՄԻՐԵՑԵԱԼ ՈՐԴԻՆ ՄԵՐ ԵՒ ՀԱՐԱՋԱՏ ԶԱՒԱԿՆ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ ՍՐԲՈՅ ԷԶՄԻԱԾՆԻ
ՄԵԾԱՐԳՈՅ ՏԻԱՐ ԲՈՐԻՍ ՄԱՆԱԿՈՎ
ՈՐ Ի ՆՈՎՈՄԲԵՐՄԿ, ՈՂ**

Համագգային մեր նուիրական սրբավայր Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Հայրապետական Մեր օրհնութիւնն ենք բերում Ձեզ եւ առանձնակի գոհունակութեամբ անդրադառնում Ձեր եկեղեցաշէն ու ազգօգուտ գործունէութեանը:

Մեծարգոյ պրն. Սահակով,

Ծնունդով ու հասակ առնելով Վրաստանում, ապա նախախնամութեան կամքով բնակութիւն հաստատելով Ռուսաստանի Դաշնութիւնում, Դուք միշտ մնացիք հաւաքարիմ գաւակը աստուածասէր մեր ժողովրդի՝ հոգու ազնիւ նուիրումով ձգարելով հասարակական կեանքում արձանագրած Ձեր յաջողութիւնները ծառայեցնել նաեւ մեր ժողովրդի բարօրութեանը:

Ձեր ազգասէր, հայրենասնուէր եւ եկեղեցասէր հոգու կնիքն է կրում Ձեր բարի յանձնառութիւնը վիրահայ համայնքի գորացման գործում: Դուք սրտաբուխ, ազնիւ հովանաւորութեամբ սրանձնեցիք Տիրախնամ թեմի «Հայարարուն» մշակութային, կրթական ու երիտասարդական կենտրոնի կառուցումը, որն իր գործունէութեամբ նոր զարթօնք ու պայծառութիւն պիտի բերի Թբիլիսիում բնակեալ մեր ժողովրդի գաւակների ազգային ու հոգևոր կեանքին: Այսօր թեմի հոգևոր դասն ու հաւաքատը հայորդիները, Ձեր հանդէպ սէրն ու յարգանքն իրենց հոգիներում՝ աղօթում են Ձեզ եւ Ձեր ընտանիքի համար եւ երախտագիտութեան ազնիւ զգացումով հայցում Բարձրեալի հանապազ հովանին:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից Մեր բարձր գնահատանքն ենք բերում Ձեզ եւ սիրով ընդառաջ Վրաստանի Հայոց թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Վազգէն եպիսկոպոս Միրզախանեանի խնդրանքին, Հայրապետական այստեղ Կոնդակով շնորհում ենք Ձեզ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու:

Ս Ո Ւ Ր Բ Գ Ր Ի Գ Ո Ր Լ Ո Ւ Ս Ա Բ Ո Ր Ի Չ

պարտոյ բարձրագոյն շքանշանը:

Ի խորոց սրբի աղօթքով Բարձրեալն Աստուծոյ օրհնութիւնն ու օգնականութիւնն ենք հայցում Ձեզ եւ մաղթում, որ Տէրը պարգեւի Ձեզ եւ Ձեր ընտանեաց անդամներին քաջառողջ արեւշապութիւն եւ գործոց յաջողութիւններ:

Թող ընտանեկան Ձեր յարկը շնորհընկալը լինի երկնապարգեւ շնորհների եւ Բարձրեալի առաք ողորմութեան:

Ողջ լեռուք ի Տէր, գօրացեալ շնորհօք Սուրբ Հոգւոյն եւ յաւեր օրհնեալ ի Մէնջ. ամէն:

Օրհնութեամբ՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ

Տուաւ Կոնդակս ի 6-ն Յունիսի
յամի Տեառն 2011 եւ ի թուին հայոց ՌՆԿ
ի մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի
ընդ համարաւ 622

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՀՈՎՎԱԴԴԵՏԱԿԱՆ-ՄԻՋԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԱՅՅԸ ՎՐԱՍՏԱՆ

Հունիսի 10-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Բ Ծայրագույն Պապրիարք եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը միջեկեղեցական եւ հովվապետական վեցօրյա այցով մեկնեց Վրաստան՝ հրավերով Վրաց Ուղղափառ եկեղեցու Իլիա Բ Կաթողիկոս-Պապրիարքի եւ Վիրահայոց թեմի թեմական խորհրդի:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին այցի ընթացքում ուղեկցում էին Հայաստանի Աստվածաշնչային ընկերության գլխավոր քարտուղար Տ. Եզնիկ արքեպիսկոպոս Պեպրոսյանը, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի դիվանապետ Տ. Արշակ եպիսկոպոս Խաչատրյանը, միջեկեղեցական հարաբերությունների պարասխանաբար Տ. Հովակիմ եպիսկոպոս Մանուկյանը, «Էջմիածին» ամսագրի գլխավոր խմբագրի տեղակալ Տ. Շահե արքեպիսկոպոս, տեղեկավարական համակարգի տնօրեն Տ. Վահրամ քահանա Մելիքյանը, կաթողիկոսական գրասենյակի քարտուղար Տ. Ադամ քահանա Մակարյանը, ակադեմիկոս Նիկոլայ Հովհաննիսյանը եւ պրոֆ. Դավիթ Մուրադյանը:

Մինչ Բագրատաշեն հասնելը, Տավուշի մարզի սահմանին Հայոց Հայրապետին դիմավորեցին Տավուշի թեմի առաջնորդական տեղապահ Տ. Թորգոմ վարդապետ Տոնիկյանը եկեղեցականաց դասի ուղեկցությամբ եւ Տավուշի մարզային իշխանությունների ներկայացուցիչները՝ գլխավորությամբ մարզպետ Արմեն Դուրաբյանի:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին Բագրատաշեն սահմանակետում դիմավորեցին Վիրահայոց թեմի առաջնորդ Տեր Վազգեն եպիսկոպոս Միրզախանյանը, Զավախքում ընդհանուր առաջնորդական փոխանորդ Տ. Բաբկեն արքեպիսկոպոս Սարգսյանը, թեմի հոգևոր դասը, Վրաստանում ՏՏ արքեպիսկոպոս լիագոր դեսպան Հովհաննես Մանուկյանը: Ազգային տարազներով զգեստավորված երիտասարդներ աղ ու հացով ողջունեցին Վեհափառ Հայրապետին: Այնուհետև վրացական Սաղախո անցակետում պարզվեց, որ այստեղ դիմավորեց Նորին Սրբություն Իլիա Բ Համայն Վրաստանի Կաթողիկոս-Պապրիարքը՝ Վրաց Ուղղափառ եկեղեցու բարձրաստիճան հոգևորականների, ինչպես նաև Թբիլիսիի ու Մառնեուլիի շրջանի սահմանամերձ հայ համայնքների ներկայացուցիչների ուղեկցությամբ:

Եղբայրական ողջագուրումից հետո Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը ողջույնի խոսքով դիմեց Իլիա Բ Պապրիարքին եւ ներկա ժողովրդին: «Մենք անչափ ուրախ ենք որ մեր մուրբը Վրաստան ողջունվում է այսպիսի ջերմությամբ վրաց եւ հայ հավաքացյալների կողմից: Ձեր ժպտացող դեմքերն ու հայացքները խոսում են այն ուրախության մասին, որով դուք ընդառաջ եք ելել ձեր Հայրապետներին», - իշեց Նորին Սրբությունը: Ապա Իլիա Բ Պապրիարքը բարի գալուստ մաղթեց Ամենայն Հայոց Հայրապետին՝ անդրադառնալով երկու ժողովուրդների բարեկամությանը:

Ընդունելության ժամանակ փոխանակվեցին պաշտոնական ճառեր: Իր խոսքում Նոբին Սրբությունը գոհունակություն հայտնեց Վրաստան այցի առիթով, ապա անդրադարձ կատարեց երկու ժողովուրդների պարմական ընդհանրություններին և հայ-վրացական եկեղեցական հարաբերություններին: Այս առնչությամբ Վեհափառ Հայրապետը մասնավորաբար նշեց. «Արդարև, բազում են այն հոգևոր, մշակութային և պարմական կապերը, որ միավորում են մեր ժողովուրդներին՝ հակառակ պարմական զարգացումների արդյունքում մեր եկեղեցիների միջև ի հայտ եկած դավանաբանական փոքրերությունների: Հնագույն ժամանակներից մեր նախնիք ապրել ու արարել են կողք կողքի, խաղաղության և ազատության նույն հույսերն ունեցել, միմյանց աջակցել, միասնաբար պաշտպանել հայրենի րտունք և քրիստոնեական սուրբ հավատը: Առ Աստված ապավինությամբ, ամուր և

աներկբա հավաքով մեր ժողովուրդները դիմակայեցին նաև խորհրդային եկեղեցահալած ժամանակներին և այսօր վերահասարակել ու կառուցում են իրենց անկախ պետականությունը և պայծառացնում իրենց հոգևոր կյանքը, որպեսզի, ինչպես սաղմոսերգուն է ասում, Տիրոջ օրհնությունը ճանաչող ժողովուրդը միշտ Նրա երեսի լույսով ընթանա, Նրա անվամբ ցնծա և Նրա արդարությամբ բարձրանա:

Նոգևոր և ազգային կյանքի զարգացման նույն հույսերն ունենալով և ջանքեր ներդնելով, դժբախտաբար Մեր Եկեղեցին Վրաստանում շարունակում է կրել իր առաքելությանը խոչընդոտող դժվարություններ: Վիրահայոց թեմի վերջին քսան տարիների ցավալի կորուստներին անդրադարձ չկարարելով, լավապես՝ երեկ Վրաստանի նախագահի և Ձեզ հետ ունեցած զրույցից, կուզենայինք արարահայրել Մեր հավաքը, որ Ձերդ Սրբության գորակցությամբ վճիռներ պիտի գրեն թեմին իրավաբանական կարգավիճակ տալու և հայկական եկեղեցիները վերադարձնելու խնդիրները՝ ի նպաստ Վրաստանի հայ համայնքի հոգևոր կյանքի պայծառության:

Տանդիպման ընթացքում, ի հերեռումն Վրաստանի Տանրապետության նախագահի և Պարթիարքի հետ հունիսի 10-ին տեղի ունեցած զրույցի, ձեռք բերվեցին հետևյալ պայմանավորվածությունները. իբրև առաջին քայլ Վիրահայոց թեմին առաջիկայում պետք է շնորհվի իրավական կարգավիճակ: Տավասարիացում կարարվեց նաև, որ փլուզված և փլուզման վրանգի ենթակա հայկական եկեղեցիների նկարմամբ պարշաճ խնամք և հոգաբարություն պետք է դրսևորվի մինչ դրանք կվերադարձվեն հայոց թեմին: Տաջորդ փութում բնության կառնով հայկական եկեղեցիների վերադարձը Տայ Առաքելական Եկեղեցու Վիրահայոց թեմին:

Տայոց Տայրապետի գլխավորած պարվիրակությունը Վրաց Ողղափառ Եկեղեցում պաշտոնական հանդիպումից հետո այցելեց Ս. Նշան և Մուդնեցոց Ս. Գևորգ եկեղեցիներ:

Այնուհետև Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը մեկնեց Թբիլիսիի Տայ գրողների և հասարակական գործիչների պանթեոն, ուր Նորին Սրբությունը ծաղիկներ դրեց Խոջիվանքի պանթեոնում թաղված հայ մարտիրոսների շիրմներին, ապա կարարվեց հոգեհանգստյան արարողություն: Աղոթքից հետո Վեհափառ Տայրապետը իր օրհնությունը բերեց ներկա բազում հավարացյալներին: Նորին Սրբությունն անդրադարձավ Վրաստան կարարած իր այցի նպատակին. «Եկել ենք՝ մեր գավակներին բերելու օրհնություն Սուրբ Էջմիածնից, բերելու սեր ու կարոտ աշխարհասփյուռ մեր գավակներից, բերելու նաև մեր գնահատանքը ձեզ ամենքիդ, որ նախանձախնդիր կերպով ու հավաքարիմ ձեր հայրերի սրբազան ավանդներին ու ժառանգությանը, ձեր հայրերի սուրբ հավաքին՝ շարունակում եք աշխույժ ու բարգավաճ պահել հայ կյանքը Վրաստանում: Այսօր մեզ համար հոգեկան անհուն մխիթարություն է, որ ձեզ հետ միասին մենք աղոթք բարձրացրեցինք հիշարակի առջև մեր ժողովրդի մեծանուն գավակների, ովքեր փառավոր էջերն են կերպել վիրահայոց պարմության, ինչպես նաև փառավոր էջեր հայ մշակույթի պարմության մեջ», - նշեց Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն իր խոսքում:

Նույն օրը Վեհափառ Տայրապետն այցելեց Վրաստանում ՏՏ արտակարգ և լիազոր դեսպան Տովհաննես Մանուկյանի նստավայր: Երեկոյան Թբիլիսիի Դավթյանների տիկնիկային թարթոնի տանը Նորին Սրբությունը հանդիպեց և իր օրհնությունը բերեց Թբիլիսիի

հայ մարավորականության ներկայացուցիչներին: Հայ մշակույթի նվիրյալները Հայոց Հայրապետին դիմավորեցին ասմունքով, ինչպես նաև թափառի փնտրելու Ժաննա Դավթյանի կողմից բեմադրված ներկայացմամբ: Ջերմ գրույցի ընթացքում անդրադարձ կատարվեց Թբիլիսիի հարուստ և աշխույժ հայ մշակութային կյանքին, ինչպես նաև մշակութային և հասարակական գործիչների համագործակցությանը Վիրահայոց թեմի հետ:

Ըստ նախատեսված օրակարգի հունիսի 12-ին, Հոգեգալստյան փոփոխ, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբրելյան Բ Ծայրագույն Պապրիաթը և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը շքախմբի ուղեկցությամբ մեկնեց Թբիլիսիի Սուրբ Էջմիածին եկեղեցի, որպեսզի Վեհափառ Հայրապետին դիմավորեցին թեմի հոգևոր դասը և Թբիլիսիի հայ համայնքի հազարավոր ներկայացուցիչներ:

Մինչ եկեղեցու վերածման արարողությունը Նորին Սրբության հանդիսապետությամբ կատարվեց եկեղեցու հարեանությամբ կառուցված «Հայարպուն» կենտրոնի բացումը: Հովհաննես Թումանյանի կողմից 1921 թվականին հիմնադրված նշանավոր «Հայարպուն» կենտրոնը 1940-ականներին դադարել էր գործելուց: Սակայն 2011 թվականին Վիրահայոց թեմը հիմնադրում է համանուն կենտրոն՝ բարերարությամբ ռուսաստանաբնակ գործարար Բորիս Սահակովի և աջակցությամբ վիրահայ գործարարների:

Կենտրոնի մուտքի ժապավենը հարեցին փառ Բորիս Սահակովը և Երևանի քաղաքապետ Կարեն Կարապետյանը, որից հետո այս առիթով իր ուրախությունը հայտնեց Վիրահայոց թեմի առաջնորդ Վազգեն Սրբազանը՝ շնորհակալություն հայտնելով Նորին Սրբությանը Հայրապետական օրհնության և թեմի նկատմամբ ցուցաբերվող մշտական հոգաբարության և ուշադրության համար: Բացման առիթով Թբիլիսիի հայ համայնքին շնորհավորեցին արարողությունը ներկա Թբիլիսիի քաղաքապետ Գևորգի Ուզուլալան և Երևանի քաղաքապետը: Իր սրբի խոսքն ասաց նաև կենտրոնի բարերարը՝ շնորհավորելով ամենքին կարևոր այս ձեռնարկի առիթով: Վերջում ներկաներին իր օրհնությունը բերեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը: Նորին Սրբությունը, շնորհավորելով հայ համայնքին կենտրոնի բացման առիթով, մաղթեց, որպեսզի այն դառնա հայաշունչ մշակութային, ազգային, հոգևոր մի նոր օջախ՝ պահպանելով պարմական «Հայարպուն» կենտրոնի բարի ավանդույթները: Վեհափառ Հայրապետը, կենտրոնի հիմնումը նոր վկայություն նկատելով ազգային կյանքի վերագարթունքի՝ հորդորեց վիրահայերին իրենց զավակներին առաջնորդել այդ կենտրոն և անաղարտ պահել ու պահպանել իրենց ավանդույթները, լեզուն ու հարուստ մշակույթը:

Այնուհետև Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, իր օրհնությունը բաշխելով բարեպաշտ ժողովրդին, «Հրաշափառի» ներքո մուտք գործեց Սուրբ Էջմիածին եկեղեցի, ուր հանդիսապետեց վերանորոգված քաճարի վերածման արարողությունը:

Թբիլիսիի Սուրբ Էջմիածին (Էջմիածնեցոց Սուրբ Գևորգ) եկեղեցին կառուցվել է 1805 թ. հայ հասարակության ծախսերով: Հիմնադրումից ի վեր այն բազմիցս վերակառուցվել և նորոգվել է: Փուլման ենթակա եկեղեցին վերջին անգամ հիմնանորոգվեց 2006-2010 թթ. Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի և ԱՄՆ Հայոց Արևմտյան թեմի բարեպաշտ հայրերի նախաձեռնությամբ:

Օծման արարողությունից հետո Նորին Սրբությունը Հայ Եկեղեցու «Ս.Գրիգոր Լուսավորիչ» բարձրագույն շքանշանով պարգևատրեց «Հայարպուն» կենտրոնի բարերար Բորիս

Մահակովին՝ գնահատելով նրա եկեղեցասեր և ազգանվեր գործունեությունը: Ապա Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսն իր պարագամբ հղեց արարողությանը ներկա վիրահայությանը: Գոհություն հայտնելով Աստվածին՝ Վրաստանում հովվապետական այցելությամբ լինելու բերկրալի առիթի համար՝ Նորին Սրբությունն անդրադարձավ վիրահայության կյանքում նորաօժ տաճարի կարևորությանը. «Նոգեմորոգ այս պահին մեր մրափոխները վերստին ուղղվում են դեպի մեզ բոլորիս հարազատ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը, որպեսզի շողում է հայաստանը դեպի Աստված դարձրած լույսը, և սկիզբ են առնում մեր ժողովրդի հավաքը, քրիստոնեական կյանքի ուղին և սրբազան արժեքները: Այս արժեքներով սնված և Էջմիածնադրոշմ հավաքով գորացած հավաքավոր մեր հայրերը երկու դար առաջ կառուցեցին այս գեղեցիկ եկեղեցին և անվանեցին Սուրբ Էջմիածին, համոզմով, որ Սուրբ Էջմիածնի աստվածային անսպառելի լույսն է բաշխվում նվիրական այս աղոթավայրում:

Սուրբ Էջմիածինը, արդեն երկու դար շարունակ գրավելով հայաշատ հավաքար թաղամասում, իր խնկարույր կամարների ներքո է համախմբել Վիրահայոց թեմի հավաքավոր հայորդիներին, ովքեր աղոթքը իրենց շուրթերին և հայրենական հիշարարներն իրենց հոգիներում՝ վրաց հողի վրա ապրել են խաղաղ ու սրբազան ընթացքով և կազմակերպել ու խնամել իրենց համայնքային կյանքը: Ահավասիկ, Մեր հայրերի արդար աղոթքով ու քրքիրով շաղախված եկեղեցու օրհնությունը մեզ ուժ է տալիս և գորացնում մեզ մեր հավաքի մեջ՝ ջանք ու նվիրում բերելու և շնն ու պայծառ պահելու եկեղեցական և ազգային կյանքը, վերականգնելու խոնարհյալ մեր սրբավայրերը»: Եկեղեցու վերածնունդն առիթով, ի գնահատություն թեմակալ առաջնորդի նվիրյալ ու ժրջան ծառայության, Նորին Սրբությունը Վազգեն եպիսկոպոսին շնորհեց եպիսկոպոսական պանակե: Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը նաև իր գնահատանքը հայտնեց եկեղեցու նորոգության գործին մեծ աջակցություն բերած ԱՄՆ Արևմտյան թեմի բարեպաշտ հայորդիներին, իսկ նորաօժ Ս. Էջմիածին եկեղեցուն Նորին Սրբությունը նվիրեց Ս. Հաղորդության սկիհ:

Այնուհետև մատուցվեց հայրապետական Ս. Պատարագ, որից հետո ի պարիվ Ամենայն հայոց հայրապետի՝ առաջնորդարանի, «հայրություն» կենտրոնի հովանավորների և հայ համայնքի կողմից տրվեց պաշտոնական ճաշ, որին մասնակցում էին Վրաց Եկեղեցու ներկայացուցիչներ, տարբեր կրոնական համայնքների առաջնորդներ, Մամքիս-Ջավախքի և Քվեմո-Քարթլիի պետական և կրթական կառույցների ներկայացուցիչներ, բազում հայորդիներ: Ճաշկերույթն ամփոփվեց Վեհափառ հայրապետի օրհնության խոսքով: Հովվապետական այցի առիթով Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը օրհնության գրեք, հուշանվերներ շնորհեց մշակույթի անվանի գործիչներ Գիվի Շահնազարին և Անահիտ Բոստանջյանին, ինչպես նաև գործարարներ Սամվել Ադեկյանին, Ռաֆիկ Աղաջանյանին, Արամ Սիմոնյանին և Նելսոն Պերրոսյանին: Ամենայն հայոց հայրապետի մասնավոր գնահատանքի արժանացան նաև եկեղեցու շինարարներ Անարտի Սոթմունաշվիլին և Զուրա Գալսեփյանին:

Նույն օրվա երեկոյան Թբիլիսիում, ի պարիվ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի, համայն Վրաստանի Պապրիարքի կողմից տրվեց պաշտոնական ընդունություն, որին ներկա էին Վրաստանի պետական բարձրաստիճան այրեր, մրավորական-

ներ, Վրաստանում հավաքարմագրված օտարերկրյա դիվանագիտական առաքելությունների ներկայացուցիչներ և կրոնական համայնքների հոգևոր առաջնորդներ:

Ընդունելության ընթացքում Վեհափառ Նայրապետը հանդես եկավ պաշտոնական խոսքով: Անդրադառնալով երկու ժողովուրդների հարաբերություններին՝ Նորին Սրբությունը նշեց, որ հայ և վրաց ժողովուրդների բարեկամության համար բոլոր ժամանակներում ամուր երաշխիք է հանդիսացել Վրաստանի հայ համայնքը՝ հայոց ափյուռքի հնագույն և ավանդաշատ համայնքներից մեկը, որը եղել ու մնում է հայ-վրացական համագործակցությանը թելեր պարզեցող հիմնամուր կամուրջը: «Այսօր էլ Վրաստանի հայ գավազները, հավաքարիմ իրենց նախնյաց մեծ վասպակին, որպես օրինապահ, արժանավոր քաղաքացիներ, նախանձախնդիր նվիրումով, պարասխանաբարության և իրավունքի բարձր գիտակցությամբ վրաց ժողովրդի կողքին իրենց կարևոր ներդրումն են բերում Վրաստանի կյանքի բարօրությանն ու առաջընթացին»:

Այնուհետև Վեհափառ Նայրապետը անդրադարձ կարարեց վիրահայությանը հուզող խնդիրներին: Տեղեկացնելով հունիսի 10-ին Վրաստանի նախագահ Միխայիլ Սահակաշվիլիի հետ ունեցած հանդիպման մասին՝ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսը հանդիպմանը քննարկված Վիրահայոց թեմի խնդիրների առնչությամբ մասնավորաբար նշեց. «Զրույցի ընթացքում հարակցեցվեցին խնդիրների լուծման ուղիները: Իբրև առաջին քայլ՝ Վիրահայոց թեմին առաջիկայում կշնորհվի իրավաբանական կարգավիճակ, ինչպես և Նայաստանում վրաց եկեղեցական համայնքին, իսկ հաջորդ փուլում կքննարկվի եկեղեցիների վերադարձման խնդիրը: Նարկ ենք համարում նշել, որ Նայաստանում երբեմն որևէ խռնկոտ չի եղել և չկա վրաց համայնքի գրանցման համար: Վրաստանի նախագահը նաև վստահեցրեց մեզ, որ անհրաժեշտ աշխատանքներ կիրականացվեն Վրաստանի մշակութային ժառանգության մաս հանդիսացող հայկական եկեղեցիների պահպանության և փուլված եկեղեցու վերականգնման համար»:

Հունիսի 13-ին, Թ-իֆլիսի հայ համայնքին հրաժեշտ փալով, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Բ Ծայրագույն Պապրիարք և Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի գլխավորությամբ Նայոց Եկեղեցու պարվիրակությունը մեկնեց Ջավախք: Սա վերջին հարյուրամյակում առաջին հովվապետական այցն է Ջավախք:

Վեհափառ Նայրապետը Վրաց Իլիա Բ Պապրիարքի հետ նախ հյուրընկալվեց Բորժոմիում՝ Վրաց Եկեղեցու Բորժոմիի և Բակուրիանիի թեմի առաջնորդ Մերաֆիմ արքեպիսկոպոս Ջոջուայի, Բորժոմիի շրջանային ժողովի նախագահ Բեսիկ Քուրդաձեի և Բորժոմիի շրջանային վարչության նախագահ Վախթանգ Մախութաձեի կողմից, ապա մեքենաների շարասյունն ուղևորվեց դեպի Ախալցխա:

Քաղաքի մուրքին երկու Եկեղեցիների հովվապետներին դիմավորեցին Սամցխե-Ջավախքի նահանգապետ Լաշա Ճկադուան, Ախալցխի շրջանային ժողովի նախագահ Մալխազ Գիքոշվիլին, Ախալցխի շրջանային վարչության նախագահ Գեղա Դեմեդրաձեն, Ջավախքում առաջնորդական ընդհանուր փոխանորդ Տ. Բաբկեն արեղա Մալբյանը, փոխառաջնորդության հոգևոր դասը, համայնքային գործիչներ: Ապա Նայոց Նայրապետի գլխավորած պարվիրակությունը մեկնեց քաղաքի կենտրոնական հրապարակ, ուր Նամայն Վրաստանի Պապրիարքը և Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսն իրենց պարգամը և օրհնությունը բաշխեցին հայ և վրաց հավաքացյալներին:

Ախալցխայում Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը և Վրաց Պապրիարքն այցելեցին նաև Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ հայկական եկեղեցի (ԺՖ դ.): Եկեղեցու պարիսպների մոտ երկու Նովվապետներին ազգային երաժշտության հնչյունների ներքո, երկու երկրների դրոշակներով դիմավորեցին հայ համայնքի ներկայացուցիչները: Ազգային փառագներով պարանիները աղ ու հաց մատուցեցին Վեհափառ Տայրապետին և Վրաց Պապրիարքին: Այնուհետև «Տրաշափառով» հոգևորականների թափորը մուրք գործեց եկեղեցի: Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի նախագահությամբ կատարվեց գոհաբանական աղոթք, ապա բարեպաշտ ջալափառայերին հայրական իր պարգամն ուղղեց Գարեգին Բ Տայոց Տայրապետը: «Ուրախ ու քաջալեր ենք փնտրելով, որ դուք շարունակում եք դարեր ի վեր Ջալափառում ապրած ձեր հայրերի հավատարմորդ և ազգասեր ուղին՝ ձեր սրբերում անսասան պահելով հավատարմությունը մեր Սուրբ Եկեղեցուն, նախանձախնդիր լինելով ազգային մեր արժեքների հանդեպ և պահպանելով մեր հին ու հարուստ մշակույթը,

Ապա հավատարացյալներին իր օրհնությունը բաշխեց նաև Տամայն Վրաստանի Պապրիարքը: Իր խոսքում վրաց հովվապետը պարմական նկարեց Վեհափառ Տայրապետի այցը, ինչպես նաև շեշտեց վիրահայ համայնքի կարևոր դերակատարությունը Վրաստանի կյանքի փառքեր ոլորտներում:

Այցի ամիսով Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցուն նվիրեց Ս. Աստվածամոր պարկեր:

Արարողությունից հետո պատվիրակությունը մեկնեց Ախալցխայի Նովհաննես Թումանյանի անվան թիվ 3 հայկական դպրոց, ուր Գարեգին Բ Վեհափառ Տայրապետը և Իլիա Բ Կաթողիկոսը ներկա գրվեցին աշակերտների պատրաստած գրական-երաժշտական հանդիսության: Միջոցառման ավարտին երկու Եկեղեցիների հովվապետներին ողջունեց դպրոցի փնտրեն Սվետլանա Տարությունյանը: Վերջում ներկա աշակերտներին և ուսուցիչներին իր օրհնությունը բերեց Վեհափառ Տայրապետը՝ պարգամելով իբրև գանձարան փայտյալի իրենց դպրոցը:

Տունիսի 14-ի առավոտյան Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պապրիարք և Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը, շարունակելով հովվապետական այցը Ջալափա, մեկնեց Ծուղրուք գյուղ, որի Ս. Սիմոն եկեղեցում պահվում է Ծուղրուքի նշանավոր Ավետարանը: Ձեռագիր Ավետարանը համբուրելուց հետո Նորին Սրբությունը աղոթք բարձրացրեց Ջալափաի հայտնիների համար, ապա իր օրհնությունն ու պարգամը բերեց ներկա ծուղրուքիներին:

«Մենք փառք ենք փայլա Աստծուն, որ մեր գավակներն այսքան նախանձախնդիր են մեր Եկեղեցու նկարմամբ, իրենց հայրերի սուրբ հավատքի և ազգային մեր ժառանգության նկարմամբ և մայրենի լեզուն խնամում և գործարում են, պահում ու պահպանում են իրենց գավակների շուրթերի վրա», - նշեց Տայոց Տայրապետը՝ մաղթելով ծուղրուքիներին շարունակել աստվածասեր ու ազգամուկ ընթացքը և ապրել որպես հայ ժողովրդի արժանավոր գավակներ:

Նույն օրը հայոց պատվիրակությունն այցելեց Վրաց Եկեղեցու Ախալցխայի և Տաու-Կլարջերիի թեմի առաջնորդարան, ապա Տայրապետական շքախումբն Ախալցխայից ուղևորվեց Ախալքալակ:

Մինչ Ախալքալակ ժամանումը պատվիրակությունը կանգ առավ Ասպինձայի շրջակայ-

րոնում, որպեսզի Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսին և Տամայն Վրաստանի Պապրիարքին դիմավորեցին շրջանային վարչության նախագահ Բենտ Բեքաուրին, Դամալա գյուղի համայնքապետ Գուրգեն Թումասյանը, Դամալայի հայ համայնքի և Ասպինձայի վրաց բնակչության ներկայացուցիչներ:

Շրջակեկրթունի հրապարակում հավաքված Ասպինձայի և Դամալայի հազարավոր բնակիչների հետ հանդիպման ընթացքում Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի պարմական այցը Ջավախք ողջունեց Իլիա Բ Վրաց Պապրիարքը: Ապա Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի օրհնությունը ներկա ժողովրդին փոխանցեց Վեհափառ Տայրապետը:

«Դեպի ձեզ եկանք գոհության աղոթքով, ուրախ սրբով, քաջալեր հոգով, և ահա քրեանում ենք հավաքավոր ձեր հոգու խանդավառությունը, սերն ու հավաքարմությունը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հանդեպ, որով համախմբվել եք այսպիսով՝ դիմավորելու Տայոց և Վրաց Տայրապետներին», - ասաց Նորին Սրբությունը:

Ախալքալակ քաղաքի մուրթին երկու եկեղեցիների պետերին դիմավորեցին քրեական իշխանության մարմինների ներկայացուցիչները՝ Ախալքալակի շրջանային ժողովի նախագահ Տամկեր Մովսիսյանը, Ախալքալակի շրջանային վարչության նախագահ Նաիրի Իրիցյանը, Ախալքալակի շրջանի ոստիկանապետ Սամվել Պետրոսյանը, Ջավախքում առաջնորդական ընդհանուր փոխանորդ Տ. Բաբկեն արեղա Մալիսյանը, Ախալքալակի և Գումրուրդոյի առաջնորդ Նիկոլոզ միսրոպոլիտ Փաշուաշվիլին:

Ճաշակելով մարտցված աղ ու հացը՝ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը և Վրաց Պապրիարքը ողևորվեցին հայկական Ս. Խաչ եկեղեցի: Եկեղեցուն հարակից հրապարակում հավաքված հազարավոր հայորդիները դիմավորեցին իրենց Տայրապետին ազգային երաժշտությամբ, ծափողջույններով ու բարենաղթանքներով: Օրհնելով ժողովրդին՝ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն ու Վրաց Պապրիարքն առաջնորդվեցին Ս. Խաչ եկեղեցի, որպեսզի Վեհափառ Տայրապետի հանդիսապետությամբ կարարվեց գոհաբանական աղոթք: Ապա Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը Սրբալույս Մյուռնուռնով օծեց եկեղեցու բակում Ջավախք հովվապետական այցելության առիթով կանգնեցված խաչքարը:

Օծման արարողությունից հետո հրապարակում կառուցված բեմահարթակից երկու եկեղեցիների պետերն օրհնության խոսքով դիմեցին ներկա ժողովրդին: «Ավելի քան մեկ դար է անցել այն օրերից, երբ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոս Մկրտիչ Ա Վեհափառ Տայրապետն այցելեց սրբուհի Նունեի ուրնահետքերը կրող այս օրհնյալ երկրամասը՝ իր Տայրապետական օրհնությունը սփռելով հայության համընդհանուր ողևորության ու ցնծության մթնոլորտում: Այսօր էլ Մենք երջանկությունն ունենք այցելելու Ջավախքի հավաքավոր Մեր զավակներին և հայոց ոսկեդարին լեզվով դիմելու ձեզ, որով հայ հովիվները խոսել են Սուրբ Նունեի հետ, և փառաբանելու Աստծուն իր բոլոր շնորհների համար, փառաբանելու մեր Տեր Քրիստոս Քրիստոսին, որ այցելել է նաև հայ ու վրաց ժողովուրդներին, Իր Սուրբ Ավետարանով, Իր սրբերի վկայություններով հասարակել հավաքի մեջ, գորացրել ու շնորհազարդել արարածի մեջ և դարերի փորձությունների մեջ խնամել ու ապրեցրել փրկության հույսով: Դիմում ենք ձեզ նաև Մեր երջանկահիշարակ նախորդների փոխարեն, ովքեր ցանկանալով ցանկացան այցելել Ջավախք, սակայն հանգամանքները թույլատու չեղան», - ասաց Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը:

Նորին Սրբությունը Ս. Խաչ եկեղեցուն նվիրեց Ս. Աստվածամոր պարկեր, իսկ Ջա-

վախքի առաջնորդական ընդհանուր փոխանորդ Նայր Բաբկենի կուրծքը զարդարեց լան-
ջախաջով՝ գնահատելով նրա նվիրյալ ծառայությունը:

Իլիա Պարրիարքը ևս Ս. Գևորգի սրբապարկեր ընծայեց եկեղեցուն:

Այնուհետև Նամայն Վրաստանի Պարրիարքը և Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն այցե-
լեցին Ս. Միքայել վրացական եկեղեցի:

Նույն օրը երեկոյան Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Նայրապետն այցելեց Ախալքալսկի
թիվ 2 և թիվ 4 դպրոցները, ուր հանդիպումներ ունեցավ ուսուցիչների հետ, ինչպես նաև
ներկա գտնվեց այցի առիթով կազմակերպված գեղարվեստական երեկոյին:

Նունիսի 15-ին՝ հովապետական այցի վերջին օրը, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրա-
գույն Պարրիարք և Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն այցելեց Զավախքի մի շարք հայաբնակ
շրջաններ:

Առավոտյան Սամցխե-Զավախքի Ընդհանուր առաջնորդական փոխանորդության
առաջնորդարան այցելելուց հետո պարվիրականությունն ուղևորվեց Նինոծմինդա: Քաղա-
քի մարտույցներում Նայ և Վրաց Եկեղեցիների հովապետներին ողջունեց քաղա-
կապետը՝ գլխավորությամբ Նինոծմինդայի շրջանային ժողովի նախագահ Վլադիմիր
Սյամբուլյանի և Նինոծմինդայի շրջանային վարչության նախագահ Սամսոն Փնջոյանի,
հոգևոր դասը և համայնքային գործիչներ, քաղաքի կենտրոնական հրապարակում քաղա-
կանության հանդիպում ժողովրդի հետ, որտեղ ներկաներին իրենց պարգևները հանձնեց
Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը և Վրաց Պարրիարքը: Այցի առիթով կազմակերպվել էր նաև
ժողովրդական փոխանություն:

«Ուրախ ենք մեծապես, որ Սամցխե-Զավախքում եկեղեցասեր ու ազգասեր հայորդի-
ներդ հասարակումն ու անխաթար էք պահում հավատավոր կյանքը՝ խառնելով ազգային
մեր նվիրական արժեքներին, մեր լույս հավաքին, մեր Սուրբ Եկեղեցուն: Տեղյակ ենք, որ
ձեր ազնիվ աշխատանքով ջանքեր էք բերում Վրաստանի առաջընթացին, նպաստում երկ-
րում բարօրության ու վերագարթոնքի համար իրականացվող ծրագրերին ու գործընթաց-
ներին: Միքելիներ, գիտենք նաև, թե ինչպիսի փոփոխությամբ էք դիմագրավում փարբեր
մարտահրավերներն ու դժվարություններ, որոնց մեջ, սակայն, վառ էք պահում հույսն ու լա-
վարեւորությունը, առավել շեն ու բարձր կյանք կերպելով վճռականությունը», - ասաց Վե-
հափառ Նայրապետը՝ ընդգծելով, որ աշխարհասփյուռ հայ ժողովուրդը, ինչպես ամենուր,
Վրաստանում ևս, վկայեց, որ հայությունը, իր հոգում միշտ պայծառ է պահում հավաքի
աստվածապարզ լույսը, որը միշտ ճանաչում է հավատարմության սրբություն, և երբեք չի դադա-
րում հայ հավատարմության և հոգևորականի աղոթքը, չի պարսպում հույսն ու սերը, չի լռում
հայալեզու խոսքը:

Ժողովրդի հետ հանդիպումից հետո Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը և Նամայն Վրաս-
տանի Կաթողիկոս-Պարրիարքն եղան Խոջաբեկի Սուրբ Սարգիս հայկական եկեղեցում,
որտեղ կատարվեց համարել մաղթանք-աղոթք:

Այնուհետև ի պատիվ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի քաղաքի իշխանությունների կողմից
Նինոծմինդայում քրվեց պաշտոնական ճաշ, որի ընթացքում Վեհափառ Նայրապետը օրի-
նության գիր շնորհեց մշակույթի անվանի գործիչ Ժորա Մոխչյանին, գործարարներ Արամ
Սանոսյանին և Արմեն Ղարսյանին:

Այնուհետև Նայրապետական շքախումբն ուղևորվեց դեպի Վահան Տերյանի ծննդա-

վայր Գանձա գյուղ: Ճանապարհին պատվիրակությունը կանգ առավ Մաթխա գյուղի հերոսամարտի Խաչքարի և 1989 թվականի ապրիլի 9-ի հիշարարկի հուշարձանի մոտ: Վեհափառ Հայրապետը ծաղիկներ դրեց հուշակոթողին, կարարվեց հոգեհանգստյան աղոթք, ապա Նորին Սրբությունն իր պարգամը հղեց հավաքված հարյուրավոր հայորդիներին:

Գանձա գյուղում Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը նախ այցելեց Սուրբ Կարապետ հայկական եկեղեցի՝ իր օրհնությունը բերելով եկեղեցու կամարների ներքո խմբված ժողովրդին, ապա եղավ Վահան Տերյանի փուն-թանգարանում:

Նինոծմինդայի շրջանի հայրապետական այցելության ավարտին շարասյունն ուղևորվեց դեպի Ծալկայի շրջան: Ծալկայի շրջանի Այազմա գյուղում, հակառակ հորդառապ անձրևին, Ամենայն հայոց Կաթողիկոսին մեծ խանդավառությամբ ողջունեցին Ծալկայի հայությունը և փեղի իշխանությունները: Հանդիպման առիթով հայոց Հայրապետին ողջունելու եկած ժողովրդին իր օրհնությունը բաշխեց Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը: «Պատմական այս բնակավայրում, բնության գեղաշուք գրկում, հազարավոր հայորդիների ոգեշնչման աղբյուր հանդիսացած Փարվառա լճի մոտ հանգրվանած՝ դո՛ք, սիրելի՛ հավաքավոր ժողովուրդ, անմասն չեք Վիրահայոց թեմում սկսված ազգային-եկեղեցական, մշակութային վերելքից: Այսօր Հայրապետիս սիրտն առանձնահատուկ ջերմությամբ և հոգևոր գվարթությամբ է համակված, բանգի փսնում ենք մեր Եկեղեցու հարազատ գավակներիդ հավաքքի մեջ ամուր, հայրենական արժեքների հանդեպ նախանձախնդիր, ձեր փունը շենացնելու, հոգևոր ու ազգային ձեր կյանքը գորացնելու նվիրումով լեցուն և բարի հույսով՝ դեպի ապագան: Ձեզ այսպեղ համախմբել է սերը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հանդեպ, հավաքարմությունը ազգային ավանդներին և մշակույթին, որոնցով կրթվել ու դաստիարակվել եք և որոնք ուզում եք փոխանցել ձեր գավակներին», - ասաց Նորին Սրբությունը՝ հորդորելով ջանք և եռանդ չխնայել՝ ազգային ինքնությունն ու արժանապատվությունը, հայրենի սրբազան ավանդները պահպանելու նախանձախնդրության մեջ:

Հանդիպումից հետո վրացական Ժդանովկա գյուղի սահմանակցություն Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը և Վրաց Պապրիարքը հրաժեշտ փոխեցին միմյանց, նույն օրվա երեկոյան Ամենայն հայոց Հայրապետն իր շքախմբով, ավարտելով միջեկեղեցական և հովվապետական այցը Վրաստան՝ վերադարձավ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին:

**Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԽՈՍՔԸ ՎՐԱՍՏԱՆ-ՆԱՅԱՍՏԱՆ ՍԱՆՄԱՆԻՆ
ԴԻՄԱՎՈՐԵԼՈՒ ԵԿԱԾ ՆԱՅՈՐԴԻՆԵՐԻՆ**

/10 հունիս, 2011 թ./

Ձերդ Սրբություն,
Սիրելի Սրբազան, Նոգեշնորհ Նայրեր,
Սիրելի դեսպաններ,
Բարեպաշտ հայորդիներ և բոլոր ներկաներ,

Ուրախություն է Մեզ համար, երբ Նայասարանի ու Վրասարանի սահմանին Նամայն Վրաց Նորին Սրբություն Իլիա Բ Նայրապետի հետ ողջագործումից հետո Մեզ ընդառաջ հանդիպում ենք Մեր ժողովրդի գավակներին, ովքեր եկել են դիմավորելու Նայոց Նայրապետին:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից այսօր գոհության աղոթքով Մեզ ուղեկցող շքախմբի հետ ճանապարհվել ենք Թբիլիսի՝ Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցու գահակալ Իլիա Բ-ի Պատրիարք-Կաթողիկոսի հրավերով եղբայրական այցելություն կատարելու Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցուն, նաև՝ Նովապետական այցով լինելու Վիրահայոց թեմում, Մեր օրհնությունը բաշխելու սիրելի Մեր գավակներին, որպեսզի առավել զորանան հույսի ու հավարի, եկեղեցասիրության ու ազգամոլորման մեջ:

Մեր Նովապետական այցի ընթացքում հանդիպումներ ենք ունենալու Թբիլիսիի և Ջավախքի հայ համայնքների հետ: Նադորդակից ենք լինելու Վիրահայոց թեմի հոգևոր-ազգային կյանքին, այցելելու ենք եկեղեցիներ, հոգևոր, կրթական, համայնքային հասարակություններ: Խնդակից ենք լինելու Մեր գավակներին իրենց ձեռքբերումների համար, ծառացած մարտահրավերների և խնդիրների քննարկումով հաղթահարման ուղիներ ենք փնտրելու վրաց մեր եղբայրների և իշխանությունների հետ:

Նայրապետիս սիրտը ջերմությամբ և հոգևոր զվարթությամբ է համակվում, քանզի վիրահայ մեր ժողովրդի հետ հանդիպման այս առաջին հանգրվանին ձեր աչքերում արևմտում ենք որդիական սերը մեր Եկեղեցու, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հանդեպ, նախանձախնդրությունը՝ ազգային ձեր ինքնությանը, նաև՝ հույսն ու լավատեսությունը վաղվա օրվա, որի երաշխիքը վրաց եղբայրների հետ ձեր խաղաղ, սիրով ու համագործակցությամբ, ջանք ու արարումով լեցուն կյանքն է:

Ապրելով Նայասարանի և Վրասարանի անմիջական սահմանին՝ դուք յուրօրինակ կամուրջ եք երկու երկրների միջև, որպես հյուրընկալներ՝ առաջին ընդունողներն ու ողջունողները մեր երկրներ այցելողների: Այսպես են առաջինը բացահայտվում հավարակից մեր երկու ժողովուրդների ունեցած նմանություններն ու ընդհանրությունները՝ արտահայտված կենցաղում և մարդկային պարզ փոխհարաբերություններում, որոնցով ձեր համեստ ներդրումն էք բերում Կրթաշրջանի համար կարևոր՝ վստահության ամրապնդմանը:

Ուրախ ենք ականատեսը լինելու, որ սահմանամերձ այս շրջանում հայերի և վրացիների հետ կողք կողքի ապրում եք՝ խաղաղ և համերաշխ, յուրաքանչյուրը հավատարիմ իր

հոգևոր ու ազգային արժեքներին, հարգելով միմյանց իրավունքներն ու ավանդությունները: Նույն ոգով պիտի շարունակվեն բարեկամության ու միմյանց աջակցության ավանդույթները: Այսպիսի եղբայրական վերաբերմունքն ու կապերը կարող են լավագույն օրինակ հանդիսանալ մեր ժողովուրդների հարաբերությունների առավել զարգացման և զորացման, կայուն ու ներդաշնակ կյանքի կառուցման համար:

Թող ձեր սերը հանդես մեր Եկեղեցին և Միաձնաէջ Սուրբ Աթոռը աննվազ լինի և զորացնի ձեզ հավաքելով, որը լույս է առաջնորդության, զենք է պաշտպանության, կյանք է և փրկություն, որի հույսն ունենք ապավինությամբ մեր Տեր Նիսուս Քրիստոսի: Նրա Սուրբ Ավերարանին հավատարմությամբ ապրեք ձեր կյանքը, Նրա պարգամներով կրթեք ձեր զավակներին, սնուցեք մեր պարմության հիշատակներով, մեր նախնյաց ժառանգությամբ ու ավանդներով՝ միշտ հաստատուն մնալով բարեկամության ու եղբայրության փրավանդ արժեքներին:

Աղոթում ենք, որ Աստված խաղաղ պահի մեր երկրները և օրհնի մեր ժողովուրդների կյանքը, ջանքերը և արդար ու բարի հույսերը:

Շնորհ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցին ընդ ձեզ և ընդ ամենեսեան. Ամեն:

**Ն.Ա.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ ՆՈՐԻՆ ՍՐԲՈՒԹՅՈՒՆ ԻԼԻԱ Բ ՎՐԱՅ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ-ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ ՆԵՏ ՆԱՆԴԻՊՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ**
(10 հունիսի, 2011 թ.)

«Երանի ժողովրդեան, որ գիտեն զօրհնութիւնս քո Տէր,
ի յոյս երեսաց քոց գնացեն եւ յանուն քո ցնծացեն զօրհանապագ,
եւ յարդարութեան քոմ բարձր եղիցին»:
(Մատթ. 2Ը 16-17)

Միբեցյալ եղբայր ի Բրիսպոս,

Ուրախ է Մեր հոգին, որ առիթն ունենք վերստին այցելելու քրիստոնեական սուրբ վկայություններով ու ազգային ավանդություններով հարուստ Ձեր պատմական երկիր՝ հանդիպելու Ձերոջ Սրբությանը եւ հաղորդ դառնալու Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցու լուսավոր, նոր ձեռքբերումներին, ինչպես նաև՝ Նովապետական նվիրական այց կատարելու վիրահայ համայնքին եւ օրհնելու աստվածասեր մեր ժողովրդին ու նրա ջանքերը, որոնք նոր վկայություններով ամրացնում են մեր ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունը:

Արդարև, բազում են այն հոգևոր, մշակութային եւ պատմական կապերը, որոնք միավորում են մեր ժողովուրդներին՝ հակառակ պատմական զարգացումների արդյունքում մեր Եկեղեցիների միջև ի հայր եկած դավանաբանական տարբերությունների: Նուագույն ժամանակներից մեր նախնիք ապրել ու արարել են կողք կողքի, խաղաղության եւ ազատության նույն հույսերն ունեցել, միմյանց աջակցել, միասնաբար պաշտպանել հայրենի գյուղ եւ քրիստոնեական սուրբ հավաքքը: Առ Աստված ապավինությամբ, ամուր եւ աներկբա հավաքքով մեր ժողովուրդները դիմակայեցին նաև խորհրդային եկեղեցափախած ժամանակներին եւ այսօր վերահաստատել ու կառուցում են իրենց անկախ պետականությունը եւ պայծառացնում իրենց հոգևոր կյանքը, որպեսզի, ինչպես սաղմոսերգուն է ասում, Տիրոջ օրհնությամբ ճանաչող ժողովուրդը միշտ Նրա երեսի յույտով ընթանա, Նրա անվամբ ցնծա եւ Նրա արդարությամբ բարձրանա:

Ուրախություն է Մեզ համար տեսնել այն հոգևոր զարթոնքն ու առաջընթաց կյանքը, որ ապրում է Վրաստանը, եւ որին, ինչպես դարեր շարունակ, իր մասնակցությունն է բերում Վրաստանի հայ համայնքը: Հոգևոր եւ ազգային կյանքի զարգացման նույն հույսերն ունենալով եւ ջանքեր ներդնելով, դժբախտաբար Մեր Եկեղեցին Վրաստանում շարունակում է կրել իր առաքելությանը խոչընդոտող դժվարություններ: Վիրահայոց թեմի վերջին քսան տարիների ցավալի կորուստներին անդրադարձ չկատարելով, լավաբեր՝ Վրաստանի նախագահի եւ Ձեզ հեր հանդիպումից, կուգենայինք արտահայտել Մեր հավաքը, որ նաև Ձերոջ Սրբության գորակցությամբ վճիռներ պիտի գտնեն թեմին իրավաբանական կարգավիճակ տալու եւ հայկական եկեղեցիները վերադարձնելու խնդիրները՝ ի նպաստ Վրաստանի հայ համայնքի հոգևոր կյանքի պայծառության եւ ի վկայություն մեր եկեղեցիների ու ժողովուրդների եղբայրության:

Ձերոջ Սրբություն, մեր հանդիպման առիթով նվիրում ենք Ձեզ առաքելապարիվ Սուրբ

Նունեի սրբապարկերը: Այն, դեգերումների երկար ճանապարհ անցնելով, հասել է մեզ, եւ իր վրա կրող հերքերով հիշեցնում է եկեղեցիների ավերվելու, կողոպտվելու, անխնամ մնալու ժամանակների մասին: Թող սրբուհու բազմաչարհար նկարը վկան լինի մեր ժողովուրդների հավաքաշեն նոր ժամանակների:

Սուրբ Նունեի եւ մեր Եկեղեցիների համար նույնքան հարազատ մյուս սրբուհու՝ Սուրբ Շուշանիկի բարեխոսությունների հայցով աղոթում ենք առ Բարձրյալը, որ քաջամողջություն պարգևի Ձերդ Սրբությանը, երկար պարիների գահակալություն եւ նոր ձեռքբերումներ ու մնայուն գործեր՝ ի սեր Վրաստանի, Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցու եւ աստվածասեր ժողովրդի:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ ԹԲԻԼԻՍԻ ՍՈՒՐԲ
ԵՐՐՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒՄ
(10 հունիսի, 2011 թ.)

Սիրեցյալ եղբայր ի-Քրիստոս,

Գոհություն եմք հայտնում Բարձրյալին մեր այս հանդիպման համար, որը փոխ է ունենում Նոգեգալստյան շնորհաբաշխ փոխի հոգևորագ օրերին:

Վրաստան եմք ողևորվել Ձեր հրավերով և Վիրահայոց թեմ՝ Նովկապետական այց կատարելու համար: Ձերդ եղբայրության հեղ աղոթական օրեր պիտի ապրենք՝ հանդիպելով մեր եկեղեցիների հավատարմոր գավակներին, այցելելով հայոց և վրաց եկեղեցիներ ու վանքեր: Պիտի քննարկենք երկուսս մեր եկեղեցիներին հուզող հարցեր և խոսենք մեր համագործակցությունը գորացնելու հնարավորությունների մասին: Եկել եմք քաջալեր հոգով և հավատով, որ մեր հանդիպումը պիտի ամրապնդի դարերով վկայված եղբայրությունը և բարեկամությունը մեր ժողովուրդների և նոր առիթ դառնա պատասխաններ գտնելու մեր առջև այսօր համոռ հարցերին, հաղթահարելու մեր մտահոգություններն ու դժվարությունները՝ ի սեր այն մեկ և նույն հույսի, որին Աստված կոչեց մեզ:

Տասը տարներ են անցել Թբիլիսիում մեր հանդիպումից, երբ Մեր գահակաության առաջին տարում այցելեցինք Ձեզ, իսկ փոխադարձ այցով 2003 թ. Ձերդ Սրբությունը այցելեց Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին: Մենք միասին աղոթեցինք միաձուլառույց Սուրբ Էջմիածնում, Երեսնի Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցում, որ խորհրդանշել է Նայասարում քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակելու 1700-ամյակի: Այսօր աղոթում եմք Սուրբ Երրորդություն եկեղեցում, որը խորհրդանշում է Վրաց Եկեղեցու վերագաղթները: Փառք Տիրոջը, այս տարիներին բարի արգասիքներով գորացել են մեր եկեղեցիները, Նայասարն ու Վրաստանն ապրում են հոգևորագ օրեր այնպես, ինչպես 17 դար առաջ, երբ քրիստոնեությունն ընդունեցին պետականորեն:

Աստված օրհնությամբ մեր առաքելությունը արգասավորելու բարի առավուր է բացվել: Մեր ժողովուրդները ուրախությունն են ապրում իրենց հայրենի ազադ պետականության վերահաստատման և իրենց հոգևոր-եկեղեցական կյանքի վերանորոգության: Այսօր, երբ կրոնական արժեքների անտեսման, բարոյական հարաբերապաշարության և բազմաթիվ այլ կեղծ ազադարենց գաղափարախոսությունների հետեանքով մարդկությունը կանգնած է աշխարհիկացված՝ կրոնաթափ հասարակության վրանգի առջև, միևնույնություն է Մեզ համար, որ արդյունավոր է մեր եկեղեցիների առաքելությունը, և մեր տաճարները բազմամարդ են Աստծո խոսքը լսելու կարոտ հավատացյալներով: Մեր ժողովուրդներին, որ քրիստոնեական հավատքը կրում են որպես մաշկի գույն, ոչ մի մոլորեցնող ուսմունք ու վարդապետություն, կարիքի ու նեղության մեջ տուր, խաբեպարի ոչ մի խոստում չեն կարող հեռացնել ազգային-հոգևոր մեր Սուրբ Ավանդությունից, առաքելաշավիղ ճանապարհից մեր եկեղեցիների:

Աղոթական այս պահին Սուրբ Երրորդություն եկեղեցում Մեր ցավակցությունն ենք հայտնում Ձերդ Սրբությանը և վրաց ժողովրդին մայիսի 25-ին Թբիլիսիում փառաբանված թաղամասերի ժամանակ գոհվածների կապակցությամբ: Այս Սուրբ Տաճարում հայցում ենք, որ Տերը երկնային երանության մեջ խաղաղությամբ ընդունի գոհվածների հոգիները և Սուրբ Նոգու շնորհով մխիթարություն պարգևի նրանց հարազատներին: Աղոթում ենք, որ այստեղից չխռովվի և չվրանգվի վրաց ժողովրդի կյանքը, այլ Աստուծո օրհնության ներքո շինանա ու պայծառանա՝ լի ձեռքբերումներով ու խնդությամբ:

Առ Աստված աղոթքով՝ մաղթում ենք Ձերդ Սրբությանը քաջամոլություն և արեւշապություն, որպեսզի փրախնամ Ձեր հոտը առաջնորդեք դեպի հավաքված ոռոգյալ, բարեբեր ու օրհնյալ հանգրվաններ՝ ի պայծառություն Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցու և Վրաստանի Նախապետության:

Թող Տերը խաղաղ պահպանի մեր երկրները և գորացնի մեզ մեր առաքելության մեջ և օրհնի մեր ջանքերը՝ ի սեր մեր եկեղեցիների և ժողովուրդների եղբայրության գորացման ու ամրապնդման:

**Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԽՈՍՔԸ ԹԲԻԼԻՍԻ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾԻՆ
ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՎԵՐԱԾՄԱՆ ԱՌԻՑՈՎ
(Թբիլիսի, 12 հունիսի, 2011 թ.)**

Յանուն Տօր և Որդոյ եւ Տոգոյն Սրբոյ, ամէն:

«Տոգի Աստուծոյ եւ խորհրդոյ, հոգի հեգութեան եւ զօրութեան,
հոգի իմաստութեան եւ գիտութեան, հոգի երկիւղի
աստուծաշարութեան, աղաչեմք, շնորհեա եւ
մեզ ողորմութեամբ ի Քոց պարգեացոյ»:

(Շարական հոգեգալստեան)

Սիրելի հավաքավոր զավակներ Մեր,

Գոհություն եւ փառք ենք վերառաքում առ Երկնավոր մեր Տերը, որ Մեզ բերկրալի առիթը շնորհեց ի Քրիստոս սիրեցյալ մեր հոգևոր եղբոր՝ Իլյա Բ Նամայն Վրաց Կաթողիկոս-Պատրիարքի հրավերով եւ Նովակապական այցելությամբ լինելու Վրաստանում ու հանդիպելու ձեզ հետ: Մեր հոգին լի է ուրախությամբ ու խնդությամբ, քանզի Մեր սիրելի հավաքավոր զավակներիդ հետ համախումբ ենք այսօր, եւ մեզ հետ են մեզ աղոթակից Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցու մեր հոգևոր եղբայրները եւ Թբիլիսիի ու Երեւանի հարգարժան քաղաքացիները: Ողջունում ենք այսպեղ ներկայությունը նաեւ ՏՄ մեծահարգ ղեկավարի:

Տոգեգալստյան շնորհառաք այս օրը շարականագրի բառերով հայցում ենք Սուրբ Տոգու շնորհները աշխարհին, համայն մեր ժողովրդին: Նավարթով է բացվում աղբյուրը Սուրբ Տոգու բյուր շնորհների, որոնք զարդարում են հոգիները հավաքացյալների, լուսավորում իմաստությամբ, գորացնում քաջակությամբ, հոգու խաղաղությամբ եւ ուրախությամբ: Սուրբ Տոգին Տիրոջ մկրտության ժամանակ աղավաղեց երեսոց՝ որպես բյուր շնորհներով խաղաղություն փրկածող, եւ Տոգեգալստյան օրը հրե լեզուների փոխով իջավ առաքյալների վրա: Կրակի մաքրող գործության նմանությամբ Աստուծո Տոգին սրբագործում է հավաքացյալներին, ամրապնդում հավաքը, ոգու արիությունն ու կամքը: Դարեր շարունակ առ Աստված հավաքը Սուրբ Տոգու շնորհներով ուժ է փվել մեր ժողովրդին՝ դիմակայելու ժամանակների փորձություններին ու դժվարություններին եւ անսասան պահելու բարեպաշտ հոգու գործությունն ու հոգևոր ուրախությունը, ինչպես առաքյալն է ասում՝ «Ընդունեցիք Խոսքը բազում նեղության մեջ Սուրբ Տոգու ուրախությամբ» (Ա Թ-եսաղ. Ա 6):

Սիրելիներ, Տոգեգալստյան օրը Վերնադարձը առաքյալները միասիրտ ու միաբան էին: Գովելի միաբանությունը եւս արժանի է դարձնում աստվածային շնորհներին: Մեր կյանքում Աստուծո Սուրբ Տոգու պարգևներով է նաեւ, որ մեր ժողովուրդը միաբանվում է մեկմեկու օգնելու ու զորակցելու, որի վկայությունը նաեւ նորոգված այս եկեղեցին է՝ ԱՄՆ Տայոց Արևմտյան թեմի բարեպաշտ հայորդիների համախումբ աջակցությամբ: Սուրբ Էջմիածին եկեղեցին այսօր վերածովեց Տայրապետ եւ հուր մեր միասնական աղոթասացությամբ եւ այսուհետ օրհնություն է բաշխելու հավաքացյալներին ու Վրաց երկրին: Արդարեւ, Սուրբ

Նոգին ներկա է մեր մեջ մեր ամեն բարի, ճշմարիտ ու արդար գործերի հեղինակ, հավաքավոր մեր ընթացքներում, մեր միասնական աղոթքներում:

Նոգենորոգ այս պահին մեր մտածումները վերստին ուղղվում են դեպի մեզ բոլորիս հարազատ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը, որտեղից շողում է Նայաստանը դեպի Աստված դարձրած լույսը, և սկիզբ են առնում մեր ժողովրդի հավաքը, քրիստոնեական կյանքի ուղին և սրբազան արժեքները: Այս արժեքներով սնված և Էջմիածնադրոշմ հավաքով գորացած հավաքավոր մեր հայրերը երկու դար առաջ կառուցեցին այս գեղեցիկ եկեղեցին և անվանեցին Սուրբ Էջմիածին, համոզումով, որ Սուրբ Էջմիածնի աստվածային անսպառնելի լույսն է բաշխվում նվիրական այս աղոթավայրում:

Երկու դար Սուրբ Էջմիածինը՝ գրավելով հայաշատ Նավթաբաթ թաղամասում, իր խնկաբույր կամարների ներքո է համախմբել Վիրահայոց թեմի հավաքավոր հայորդիներին, ովքեր աղոթքը իրենց շուրթերին և հայրենական հիշարարները հոգիներում՝ վրաց հողի վրա ապրել են խաղաղ ու սրելոծագործ ընթացքով և կազմակերպել ու խնամել իրենց համայնքային կյանքը: Ահավասիկ, Մեր հայրերի արդար աղոթքով ու քրքիրներով շաղախված եկեղեցու օրհնությունը ուժ է տալիս և գորացնում մեզ մեր հավաքի մեջ՝ ջանք ու նվիրում բերելու և շեն ու պայծառ պահելու եկեղեցական և ազգային կյանքը, վերականգնելու խոնարհյալ մեր սրբավայրերը: Վիրահայոց թեմում խնդիրներ ունենք հայկական եկեղեցիները թեմին վերադարձնելու, մեր հայրենի ժառանգությունը խնամալ պահպանելու, թեմին իրավաբանական կարգավիճակ շնորհելու հեղինակավոր կապով: Նավթաբում ենք, որ եղբայրական սիրտ ու գորակցության այն ոգով, որոնք դարերով նվիրագործել են բարի հարաբերություններն ու բարեկամությունը մեր երկրների ու հավաքակից ժողովուրդների, այս խնդիրները իրենց ցանկալի լուծումը պիտի գտնեն:

Սիրելի զավակներ Մեր, Վիրահայոց թեմը միշտ գրավում է Մեր ուշադրության կենտրոնում և Մեր աղոթքներում: Այսօր գոհունակություն է Մեզ համար անդրադառնալ, որ մարաշահապետների ու խնդիրների առկայության պայմաններում նաև հաջողություններ են արձանագրվել Վիրահայոց Տիրախում թեմում: Նայրապետական Մեր պարզամտ է ձեռք, որ ապրեք հավաքով, գորանաք Սուրբ Նոգու շնորհներով, որոնք ոռոգում ու նորոգում են հոգիները, քանզի «Նոգին օգնության է հասնում մեր փկարություններին,.... բարեխոս է լինում մեզ անմոռն հառաչանքով» (Նոգ. Ը. 26): Ձեր և մեր բոլոր զավակների հոգևոր ուժով, քրիստոնեական ճանաչողությամբ, ավերարանական պարզամտներին հավաքարմությամբ միշտ հաստատվում ու պայծառ պիտի լինի Մեր Եկեղեցին: Շարունակելով վիրահայոց հարուստ ավանդները, Վիրահայոց թեմի ձեր բարեխոս առաջնորդ Սրբազանի ու բոլոր եկեղեցականների հեղինակաբար պայծառացրեք հոգևոր և ազգային ձեր կյանքը, խնամեք ու պահպանեք հայոց լեզուն, մեր մշակույթն ու հայրենական արժեքները: Մենք լիահույս ենք, որ թեմի հոգևորականաց նվիրյալ ծառայությամբ, վիրահայ համայնքի արդյունավոր գործունեությամբ և Աստծո բարեխոս կամքով պիտի հաղթահարվեն բոլոր դժվարությունները, որոնք ծառացած են թեմի առջև:

Սիրելի զավակներ Մեր, Վիրահայոց դարավոր թեմի նոր զարթոնքի հույսն ու ձգտումն ունեք դուք և ձեր ջանքերն եք ներդնում այս ուղղությամբ: Նայրապետիս համար մեծ ուրախություն է փեսնել ձեր նախանձախնդրությունը ազգային կյանքի հանդեպ, ձեր

հավաքարմությունը մեր Եկեղեցուն ու աստվածահիմն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին: Վերանորոգված այս սուրբ եկեղեցին հոգու ձեր աչքերը մշտապես պերք է ուղղի դեպի Մայր Հայրենիք և Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին: Յուրաքանչյուր հայ Սուրբ Էջմիածնի հանդեպ դրսևորվող իր նվիրումով է արժևորում առ Աստված իր հավաքը, հավաքարմությունը՝ քրիստոնյա-ազգային ինքնությանը և սերը՝ հանդեպ Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցին: Դուք ձեր հայրերի արժանի հեղինակներն եք և այսօրվա պայծառության կերպողները վիրահայ համայնքի, որը ձեր եկեղեցասիրությամբ և հայրենասիրությամբ պիտի փայլի և հարարելի:

Այս առիթով Հայրապետական Մեր բարձր գնահատանքն ու օրհնությունն ենք բերում ձեզ ամենբլիզ, եկեղեցու նորոգության գործին մեծ աջակցություն բերած ամերիկահայ մեր զավակներին, «Հայաստան համահայկական հիմնադրամին», որը նույնպես կարևոր նպաստ բերեց եկեղեցու վերանորոգության աշխատանքներին:

Թող Աստծո Սուրբ Հոգին միշտ առաջնորդի ձեզ և պահպանի անսայթաք: Թող Ամենախնամ Աստված խաղաղության մեջ անխռով պահի Վրաստանն ու Հայաստանը, Վիրահայոց թեմը և անսասան պահի հավաքավոր մեր զավակներին եկեղեցասիրության ու ազգասիրության մեջ ու պարզևի օրհնյալ կյանքի բազում փրփրներ՝ ի փառս Իր Սուրբ Անվան և ի պայծառություն Առաքելական Եկեղեցու:

«Մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի շնորհը, Աստծու սերը և Սուրբ Հոգու հաղորդությունը ձեզ հետ լինեն» (Բ Կորնթ. ԺԳ. 13). Ամեն:

**Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԽՈՍՔԸ ՆԱՅ ՆԱՄԱՅՆՔԻ ԿՈՂՄԻՑ ՏՐՎԱԾ ՃԱՇԻ ԺԱՄԱՆԱԿ
ԹՔԻԼԻՄԻ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ՎԵՐԱԾՈՒՄԻՑ ՆԵՏՈ**
(12 հունիսի, 2011 թ.)

«Քանզի ո՛վ է մեր յոյսը կամ ուրախությունը,
կամ մեր պարծանքի պսակը, եթե ոչ դուք
ի Տէր, Յիսուս Քրիստոսի առաջ,
Նրա գալստեան ժամանակ, որովհետև դուք
էք մեր փառքը և ուրախությունը»:
(Ա Թ-նստդ. Բ 19-20)

Գերաշնորհ, Նոգեշնորհ, Արժանապարիվ հայրեր,

Սիրելի հավաքավոր ժողովուրդ.

Անսահման ուրախությամբ և գոհության աղոթքով առ Աստված, որ շնորհեց մեզ
ամիթը վերստին այցելելու Վիրահայոց թեմ, կրկին ողջունում ենք հարազատ գավակներիդ
մեր Սուրբ Եկեղեցու և բերում ձեզ Նայրապետական մեր օրհնությունը:

Նոգու բերկրանքով ողջունում ենք այսպեղ, սիրո ճաշի սեղանի շուրջ ներկայությունը
մեր հոգևոր եղբայրների՝ Վրաց Եկեղեցու ներկայացուցիչների, պետական պաշտոնյաների
և մրավորականության:

Մենք այսօր քաջալերությունն ունենք առաքյալի խոսքով գոհություն մաքուցելու
Բարձրյալին, որ իր բոլոր գավակներով հաստատում ու պայծառ է մեր Սուրբ Եկեղեցին,
նաև ձեզանով, որ կրում և պահպանում եք Վիրահայոց թեմի հարուստ ավանդները:
«Քանզի ո՛վ է մեր յոյսը կամ ուրախությունը, կամ մեր պարծանքի պսակը, եթե ոչ դուք
ի Տէր, Յիսուս Քրիստոսի առաջ, Նրա գալստեան ժամանակ: Փառք և օրհնություն
Բարձրյալին, որ մեր Տիրոջ առջև փրկության հույսով կանգնելու հավաքը լուսավորում
և առաջնորդում է հայ և վրացի եղբայր ժողովուրդների կյանքը և այսօր նորոգվում է ու
ամրանում: Ահավասիկ, Թբիլիսիում վերածվեց Սուրբ Էջմիածին եկեղեցին, վերաբացվեց
«Նայարտուն» մշակութային կենտրոնը՝ իբրև վկայություն մեր հավաքի և եղբայրական
սիրո: Մեր Տիրոջն ու Փրկչին առավել լսելի պիտի լինի մեր միասնական հայցը՝ հանուն
Վրաստանի և Նայաստանի խաղաղության, մեր եկեղեցիների հաստատությունության, մեր
հավաքի ու եղբայրության ամրության:

Նավարքն ու եղբայրական սերն են վկայված դարավոր պարմության մեջ Վրաստանի
հայկական համայնքի, որը հայոց ամենահին գաղթօջախներից մեկն է: Յոթերորդ դարից
ի վեր հայերեն աղոթքը երկինք է բարձրանում Թբիլիսիի Սուրբ Գևորգ եկեղեցուց՝
հայցելով խաղաղություն և օրհնություն վրաց հողին, որը հարազատներն ընդունել է հայ
ժողովրդի գավակներին: Նարագավորության նույն զգացումով Վրաստանի հայությունը
ազնվորեն ծառայել է Վրաստանի փառքին, հզորությանը, բարօրությանը, գիտական
առաջընթացին և մշակութային պայծառությանը: Վիրահայոց համայնքը վկայողն է
հայ-վրացական եղբայրական հարաբերությունների ու համագործակցության, որոնք
բարենույս ընթացքներ և բազում բարի արդյունքներ են բերել մեր ժողովուրդների կյանքին:

Միաժամանակ, Վիրահայոց համայնքը վկայողն է մեր ժողովրդի ազգասիրության ու հայրենամոլության, որդիական անսակարկ սիրո Սուրբ Էջմիածնի հանդեպ, որտեղ Քրիստոս մեր Տերը հասարակաց հայոց հոգևոր կյանքի Մայր Աթոռը: Սուրբ Էջմիածնից ճառագող լույսով լուսավորվեցին վիրահայոց եկեղեցիները և դպրոցները, որոնցից ծնունդ առնելով, սնվելով ու գործնալով, հայկական կյանքը փարթամորեն աճել ու բարձրացել է Վրաստանի փայլեր շրջաններում և առանձնապես Թբիլիսիում, որը 18- րդ դարից մինչ 20-րդ դարասկիզբ հայ մշակույթի նշանավոր կենտրոններից մեկն էր: Թբիլիսիի հեղինակավոր հայ գրականության, դպրության ու մանկավարժության, փայլագրության ու մամուլի, գեղանկարչության և թատրոնի պարսմության հարուստ էջեր, որոնցով, ինչպես և հայոց մեծերի պանթեոնով մեր ժողովրդի համար նվիրական է Վրաստանի մայրաքաղաքը: Մի քանի դար Թբիլիսիից արձարծվում էին և բոցավառվում ինչպես Վրաստանի, այնպես և Նայաստանի ազգապագության հույսերը և լուսավոր գալիքի ձգտումներն ու ծրագրերը, որոնք խանդավառել ու միավորել են ծագումով եղբայր ու հավաքակցից մեր ժողովուրդներին:

Միևնույն ժամանակ, այսպիսի առարկա ու թանկագին հիշարարներն եթե պահպանում դուր և փոխանցում ձեր զավակներին, այսպիսի հավաքաշեն ու հոգեհամոզող ավանդներով եթե մասնակցություն բերում համագաղթյին մեր կյանքին և ձեզ համար նվիրական Նայենիք դարձած Վրաստանի կյանքին: Այսօր Նայաստանն ու Վրաստանը ազատ, նոր կյանք են կառուցում, մեր ժողովուրդները ջանքեր են բերում բարգավաճ ու ծաղկուն դարձնելու համար իրենց երկրները: Չորսնում են նաև բարեկամական հարաբերությունները և համագործակցությունը Նայաստանի և Վրաստանի միջև, որին դուր ձեր հայրերի օրինակով և նույն նախանձախնդրությամբ բերում եթե ձեր արժանավոր նպաստը: Մեր հոգին ուրախությամբ ու քաջալերությամբ է համակվում քննականաբար հոգևոր և ազգային ձեր կյանքը գործնական ջանքերի մասին, որոնք բարեջան ձեր առաջնորդի՝ Գերաշնորհ Տ. Վազգեն Սրբազանի առաջնորդությամբ ու խնամքով, Վրաստանում սպասավորող նվիրյալ եկեղեցականների հոգածությամբ կյանքի եթե կոչում: Ձեր ձգտումն է նորոգված քննել հայկական եկեղեցիները, սրբաբար պաշտամունքով և աղոթքով լուսավորված, քրիստոնեական և ազգային կրթությամբ, հայ մշակույթով շնանցած ու պայծառացած քննել Վիրահայոց թեմը: Գիտենք և ծագող դժվարությունների ու խնդիրների մասին, որոնք խոչընդոտում են համայնքային կյանքը և թեմի գործունեությունը, արգելք դառնում եկեղեցիների նորոգմանը, հայեցի կրթության գործացմանը: Վրաց Եկեղեցու և պետական իշխանության, նաև Վիրահայոց թեմի հեղինակավոր պաշտի ջանանք և հույս ունենք հաղթահարել առկա խնդիրները: Միշտ ապավեն ունեցեք հույսն ու հավաքքը առ Աստված, եղեք միմյանց աջակից ու գորավիզ, ձեր զավակներին սիրելի դարձրեք հայոց լեզուն և պարսմությունը, հայկական հարուստ մշակույթը և սնուցեք Սուրբ Էջմիածնի հանդեպ ձեր հոգու որդիական սիրով ու նվիրումով:

Մեր հանդիպման այս բերկրալի առիթով Մեր գնահատարարն ենք բերում Ձեզ, սիրելի Սրբազան, թեմում ծառայող հոգևորականներին, թեմական վարչության անդամներին, Վրաստանում ապրող մեր ժողովրդի բոլոր զավակներին, որ ապրում ու սքեղծում են

հավաքքով առ Աստված, հավաքարմությամբ հայրենի ժառանգությանը և Վրաստանի ու Ղաթստանի բարօր ու երջանիկ կյանքի ձգտումներին:

Աղոթում ենք, որ Տերը խաղաղության մեջ պահպանի Վրաստանը և օրհնի բոլոր ջանքերը հանուն նրա բարգավաճման ու առաջընթացի, Իր շնորհի ներքո հասարակություն ու պայծառ պահպանի Վիրահայոց թեմը և հավաքքով գորացյալ, արդար ու բարի գործերում հասարակություն՝ ձեզ բոլորիդ: «Եւ հենց դրանով ճանաչած կլինենք, որ ճշմարտությունից ենք, և Նրա առաջ կանգնելու վստահություն կունենան մեր սրբերը» (Յովհ. Գ 19):

«Շնորք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի և սէրն Աստուծոյ և հաղորդութիւն Նոգայն Սրբոյ ընդ ձեզ ամենեսին. Ամէն»:

**Ն.Ա.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՈՍՔԸ
ՎՐԱՑ ՈՒՂՂԱՓԱՌ-ԵԿԵՂԵՅՈՒ ԻԼԻԱ Բ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ-ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ
ՏՎԱԾ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԸՆԹՐԻՔԻ ԱՌԻՈՒՎ**

(Թբիլիսի, 12 հունիսի, 2011 թ.)

«Եղբայրսիրությունը թող հասարակ մնա ձեր մեջ»:

(Երբ. ԺԳ-1-2)

Միբեցյալ եղբայր ի -Քրիստոս,
Մեծարգո Նախագահ Վրաստանի Նախարարության,
Տոգևոր եղբայրներ և քույրեր.

Սուրբ առաքյալի այս խոսքով ենք ողջունում Ձեզ այսօր, երբ առիթն ունենք ընդունելու հյուրընկալությունը Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցու շնորհագարդ Պապրիաբքի և հանդիպելու Վրաստանի բարձրապարիվ Նախագահին և հավատարմոր զավակներին Վրաց Եկեղեցու, ինչպես և՛ Վրաստանում պաշտոնավարող դիվանագիտական առաքելությունների ներկայացուցիչներին:

Մեր այցը արտահայտում է մեր ժողովուրդների հագարամյակների բարեկամական հարաբերությունները, որոնք սկիզբ առնելով մեր նախահայրեր Նայկի ու -Քարթուսի հնագույն ժամանակներից, ամրապնդվել են պարմության ընթացքում, գորացել քրիստոնեական եղբայրությամբ և հիշարակներով: Բազմիցս մեր ժողովուրդները նույն վարանգին են ենթարկվել, նույն դժվարությունները հաղթահարել, միասին սրելով են ու աղոթել, միասնաբար կիսել վիշտ և ուրախություն, գորակից միմյանց՝ շննացրել են իրենց հայրենիքները և միասին մարմնեցել են թշնամյաց դեմ:

Մեր ժողովուրդների բարեկամության համար բոլոր ժամանակներում ամուր երաշխիք է հանդիսացել Վրաստանի հայ համայնքը՝ հայոց սփյուռքի հնագույն և ավանդաշար համայնքներից մեկը: Մեր ժողովուրդների հարաբերությունների ամենաջերմ և փառավոր էջերն են արձանագրված հարուստ պարմության մեջ Վրաստանի հայ համայնքի, որը եղել ու մնում է նաև այն հիմնամուր կամուրջը, որ թևեր է պարգևում հայ-վրացական բարեկամությանն ու համագործակցությանը: Գրնելով բարյացակամություն վրաց բարեպաշտ թագավորների, իշխանների ու ժողովրդի կողմից՝ հայությունը մեծ ավանդ է բերել Վրաստանի պերական, րմրեսական, հասարակական ու մշակութային կյանքին, միաժամանակ հարագարմնալով իր ինքնությանը, պահպանելով ու զարգացնելով իր հոգևոր և ազգային կյանքը: Թբիլիսին, ուր ծաղկել է մեր ժողովուրդների համագործակցությունը արվեստի, գիտության ու կրթության ասպարեզներում, միշտ հարագար է լինելու հայության սրբին: Վրաց մայրաքաղաքում, որ ունեցել է նաև հայ քաղաքագրութներ, արձարծվել ու գորացել են նաև անկախ պերականության, հասարակական բարեփոխումների հույսերը մեր ժողովուրդների: Այսօր էլ Վրաստանի հայ զավակները, հավարարիմ իրենց նախնյաց մեծ վասպակին, որպես օրինապահ, արժանավոր քաղաքացիներ, նախանձախնդիր նվիրումով, պարասխանավության և իրավունքի բարձր գիտակցությամբ վրաց ժողովրդի կողքին իրենց կարևոր ներդրումն են բերում Վրաստանի կյանքի բարօրությանն

ու առաջընթացին: Արդարև, թանկ են մեր բազմադարյա բարեկամության հիշատակները, որոնք պիպի օգնեն մեր ժողովուրդներին միմյանց գորակից լինելով կառուցելու լուսավոր ու երջանիկ իրենց ապագան՝ ինչպես վայել է եղբայրներին, որ պուն են կառուցում կողք կողքի եւ ինչպես վայել է Զրիստոսի Սուրբ Եկեղեցու զավակներին, որ նույն շնորհն ու հույսն ունեն Աստուծոց:

Վերահասարակած իրենց անկախ պերականությունը՝ մեր ժողովուրդներն այսօր նույնպիսի հոգսեր ու խնդիրներ ունեն, նույնպիսի բարի նպատակներ՝ բարօր ու բարգավաճ դարձնելու իրենց հայրենիքները, ամրապնդելու ազատ, արդար հասարակարգի հիմքերը, զարգացնելու իրենց մշակույթը, զորացնելու հավաքքն ու պայծառացնելու իրենց հոգևոր կյանքը: Մեր երկրներն ու ժողովուրդները կանգնած են նաև մեր ժամանակների մարտահրավերների, համընդհանուր եւ տարածաշրջանային կարևորության խնդիրների առջև: Մենք ուրախ ենք, որ շարունակելով բարեկամության ավանդույթները, եղբայրական սիրով ու բարի կամքով մեր երկրների իշխանությունները համագործակցաբար հաղթահարում են դժվարությունները եւ միասնաբար ջանքերով լուծումներ գտնում առկա մարտահրավերներին: Նավարկում ենք, որ ժողովրդավարության ուղիով ընթացող Վրաստանում կարգավորում պիպի գտնեն նաև վերահայ համայնքին եւ համայն մեր ժողովրդին հուզող եկեղեցական խնդիրները: Վերահայոց թեմի իրավական կարգավիճակի եւ հայկական եկեղեցիների վերադարձման հարցերի լուծումը նպաստելու է հայ համայնքի հոգևոր կյանքի զորացմանը եւ մեր եկեղեցիների մեկ եւ նույն առաքելության արգասավորմանը: Մաղթում ենք, որ մեր այս հանդիպումը նոր վկայություն դառնա մեր եկեղեցիների ու ժողովուրդների եղբայրության եւ նոր բարի արդյունքներ բերի մեր եկեղեցիների ու մեր երկրների կյանքում, քանզի Աստված սուրբ առաքյալի բերանով պատգամում է. «Եղբայրսիրությունը թող հաստատ մնա ձեր մեջ»:

Ձերդ Սրբություն, մեծարգո Նախագահ, շնորհակալություն ենք հայտնում Ձեզ Մեր հանդեպ ցուցաբերած ազնիվ վերաբերմունքի եւ ջերմ հյուրընկալության համար: Տիրոջ օրհնությունն ու շնորհներն ենք հայցում՝ Ձեզ պարգևելու բաջառողջ կյանքի երկար տարիներ եւ մնայուն նոր իրագործումներ ի սեր Վրաստանի եւ նրա աստվածասեր ժողովրդի: Աղոթում ենք, որ Աստված օրհնի եւ բարի արդյունքներով արգասավորի նվիրումն ու սպեղծագործական ջանքերը վրաց մտավորականության: Մաղթում ենք նոր ձեռքբերումներ Վրաստանում գործող դիվանագիտական առաքելություններին՝ հանուն պերությունների ու ժողովուրդների բարեկամության ու համագործակցության զորացման:

Աղոթում ենք, որ Տերը խաղաղ պահի մեր երկրները, աներեր՝ սերն ու բարեկամությունը մեր ժողովուրդների սրբերում՝ ի փառս Իր Սուրբ Անվան, ի պայծառություն մեր եկեղեցիների եւ ի բարօրություն մեր ժողովուրդների:

**Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՈՍՔԸ ԱԽԱՆՁԱՆԻ ՆԱՅԿԱԿԱՆ
ՆԱՄԱՅՆՔԻ ՆԵՏ ՆԱՆԴԻՊՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ
(13 հունիսի, 2011 թ.)**

«Ապաքեն դուք պաճար Աստուծոյ կենդանոյ էք»:
«Արդարեւ, կենդանի Աստուծոյ պաճար էք դուք»:
(Բ Կորնթ. Զ 16)

Սիրելի հավաքավոր ժողովուրդ,

Գոհարանական աղոթք է Մեր հոգում առ Աստված, որ առիթը պարզեց Մեզ Նովապետական այց կարարելու Վրաստանի Նայոց թեմ և այսօր Մեր հոգևոր եղբոր՝ Իլիա Բ Նամայն Վրաց Կաթողիկոս-Պապրիարքի հետ հանդիպելու ձեռք: Նավաքավոր հայրերից մեր հայրերից երբեք հայաստանաբնակ և աշխարհասփյուռ ձեր եղբայրների ու քույրերի ողջունները, սերն ու գորակցությունը, օրհնությունը հայոց հոգևոր կենտրոն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի:

Ուրախ ու քաջալեր ենք պատկերով, որ դուք շարունակում եք դարերի վեր Ջավախքում ապրած ձեր հայրերի հավաքավոր և ազգասեր ուղին՝ ձեր սրբերում անսասան պահելով հավաքարմությունը մեր Սուրբ Եկեղեցուն, նախանձախնդիր լինելով ազգային մեր արժեքների հանդեպ և պահպանելով մեր հին ու հարուստ մշակույթը: Պարմության մեջ մեր Սուրբ Եկեղեցին խնամել ու առաջնորդել է մեր ժողովրդին ամենուր, որպեսզի հայրերի բնակություն են հաստատել: Այսօր, գոհություն Աստծո, մեր Եկեղեցին հնարավորություն ունի ազատորեն իրականացնել փրկչական իր առաքելությունն ու հոգևոր սպասավորությունը Սանցիս-Ջավախքում, որպեսզի ապրող հայ բնակչությունը մեծ կարիքն ունի հոգևոր խնամքի, հայեցի և քրիստոնեական լիարժեք կրթության:

Դուք, սիրելիներ, կրողն ու ժառանգորդն եք վրացահայ համայնքի հարուստ ժառանգության, որ կերպով ու բարձրացել է՝ հաստատված մնալով հավաքի վեմին: Վրացահայ համայնքի, Ջավախքի այս գեղաշուք երկրամասի ծոցից են ելել մեր ժողովրդի բազմաթիվ երախտավոր զավակներ՝ փառանդաշատ գրողներ, երգահաններ, մշակութային գործիչներ, ազգային բարերարներ, հայ կյանքի վաստակյալ նվիրյալներ: Նավաքի նույն գործությունը, ազգասիրության և եկեղեցանվիրումի նույն ոգին, Վրաստանի և Նայաստանի հանդեպ նույն նախանձախնդրությունն են ձեր սրբերում, որոնցով բարիք եք սրելով եղբայր վրաց ժողովրդի հետ, հոգում Ջավախքի բարգավաճման և ձեր հոգևոր-եկեղեցական կյանքի նորոգության համար: Բարձր պահելով աստվածաշնորհի հավաքի ջանք ձեր սրբերում, մեր հոգևոր արժեքները պահպանելով՝ «արդարեւ, կենդանի Աստուծոյ պաճար էք դուք», ինչպես ասում է առաքյալը Աստծո պարգամներին հավաքարիմ քրիստոնյաների մասին:

Սիրելի բարեպաշտ զավակներ մեր, հավաքակից մեր ժողովուրդների համարեղ կյանքի վկայություններով հարուստ է Ջավախքը: Այս հրապարակում կանգնած է Թամար թագուհու արձանը, որը նույնպես հիշեցնում է մեր ժողովուրդների պարմության համարեղ էջերի մասին: Նիշեցնում է փորձություններով լեցուն ժամանակներում հայ-

վրացական համագործակցության, գինակցության և հաղթանակների մասին, երբ հայ-վրացական գորագողերը Զաքարյան գործավարների առաջնորդությամբ պաշտպանեցին Վրաստանը և ազապագրեցին Ղայաստանի ընդարձակ տարածքներ՝ հնարավորություն տալով մեր ժողովուրդներին ապրելու խաղաղ, վայելելու իրենց սրբեղծած և Աստուծոց օրհնված բարիքը, արգասավորելու իրենց հոգևոր, կրթա-գիտական և մշակութային կյանքը: Տերը օրհնեց հավատքով տաճարացյալ մեր ժողովուրդների բարեկամությունն ու համագործակցությունը, որոնք բարերեր արգասիքներով պիտի բազմապատկվեն այսօր: Մենք հավատում ենք, որ մեր ժողովուրդների միջև եղբայրական սերն ու բարեկամությունը պիտի արգասավորվեն միասնական նոր ձեռքբերումներով, միմյանց գորակցության ու աջակցության վկայություններով:

Այսօր ձեր կյանքում տակավին գոյություն ունեն հոգևոր ու դժվարություններ, որոնք հաղթահարելու համար մեր երկրները ձեռնարկում են նաև միասնական քայլեր: Ձեզ չպիտի ընկճեն կյանքում ծառացող խռնոտներն ու խնդիրները, այլ արի ոգով ու առ Բարձրալը հույսով պիտի շարունակեք ջանք ու նվիրում բերել ձեր բարի նպատակների իրագործման համար, ձեր բարօրության, ազգային և հոգևոր ձեր կյանքը գորացնելու համար: Միշտ հավատացեք, որ Աստուծո կենդանարար գործությունն է առաջնորդում Նրան ապավինողներին, ինչպես դարերի փորձությունների միջով առաջնորդեց հնագույն և փոքրաթիվ մեր ժողովուրդին և օրհնեց մեզ հոգևոր ու ազգային ձեռքբերումներով: Նամոզված ենք, որ Վրաց Քույր Եկեղեցու և պետության սատարմամբ առավել կարողունավորվի և կգարգանա Ջավախքը և հայոց ազգային-եկեղեցական կյանքը:

Սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ, ապրեք ու գործեք հավատքով, միմյանց հանդեպ, վրաց ձեր եղբայրների հանդեպ սիրով ու նախանձախնդրությամբ: Նոգացեք, որ ապրի ձեր գավակների շուրթերին ոսկեղենիկ հայոց լեզուն, մեր հայրերի աղոթքը, որ գորանա նրանց հոգում մեր նախնյաց սուրբ հավատքը, որը դարձնում է մեզ կենդանի Աստուծո տաճար, Աստուծո ժողովուրդ:

Վերստին գոհություն հայտնելով Տիրոջը, աղոթք ենք բարձրացնում առ Տերը Մեր սիրեցյալ եղբայր Իլիա Բ Նամայն Վրաց Պատրիարքի համար, Ով Մեզ հեղ միասին Իր հայրական սերն ու օրհնությունն է բաշխում Ախալցխեի հայ և վրացի հավատավոր ժողովրդին: Մեր օրհնությունն ենք բերում Ջավախքի տեղական իշխանությունների ներկայացուցիչներին, Վրաստանում պաշտոնավարող ՆՊՊԿ-ականին, ովքեր աջակցություն բերեցին Մեր այս ուղևորությանը:

Ղայրապետական Մեր գնահատանքն ենք բերում Ձեզ, սիրելի Սրբազան, ուխտյալ եկեղեցականներ, թեմական վարչության անդամներ, կրթության և մշակույթի նվիրյալներ, սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ Ախալցխայի և շրջակա գյուղերի՝ ձեր նախանձախնդրության ու ջանքերի, հավատավոր և եկեղեցանվեր ձեր ընթացքի համար և աղոթում ենք, որ Տերը օրհնի ձեր կյանքը, ձեր եկեղեցաշեն ու հայրենանվեր գործերը՝ հանուն Ջավախահայության հոգևոր ու ազգային կյանքի պայծառության: Եւ թող Տիրոջ ամենախնամ հովանու ներքո արգասավորվի մեր եղբայր ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունն ու համագործակցությունը:

Շնորհք, սէր և ողորմություն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցին ընդ ձեզ ընդ ամենեսեան, Ամեն:

**ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՈՍՔԸ
ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅՈՑ ԹԵՄ ՆԱՅՐԱԴԵՏԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹՅԱՆ
ՇԱՐՔՈՒՄ ԱՍՊԻՆԶԱՅԻ ԵՒ ԴԱՄԱԼԱՅԻ ՆԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆԵՏ
ՆԱՆԴԻՊՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ
(14 հունիսի, 2011 թ.)**

Սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ,

Ողջունում եմ Նայրապետական Մեր օրհնությունն ենք բերում ձեզ՝ Ասպինձայում եւ Դամալայում բնակվող մեր Եկեղեցու հարազատ գավակներին:

Դեպի ձեզ եկանք գոհության աղոթքով, ուրախ սրբով, քաջալեր հոգով, եւ ահա քննում ենք հավաքավոր ձեր հոգու խանդավառությունը, սերն ու հավաքարմությունը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հանդեպ, որով համախմբվել եք այսօր՝ դիմավորելու Նայոց եւ Վրաց Նայրապետներին:

Նավաբքի կենարար ու շնորհաբաշխ գործությամբ մեր ժողովուրդը որպեղ էլ ապրել է, կառուցել ու արարել է, պահպանել ու զարգացրել է իր մշակույթը, ընթացել ժամանակին համաբայլ: Այս մասին վկայում է նաեւ ջալախասայոց պատմությունը, ձեր ընդանիքների պատմությունը, որ գրված են մեր Եկեղեցուն եւ հայրերի ժառանգությանը հավաքարմության օրինակներով: Բազմաթիվ են բարեպաշտ, շնորհալի եւ մեծագործ գավակները մեր ժողովրդի, ովքեր ծնունդով Ջավախքից են եւ իրենց գործունեությամբ ավանդ ու վաստակ են բերել մեր եկեղեցական ու ազգային կյանքին, հինավուրց այս երկրի պաշտպանությանը, շննացմանն ու բարօրությանը: Այդ ոգին ու նվիրումը այսօր դուք, սիրելիներ, շարունակում եք ձեր եկեղեցասեր ու հայրենաշեն գործերով: Այս ամեն բարի վկայությունների համար փառաբանում ենք Տիրոջ եւ ձայնակից ենք առաքյալին, որ ասում է՝ «ամեն ժամ գոհություն եմ հայրնում իմ Աստծուն ձեզ համար եւ Աստծո շնորհների համար, որ քրված են ձեզ Քրիստոս Նիստով, որովհետեւ ամեն բանի մեջ դուք Նրանով հարստացաք» (Ա Կորնթ. Ա 4-5): Արդարեւ, մեր սիրեցյալ եղբոր՝ Վրաց Եկեղեցու Իլիա Բ Կաթողիկոս-Դաքրիարքի եւ հոգևոր մեր եղբայրների հետ այցելելով մեր ժողովուրդների գավակներին, մխիթարությամբ ու քաջալերությամբ լեցուն օրեր ենք ապրում՝ ամենուրեք քննելով ձգտումն ու ջանքերը հոգևոր կյանքի վերանորոգության, քրիստոնեական ճանաչողության գորացման, բարօր ու շնն կյանքի կառուցման: Ամենուր քննում ենք նաեւ եղբայրությունն ու բարեկամությունը հավաքակից մեր ժողովուրդների, որը դարավոր արմարներ ունի եւ շարունակվում է բարեկամության, աջակցության ու համագործակցության նոր վկայություններով:

Չքնաղ այս աշխարհը՝ Ջավախքը հարուստ է քրիստոնեական հիշարակներով, սրբավայրերով, քրիստոնեական ամուր ավանդներով, որ խնամել, պահպանել ու փոխանցել են սերդեսերունդ մեր երկու ժողովուրդների բարեպաշտ գավակները: Տիրոջ ողորմությամբ այսօր մեր եկեղեցիներն ազատ են գորացնելու իրենց առաքելությունը, Աստծո խոսքը քարոզելու, Տիրոջ պարգամները բերելու պապակ հոգիներին մեր գավակների, որպեսզի հավաքը միշտ գորացնի, արդար ու բարի արգասիքներով առաքացնի մեր կյանքը եւ հասարակուն պահի մեր ժողովուրդների ընթացքը դեպի մեր Տիրոջ փրկության լույսը:

Մենք գիտենք, որ ձեր հոգևոր առաջնորդների հետ ձգտում եք առավել բարեկարգ

և պայծառ դարձնել համայնքային կյանքը, սնուցել ու մեծացնել ձեր գավակներին ազգային կրթությամբ, քրիստոնեական հավաքքի խնացությամբ: Նավապում ենք, որ ձեր նախանձախնդրությամբ, մեր եկեղեցիների ու ժողովուրդների դարավոր բարեկամության ավանդներով պիտի հաղթահարվեն խոչընդոտները, և դուք հոգևոր ու ազգային ձեր կյանքը շննացնելով, առ Տերը հավաքով ու ապավինությամբ, որպես արժանավոր քաղաքացիները Վրաստանի, պիտի շարունակեք ձեր ավանդը բերել Վրաստանի առաջընթացին և մեր երկու ժողովուրդների ու երկրների բարի հարաբերություններին:

Նաստապրումն մնացեք հավաքքի մեջ և հույսի մեջ առ Քրիստոս, սիրելի բարեպաշար ժողովուրդ, հավաքարիմ մնացեք մեր մշակույթին, հայրենական սրբություններին ու հիշարակներին, մեր նվիրական հոգևոր կենսությունին՝ լուսանկար Սուրբ Էջմիածնին, որը մեր Տերը՝ Քրիստոս, հաստատեց, որ լինի հայոց Իր հոտի Մայր Աթոռ: Թող ձեր եկեղեցասեր ու հայրենամետ գործերը Տիրոջ փառքը պարմեն, Ջավախքը շննացնեն, ձեր գավակների ուղին ու ապագան լուսավորեն:

Այս հոգեկոտորդ ու բերկրաշաք օրը վերստին Մեր գնահատանքն ենք բերում ձեզ, սիրելի Սրբազան, ուխտյալ եկեղեցականներ, թեմական վարչության անդամներ, կրթության և մշակույթի նվիրյալներ և համայն մեր ժողովրդին Վերահայոց թեմի: Աղոթում ենք, որ Աստված խաղաղ պահի Վրաստանը, թեմական ձեր կյանքը և բարի արգասավորում պարգևի ձեր բոլոր գործերին: Մնացեք խաղաղությամբ, և Տիրոջ սերը, շնորհը և խաղաղությունը թող լինի ձեզ հետ այսօր և հավիտյան. Ամեն:

**Ն.Ա.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՈՍՔԸ
ԱՆԱԼՔԱԼԱԿՈՒՄ ՆԱՅ ՆԱՄԱՅՆՔԻ ՆԵՏ ՆԱՆԴԻՊՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ
(14 հունիսի, 2011 թ.)**

«Փառք քեզ, Աստուած, փառք քեզ,
յաղագս ամենայնի, Տէր, փառք քեզ»:

Սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ,

Առ Աստված փառաբանական այս մաղթանքով ճանապարհվեցինք դեպի ձեզ, և այսօր Մեր եղբոր՝ Վրաց Պապրիարքի հեղ Ջավախքի հավաքաշեն աշխարհում անսահման ուրախությամբ հանդիպում ենք հարազատ գավակներիդ մեր Սուրբ Եկեղեցու:

Ավելի քան մեկ դար է անցել այն օրերից, երբ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Մկրտիչ Ա Վեհափառ Հայրապետն այցելեց սրբուհի Նունեի ուրոհներքերը կրող այս օրհնյալ երկրամասը՝ իր Հայրապետական օրհնությունը սփռելով հայության համընդհանուր ոգևորության ու ցնծության մթնոլորտում: Այսօր էլ Մենք երջանկությունն ունենք այցելելու Ջավախքի հավաքավոր Մեր գավակներիդ և հայոց ոսկեղենիկ լեզվով դիմելու ձեզ, որով հայ հովիվները խոսել են Սուրբ Նունեի հեղ, և փառաբանելու Աստծուն իր բոլոր շնորհների համար, փառաբանելու մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսին, որ այցելել է նաև հայ ու վրաց ժողովուրդներին, Իր Սուրբ Ավետարանով, Իր սրբերի վկայություններով հաստատել հավաքի մեջ, գորացրել ու շնորհագարդել արարումի մեջ և դարերի փորձությունների մեջ խնամել ու ապրեցրել փրկության հույսով: Դիմում ենք ձեզ նաև Մեր երջանկահիշատակ նախորդների փոխարեն, ովքեր ցանկանալով ցանկացան այցելել Ջավախք, սակայն հանգամանքները թույլատրելու չէին:

Քաջալեր է այսօր Մեր հոգին, երբ տեսնում ենք Ձեր հավաքարձությունը հայոց Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին: Մեր Տիրոջ ու Փրկչի ապավինած, Հայ Եկեղեցու օրհնության ներքո Ջավախքի հավաքավոր մեր ժողովուրդը ինչպես դարերով եղել, այնպես և այսօր մնում է եկեղեցասեր, հայրենասեր ու եղբայրասեր: Եղբայրսիրության պարզամը մեր Տիրոջից ունենք: Հայությունը մշտապես սրբաշնորհաբար ներկայություն է ունեցել Վրաստանում, վրաց աստվածասեր և հյուրընկալ ժողովրդի հեղ կողք-կողքի ապրել, ուս-ուսի սրբեղծել, նեղություններին ու փորձություններին միասնաբար դիմակայել: Հայոց պարմության էջերում նմանապես բազում են վկայությունները վրաց ժողովրդի եղբայրական գորակցության ու սատարումի:

Ժողովուրդների հզորության, առաջադիմության ու բարգավաճման կարևորագույն պայմանն է միմյանց հանդեպ հարգանքն ու աջակցությունը, քրիստոսապալովեր սերն ու համերաշխությունը: Այսօր, դուք, սիրելի գավակներ Մեր, Վրաստանի լիիրավ և արժանապարհիվ քաղաքացիներն եք, ազատ ու անկախ Վրաստանի, քաղաքացիներն եք՝ հավասար պարտականություններով ու հավասար իրավունքներով: Եւ այս իրողությունը նաև ձեր հզորությունն է, քանզի դուք՝ որպես հայ ժողովրդի անբաժանելի մաս, միաժամանակ կարևոր հատվածն եք վրաց բազմազգ ու բազմամշակույթ հայրենիքի:

Առաքյալի կոչի համաձայն՝ «մաքուր սրբով ջերմորեն սիրելով միմյանց», (Ա Պետր. Ա 22) դուք, սիրելի բարեպաշտ հայորդիներ, վրացի եղբայր ժողովրդի և Ջավախքում ապրող այլ ժողովուրդների զավակների հետ հավաքով գորացած պիտի հաղթահարեք ձեր կյանքի դժվարություններն ու նեղությունները, բարի արդյունքներ կուրակեք, բարօր դարձնեք աստվածաբազմի ձեր գեղաշուք աշխարհը:

Այս ավանդաշատ երկրում ամուր մնացեք ձեր հավաքքի մեջ, սիրելիներ, ձեր քրտինքով ոռոգեք այս օրհնյալ հողը, ամուր պահեք ձեր ընտանիքները, կենսունակ՝ ձեր ազգային-մշակութային հասարակությունները, լուսավոր ու պայծառ՝ հայ ինքնության ակունքները՝ դպրոցներն ու եկեղեցիները: Ձեր նվիրումով ու հոգածությամբ վկայեք, որ դուք պահապանն եք նվիրական մեր արժեքների, մեր հնագույն ու հարուստ մշակույթի: Թող Վրաստանի բոլոր հայաբնակ անկյուններում հայաբարբառ հնչի Տերունական աղոթքը, և մեր զավակները, գորանալով երկնառաք շնորհներով՝ շարունակեն ջանք ու ներդրում բերել Վրաստանի առաջընթացին, բարօրությանն ու բարգավաճումին:

Վրաստանի ողջ հայ համայնքի հետ ջավախահայությունը իր նպաստը պիտի բերի նաև ազգային ու մշակութային մեր կյանքին, Նայաստանի և Վրաստանի բարեկամության ու համագործակցության զարգացմանն ու ամրապնդմանը: Նավարթով ու եղբայրսիրությամբ մեր հայրենիքները պիտի գորանան ու բարգավաճեն, հոգևոր-եկեղեցական մեր կյանքը պիտի պայծառանա, և մեր զավակները ավելի մեծ հույսերով ու վստահությամբ պիտի նայեն գալիքին:

Մեր հանդիպման այս երջանիկ առիթով բերկրաշատ հոգով Մեր գնահատանքն ու Նայրապետական օրհնությունն ենք բերում ձեզ, սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ:

Աղոթում ենք առ Աստված, որ խաղաղ պահի ձեր կյանքը, առաջնորդի և օրհնի ձեր ընթացքը, արդյունավորի ձեր գործերը: Եւ թող Ջավախքից լսվող ավերիսները մեր բոլորի հոգիներից գոհության ու փառաբանության աղոթք բարձրացնեն երկինք ասելով՝ «Փառք քեզ, Աստուած, փառք քեզ, յաղագս ամենայնի, Տէր, փառք քեզ»:

Շնորհք և խաղաղություն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցին ընդ ձեզ և ամենեւեւն, Ամէն:

Ն.Ա.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
ԽՈՍՔԸ ՆԻՆՈԾՄԻՆԴԱՅԻ ԱԶԳԱՐՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ
ՆԵՏ ՆԱՆԴԻՊՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ
 (Նինոծմինդա, 15 հունիսի, 2011 թ.)

Սիրելի հավաքավոր զավակներ Մեր,

Մեր հոգում երախարագիւրություն ու գոհարանություն է առ Ամենախնամ Տերը, որ Մեզ համար իրականություն դարձրեց Նինոծմինդայում ձեզ հետ հանդիպումը, խնդության ու բերկրանքի այս հիշարժան պահը: Մեր և Մեր հոգևոր եղբոր՝ Նամայն Վրաց Իյա Բ Կաթողիկոս-Պապրիարքի ներկայությունը այսպեղ վկայում է հայ և վրացի հավաքակից մեր ժողովուրդների ջերմ հարաբերությունների մասին՝ իրենց լուսավոր անցյալով ու առավել խոստովնալից ապագայով:

Սիրելիներ, բերել ենք ձեզ օրհնությունը հանուր հայության հոգևոր կենտրոն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի և ողջույններն ու բարեմաղթանքները՝ հայրենաբնակ ձեր եղբայրների ու քույրերի: Ուրախ ենք մեծապես, որ Սամցխե-Ջավախքում եկեղեցասեր ու ազգասեր հայորդիներդ հաստատվում ու անխաթար եք պահում հավաքավոր կյանքը՝ խորսխված ազգային մեր նվիրական արժեքներին, մեր լույս հավաքքին, մեր Սուրբ Եկեղեցուն: Տեղյակ ենք, որ ձեր ազնիվ աշխատանքով, ջանքեր եք բերում Վրաստանի առաջընթացին, նպաստում երկրում բարօրության ու վերագարթների համար իրականացվող ծրագրերին ու գործընթացներին: Սիրելիներ, գիտե՛ք նաև, թե ինչպիսի փոփոխությամբ եք դիմագրավում փարբեր մարտահրավերներ ու դժվարություններ, որոնց մեջ, սակայն, վառ եք պահում հույսն ու լավարեւոյությունը, առավել շեն ու բարօր կյանք կերպրելու վճռականությունը: Գովելի են իշխանությունների կողմից Նինոծմինդայում կյանքի բարեխաղման ջանքերը, որոնց դրսևորումն է Վահան Տերյանի անվան հայկական դպրոցի բացումը: Նայ դպրոցը կենտրոն ափսոսանք է մայրենի լեզվի և հայ ինքնության պահպանման ու հայեցի դաստիարակության, որոնց դուք հեղափոխում ու նախանձախնդիր եք: Վրաց բարեկամ պետության հարստությունն է բազմազանությունը այս երկրի ավանդույթների, որոնք նպաստում են միմյանց առավել ճանաչողությանը և հարաբերություններին այսպեղ բնակվող փարբեր ժողովուրդների զավակների՝ միախմբելով նաև նրանց ջանքերը՝ համարելով ընթացքով ու աշխատանքով լուսավոր ապագայի հաստատման համար: Վրացական հնագույն ավանդության համաձայն Թ-որգոմի որդիներն են Նայոս և Բարթոլոս եղբայրները՝ մեր բարեկամ ժողովուրդների քաջարի նախնիները: Եւ այսօր ուրախություն է Մեզ համար անդրադառնալ, որ Նինոծմինդայում ՆՆ դեսպանի և Սամցխե-Ջավախքի նահանգապետի մասնակցությամբ փեղադրվել է Նայոսի և Բարթոլոսի հուշարձանը՝ մեր երկու ժողովուրդների բարեկամության ու եղբայրության վկայությունը հավերժացնող կոթողը: Լիափույս ենք, որ մեր բարեկամությունը պիտի շարունակի զարդարվել նորանոր արդյունքներով՝ ի գործացումն մեր երկրների և ի բարօրություն իրենց նոր՝ ազապ ու անկախ կյանքը կառուցող մեր ժողովուրդների:

Աշխարհասփյուռ մեր ժողովուրդը, ինչպես ամենուր, Վրաստանում էւս, ի դեմս ձեզ,

վկայեց, որ հայությունը, իր հոգում միշտ պայծառ է պահում հավաքի աստվածապարզելու լույսը, որը միշտ ճառագում է հավաքացյալի սրբում, և երբեք չի դադարում հայ հավաքացյալի և հոգևորականի աղոթքը, չի պարպվում հույսն ու սերը, չի լռում հայալեզու խոսքը: Առ Տերն ապավինության այս հաղթական ոգով այսօր դուք, սիրելի հավաքավոր հայորդիներ, հուզական խանդավառությամբ և ջերմությամբ դիմավորեցիք ու ողջունեցիք Նայրապետիս, մեր հոգևոր եղբորը՝ Իլյա Բ Կաթողիկոս-Պապրիարքին և Մայր Նայրենիքից Մեզ հետ ժամանած Մեր շքախմբի անդամներին: Նուստասի հոգու մխիթարություն և ուրախություն ենք ապրում, որ ձեր ազնիվ ու պարկեշտ կյանքի, շինարար և սրբազան ոգու շնորհիվ արժանանում եք Բարձրյալն Աստծո օրհնությանը, քանզի Ամենակալ Տերը երկնային շնորհներով բարեգարդում է ձեր հավաքավոր, եկեղեցասեր կյանքի ուղին և միշտ գորակից է լինելու դժվարությունների հաղթահարման և նոր բարի արդյունքների ձեռքբերման ճանապարհին: Նպարս ենք ձեզանով և գոհունակ սրբով Նայրապետական Մեր բարձր գնահատանքն ու օրհնությունն ենք բերում ձեզ: Քաջալեր հոգով Մեր հորդորն ենք բերում, որ շարունակեք ապրել մեր հավաքի կենդանարար գործությամբ ու ազգային մեր արժեքներով, հավաքարիմ մնացեք Սուրբ Էջմիածնին, որի լույսով և օրհնությամբ աշխարհի բոլոր կողմերում միասնական է մեր ժողովուրդը:

Աղոթում ենք, որ Տերը մեր՝ Քրիստոս, խաղաղության ու բարօրության մեջ պահպանի Նինոծմինդայի ողջ բնակչությանը, օրհնի ձեր կյանքը բազում բարի արդյունքներով, քաջառողջությամբ, արևշարությամբ և հոգևոր պայծառությամբ:

Շնորհք, սէր և խաղաղութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցին ընդ ձեզ և ընդ ամենեւեան. Ամէն:

**Ն.Ա.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՈՍՔԸ
ԳԱՆՁԱՅՈՒՄ ՆԱՅ ՆԱՄԱՅՆՔԻ ՆԵՏ ՆԱՆԴԻՊՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ**
(15 հունիսի, 2011 թ.)

«Եւ Իշխան խաղաղութեան Նայր հանդերձելոյ
յախրենիկ Տէր Աստուած ընդ մեզ է»:
«Եւ խաղաղության Իշխան հանդերձյալ
հավիւրյանների Նայր Տէր Աստվածը մեզ հեւր է»:
(Ժամագիրք)

Սիրելի հավաքավոր զավակներ Մեր,
Նարգարժան ներկաներ,

Մեծապէս ուրախ ենք, որ այսօր այցելել ենք ձեզ ի Քրիստոս Մեր հոգևոր եղբոր՝ Իլյա Բ Նամայն Վրաց Կաթողիկոս-Պատրիարքի հեւր եւ վայելում ենք ձեզ հեւր հանդիպման բերկրանքն ու խնդությունը: Ձեզ ենք բերել Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի օրհնությունը, մեր Սուրբ Աթոռի միաբան հոգևոր հայրերի աղոթքներն ու բարեմաղթանքները եւ հայրենաբնակ եւ աշխարհասփյուռ ձեր բույրերի ու եղբայրների ողջույնները, սերն ու գորակցությունը:

Սիրելիներ, դարերի հոլովությամբ բարեպաշտ մեր նախնիները իրենց վրաց եղբայրների հեւր հաստատել են հիմները ամուր բարեկամության, որի բազում վկայություններ գարդարում են Էջերը մեր ժողովուրդների ավանդաշատ պատմության: Ազգասեր եւ եկեղեցասեր ձեր հայրերը եղել են մեծապէս հարգված, օրինապահ քաղաքացիները այս երկրի եւ մեծ ներդրում են բերել Վրաստանի առաջընթացին, հասարակական կյանքի բարօրությանը, մշակույթի ու արվեստի զարգացմանը:

Այսօր նախնայաց օրհնակով դուք եք ազնիվ ջանքերով կերպում ձեր նորօրյա կյանքը: Կերպում եք հավաքարիւմ մեր ազգային ավանդություններին եւ Էջմիածնադրոշմ մեր լույս հավաքքին: Մեզ համար այլ կերպ կարելի չէր ընկալել Ջավախք աշխարհում բնակվող հայորդիներին համայնքային կյանքը: Քանզի այս հողից են ծնվել թմանյանական պատումով այն քաջ հերոսներն ու լուսաբերիչ ասպետները, որոնք ներշնչել են, ուժ եւ կորով ջամբել սերունդներին: Տերյանական ջբնաղ արվեստն է, որ ազնվացրել եւ դարբնել է այն ոգին, որ այսօր ձեր, ձեր ընդանիքների եւ նորահաս սերնդի հոգում է, Ձեր սրբում եւ գործերում: Այդ ոգին է, որ դժվարությունների մեջ անգամ գորել է պահում ձեզանում հույսն ու լավաբնությունը եւ առաջնորդում ձեզ նախանձախնդիր լինելու քաղաքացիական պարավորությունների լիարժեք հանձնառության եւ մարդկային արժանապարկությունը արժեւորող սրելծագործ կյանքի: Սիրելիներ, հպարտ ենք ձեզանով եւ քաջալեր ձեր աննվազ հավաքարմությամբ առ Քրիստոս մեր Փրկիչը, Ում Եսայի մարգարեն կոչում է Աստված հզոր, Իշխան խաղաղության եւ Նայր հավիւրյանների, որ միշտ մեզ հեւր է (հմմտ. Եսայի Ը 9, Թ 6):

Սիրելի բարեպաշտ զավակներ, այսօր Աստծո օրհնությամբ անկախ է Նայաստան մեր Նայրենիքը, որը շարունակում է ամուր պահել եղբայրական հարաբերությունները

ազադ ու անկախ Վրաստանի հեղ՝ միջպեղական համագործակցությամբ ու համապեղ ծրագրերի իրականացմամբ: Արդի ժամանակների աշխարհաքաղաքական պայմաններում մեր սերնդի ուսերին է դրված նոր կյանք, կյանքի նոր որակ եւ արժեքային նոր համակարգ ձեւավորելու ծանր ու դժվարին պարտավորությունը: Այդ կարևոր առաքելությունը բարի արգասիքներով կարողունավորենք, եթե մենք՝ որպես քրիստոնյա եղբայր ժողովուրդների գավակներ, ապրենք ու գործենք քրիստոսապարվեր սիրով, հավաքարիմ՝ մեր հայրերից մեզ ավանդված լույս ժառանգությամբ, եղբայրության ու փոխադարձ հարգանքի բարի ավանդներին: Եղբայրական ոգով եւ միմյանց սաքարումով մեր հայրերի կերպած ձեռքբերումների ու հաղթանակների բարի հիշատակը մենք՝ հայ եւ վրացի ժողովուրդների գավակներս, պիտի փոխանցենք նաեւ գալիք սերունդներին, որպեսզի նրանք նույնպես իրենց կյանքում արժեւորեն եղբայրական սերն ու միմյանց հանդեպ բարի կամեցողությունը: Նաբեւան մեր երկրների եւ ժողովուրդների նվիրագործված դարավոր բարեկամության այս ոգով, Մենք հավաքում ենք, լուծումներ պիտի գտնեն ամենքիս հուզող՝ Զավախքի եւ Վիրահայոց թեմի խնդիրներն ու մրահոգությունները, որոնց մասին առիթ ունեցանք գրուցելու Մեր հոգեւոր եղբոր՝ Իլիա Բ Պապրիարքի եւ Վրաստանի Նախագահ Տիար Միխեիլ Սահակաշվիլիի հեղ:

Սիրելի գավակներ Մեր, Նայրապեղական Մեր հորդորն է բոլորիդ՝ անսասան լինել մեր հայրերի լույս հավաքի մեջ: Եղեք օրինահարգ, իմաստուն, արժանավոր ու պարվարեր քաղաքացիները այս երկրի: Բարեգարդեք ու շենացրեք Զավախք, ձեր ազգային կյանքը, աճեք գավակներով, նրանց սնուցեք աստվածաշնչությամբ, հայրենի ավանդներով ու ժառանգությամբ, եղբայրսիրության ու բարեկամության արժեքներով: Ներամուտ եղեք ուսման, գիտության եւ մշակույթին, որպեսզի պարվով իրագործեք ձեր իդձերն ու ձգտումները, որոնց ամուր հիմքերի վրա հասարակուսն պիտի մնան մեր երկու ժողովուրդների եւ երկրների բարեկամությունը՝ արգասավորված սիրո, փոխհասկացողության եւ համագործակցության բարի պտուղներով:

Խաղաղությունը, փոխմբռնումն ու գործակցությունը համամարդկային, կենսական արժեքներ եւ աստվածային պարգեւներ են, որոնցով, հավաքում ենք, պիտի ապահովենք հնարավորությունը բարօր ու երջանիկ կյանքի, որովհետեւ խաղաղության Իշխանը, երկնաշնորհ պարգեւների Նայրը միշտ մեզ հեղ է Իր առաք ողորմությամբ ու շնորհներով:

Սիրելիներ, վերստին գոհունակ սրտով փառք ենք մատուցում Աստծուն, որ առիթ ընձեռեց Մեզ Նովկապեղական սպասված ու կարևոր այս այցը կարարելու Վիրահայ համայնքին: Մեր շնորհալսկությունն ենք հայտնում Նամայն Վրաց Կաթողիկոս-Պապրիարք Նորին Սրբություն Իլիա Բ-ին, Մեր այցին օժանդակելու եւ ճամփորդության ողջ ընթացքին Մեզ հեղ լինելու համար: Մեր գնահատանքն ենք բերում Վրաստանի Նախագահ Տիար Միխեիլ Սահակաշվիլին եւ Զավախքի իշխանություններին՝ իրենց ազնիվ հյուրընկալության եւ մատուցած գորակցության համար:

Նայրապեղական Մեր օրհնությունն ենք բերում Վրաստանի Նայոց թեմի առաջնորդ Գերաշնորհ Տ. Վազգեն եպիսկոպոս Միրզախանյանին, Զավախքի փոխառաջնորդ Նոգեշնորհ Տ. Բաբկեն արեղա Սալբիյանին, թեմի հոգեւոր ողջ դասին եւ մաղթում արգասավոր ծառայություն՝ դեպի փրկություն առաջնորդելու հավաքավոր գավակներին

մեր ժողովրդի և նվիրյալ ծառայությամբ շինություն ու պայծառություն հավելելու ազգային ու հոգևոր մեր կյանքին:

Աղոթում ենք, որ մեր ժողովուրդների բարեկամությունը արգասավորվի փոխըմբռնության և փոխադարձ հարգանքի վրա հիմնված գործակցության նոր արդյունքներով, մեր հավաքակից ժողովուրդների եղբայրությունն ու սերը առավել ամրապնդող ձեռքբերումներով և իրագործումներով: Թող Աստված միշտ Իր Ամենախնամ Աջի հովանու ներքո պահի Վրաստանն ու Ղազախստանը, Վիրահայոց թեմը և այս օրհնյալ երկրում ապրող մեր ժողովուրդների գավակներին:

Շնորհք, սէր և ողորմություն Տեառն մերոյ Յիսուսի -Զրիստոսի եղիցին ընդ ձեզ. ընդ ամենեսեան:

**ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆՆ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԽՈՍՔԸ
ԱՅԱԶՄԱ ՆԱՅԿԱԿԱՆ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐՈՒՄ**

/15 հունիսի, 2011/

Ձերդ Սրբություն,

Գերաշնորհ, Նոգեշնորհ, Արժանապարիվ հայրեր,

Սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ,

Բարձրյալի կամքով և օրհնությամբ հոգևորապես օրեր ապրեցինք զարմուկով Վրաստանում, հանդիպելով երկրի պետական և հոգևոր առաջնորդներին, այցելելով մեր ժողովրդի զավակներին, հոգևոր-կրթական, համայնքային հասարակություններ, հայոց և վրաց սրբապետներ և, ահա, մեր Նայրապետական այցելության վերջին հանգրվանում ենք:

Այս պահին գոհության աղոթքն է Մեր շուրթերին, քանի որ Վիրահայոց թեմ Մեր այցելությանը ակնապես եղանք հայ համայնքների ազգային-եկեղեցական, մշակութային և կրթական ձեռքբերումներին ու առաջընթացներին: Ծանոթացանք նաև ծառացած խնդիրներին և մարտահրավերներին, հաղորդակից եղանք Վիրահայոց թեմի, համայնքների ծրագրերին: Նավարագած ենք, որ պայմանական խորքից եկող եղբայրության ու համագործակցության բարի ավանդույթները և վրաց իշխանությունների հետ երկխոսությունը մոտ ապագայում կնպաստեն առկա խնդիրների հաղթահարմանը և մեր ժողովրդի հոգևոր ու ազգային կյանքի զորացմանը:

Պարմական այս բնակավայրում, բնության գեղաշուք գրկում, հազարավոր հայորդիների ոգեշնչման աղբյուր հանդիսացած Փարվանա լճի մոտ հանգրվանած՝ դուր, սիրելի՜ հավաքավոր ժողովուրդ, անմասն չեք Վիրահայոց թեմում սկսված ազգային-եկեղեցական, մշակութային վերելքից: Այսօր Նայրապետիս սիրտն առանձնահատուկ ջերմությամբ և հոգևոր զվարթությամբ է համակված, քանզի պեսնում ենք մեր Եկեղեցու հարազատ զավակներիդ հավաքի մեջ ամուր, հայրենական արժեքների հանդեպ նախանձախնդիր, ձեր փունը շննացնելու, հոգևոր ու ազգային ձեր կյանքը զորացնելու նվիրումով լեցուն և բարի հույսով՝ դեպի ապագան: Ձեզ այսպեղ համախմբել է սերը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հանդեպ, հավաքարմությունը ազգային ավանդներին և մշակույթին, որոնցով կրթվել ու դաստիարակվել եք և որոնք ուզում եք փոխանցել ձեր զավակներին: Այսօր, գոհություն Աստուծո, պայծառության օրեր է ապրում Սուրբ Էջմիածինը, զորանում է նրա առաքելությունը, որի բարի արգասիքները պիտի նպաստեն աշխարհսփյուռ մեր ժողովրդի հոգևոր ու ազգային կյանքի պայծառությանն ու նոր զարթոնքին:

Սիրելիներ, Մեր հորդորն է, որպեսզի դուք հասարակույն մնաք ձեր հավաքի մեջ, մեր Եկեղեցու և Միաձուլված Սուրբ Աթոռի հանդեպ սիրո մեջ, ջանք ու եռանդ չխնայեք՝ ազգային ինքնությունն ու արժանապարվությունը, հայրենի սրբազան ավանդները պահպանելու նախանձախնդրության մեջ և որպես օրինահարգ, արժանավոր քաղաքացիներ այս երկրի, գնահատել և հարգել բարեկամության ու եղբայրության դարավոր կապերը: Ծարունակեք

հայրենի բառ ու բանով, ազգասիրության ու հայրենասիրության ոգով սնել ձեր կյանքը և դաստիարակել մաքառ սերնդին, որը մեր ապագա հոգևորականն է, հայ մշակույթի ու գիտության անխուց մշակը, ազգային գործիչը:

Ձերդ Սրբություն, սիրելի հոգևոր եղբայրներ և սիրելի հավատացյալ ժողովուրդ, հրաժեշտ ենք փալիս Ձեզ Տիրոջ հանապազ գորակցության հայցով, ամենայն բարյաց մաղթանքով: Նայրենիք ենք վերադառնում ուրախ ու քաջալեր հոգով՝ Մեզ հետ փանելով այն ջերմ ու բարի փալավորությունները, որ ստացանք ավաղաշատ այս երկրում: Նայցում ենք առ Աստված, որ խաղաղության մեջ պահպանի Վրաստանը և օրհնի նրա բարեխնամ իշխանավորների և աստվածասեր ժողովրդի ջանքերը՝ հանուն իր երկրի բարգավաճումի և իր կյանքի բարօրության. օրհնի Ձերդ Սրբության, վրաց եկեղեցականաց ջանքերը՝ ի սեր Վրաց Եկեղեցու պայծառության:

Աղոթում ենք, որ Տերը իր Բարեխնամ Աջի հովանու ներքո պահի և պահպանի Վրաստանի Նայոց թեմը և վիրահայ համայնքը և օրհնի մեր երկրներն ու ժողովուրդներին՝ խաղաղության, բարօրության և միասնության մեջ ապրելու և հարստանալու համար:

ՆՈՎՎԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՑ ՍԱՆԿՏ-ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ ԵՒ ՌԻԳԱ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՆՈՎՎԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՑԸ ՍԱՆԿՏ-ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ

Նունիսի 27-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պապրիարք եւ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն իր շքախմբի ուղեկցությամբ մեկնեց Սանկտ-Պետերբուրգ՝ մասնակցելու հայ համայնքի 300-ամյակին նվիրված միջոցառումներին:

Օղանավակայանում Նորին Սրբությանը դիմավորեցին Նոր Նախիջեւանի եւ Ռուսաստանի հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Եզրաս եպիսկոպոս Ներսիսյանը եւ հայ համայնքի ներկայացուցիչները:

Նովվապետական այցը սկսվեց Ս. Կապարինն հայկական եկեղեցի այցելությամբ, ուր Ամենայն Տայոց Տայրապետին սպասում էին հարյուրավոր հայորդիներ: Ավանդական աղ ու հացի արարողությունից հետո Նորին Սրբությունը զանգերի ուրախարար դուղանջների ու «Նրաշափառի» ներքո թեմի հոգևորականների թափոթով առաջնորդվեց Ս. Տաճար, ուր Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսին բարի գալուստ մաղթեց թեմի առաջնորդ Տ. Եզրաս եպիսկոպոս Ներսիսյանը: Սրբազան Տայրը գոհություն հայտնեց Աստծուն Վեհափառ Տայրապետի օրհնաբեր այցի առիթով՝ հրավիրելով Նորին Սրբությանն իր օրհնությունն ու պարգամը բերել հավաքված հավաքավոր ժողովրդին:

«Փառք ենք փալիս Աստծուն, որ այսօր Տայրապետի հետ համախմբված գեղեցկակառույց այս եկեղեցու կամարների ներքո, ձեր առաջնորդի ու հոգևոր դասի առաջնորդությամբ, ձեզ հետ միասին Մենք աղոթական օրեր պիտի ապրենք: Փառք ենք փալիս Աստծուն, որ 300 փարի շարունակ մեր զավակները վառ են պահել ազգային եւ հոգևոր կյանքի Սանկտ-Պետերբուրգում, եւ այսօր էլ ազգային-եկեղեցական կյանքը այսպեղ աշխուժություն է ապրում, հայորդիները համախմբված են եկեղեցու կամարների ներքո, փարված իրենց հայրերի սուրբ հավաքին՝ շեն ու պայծառ են պահում ազգային իրենց կյանքը», - նշեց Ամենայն Տայոց Տայրապետն իր խոսքում: Նորին Սրբությունը մասնավոր իր գնահատանքը հայտնեց Եզրաս Սրբազանին, ում առաջնորդությամբ ու անմիջական ջանքերով սկիզբ առավ ազգային-հոգևոր կյանքի վերակազմակերպումը Պետերբուրգում: Վեհափառ Տայրապետն այս առիթով Տայրապետական օրհնությունն ու գնահատանքը բերեց նաեւ փեղական իշխանություններին, որոնց հոգաբար վերաբերմունքի շնորհիվ հնարավոր դարձան վերջին քսան փարիների ընթացքում արձանագրված ձեռքբերումները:

Այնուհետև Գարեգին Բ Կաթողիկոսը հորդորեց ժողովրդին աջակից լինել հոգևոր հայրերին, նախանձախնդրությամբ իրականացնել թեմի առաջնորդության, թեմական եւ ծխական խորհուրդների կողմից մշակվող բոլոր այն բարի եւ գեղեցիկ ծրագրերը, որոնք

նպատակ են հետապնդում պայծառացնելու ազգային-եկեղեցական կյանքը, Աստծո օրհնությունն ու աղոթքն առաքացնելու հայոդդիների հոգիներում ու հարկերից ներս: Նորին Սրբությունը նաև պարզամեց հայոդդիներին միշտ իրենց քայլերն ուղղել դեպի եկեղեցի եւ ազգային հասարակություն, մասնակցել ազգային-հոգևոր կյանքին, Նայրենիքի շինության ու զորացման նվիրական գործին, հոգում կրել լույս պարկերը Ս. Էջմիածնի: «Մնացեք Տիրոջ օրհնության ներքո, մնացեք միաբան, միմյանց հանդեպ սիրով, սիրով դեպի ազգային-եկեղեցական կյանքը: Ձեր սերն ու միաբանությունն են աղբյուրը ձեր կյանքի զորության, եկեղեցական-համայնքային կյանքի ամրության եւ գեղեցիկ իրագործումների ու ձեռքբերումների»,- ասաց Նայոց Նայրապետը՝ վերստին փոխանցելով ամենքին Ս. Էջմիածնի օրհնությունը:

Նույն օրը Սալբիկով-Շչեդրինի անվան ազգային գրադարանում Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ կատարվեց «Նայ-ռուսական հոգևոր կապեր» խորագրով հայկական գրքերի ցուցահանդեսի բացումը:

Գրադարանի փոխնորսին Իրինա Լեանդրովայի եւ Սանկյ-Պետրերբուրգում ՆՏ գլխավոր հյուպարոս Վարդան Նակոբյանի ողջույնի խոսքերից հետո Նորին Սրբությունը իր հայրապետական օրհնությունը բերեց ներկաներին ցուցահանդեսի բացման առիթով՝ այն խոստում արտահայտություն նկատելով ռուս եւ հայ ժողովուրդների հոգևոր կապերի:

«Այսօր առիթն ունենք մեկ անգամ եւս գոհունակ սրբով եւ արժանի գնահատանքով անդրադառնալու հավատարկից մեր ժողովուրդների դարավոր բարեկամական հարաբերություններին, գիտական ու մշակութային կապերի հարուստ ավանդներին, որոնց ուրույն արտահայտությունն ենք գտնում Սանկյ-Պետրերբուրգի հայ համայնքի պարամության մեջ:

Սկզբնավորվելով Սանկյ-Պետրերբուրգի հասարակական առաջին փաստամյակներում՝ հայ համայնքն աճել ու սրվարացել է քաղաքի զարգացման հետ: Մեր ժողովրդի զավակներն իրենց մասնակցությունն են բերել Ռուսաստանի հյուսիսային մայրաքաղաքի բարօրությանն ու բարգավաճմանը, նաև՝ մշակութային առաջընթացին: Արժանաւորվով ռուսական բարեխնամ իշխանության հաճությամբ՝ հայ համայնքը կազմակերպել է նաև իր հոգևոր եւ ազգային կյանքը. կառուցել է եկեղեցիներ, սիրով ու հավատարմությամբ խնամել ու պահպանել հայոց լեզուն եւ հայ մշակույթը: Նայրենի ժառանգության հանդեպ մեր ժողովրդի զավակների այս հոգածությամբ եւ Աստծո առաք շնորհներով Սանկյ-Պետրերբուրգը, որ կրում է մշակութային շռայլ ու հարուստ ավանդներ, դարձել է նաև հայազիւրության կենտրոններից մեկը: Սանկյ-Պետրերբուրգի հետ կապված են հայ փառաբության, հայ մարտնչության թարգմանությունների հիշատակներ, նաև՝ պարամական դժվարին ժամանակներում Նայաստանի ազատագրության հույսերի, ռազմական համագործակցության ծրագրերի ու համարեղ պայքարի նվիրական էջեր:», - նշեց Վեհափառ Նայրապետն իր խոսքում:

Նորին Սրբությունը գոհություն հայտնեց Աստծուն, որ այսօր զարթոնքով է լցվում Սանկյ-Պետրերբուրգի հայ համայնքի հոգևոր-ազգային կյանքը, եւ հայ ժողովրդի զավակները՝ որպես արժանավոր, հարգված բնակիչներ Սանկյ-Պետրերբուրգի, հավա-

տարիմ իրենց հոգևոր ու ազգային արժեքներին՝ ջանադրությամբ մասնակից են հարազատ քաղաքի կյանքին, ներգրավված են գործունեության տարբեր ասպարեզներում և նոր վկայությունն են բերում հայ-ռուսական եղբայրական կապերի:

Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը, իր գնահատանքը հայտնելով ցուցահանդեսի կազմակերպիչներին և հայ համայնքին՝ վստահություն հայտնեց, որ ցուցահանդեսը կքաջալերի այցելուներին և կնպաստի, որ գլխավոր՝ իբրև գիտելիքի և ճանաչողության, հոգևոր և մտավոր կրթության աղբյուր, շարունակի իր արժանի փուլը ունենալ կյանքում:

Վերջում Ամենայն հայոց Կաթողիկոսն այցելեց Սալտիկով-Շչեդրինի անվան ազգային գրադարանի հին ձեռագրերի բաժին, ուր ծանոթացավ գրադարանում պահվող հայկական ձեռագրերին:

ՆԱՆԴԻՊՈՒՄ ՍԱՆԿՏ-ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՆԱՏԱՆԳԱՊԵՏԻ ՆԵՏ ԲԱՅՎԵՅ ՀԱՅ-ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹՅԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆԸ

Հունիսի 28-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Բ Ծայրագույն Պատրիարք և Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը հանդիպում ունեցավ Սանկտ-Պետերբուրգի նահանգապետ Վալենտինա Մարվինկոյի հետ: Հանդիպմանը ներկա էին թեմի առաջնորդ Տ. Եզրաս եպիսկոպոս Ներսիսյանը, Սանկտ-Պետերբուրգի հայ համայնքի նախագահ Կարեն Մկրտչյանը, Սանկտ-Պետերբուրգում ՌՏ գլխավոր հյուպատոս Վարդան Հակոբյանը, Մայր Աթոռի փոխկառվարական համակարգի փոփոխ Տ. Վահրամ քահանա Մելիքյանը:

Սանկտ-Պետերբուրգի նահանգապետը, ողջունելով Ամենայն հայոց Կաթողիկոսին, իր ուրախությունը հայտնեց Նորին Սրբության այցի առիթով՝ այն նկատելով վառ վկայություն երկու ժողովուրդների ջերմ և եղբայրական հարաբերությունների: Տիկին Մարվինկոն անդրադարձավ երկու ժողովուրդների բարեկամության ամրապնդման գործում Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի մեծ ավանդին, ապա հպարտությամբ ընդգծեց հայ համայնքի կարևոր բազմադարյա դերակատարությունը Սանկտ-Պետերբուրգի կյանքում: Նահանգապետն իր խոսքում կարևորեց նաև մեր օրերում Եկեղեցու առաքելությունը հասարակության մեջ, հատկապես հոգևոր-բարոյական արժեքների դաստիարակության անհրաժեշտությունը երիտասարդ սերնդի կյանքում:

Այնուհետև Նորին Սրբությունն իր օրհնությունը բերեց նահանգապետին՝ բարի արդյունավորում մաղթելով պատասխանատու իր ծառայության մեջ: Իր խոսքում Ամենայն հայոց Կաթողիկոսը գոհունակությամբ անդրադարձավ նահանգապետի ջանքերին, որոնք միավորված են առավել սերտացնելու երկու բարեկամ ժողովուրդների դարավոր բարեկամությունը, ինչպես նաև երախտագիտություն արտահայտեց հայոցիկների և նրանց ազգային, հոգևոր-մշակութային կյանքի նկատմամբ Ռուսաստանի, ինչպես նաև Սանկտ-Պետերբուրգի իշխանությունների կողմից ցուցաբերվող առանձնահատուկ վերաբերմունքի համար:

Զբոյցի ընթացքում խտվեց նաև Նայ Առաքելական և Ռուս Ուղղափառ եկեղեցիների եղբայրական փոխհարաբերությունների և գործակցության, ինչպես նաև Նայասարանի և Ռուսաստանի արդյունավետ գործընկերության մասին:

Նույն օրը Վեհափառ Նայրապետը հանդիպում ունեցավ Նոր Նախիջևանի և Ռուսաստանի հայոց թեմի եկեղեցականաց դասի հետ: Նանդիպման ընթացքում քննարկվեցին համայնքի կյանքում Եկեղեցու առաքելությանը և հոգևորականների սպասավորությանն առնչվող հարցեր: Ամենայն Նայոց Նայրապետն իր օրհնությունն ու գնահատարանը բերեց թեմակալ առաջնորդին և եկեղեցականներին նախանձախնդիր ու նվիրյալ ծառայության համար:

Անսորին Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսը նախագահեց Սանկտ-Պետերբուրգի Նայ-ռուսական բարեկամության մշակութային կենտրոնի բացման արարողությունը: Օրհնության արարողությունից հետո Նորին Սրբությանը ողջունեց Եզրաս Եպիսկոպոսը, ապա անդրադարձավ կենտրոնի կարևոր առաքելությանը համայնքի կյանքում: Նոր մշակութային կենտրոնի բացման առիթով իրենց սրբի խոսքն ասացին նաև Սանկտ-Պետերբուրգում ՆՇ գլխավոր հյուպատոսը, Սանկտ-Պետերբուրգի նահանգապետարանի մշակույթի բաժնի պարասխանապետն և ՆՇ Սփյուռքի նախարարության ներկայացուցիչը: Վերջում իր օրհնության և գնահատանքի խոսքը Սանկտ-Պետերբուրգի իշխանությունների ներկայացուցիչներին, կենտրոնի պաշտոնեականներ, բարերարներին և ներկա հավաքավոր ժողովրդին ուղղեց Ամենայն Նայոց Նայրապետը:

Ուրախություն հայտնելով Սանկտ-Պետերբուրգի հայ համայնքին այցելելու առիթով՝ Նորին Սրբությունը գոհարանական աղոթք բարձրացրեց առ Աստված, որ Ռուսաստանը դարեր ի վեր սիրով ընդունել է մեր ժողովրդին, հնարավորություն ընձեռել ապրելու խաղաղ, սրբեղծելու և սրբեղծագործելու, պահպանելու և զարգացնելու իր հոգևոր ու մշակութային կյանքը: Վեհափառ Նայրապետը վստահություն հայտնեց, որ կենտրոնի բացմամբ կշարունակվեն ու կզարգանան եղբայրական սիրտ ու համագործակցության, հոգևոր ու մշակութային կապերի ավանդները, որոնք Աստծո օրհնությամբ առաքել են ծաղկել են Նուայի ափին, Ռուսաստանի հյուսիսային այս մայրաքաղաքում նրա հիմնադրման առաջին փաստամյակներից: Նորին Սրբությունը նաև համոզում հայտնեց, որ կենտրոնը պիտի նպաստի, որպեսզի հայերի կյանքում ապրեն հայրենական ժառանգությունն ու արժեքները, հայ-ռուսական բարեկամության թանկագին հիշարարներն ու ավանդները: Խոսքի ավարտին Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսը պարգևատրեց ժողովրդին որդիական նույն սիրով հավաքարիմ մնալ հայրերի սրբազան արժեքներին, մեր Եկեղեցուն և Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին՝ հորդորելով հայորդիներին պահպանել ազգային ինքնությունը, աճել ու զորանալ հավաքի մեջ, զավակներին կրթել մեր պարմության փառավոր Էջերով ու հայրենական արժեքներով, սնուցել նրանց եղբայրության ավանդներով:

Նորաբաց կենտրոնում կազմակերպված առաջին միջոցառումը Սանկտ-Պետերբուրգի հայ նկարիչների սրբեղծագործությունների ցուցահանդեսն էր:

Ի նշան գնահատության կատարված ազգամուկ գործի՝ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսը հայրապետական օրհնության գրեր շնորհեց Նայ-ռուսական բարեկամության մշակութային

կենտրոնի բարերարներ Կարեն Մկրտչյանին, Յուրի Մարգարյանին, Արմեն Մկրտչյանին, Իգոր Ջանադովին, Էդուարդ Գասպարյանին, Նովհաննես Գադյանին, Արերս Տապալցյանին, Գագիկ Զաքարյանին, Միքայել Ֆիլիկյանին, Յուրա Իսայելյանին և Ռուդիկ Ալթունյանին: Նայրապետական օրհնության գրի արժանացան նաև համայնքային կյանքին գործուն մասնակցություն բերող հայորդիներ՝ Խաչատուր Բոդյանը, Աստղիկ Քոչարյանը, Վլադիմիր Թաթոսովը, Ռուբինա Քալանթարյանը, Կարեն Ակոպովը, Սամվել Մովսիսյանը, Խաչատուր Նարությունյանը, Աշոտ Ներսիսյանը, Վահան Բաբախանյանը, Յուրի Բաբայանը, Նորիկ Պողոսյանը և Սերգեյ Տեր-Գաբրիելյանը:

Երեկոյան Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն իր շքախմբով ներկա գտնվեց Մոսկվայի և Սանկտ-Պետերբուրգի հայորդյաց փոքրիկ սաների համերգին, որով ավարտվեցին Սանկտ-Պետերբուրգի հայ համայնքի 300-ամյակին նվիրված միջոցառումները:

ԱՎԱՐՏՎԵՅ ԱՄԵՆԱՅՆ ՏԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՅՅՈՒՆ ՍԱՆԿՏ-ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ

Նոյիսի 29-ի առավոտյան, հովվապետական այցի շրջանակներում, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբրիել Բ Շայրազույն Պարթիարք և Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը շքախմբի ուղեկցությամբ այցելեց Վասիլևսկի կղզու վրա գտնվող հայկական գերեզմանատան Ս. Նարություն եկեղեցի:

Տաճարում մատուցված աղոթքից հետո Նորին Սրբությունը ծաղիկներ դրեց գերեզմանատանն ամփոփված՝ հայ ազգի և Սանկտ-Պետերբուրգի հայ համայնքի կյանքում մեծ ներդրում ունեցած նշանավոր հայորդիների շիրիմներին:

Այնուհետև Վեհափառ Տայրապետի գլխավորած պարվիրակությունը մեկնեց Վսեվոլոդսկ շրջկենտրոն, ուր Նորին Սրբությունն այցելեց Ս. Մարիամ Աստվածածին հայկական եկեղեցի՝ կառուցված բարերարությամբ Սամվել Մովսիսյանի: Եկեղեցու մուտքի մոտ Վեհափառ Տայրապետին, թեմակալ առաջնորդին և հայրապետական շքախմբին դիմավորեցին եկեղեցու հոգևոր հովիվ Տ. Արշակ քահանա Նազարյանը և բարերարը, Վսեվոլոդսկի շրջանի ղեկավար Ալեքսանդր Սոբոլենկոն և Կոլտուշի շրջկենտրոնի ղեկավար Էդուարդ Չիրկոն, Վսեվոլոդսկի բնակիչները: «Նրաշափառի» երգեցողության ներքո Նորին Սրբությունը մուտք գործեց եկեղեցի, ուր հայրապետական իր պարգամն ու օրհնությունը բերեց ներկա ժողովրդին և փառական իշխանությունների ներկայացուցիչներին: Վեհափառ Տայրապետը նաև մասնավոր գնահատանք հայտնեց եկեղեցու բարերարին, ում ազնիվ աջակցությամբ ստեղծվել են բոլոր անհրաժեշտ պայմանները շրջանի հայության հոգևոր կարիքների բավարարման համար: Իր խոսքում Նորին Սրբությունը հորդորեց հայորդիներին՝ հավատարիմ հայրերի հավարին և ավանդներին՝ պահպանել իրենց լեզուն և մշակույթը և իբրև արժանավոր քաղաքացիներ Ռուսաստանի շարունակել իրենց կարևոր նպաստը բերել երկրի առաջընթացին: Վեհափառի պարգամին հաջորդեց կոմիտասյան «Տեր ողորմեա»-ն, ապա հայրապետական «Պահպանիչ» աղոթքը:

Գարեգին Բ Նայրապետը ծանոթացավ նաև Սամվել Մովսիսյանի հովանավորությամբ Վսեմություն կառուցվող հայկական հանրակրթական դպրոցի շինարարության ընթացքին: Կոլորադոյի մարզկենտրոնում Նորին Սրբությունը ծաղկեպսակ գեղեղեց Մեծ հայրենական պարերազմի ընթացքում գոհվածների հուշարձանին, կարարվեց հոգեհանգստային աղոթք:

Նույն օրը, ավարտելով հովվապետական այցը Սանկտ-Պետերբուրգ՝ Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսը մեկնեց Լարվիայի Նանրապետություն:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՆՈՎՎԱԴՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՅՈ ԼԱՏՎԻԱՅԻ ՆԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Նոյիսի 29-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Նայրագույն Պապրիարք և Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսը հովվապետական այցով ժամանեց Լարվիայի Նանրապետության մայրաքաղաք Ռիգա՝ ուղեկցությամբ Ռուսաստանի և Նոր Նախիջևանի առաջնորդ Տ. Եզրաս եպիսկոպոս Ներսիսյանի, հայրապետական շքախմբի և Ռուսաստանի թեմի հայոց քահանայից դասի:

Օղանավակայանում Նորին Սրբությունը դիմավորեցին Լարվիայի հոգևոր հովիվ Տ. Խոսրով քահանա Սրեփանյանը, Լարվիայի Նանրապետությունում ՆՆ արքեպիսկոպոս և լիագոր դեսպան Աշոտ Գալոյանը, հայ համայնքի նախագահ Անտո Տեր-Սահակովը, համայնքի ներկայացուցիչներ:

Նույն օրը երեկոյան Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսը հանդիպում ունեցավ Լարվիայի Նանրապետության նախագահ Վադիս Զարվերսի հետ: Զրույցի ընթացքում Նորին Սրբությունն իր երախտագիտությունը հայրենեց նախագահին հայ համայնքի հանդեպ Լարվիայի իշխանությունների կողմից ցուցաբերվող մշտական հոգաբար վերաբերմունքի և ուշադրության համար:

Իր խոսքում րիար Զարվերսը, ողջունելով Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի այցը Ռիգա, բարձր գնահատանքով ներկայացրեց հայ համայնքի կարևոր ներդրումը Լարվիայի կյանքում և շնորհավորեց Նորին Սրբությանը Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու կառուցման և օծման առիթով:

Նոյիսի 30-ին Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսը հանդիսապետեց Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու օծման արարողությունը, որին ներկա էին Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցուց Ալեքսանդր միաբնակալիս, Լյուբերական Եկեղեցուց Պավել եպիսկոպոսը, քաղաքային իշխանությունների ներկայացուցիչներ և ուխտավորներ՝ այս առիթով ժամանած Էստոնիայից և Լիտվայից:

Շարականների, սաղմոսների ու աղոթքների ուղեկցությամբ օծվեցին եկեղեցու զանգակարան խաչը, Ս. Սեդանը և սյուները: Օծման արարողությունից հետո Նորին Սրբությունն իր օրհնությունն ու պարգամբ բերեց ներկա ժողովրդին: Վեհափառ Նայրապետը գոհունակություն հայտնեց հովվապետական այցով Լարվիայի Նանրապետությունում զբնակվելու

առիթով: «Ցնծում են այսօր Նայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին և Լաւրովիայում բնակություն հաստատած մեր հավաքավոր զավակները, քանզի այսօր իր աստվածային օծումն ստացավ Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ Նայրապետի անունը կրող հոյակերպ այս տաճարը:

Փառք և գոհություն ենք առ Աստված բարձրացնում, որ Մեր ժողովրդի զավակները մշտապես իրենց հոգում կրում են եկեղեցաշինության աստվածահաճո գործը: Այս Եկեղեցու կառուցումով պիտի նորոգվի լաւովիահայ համայնքի հոգեւոր-մշակութային կյանքը: Աստված, որ բնակվում է մեր հոգիներից ներս, հրաշափառ այս եկեղեցու ներկայությամբ Լաւրովիայի նվիրական հոգում պիտի բնակություն հաստատի լաւովիահայ համայնքային կյանքից ներս՝ հեղելով հայրենասիրության, մարդասիրության և ազգասիրության շնորհները հայտնիաց սրբերում և նրանց ձեռաց ու մարքի գործերի վրա, քանզի եկեղեցին, որ օձեցինք Սրբալույս Մյուռնով և մեր հայրերից ավանդված աղոթքներով, դադարում է միայն նյութական, առարկայական կառույց լինելուց, այն դառնում է ոգեղեն իրականություն», - ասաց Նորին Սրբությունը:

Անդրադառնալով Ռիգա քաղաքի փոքրաթիվ հայ համայնքի կազմակերպված և աշխատասեր նկարագրին և Բալթյան երկրներում առաջին հայկական եկեղեցու կառուցմանը՝ Վեհափառ Նայրապետը նշեց. «Պատահական չէ, որ որպէսզի էլ հանգրվանել է հայը, իր առաջին մրաժումն է եղել եկեղեցի կառուցել: Մեր զավակները քաջ գիտակցությունն ունեն այն անհերքելի իրողության, թե քրիստոնեությունն է արտահայտում մեր հոգեւոր ինքնությունը և թե Նայ Առաքելական Եկեղեցին է ձեւավորում ազգային քրիստոնեական իր դիմագիծը: Տեսնում ենք, թե ինչպես է հայն իր պտունը, եկեղեցին ու դպրոցը կերպել իրեն հյուրընկալած երկրներում և, վայելելով տեղի իշխանությանց բարյացակամ խնամքն ու հոգատարությունը, աստվածապալինությամբ սկսել իր նոր կյանքն ու գործունեությունը որպէս արժանավոր, հպարտ քաղաքացի այդ երկրի»:

Նորին Սրբությունը նաև իր գնահատանքը հայտնեց թեմակալ առաջնորդ Եզրաս Լայիսկոպոսին, Լաւրովիայի հոգեւոր հովիին և եկեղեցական վարչության անդամներին իրենց անձնվեր ծառայությանց համար՝ ի պայծառություն Լաւրովիայի հայ համայնքային կյանքի:

Վերստին հայրապետական իր օրհնությունը բերելով ներկա ժողովրդին Լաւրովիայում իրականացվող բարեգան գործունեության և ազգային կյանքում դրսևորած նախանձախնդրության համար՝ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսը հորդորեց հայորդիներին քրիստոնեական գործը հավաքով և հավաքի գործերով շարունակել Լաւրովիայի նվիրական հոգում բարեգարդել իրենց ազգային կյանքը:

Նորին Սրբությունն իր խոսքից հետո նորած եկեղեցուն նվիրեց սրբապարկեր: Տավար արարողության Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցում մատուցվեց անդրանիկ Ս. Պատարագ: Պատարագիչն էր Մայր Աթոռի հրապարակչական բաժնի տնօրեն Տ. Նաթան Լայիսկոպոս Նովիաննիսյանը:

Նույն օրը Գարեգին Բ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսը հայրապետական օրհնության գրեր շնորհեց եկեղեցու կառուցման գործում մեծ ավանդ ունեցած բարերարներին՝ Առնո Տեր-Սահակովին, Արարիկ Դանիելյանին, Էդուարդ Տեր-Սահակովին, Ռաբերտ Նովիաննիս-

յանին, Էռնեստ Բերնիսին, Սերգեյ Ավերիսյանին, Ադան Ավերիսյանին, Արա Դավոյանին, Պավել Սայադովին, Արոմ Խաչատրյանին, Մխիթար Մխիթարյանին, Վաչագան Պողոսյանին, Արթուր Իսախանովին, Ռուսրամ Ասոյանին, Ենոք Կոսյանին և Սուրեն Պարսամյանին:

Երևոյան ի պարիվ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի համայնքի կողմից արվեց պաշտօնական ընթրիք, որին մասնակցում էին հայ համայնքի անդամներ, Լապվիայի իշխանությունների և Քույր եկեղեցիների ներկայացուցիչներ:

Հուլիսի 1-ի առավոտյան Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պարբիարք և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն այցելեց Ռիգայի Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցու Ս. Ծննդյան Մայր Տաճար, ուր Նորին Սրբությանը ողջունեց Ռիգայի և համայն Լապվիայի միաբնակային Ալեքսանդրը: Միաբնակայինը ներկայացրեց քաճարում կարարված վերանորոգման աշխատանքները, ապա Ամենայն Հայոց Հայրապետն իր պարգամն ուղղեց ներկա բարեպաշտ ժողովրդին, իր խոսքն ավարտելով «Պահպանիչ» աղոթքով: Նույն օրը Վեհափառ Հայրապետն իր շքանշանի հետ վերադարձավ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾԻՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՂԱՄԱԿԱՐԳ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԽՈՐՀՐԴԻ ՀԱՆՁՆԱՍԲԻՆ

Հունիսի 19-ին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պարբիարք և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի 13-րդ համաժողովի ծխական հարցերով նախապար-բաստող հանձնախմբի անդամներին, ովքեր հունիսի 18-21-ը իրենց հերթական ժողովն են անցկացնում Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում:

Նորին Սրբությունը ողջունեց ժողովի մասնակիցներին և իր օրհնությունն ու բարեմաղթանքները բերեց նրանց: Վեհափառ Հայրապետը գոհունակությամբ նշեց, որ նման այցելությունները հնա-րավորություն են ընձեռում ծանոթանալու ոչ միայն Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցուն, երկրին ու հայ ժողովրդի կյանքին, այլև իրենց և րկայությամբ և ջանքերով հարստացնում են մեր մշակույթը:

Հանդիպման ընթացքում անդրադարձ կարարվեց Հայ Եկեղեցու ներկայիս գործունեությանը, ինչպես նաև Քույր եկեղեցիների հետ ջերմ փոխհարաբերություններին: Իրենց հերթին հանձնախմբի անդամները շնորհակալություն հայտնեցին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում հյուրընկալվելու հնարավորության համար, որից հետո Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը պարասխանեց ԵՏՆ ներկայացուցիչներին հերաբրբրող հարցերին:

Հանդիպումից հետո հյուրերը Մայր Տաճարում մասնակցեցին Ս. Պարարագի արարողությանը:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾԻՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՂԱՄԱԿԱՐԳ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՆԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՅ ԿԱՐԴԻՆԱԼ ԶԱՆՖՐԱՆԿՈ ՌԱՎԱՍԻՆՆ

Նունիսի 21-ին, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեգին Բ Ծայրագույն Պապրիարք եւ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Տայասարան ժամանած Մշակույթի պապական խորհրդի, Կաթողիկ Եկեղեցու մշակութային ժառանգության եւ սրբազան հնագիտության հանձնաժողովների նախագահ կարդինալ Զանֆրանկո Ռավասինին՝ ուղեկցությամբ Անդրկովկասում պապական նվիրակ Կլաուդիո արքեպիսկոպոս Գուջերոպիի:

Տանդիպման ընթացքում Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն անդրադարձավ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի եւ Վապիկանի միջեւ ձևավորված սերտ եւ ջերմ հարաբերություններին ու համագործակցությանը՝ ընդգծելով, որ նման փոխայցերով նորոգվում եւ զորանում են երկու եկեղեցիների կապերը: Նորին Սրբությունն արդյունավոր օրեր մաղթեց կարդինալ Ռավասինին Տայասարանում՝ վարահություն հայրնելով, որ այցի ընթացքում ՏՄ Մշակույթի նախարարության հետ նոր համագործակցություն կձևավորվի եւ կյանքի կկոչվեն համարելո զանազան ծրագրեր:

Իր հերթին Մշակույթի պապական խորհրդի նախագահը կարևորեց այցը Տայասարան, որն սկսվում է Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի ընդունելությամբ, ապա անդրադարձավ հայ մշակույթի հետ իր ունեցած շփումներին:

Զրույցի ընթացքում Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն ու կարդինալ Զանֆրանկո Ռավասին անդրադարձան նաեւ եկեղեցիների առջեւ ծառացած քաղաքներ մարտահրավերներին: Նորին Սրբությունը կարդինալի միջոցով իր եղբայրական սերն ու ողջույնները փոխանցեց Տոմի Բենեդիկտոս ԺԶ պապին:

Տանդիպմանը ներկա էր Մայր Աթոռի միջեկեղեցական հարաբերությունների պապատնախարար Տ. Տովակիմ հայիսկոպոս Մանուկյանը:

ՄԱՅՐ ԱԹՐՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

ԿՐՕՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՇՈՒՇԱՆ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՔՐԻԱՏՈՆԵԱԿԱՆ ՄԻԱՏԻՑԻԶՄԸ՝ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Քրիստոնեական խորհրդապաշտության բնույթը: Քրիստոնեական խորհրդապաշտությունը յուրահատուկ ոլորտ է, որը ենթադրում է նվիրում և հավատ: Այն ծագել է վաղքրիստոնեական համայնքներում և նորացվել ու հարստացվել քրիստոնեական վարդապետության ձևավորմանը զուգընթաց: Քրիստոնեական միաբնակային կյանքը և կրթությունը Եկեղեցու պատկերամեկնությանը, ուսարի ընդունված է առանձնացնել հիմնականում վաղ քրիստոնեական, Ուղղափառ (Արևելյան), Կաթոլիկ (Արևմտյան) և Բողոքական միաբնակայինները: Քրիստոնեական խորհրդապաշտությունը ընդունված է եղել կոչել միաբնակային աստվածաբանություն, միաբնակային եզրույթը ավելի ժամանակակից է, միջոցով «միաբնակային (խորհրդագրած) աստվածաբանություն» անվանումը ավելի շատ ցույց է տալիս կապը աստվածաբանության հետ: Միաբնակային ներառում է Աստուծո մասին ուղղակի, գաղափարային և վերագրական գիտելիք՝ ի տարբերություն վարդապետական աստվածաբանության, որը գիտություն է Աստուծո մասին՝ Նայություն միջոցով:

Առաջին դարերի քրիստոնեա ջարագովները Աթենքը հակադրում էին Երուսաղեմին, իսկ աթենական Կոնադը՝ Եկեղեցուն: Ներագայում, երբ հռոմեական կայսրության մեջ քրիստոնեության դիրքերը որոշ չափով ամրապնդվեցին, Եկեղեցին ստիպված եղավ նոր ուժերով պայքարել իր անդորրը խախտող աղանդների դեմ: Ուսարի առաջ եկավ փիլիսոփայության լեզվով խոսելու հրամայականը: Արդյունքում ստեղծվեց քրիստոնեական դոգմարիկ համակարգը, որպեսզի միմյանց հաջողությամբ լրացնում էին քրիստոնեական ուսմունքն ու հեղինակական փիլիսոփայությունը: Դրա հետևանքով աստվածաբանությունը և մասնավորապես խորհրդապաշտությունը հարստացան ևն հունական փիլիսոփայության գաղափարներով:

Խորհրդապաշտությունը քրիստոնեության օրգանական տարրն է, չնայած քրիստոնեության մեջ հաճախ միաբնակային առանձնացում են աստվածաբանությունից, նույնիսկ հակադրում՝ ընդգծելով միաբնակային մեջ առկա գաղափարներ՝ թաքնվածն ու անհանաչելին: Սակայն խորհուրդը, գաղափարային առհասարակ աստվածաբանության հիմքն է, աստվածաբանությունը և խորհրդապաշտությունը փոխկապակցված են և լրացնում են միմյանց, ավելին՝ դրանք անբաժանելի են:

Քրիստոնեական խորհրդապաշտության ակունքները առկա են Աստվածաշնչում, թե՛

1 Գերադասում ենք «միաբնակային» եզրը հայերեն «խորհրդապաշտություն» թարգմանությունից:

Նին, թե՛ Նոր կրակարանները պարունակում են բազմաթիվ խորհրդապաշարական գծեր: Աստվածաճանաչության հնարավոր լինելը աստվածաշնչյան այդ համարներում մի կողմից մերժվում է, որպեսզի Աստված հանդես է գալիս իր Էության մեջ արարածների համար անճանաչելի, անըմբռնելի, անսահմանելի (ապոֆատիկ քողի ներքո), իսկ մյուս կողմից թիչ չեն այն համարները, համաձայն որոնց խրախուսվում է Աստծուն փնտրելը և ճանաչելը: Աստվածաճանաչության հնարավոր լինելու բացառումը շեշտող համարներից հարկապես աչքի է ընկնում (Ելք I, Գ 20), որպեսզի Մովսեսը խնդրում է Աստծուն, որ ցույց տա Իր Փառքը, մինչդեռ Տերն ասում է. «Դու չես կարող տեսնել իմ երեսը, որովհետև մարդ չի կարող տեսնել իմ երեսն ու կենդանի մնալ»: Նին Կրակարանում կարելի է գտնել բազմաթիվ նման վկայություններ²:

Նորկրակարանյան համարներում, սակայն, պարկերն այլ է: Ի տարբերություն Նին Կրակարանի, Աստծուն տեսնող և ճանաչող կա, որ է՝ Որդին. «Աստծուն ոչ ոք երբեք չի տեսել, բացի միայն Միածին Որդուց» (Յովհ. Ա 18): Սակայն միեւնույն ժամանակ պետք է առանձնացնել Մարթեոսի և Դավթի ավերարանների համապարասխանաբար ԺԱ 27 և Ժ 22 հատվածները, որպեսզի ընդգծվում է, որ Որդին Նոր մասին հայտնում է նրան, ում ցանկանում է: Աստվածությունը խոստովանում է նաև Ա Կորնթ. ԺԳ 12 և Ա Յովհ. Գ 1-2 համարներում: Նովիանոսն առաքյալը ցույց է տալիս, որ աստվածությունը կախված է Նոր կողմից շնորհված քրիստոնեական սիրուց, իսկ Պողոս առաքյալը մատնանշում է միակ ուղին՝ Սիրո շնորհը :

Քրիստոնեական միսիոնար փոխադասությունը ընդունված է բաժանել 2 հիմնական ուղղությունների՝ վերացարկված-մրահայեցողական և բարոյագործական: Առաջինի փայլուն հիմքը Ս. Դիմոսիսիոս Արիսպագացու ապոֆատիկ միսիոնարիզմն է, իսկ բարոյագործական միսիոնարիզմը բնորոշ է անապատական մենակյացներին, որի մասին պարկերացում կարելի է կազմել Եւագր Պոնոպացու, Ս. Մակար Եգիպտացու, Ս. Ֆրանչիսկոս Ասսիզացու, Սիմեոն Նոր Աստվածաբանի գրություններից, իսկ հայ իրականության մեջ՝ Անանիա Նարեկացու և Ս. Գրիգոր Նարեկացու գործերից: Վերացարկված-մրահայեցողական ուղղությունը մարդու աստվածացումը տեսնում է աստվածության հետ միություն կազմելու մեջ, որի համար անհրաժեշտ է հոգու պարզեցում՝ *հասպոսիս*: Ս. Դիմոսիսիոս Արիսպագացու մոտ աստվածացումը կազմված է 3 փուլից՝ կաթարսիս (մաքրագործում), ֆոսիսմոս (պայծառացում) և տելեոսիս (կարարելագործում)³: Կաթարսիսը մարդու բարոյական մաքրագործումն է՝ պարզապես կարարելով, Աստծուն նվիրվելով ու սիրելով, մեղքերից խուսափելով, քանի որ մեղքն է մարդուն բաժանում Աստծուց: Ֆոսիսմոսը մարդկային հոգու լուսավորումն է աստվածային լույսով, որը մրահայեցման վերին սահմանն է. այս առումով Դիմոսիսիոսն ասում է. «Քանի որ Աստված Լույս է, ապա այս փուլում մրահայեցող իր վրա կրում է աստվածային լույսի արարչությունը»: Տելեոսիսը միսիոնար խմբության բարձրագույն աստիճանն է՝ մարդկային հոգու կարարելագործումը՝ աստվածային

2 Տե՛ս նաև Ելք ԺԹ- 21, Դավ. Զ 22, ԺԱ 22, Եսայի Զ 5, Սաղմ. ԺԷ 12:

3 Փուլերը նույնական են նորապատոնական փոխադասության համապարասխան փուլերին. Պլոտինոսի մոտ դրանց համապարասխանում են կաթարսիսը, ֆոսիսմոսը, թեոսիսը՝ իմաստային փարբերությամբ: Տե՛ս **А. В. Ситников** *Философия Плотина и традиция христианской патристики*. СПб., 2001, էջ 185-189:

գաղարկիքներին ու խորհուրդներին հաղորդ լինելը, որն անբարբառելի է եւ անխմանալի, քանի որ մարդն իր հոգևոր փառությամբ պիտի ընկալի եւ զգա այն: Փաստորեն, վերը ասվածը կարելի է համառոտ ձևակերպել հետևյալ կերպ. աստվածային գիտության հետ հաղորդակցումը մարդու մաքրագործումն է, պայծառացումը եւ կատարելագործումը հաջորդական զարգացմամբ: Ըստ Արիստագացու՝ հոգևոր կատարելագործման ուղի է Մովսեսի օրինակը (յրեւ նաեւ Գրիգոր Նիսացու «Մովսեսի կյանքը» գործը): Նա հրաման է ստանում մաքրագործվելու, որից հետո միայն արժանանում է աստվածային մաքուր Լույսի փառությանը: Բայց եւ այս մակարդակում նա դեռնու «չի փնտրում» Աստծուն, այլ փնտրում է այն փողոց, որտեղ Նա է. Մովսեսը հայտն է աստվածային մեզը՝ այն խավարը, այն գաղարկիքը, որով Իրեն շղարշել է Աստված: Մովսեսը, փնտանելի աշխարհից եւ զգայական աշխարհից այն կողմ անցնելով ու չգիտության մեզի մեջ թափանցելով, ազատվում է ամեն զգայությունից, կրքից ու փառությունից, քանզի նա արդեն պատկանում է Նրան, Ով ամենից վեր է եւ չի պարկանում ոչ ինքն իրեն, ոչ էլ որեւէ այլ բանի. «նա չգիտության միջոցով է ճանաչում անճանաչելին»⁴:

Եթե մտաբանեցողական միաբիցիզմը կենտրոնացած էր մեկաֆիզիկական բանաձևումների եւ ընկալումների վրա, ապա բարոյագործական միաբիցիզմի դեպքում միանգամայն այլ պարկերն է ստացվում: Այս հոսանքի ամենահայտնի ներկայացուցիչներն են անապատական-ճգնակյացները, ովքեր աստվածփառության նախապայման են համարում քրիստոնեական սերը, որից բխում է նրանց խստակյաց առօրյան: Բարոյագործական խորհրդապաշտության մեջ գեղջված են մեկաֆիզիկական ընկալումները, փոխարենը առկա է ներքին փորձը: Անապատական հայրերի մոտ աստվածփառությունը մի փոքրակ ինքնաբերաբար է կատարվում, բայց, իհարկե, ճգնակեցական կանոնների պահպանմամբ՝ աղոթքով, բարեգործությամբ, չար ուժերի դեմ մարտնչելով, պարզ իրանների կատարմամբ: Անապատը, որը համարվում էր խավարի, մահվան եւ սարսափի բնակավայր, ընդունում էր որպես մարտադաշտ եւ ո՛չ մտաբանեցողական հանդարտ կյանքի վայր:

Բարոյագործական միաբիցիզմում կաթարսիսը փոխարինվում է պրաքսիսով՝ ճգնակեցությամբ, իսկ ֆորիսմոսը դիվինում է որպես Քրիստոսի ներկայություն անձի մեջ: Պրաքսիսը ընդգրկում հասկացություն է. մի կողմից այն ճգնակեցություն է, մյուս կողմից ներառում է բարեգործությունը կամ ավելի լայն իմաստով բարոյական վարքը: Այս առումով աստվածացման ուղին ոչ այնքան մտային հրաժարումն է աշխարհից, որքան հոգեկան խոր ապրում, զգացում:

Երբեմն այս երկու ուղղությունների կողքին առանձնացնում են նաեւ երրորդը, որը միջանկյալ փողոց է գրադեցնում եւ հանդիսանում է վերը բերված ուղղությունները հաշտեցնողը՝ ձգարկով համադրել փառական ու գործնականը: Այդ ուղղության ներկայացուցիչներից էին կապադովկյան հայրերը, Իսահակ Ասորին, իսկ ավելի ուշ՝ Մաքսիմոս Խոստովանողը:

Միաժամանակ պետք է նշել, որ եթե անգամ քրիստոնեական միաբիցիզմի համակարգի մեջ կան ճյուղավորումներ ու փոքրերություններ, ապա առավել եւս այդ փողոցի ունի ոչ քրիստոնեական միաբիցիզմի դեպքում: Պոլիթիստական միաբիցիզմի մեջ աստվածությունը անդամ ուժ է: Այն մշտական զարգացման գործընթաց է ենթադրում, եւ հետևաբար մարդը

4 В.Н.Лосский, Боговидение.М., 2006, с. 128.

համարվում է այդ զարգացման պահերից մեկը: Այդ ընկալումը հարկապես բնորոշ է հինդուիստական միստիկային, այն իր յուրաքանչյուր դրսևորմամբ ժխտում է մարդուն, նրա հոգ: Մարդն ամբողջությամբ պետք է վերափոխվի աստվածության. միայն կենդրոնացման պահերին մարդը կորցնում է իր ինքնությունը, մնում է միայն աստվածային փնեզերական ուժը:

Մարդու ինքնության միևնույն միտքն առկա է նաև նորապարտական միստիցիզմի մեջ: Պրոփինոսը Միասնականի փիլիսոփայության ամենից հերետոզական ջախքովն է: Նրան հարույժ է մարդու անձնականության և անհարականության բնագանգական ընկալումը: Պրոփինոսի կարծիքով ողջ գոյը ձգվում է բարիքին, իսկ քանի որ ըստ նրա՝ կայարայալ, բարձրագույն բարիքը անդեմ Միասնականն է, բոլորը պետք է ձգվեն միավորվել նրա հետ: Եւ քանզի մարդը բանական հոգի ունի և միաժամանակ իր մեջ միավորում է երկու հակադիր փարքեր՝ հոգին ու մարմինը, ապա նա առավել սուր է զգում ձգվումն առ Միասնականը: Ներուաբար, մարդու կեցության գերագույն նպատակն է միաձուլվել նախասկզբնականին՝ Միասնականին: Քրիստոնեական միստիցիզմը չի ենթադրում ձուլում կամ մարդու փարքալուծում Աստվածության մեջ⁵, իսկ նախասկզբնական վիճակին վերադառնալը բավարար չէ, քանզի մարդու էությունը պղտորված է մեղքով, և մարդը պետք է հաղթահարի մեղքն իր մեջ: Քրիստոնեությունը մշտապես, ինչպես և այս դեպքում, պահպանում է մարդու ազատությունը: «Բացարձակը» քրիստոնյային հայտնվում է որպես դիմացինը, այլը: Մարդը միանում է, բայց երբեք չի փարքալուծվում Նրա մեջ:

Վաղքրիստոնական միստիցիզմի վերաբերյալ շարքից բան է հայտնի, այս շրջանում դեռևս շարունակվում էին մարգարեական րեսիլները, որոնք նորացված էին միայն վախճանաբանական րեսակերից: Ավելի ուշ քրիստոնեական հայրերից Տերտուլիանոսը իր աշխատություններում նկարագրում է մրահայեցողության արարքին կողմն ու առում, որ գլուխը ցած կախելը քրիստոնեական մեղիփացիայի ինքնահայեցման սկզբնական մասն էր⁶: Սակայն վաղ շրջանի հայրերը շարքից են խոսում այս թեմաներով, նախընտրում են թաքցնել քրիստոնեական հայրության գաղարնիքները: Տերտուլիանոսն ունի հերեյալ միտքը. «Գաղարնիքը պարվիրվում է բոլոր խորհրդածեսերում: Այն անխախտ է էլեզինյան և սամոթրակյան խորհրդածեսերում, առավել ևս եթե մենք մեղավոր լինենք մեզ վրա բարդվող հանցանքներում, գաղարնիքը խստիվ կպահպանվեր մեր միություններում, քանզի նրա հրապարակ հանելը առաջ կբերի մարդկանց վրիժառությունը, քանի դեռ լռում է երկինքը»⁷:

Ադմեն Ալեքսանդրացին համարվում է քրիստոնյա առաջին միստիկ աստվածաբանը: Նա Փիլոն Ալեքսանդրացուց փոխառել է այն միտքը, որ քրիստոնյան պետք է փնտրի Աստծուն, ինչպես Մովսեսն էր փնտրում, նրա աստվածընկալումը հերեյալն է. Աստված ո՛չ ամբողջն է, ո՛չ մասը, Նա ավելին է, քան Միակը և առավել է, քան Միասնականը: Միաժամանակ նա նշում է, որ եթե «Աստծուն ճանաչելը դժվար է, ապա բնորոշելը՝

5 Մանրամասները րեն **А. В. Ситников**, նշվ. աշխ., էջ 201-213:

6 Stū "Encyclopedia of Religion and Ethics (ed. by James Hastings)". Vol. 9, New York, 1961, էջ 91:

7 **Շ. Էնշլեն**, Կրոնի ծագումը, Երևան, 1956, էջ 235:

անհնարին»⁸: Որոգիները Կղեմես Ալեքսանդրացու աշակերպն էր: Որոգիները Կղեմեսից քարքերվում է այն ժամանակ, երբ խորհրդապաշտական կյանքի իրողությունը կապում է Քրիստոսի Անձնավորության հետ, իսկ գնոսիսը՝ ճանաչողությունը, Որոգիներեսի մոտ փոխարինվում է առ Աստված տրամած սիրով:

Այսպիսով, քրիստոնեական խորհրդապաշտությունը անխզելիորեն կապված է աստվածաբանության հետ, նրա հիմքն ու մեկնակերպն է: Առանց միստիցիզմի ամբողջական չեանգամ հավաքը, Եկեղեցու խորհուրդները դրա վառ ապացույցն են, որոնք առանց միստիկ իմաստի ու բացառության կվերածվեին սիմվոլիկ ծիսակարգի և ի վերջո կհանգեցնեին մեխանիկական ընկալման:

Քրիստոնեական խորհրդապաշտության և աստվածաբանության կապն անխզելի է, իսկ դրանց փոխգործակցության ակնհայտությունը՝ անկասկած: Քրիստոնեական աշխարհայացքին բնորոշ չէ փախուստն իրականությունից, հետևաբար միստիկ մտածանքումը հետապնդում էր այլ նպատակ, քան աշխարհից կտրվելու ցանկությունը: Իսկ եթե Եկեղեցու սուրբ հայրերը կապարկությունը տեսնում էին աստվածաճանաչողության մեջ, ապա միգուցե դա հենց այն է, ինչ իրապես անհրաժեշտ է հոգևոր խորհուրդները փնտրող մարդուն:

Քրիստոնեական խորհրդապաշտությունը և Եկեղեցին: Քրիստոնեական միստիկական քրիստոնեական վարդապետության անօրարելի մասն է: Եկեղեցու ամենաձանր պահերին, երբ կամ հերերիկոսություններն էին խաթարում Եկեղեցու անդորրը, կամ աշխարհիկ իշխանությունների քաղաքական նկրտումների պարտառով Եկեղեցին հայտնվում էր պայքարի կիզակետում, շնորհիվ իր հոգևոր ընդհանրականության ու միասնականության՝ դիմագրավում էր վերահաս փորձություններին: Եկեղեցու հայրերից շարքին առաջին հերթին միստիկներ էին և քրիստոնեական վարդապետությունը հարստացրեցին տիեզերաբանական, մարդաբանական ու վախճանաբանական հիմնարար գաղափարներով: Այդպիսի հայրերից էին Բրիմեոս Լուգդունացին, Կղեմես Ալեքսանդրացին, Որոգիները, Եփրեմ Ասորին, Նովիան Ոսկերեբանը, կապադովկյան հայրերը, բյուզանդական հայրերից Մաքսիմոս Խոստովանողը, Սիմեոն Նոր Աստվածաբանը, Գրիգոր Պալամասը, իսկ Արևմուտքում՝ Օգոստինոս Երանելին, ապա՝ Անսելմոս Քենթերբերացին, Մայսեր Էկհարդը և այլք:

Մի կողմից աստվածաբանությունը միստիկական է, քանի որ ներկայացնում է Աստվածային թաքնված խորհուրդը Նայսության միջոցով, բայց նաև մյուս կողմից միստիկական հաճախ հակադրում են աստվածաբանությանը՝ ի նկատի ունենալով նրա բանական ճանաչողության սահմաններից դուրս լինելը, ընդգծելով նրա՝ ավելի զգայական, քան բանական ոլորտին պարկանելը: Ռուս աստվածաբան, փիլիսոփա Վ. Ն. Լոսսկին (1903-1958), ընդարկելով աստվածաբանություն-միստիցիզմ հարաբերությունները, ասում է. «Եթե մենք անվերապահորեն ընդունենք միստիկայի և աստվածաբանության այդ կտրուկ հակադրության ըմբռնումը, ապա վերջին հաշվով այն կհանգեցնեի մեզ Բերգսոնի դիրքորոշմանը, որը գաղափարում է Եկեղեցու հասարակուն, սոցիալական ու պահպանողական

8 В. Н. Лосский Боговидение. М., 2006, с. 348.

«կրոնը» միստիկների դիմամիկ «կրոնից», որը անձնական է և նորացնող»⁹: Վ. Ն. Լոսսկին սխալ է համարում նման մոտեցումը, քանի որ այդ փիլիսոփայությամբ կարելի է չափազանց հեռուն գնալ և միմյանց հակադրել ոչ միայն միստիկներին ու աստվածաբաններին, այլ նաև «շնորհակիր հավաքացյալներին ու հոգևորականներին, սրբերին ու Եկեղեցուն»¹⁰: Նույնակը նշում է, որ դոգման աստվածային ճշմարտության արտահայտությունն է և այն սեփական մեկնաբանությամբ ընկալելու փոխարեն պետք է փոփոխության ենթարկել սեփական միտքը («μετάνοια»՝ «մտքի դարձ»)՝ ներթափանցելու համար նրա ներքին միստիկ իմաստի մեջ: Ուրեմն, աստվածաբանությունը և միստիկան ամենևին միմյանց չեն հակադրվում, այլ ընդհակառակը՝ ենթադրում են միմյանց ու լրացնում: Քանզի միստիկ փորձառությունը Եկեղեցու համընդհանուր և ուղղադավան հավաքի անձնական մակարդակում արտահայտվելն է, իսկ աստվածաբանությունը այն երևույթի համընդհանուր արտահայտությունն է, որը կարող է փորձառությամբ ճանաչել ու ընկալել յուրաքանչյուրը: Այս առումով նշելի է այն երևույթը, որ Եկեղեցու ավանդույթը «աստվածաբան» բնորոշումը արեղադրել է Եկեղեցու ընդամենը երեք հեղինակների անուններից հետո՝ Նովիանոս Աստվածաբանի, որը ավերարանիչների մեջ ամենից ավելի «միստիկն» է, Գրիգոր Աստվածաբանի, որի մտահայեցողական պոնտները Աստվածային Երրորդության Լուսի գովերգմանն են նվիրված, և Սիմեոն Նոր Աստվածաբանի, որը ջափագովում է միությունն Աստծո հետ:

Փաստորեն, միստիկան դիտարկվում է որպես աստվածաբանության բարձրակետ. աստվածաբանությունը միստիկայի ուղին է, աստվածաբանությունը ի վերջո իր կարարելության մթնոլորտում միստիկա է: Եկեղեցուց դուրս բացակայում է թրիստոնական միստիկան, այն կեղծ է, և որքան միստիկ փորձառությունը անձնական է, նույնքան օրյեկտիվ է, քանի որ կապված է եկեղեցական գիտակցության հետ: Օրյեկտիվի բացակայությունը ռուս Էքզիստենցիալիստ փիլիսոփա Ն. Ա. Բերդյաևը նմանեցնում է Եկեղեցու բողոքական ընկալմանը: Ըստ նրա՝ պարմությանը հայրնի առանձին գոյություն ունեցող սուրյեկտիվ ու օրյեկտիվ դրական միստիկաները լավագույնս միավորվեցին Եկեղեցու միջոցով¹¹: Եկեղեցին Ընդհանրական միստիկ մարմին է և ունի սուրյեկտիվ ազդեցություն իր յուրաքանչյուր անդամի վրա: Ամեն դեպքում պարմականորեն հաստատված է, որ չնայած Եկեղեցին չի բացառել միստիցիզմը, բայց նաև միշտ առկա է եղել որոշակի սկեպտիկ մոտեցում որոշ միստիկ ուղղությունների հանդեպ, ընդ որում խոսքն այսպիսի վերաբերում ուղղադավանությունից շեղվող հերձվածող կեղծ միստիկային:

Առհասարակ առկա է միստիկայի երկակի ընկալում: Քրիստոնեական միստիցիզմն ամենից հաճախ առնչվել է թրիստոնյաների առանձին հոգևոր առաջընթացի հետ: Այդպիսի միստիկայի նպատակը Աստծու մտահայեցումն է, միավորումը Բացարձակի հետ, որը հենց Եկեղեցու թույլատրելի միստիկան է: Այս առումով միստիկան և ասկետիզմը՝ ճգնակեցությունը, այնպես են կապված միմյանց հետ, որ առանց ճգնակեցության հնարավոր չի դիտվում միստիկ առաջընթացը, քանի որ ասկետիզմը սովորեցնում է պայքարել մեղսածին

9 В. Н. Лосский, Боговидение, М., 2006, с.111.

10 Անդ, էջ 112:

11 Սուրյեկտիվի և օրյեկտիվի մասին տես Н. Бердяев, Философия свободы. М., 1989, էջ 206-209:

կրթերի դեմ, մաքրվել թե՛ հոգեւոր, թե՛ ֆիզիկական առումով և միայն դրանից հետո արժանի լինել Աստուծո մարահայեցմանը ու Նրա հետ միավորմանը: Արեւելքում այդպիսի միստիկներից էին Եւագր Պոնոպոցին, Մակար Եգիպտացին, Բարսեղ Մեծը, Արեւմուտքում՝ Ներոնիմոսը, Բենեդիկտոսը, Ֆրանչիսկոս Աստիզացին և այլք: Այն երկու բառով կարելի է կոչել «սրբերի միստիկա»:

Բայց կա նաև ճանաչողական-գնոստիկյան միստիկա¹², որը զբաղվում է արարչագործության աստվածային խորհուրդներով: Այսպիսի միստիկիզմը բովել է աստվածաբանական տեսությունների՝ աստվածաբանական կարծիքների լայն շարք: Այդպիսի միստիկներից էին Մ. Էկհարտը, Յ. Բյոմեն, Ֆր. Բաադերը, Վ. Սոլովյովը և ուրիշներ: Ահա թե ինչու Եկեղեցու պատմությունը ճանաչում է միստիկների, որոնք ճգնակեցական սխրանք չգործելով հանդերձ, կոչվում էին միստիկ: Նրանց միստիկյան ուղղված էր փնդեցնելու ու մարդաբանության առեղծվածների բացահայտմանը:

Այս երկու տիպերը միեւնույն միստիկիզմի տարբեր կողմերն են: Եթե առաջինը ասկետիկ-մարահայեցողական է, ապա երկրորդը գոյի խորհուրդների ճանաչողական միստիկյան է: Եկեղեցին հավանաբար բնապաշտական հիմք էր տեսնում ճանաչողական միստիկայի մեջ, և այդ էր Եկեղեցու հայրերի դիրքորոշման պարզապես, քանի որ հաճախ ոչ բոլոր քրիստոնեական գնոստիկ խորհրդապաշտներն էին շարունակում մնալ ուղղադավանության սահմաններում: Չափազանց մեծ զգուշավորություն էր պետք ցուցաբերել, որպեսզի ճանաչողությունը չվնասեր հավատին:

Եկեղեցու ուսմունքը, դոգմաները ևս ամբողջովին միստիկական են այն ժամանակ, երբ դրանց փորձում են տալ ռացիոնալ բացատրություն և հարմարեցնել մարդկային բանականության չափանիշներին, ի հայտ է գալիս հերձվածը: Փաստորեն, աղանդների ընկալումն հիմքում ընկած է ռացիոնալ, մինչդեռ եկեղեցական գիտակցությունը խորհրդավոր է ու միստիկական: Բրիստոնյա միստիկները Եկեղեցու միստիկիզմը ամենից առաջ տեսնում են նրա՝ Բրիստոսի միստիկ մարմինը լինելու մեջ (Եփես. Ա 22-23, Ե 32, Յովհ. ԺԵ 1-8): Մակայն «կռափա սխալ կլիներ մտածել, թե միստիկ եկեղեցին Եկեղեցու անտեսանելի և հոգեւոր կողմին է վերաբերում բառի բողոքական ընկալման իմաստով: Եկեղեցին ոչ միայն հոգեւոր է ու անտեսանելի, այլ նաև մարմնավոր ու տեսանելի, և նրա մարմինը ևս միստիկական է, ինչպես նրա անտեսանելի ոգին»¹³: Ծածկվածն ու խորհրդավորը տեսանելի արարահայտություն են ստանում Եկեղեցու 7 խորհուրդների մեջ: Խորհուրդները կարարելապես տեսանելի ու ըմբռնելի չեն, սակայն բացատրվում են իբրև միստիկ երևույթներ:

Ուստի Եկեղեցին և միստիկյան անբաժանորեն հասարակված միություն են կազմում: Մարդկության պատմության մեջ որոշ պարզառոտներով միստիկայի հանդեպ սահմանած վերաբերմունքը սկիզբ է առնում Եկեղեցու՝ հավատքի պաշտպանության դիրքերից: Եկեղեցու մեծագույն հարգանք ու պատիվ վայելող հայրերից շատերը միստիկներ էին,

¹² Այն պետք է տարբերել առաջին դարերի աղանդավորական գնոստիկիզմից, որը արեւելյան կրոնների, նորապատկանության, պոլեոգոստիկանության ու քրիստոնեության սինկրետիկ-դուալիստական փիլիսոփայություն էր:

¹³ Անդ, էջ 211:

որոնց սահմանած նորմերն ու մշակած ուսմունքները Եկեղեցու վարդապետության հիմքն են կազմել: Եկեղեցու սրբերը եւս անխուսափելիորեն միաբիկներ էին, այնպես որ պնդել, թե Եկեղեցին ու միաբիցիզմը անհամարելելի են, կոպիտ սխալ կլինի: Եկեղեցին վստահություն չէր ընծայում միայն այն տեսակի միաբիկային, որտեղ չէր տեսնում բարեպաշտորեն արտահայտված ձգտումն առ աստվածճանաչողություն: Ճանաչողական միաբիկայի նկարմամբ հակակրանքը Եկեղեցին բացառում էր նրա աստվածաբանության ձգտման բացակայությամբ՝ գրնելով, որ բնության ճանաչողության միաբիկ ձգտումը առանց Աստծո նախադրյալի ստանալու է (մոգության նման): Նաճախ այդպիսի հակում ունեցող միաբիկները համերաշխում էին այլ կրոններից առանձնացված միաբիկաների հետ¹⁴, որի հետևանքով անխուսափելի էր դառնում սինկրետիզմը, ինչից եւ պուժում էր հավատն ու այն, ինչ քրիստոնեական էր:

Ն. Բերդյաևի «քառսի միաբիցիզմի» հայեցակարգը: Ն. Բերդյաևը (1874-1948) Ի դարի լավագույն ժամանակ իդիլիստիաններից մեկն է, որի սրբազան համակարգը հաճախ Ուղղափառ Եկեղեցին օգտագործել է որպես սեփական դավանանքի հիմնավորման եւ ջարդագովման միջոց: Ընդունված է նրա ուսմունքը համարել կրոնական էքզիստենցիալիզմի փայտաքանդակ, որտեղ պարզորոշ ընդգծվում է հեղինակի՝ իրերին ու երևույթներին միաբիկական տեսանկյունից դիտելու եւ բացատրություններ տալու հակվածությունը: Նա համամարդկային պարմությունը դիտում էր ընկալում էր քրիստոնեական աշխարհայացքին հատուկ կարվածքով, մարդում թե՛ անցյալի, թե՛ ապագայի եւ թե՛ առավել եւս ներկայի մասին՝ յուրաքանչյուր դեպքում պահպանելով իր աշխարհայացքին հատուկ միաբիկ մարդակենտրոնությունը:

Ն. Բերդյաևը համարում է, որ «կրոնի սնուցող հիմքը միաբիկան է. կրոնը քայքայվում է այն ժամանակ, երբ կորցնում է այդ արմարից»¹⁵: Միաժամանակ նա տեսնում է այն խառն ու բարդ շղթան, որը ներկայացնում է կրոն-միաբիցիզմ հարաբերությունը: Ըստ նրա՝ կրոնը միշտ վախճել է միաբիցիզմից՝ դրա մեջ տեսնելով այլախոհություն եւ հերքելիկոսություն, բայց նաեւ կրոնը միշտ ունեցել է միաբիկայի կարիքը ավելի շատ, քան միաբիցիզմը կրոնի, քանի որ միաբիցիզմի առանձնահատկություններից մեկն էլ կրոնական պաշտամունքին բնորոշ ծիսակարգից եւ առօրեականից դուրս ու թաքնված լինելն է: Ներկայումս, միաբիկ աշխարհընկալումը ճանաչողության ընդունված ձևերից դուրս ճանաչողության հասնելու եզակի միջոց է: Կրոն-միաբիցիզմ հարաբերություններում Ն. Բերդյաևը տեսնում է հակամարտություն, որտեղ կրոնը ձգտում է իրեն ենթարկել, իր «հարթության վրա տեսնել միաբիկայի ինքնագո եւ հաճախ բռնի տարերքը»¹⁶: Սակայն հեղինակը, այդուհանդերձ, գտնում է, որ միաբիկան բանականից չափազանց վեր կանգնած երևույթ է հասարակության սեփականությունը դառնալու համար, միաբիկան միաբիկա է իր սրբազան գաղտնիքով ու բազմության աչքից հեռու լինելով:

Էքզիստենցիալիստ փիլիսոփան, ձգտելով բացատրել միաբիկայի ազդեցությունը

14 Օրինակ՝ միջնադարյան Երուսաղյում քրիստոնյա միաբիկներն իրենց ուսմունքներում հաճախ ներառում էին կաթոլիկական շեշտեր, որի հետևանքով կորսվում էր քրիստոնեական յուրահատկությունը: Այդպիսի միտում նկատելի է նաեւ մեր օրերում:

15 Н. А. Бердяев, Диалектика божественного и человеческого. М., 2003, с. 233.

16 Անդ, էջ 234:

նվիրյալ անձի վրա, մեկնարկում է այն կերպ, որ «միսսիական ոչ թե հոգեկան, այլ ոգեկան բնույթ ունի», որից հետո եզրակացնում է. «այն ոչ թե հոգեբանական, այլ ոգեշնչական երևույթ է»¹⁷, քանի որ միսսիկ մարահայեցման ընթացքում մարդը դուրս է գալիս իր ներփակ հոգեկան աշխարհից ու շփվում ամբողջ գոյի ոգեկան սկզբնապարճառի հետ: Նաև հաղորդվելով բողոքական այն պնդմանը, թե միսսիական բացարձակ ինդիվիդուալ դիմագիծ ունի, Ն. Բերդյաևը սահմանում է. «միսսիական ինդիվիդուալիզմի հաղթահարումն է, ... այն խորը ներանձնական է, բայցև հաղթահարում է ինդիվիդուալը»¹⁸:

Ն. Բերդյաևի ինքնադիմացի մոտեցումը միսսիական հանդեպ սուբյեկտիվի եւ օբյեկտիվի նմանօրինակ տարբերակման մեջ է: Սրացվում է, որ միսսիցիզմը անգամ դուրս-ինչ սուբյեկտիվ չէ, ավելին՝ այն գերազանցում է ինչպես սուբյեկտիվը, այնպես էլ օբյեկտիվը, քանի որ այս երկու հասկացությունների հակադրության ելքը կամ լուծումն է: Միսսիական՝ իրական եւ ոչ երևութական, արթուն է իրականության ճանաչողության եւ հայտնաբերման մեջ: Ըստ նրա՝ ճշմարիտ խորհրդապաշարը նա է, ով իրականը տարբերակում է երևակայականից:

Միսսիական, ըստ Բերդյաևի, բաժանվում է 2 փաթիլ¹⁹.

ա. Նոգեկան կարարելագործմանը նպաստող միսսիկա, որի վերջնական նպատակը Աստծուն մոտենալն է,

բ. Արարչագործության գաղտնիքները բացահայտող ճանաչողական միսսիկա:

Եկեղեցու միսսիական 1-ին փաթիլն է պարկանում: Այսպես շեշտադրվում է բարոյագործական, ասկետիկ հանգամանքը: Այս տեսակի միսսիական ուսուցանում է աշխարհից հեռանալ, հրաժարվել եւ կենտրոնանալ Աստծու անսահմանության վրա: Բայց կա նաև գնոստիկական՝ ճանաչողական միսսիկա, որի մեջ մտնում են Կաբբալան՝ հրեական միսսիական, նորալատինականությունը, ինչպես նաև քրիստոնեական առանձին միսսիկների՝ Մ. Էկհարթի, Յ. Բյոմեի խորհրդապաշարությունը: Ընդունված կարծիք է՝ Եկեղեցին ունեցել է որոշակի նախանձախնդիր վերաբերմունք այս կարգին պարկանող միսսիկ ճանաչողության հանդեպ: Այս փաթիլ գնոստիկ հաճախագործվում էր բացասականի հետ, ուստի այն երկար ժամանակ թույլատրելի սահմանից դուրս էր գրվում: Եւ չնայած հեղինակը մեծ տեղ է հատկացնում այս տեսակ ճանաչողությանը, միաժամանակ ընդգծում է, որ միայն Եկեղեցու միսսիցիզմն է իրապես միավորման եւ վերափոխման միսսիցիզմ: Այն Աստվածամարդու՝ «Լոգոսի մարմնավորման միսսիցիզմն է»²⁰, իսկ Եկեղեցուց դուրս միսսիական բառասյին է, խավարակիր, քանի որ այն կտրված է Բանն Աստուծուց: Այս եզրահանգմանը Բերդյաևը գալիս է միանգամայն օրինաչափորեն՝ ցույց տալով Եկեղեցուց դուրս գրվող միսսիկայի էական շեղումները:

Եկեղեցուց դուրս միսսիական սովորաբար սպիրիտուալիստական է. այդպես են գնոստիկյան ու թեոսոֆիկ, սուբյեկտիվ փորձառության վրա հիմնված, ինչպես նաև բողոքական միսսիկաները: Այսպես ամենայն նյութականը մի կողմ է թողնվում: Մինչդեռ

17 Անդ, էջ 237:

18 Անդ, էջ 234:

19 Տե՛ս անդ, էջ 244: Նոյնիսակը «միսսիկա» ասելով հասկանում է ճշմարիտ միսսիական, որից դուրս են մոգությունը եւ սպիրիտիզմը: Այս սկզբունքով էլ նա առանձնացնում է նշվող կերպերը:

20 Н.Бердяев, Философия свободы, с. 211.

Եկեղեցու միաբնակցության նաև նյութի, մարմնի մաքրագործման խորհուրդն է պարտունակում, քանի որ Որդու մարդկայանության նաև մարդկային մարմնի, նյութի փրկության համար էր: Իսկ գնոսաբանական բացառում էր նյութի մաքրագործումը, քանի որ դրա սկզբնավորումը պետքում էր այլ՝ միայն բացասականը արարող հիմքից, ուստի այդ «միաբնակցության գարգացում չունի, այն ամուլ է, քանի որ սպիրիտուալիստական է և վերափոխվելու ունակ չէ»²¹:

Նույնը ասվում է հինդուիստական միաբնակցության մասին. այն եւս կորել է հոգու որոնման ճանապարհին, քանի որ չի փնտրում իր վերադարձը՝ դեպի համամարդկայինը: Նույնպես և ադանդավորական միաբնակցության իրեն օգտարում է համամարդկային պարմությունից, ընդհանուր մարմնից, այն չափազանց սուբյեկտիվ է և անսահմանորեն հեռու օբյեկտիվից:

Ուստի Ն. Բերդյաևն ընդգծում է, քանի որ վերը նշված միաբնակցության ամուլ է, հետևաբար նաև վնասակար է. «Աշխարհը պարբերաբար ունի ակտիվ, կամային, արական, արեալային միաբնակցայի: Մարդկության քայլերին զուգընթաց միաբնակցության վերածվում է պասսիվ, կանացի, լուսնային միաբնակցայի. դա հանգեցնում է քառսի՝ ի սկզբանե իգական մի քարերի»²²: Դա արել է ունենում այն ժամանակ, երբ Լոգոսը չի փրկապետում կանացի քարերից, այսինքն՝ պասսիվը գերիշխում է: Մինչդեռ Եկեղեցու ներսում պահպանվում է հավասարակշռությունը, քանի որ Փեսան և Նարսը՝ Բրիստոսը և Եկեղեցին կապված են միմյանց հետ հավիտենական օրինաչափ կապով, ինչը բացակայում է այդ շրջանակից դուրս: Նեղիմակը բերում է նաև հետևյալ փոխաբերությունը. «Ոչ եկեղեցական միաբնակցայի համար կանացիությունը շարունակվում է կոչվել «Եւա», որը գայթակղում ու թուլացնում է, և միայն Եկեղեցու միաբնակցային է հապտել կանացին պեսնել Ս. Կույս Մարիամի կերպարի մեջ»²³:

Այսպիսով, Ն. Բերդյաևը լայնացնում է միաբնակցայի ընկալումն ու նշանակությունը: Ըստ նրա «քառսի» միաբնակցության չի կարող իր պասսիվությամբ հավակնել դառնալու միաբնակցային փրկող սահմանումների հիմք. այն չի կարող իր պասսիվությամբ դառնալ սպեղծագործ ուժ, քանի որ չի վերածվել ակտիվ քարերի և վերադարձել պարմության գիրքը: Ըստ Բերդյաևի՝ միաբնակցայի օբյեկտիվացումը կարող է նպաստել Եկեղեցու հետ նրա մերձեցմանը. նա բերում է Յ. Բյոմնի (1575-1624) միաբնակցային օրինակը, որը հետադարձ էր դրան: Մերձեցման արդյունքում եկեղեցական համընդհանուր ընկալումը դառնում է առավել միաբնակցական, իսկ միաբնակցային՝ ավելի եկեղեցական²⁴:

Նա շեշտում է Եկեղեցու թե՛ պեսանելի և թե՛ անպեսանելի կողմերը՝ միաժամանակ ընդգծելով, որ սխալ է միայն անպեսանելի Եկեղեցին որպես ճշմարիտ Եկեղեցի ընդունելու մոլորությունը: Եւ Եկեղեցու պեսանելի «մարմինը», և անպեսանելի Նոգին հավասարաչափ միաբնակցային են, որոնք ռացիոնալ սահմանումների չեն ենթարկվում: Ն. Բերդյաևը պեսնում է միաբնակցային հիմքը Եկեղեցու ամեն քարի մեջ՝ սկսած ծեսերից մինչև «Բրիստոսի միաբնակցային»:

21 Անդ, էջ 209:

22 Անդ, էջ 210: Արական և իգական քարերից մեկ հակադրամասնություն են կազմում, որը պահպանում է այդ երկուսի հավասարակշռությունը: Մեկի կամ մյուսի գերակշռելու դեպքում համակարգը խախտվում է: Տե՛ս նաև «Мифы народов мира» (Энцикл. словарь в 2-х томах), Т.1, М., 1991, էջ 547.

23 Անդ, էջ 211:

24 Տե՛ս նաև, էջ 212:

մարմին» լինելը: Ահա թե ինչու, ըստ նրա, Եկեղեցուց դուրս միսսիական քառասյին է, քանի որ ճշմարիտ միսսիական բնությունը միսսիական է ամեն հարցում:

Միսսիկ ավանդույթը քրիստոնյա Արևելքում և Արևմուտքում (համեմատական համառոտ անդրադարձ): 1054թ. քաղկեդոնական եկեղեցու պատակարար դրոշմ թողեց աստվածաբանության հեղափոխության վրա: Սկսած այդ պատակարարից և այդուհետև Արևմտյան Կաթոլիկ և Արևելյան Ուղղափառ եկեղեցիների ճանաչմանն ուղղված վեցին ինքնություն: Այն, ինչ նախորդում էր բաժանմանը, ընդհանուր է համարվում թե՛ մեկի, թե՛ մյուսի համար: Ուղղափառ և Կաթոլիկ միսսիականների փոքրերությունները ոչնչվեցին նախ և առաջ պարբեր շեշտով դնելով միսսիկ ուղիների և փորձառությունների փոքրերությունների վրա: Արևմտյան միսսիցիզմի մասին խոսելիս պարբեր է ամենից առաջ հաշվի առնել այն փաստը, որ այն կազմավորվում էր արդեն իսկ սրելով և ուսմունքների հիման վրա, որի հերետիկոսական պոզիցիայի չէր ունենում միսսիցիզմի Երապային, աստիճանական զարգացում՝ աստվածաբանաբանությանը նպաստակառուցված նորանոր ճշմարտությունների վերահամարմանը: Նորությունը միսսիկ ուղղությունների ի հայտ գալն էր, որոնք միևնույն հիմքի վրա առաջ էին քաշում փոքրեր բացառություններ: Ահա թե ինչու կաթոլիկյան միսսիցիզմի մասին խոսելիս պարբեր է որոշակիացնել, թե միսսիկ ո՞ր դպրոցի մասին է խոսքը:

Արևմտյան միսսիկ ուղղությունների վարդապետական սկզբնաղբյուրներն էին Դիոնիսիոս Արիստակես, Օգոստինոս Երանելիի գործերը: Դիոնիսիոս Արիստակես մարտաբանությունը կաթոլիկյան ուսմունքին հարմարեցրեց Նովիան Սկոպ Էրիուզենը²⁵, իսկ Օգոստինոս Երանելիի ուսմունքին ավարտուն միսսիկ ուղղվածություն հաղորդեցին Բերնարդոս Կլավսոցին (1090-1153) ու նրա հերետիկոսները, օգոստինական Սեն-Վիկտորյան դպրոցի աստվածաբանները, Ջովաննի Բոնավենտուրան (1221-1274): Կաթոլիկյան խոշոր միսսիկ ավանդույթներով հայրնի են նաև Ֆրանցիսկյան և դոմինիկյան միսսիականությունները²⁶:

Օգոստինականության և նորալատինականության միակցում էր Թովմա Գեմբացու (1380-1471) միսսիցիզմը: Ներառյալ մեր ժամանակներում ու Ռեֆորմացիան ներառեցին նաև կաթոլիկյան միսսիցիզմի վրա. միսսիցիզմը սկսեց կրել ավելի բարոյագործական ուղղվածություն: Գործնական միսսիցիզմի ներկայացուցիչներից էին Ս. Թերեզա Ավիլացին (1515-1582), ճիզվիլներ Խուան դե լա Կրուսը (1542-1591), Իգնատիոս Լոյոլան (1491-1556) և այլք:

Օգոստինական միսսիցիզմը հենվում էր Օգոստինոս Երանելիի «Եռակի գիտության» կամ մարդու 3 զգայական հարթությունների՝ «Երեք աչքերի» վերաբերյալ սկզբունքի վրա, համաձայն որի 1-ին աչքը ծառայում է զգայական աշխարհի ընկալմանը, որը մարդու անկումից

25 Ն. Սկոպ Էրիուզենը (810-877) համարվում է առաջին միսսիկ փիլիսոփան Արևմուտքում: Նա ձգվում էր համադրել արևմտյան և արևելյան խորհրդավառական արժեքները, բայց դա նրան չհաջողվեց: Էրիուզենը իր մտածանքում ներառում էր քաղաքական խոսքի ուղղվածությունը հակադրվելուց, այլև ինքն իրեն հակասելուց: Էրիուզենի ուսմունքը կաթոլիկ եկեղեցին վաղ ճանաչեց հերետիկոսական, որի հերետիկոսական այն մտայն առանց արձագանքի:

26 Ֆրանցիսկյան միսսիկայի ներկայացուցիչներից էին Անգելա Ֆոլինացին (1248-1309), Մարգարիտա Կարպոնացին (1247-1297), իսկ դոմինիկյան կամ գերմանական միսսիկայի խոշոր հերետիկոսներից էին Դ. Ֆրեյբուրգցին (1250-1310), Մասարեր Էկհարդը (1260-1327), Գ. Մուզոն (1295-1366), Ն. Տաուլերը (1330-1361), Յ. վան Ույտսբրոքը (1293/1294-1381):

հետո գրեթե չի ենթարկվել փոփոխության, 2-րդը՝ մարդու ներաշխարհի ընկալմանը, որը րեսնում է աղոթք՝ մեղսագործության հետևանքով, և 3-րդը ու ամենակարևորը՝ աստվածաճանաչողությանն ու Աստծու մտահայեցմանը ծառայող աչքը գրեթե ամբողջովին կտրացել է: Միասին ընթացքը վերջինիս աստիճանական վերականգնմանն է ուղղված:

Կաթոլիկյան աստվածաբանության մեջ չկա այնպիսի բնագավառ, որտեղ գեղջված լինեն Օգոստինոսի՝ մեղքի մասին վարդապետությունը, մարդու կամքի մասին ու շնորհի միջոցով արդարացվելու ուսմունքները²⁷: Այդպիսի օգոստինական կնիք ունեն Բերնարդոս Կլերվոսցու «Քրիստոսի սիրո միասնիցիզմը» և Նուգո Սեն-Վիկտորացու (1096/97-1141)²⁸ միասնականները: Նշելի է, որ մինչ Թ- դարը Արևմտյան եկեղեցին հաստատել էր ակնառու զգուշավորություն խորհրդապաշարության նկատմամբ՝ զրնելով, որ միասնիկայի ներկայությունը լավագույնս չի անդրադառնա Նոմենա-կաթոլիկ Եկեղեցու արժեհամակարգի վրա: Սակայն արդեն Թ-ԺԲ դդ. միասնիցիզմի նկատմամբ քրամադրվածությունը փոխվեց:

Բերնարդոս Կլերվոսցու միասնիցիզմի հիմքը և բարձրակերը Աստծու նկատմամբ սերն է: Մտահայեցում Քրիստոսի երկրային կյանքը և Նրա չարճարանքները՝ մարդը սովորում է նմանվել Նրան²⁹, որի հետևանքով մարդը սկսում է սիրել մարդկային մեղքերի համար չարճարանքներ կրած Փրկչին: Այդ սերը հանգեցնում է քրիստոնեական կյանքի բարձրակերին՝ մարդկային հոգու և Լոգոսի միավորմանը, որը Բերնարդոսը նմանեցնում է հարսի ու փեսայի ամուսնությանը: Այդ ընթացքում հոգին Լոգոսի շնորհիվ ազատվում է մարմնական մեղսալի շղթաներից ու միանում Լոգոսի հետ: Այսինքն, էքստրապիկ կարարությունը է միայն մարդը հասնում աստվածաճանաչողության: Բերնարդոս Կլերվոսցու այս ուսմունքի մեջ կարելի է րեսնել աստվածային շնորհի մասին օգոստինական վարդապետությունը: Բերնարդոս Կլերվոսցին հաստատում է, որ այդ «էքստրապիկ կարարությունը» մարդը պետք է նախապարաստվի «խոնարհության 12 աստիճաններով» անցնելով, աստվածությունը առանց դրա հնարավոր չէ, բայցև Սուրբ Նոգու շնորհին է միմիայն արժանացնում մարդուն դրան:

Սենվիկտորյան նշանավոր միասնիկներից էր Նուգոն: Նա չէր բացառում սխալաստիկ ազար արվեստները խորհրդապաշարությամբ լրացվելու դեպքում: Ըստ նրա՝ Աստծու հետ կապը կարող է իրականանալ մարդկային «ես»-ի հաղթահարմամբ: Նոր թայլ էր միասնիկ աստվածաբանության ինրուիտիվ ճանաչողության հետ մեկտեղ ռացիոնալ գիտելիքի կարևորումը:

Այսպիսով, Արևմտյան միասնիկան ուներ Արևելյանից րարքեր վարդապետական սկզբունքներ, որոնք հիմնարար նշանակություն ունեին միասնիկ սահմանումների համար:

27 Տեն "Христианство" (энцикл. словарь). Т. I, М., 1993, էջ 125-126:

28 Սեն-վիկտորյան դպրոցի ներկայացուցիչ. նրան հետագայում կոչեցին «Երկրորդ Օգոստինոս»: Նայրնի են նաև նույն դպրոցի փայլուն ներկայացուցիչներ Ռիշար Սեն-Վիկտորացին («մեծն մտահայեցող») և Վալրեր Սեն-Վիկտորացին:

29 Այս կերպ խոր կնիք թողեց Կաթոլիկ աստվածաբանության վրա: Քրիստոսին, Նրա չարճարանքներին նմանակելու այս ուսմունքից է, որ միմիայն Կաթոլիկ Եկեղեցու դավանորդների շարքերում են լինում «ստիգմատներ»՝ Քրիստոսի վերքերի րեղում հոգեկան ու հավատքային լարումից իրենց մարմնի վրա խոցեր կրող հավատացյալներ. այս երևույթը դեռևս մնում է անբացատրելի գիտական րեսանկյունից: Կաթոլիկները զրնում են, որ առաջին ստիգմատը եղել է Պողոս առաքյալը՝ նկարի ունենալով Եփես. Զ 6, Փիլիպ. Ա 13, Ա Տիմ. Ա 16 հարվածները:

Սակայն Արևելյան ու Արևմտյան խորհրդապաշարության ճամփաբաժանը վերջնականորեն հասարակվում է աստվածաբանության հարցում, երբ ԺԴ դարում բուռն քննարկումներ էին ծավալվում աստվածաբանության՝ հնարավոր լինել-չլինելու խնդրի շուրջ: Այս հարցը ի հայտ եկավ Աստվածային էության և Նրա էներգիաների փառքերակման վեճերի ժամանակ՝ 1341 թ., 1351 թ., 1368 թ. և. Պոլսի ժողովներում: Բոլոր երեք ժողովների ընթացքում սահմանվեց, որ Աստծու էությունը բացարձակապես անճանաչելի է արարածների համար, այն ճանաչողության օբյեկտ չի կարող լինել անգամ երանության մեջ գտնվող մարդկանց և ոչ էլ հրեշտակների համար: Մարդկանց համար աստվածաբանությունը հնարավոր է միայն աստվածային անսրբեղծ ու աստվածացմանը փանդող էներգիաների շնորհիվ. աստվածային էությունը անհասանելի է արարածների համար:

Միանգամայն այլ դիրքորոշում էր փիրում Արևմուտքում: Վերևում նշված ժողովների հրավիրման պատճառը աթոսյան խախտապ Գրիգոր Պալամասի (1296-1359) և կալարբացի վանական Բադասմ Կալարբացու աստվածաբանական վեճն էր: Վիճաբանությունն սկսվում է 1339 թ., երբ Կալարբացին հանդես է գալիս ոչ միայն խախտապական կենսակերպի և աղոթական մեղակեցության քննադատությամբ, այլև մեղադրում է նրանց մեղսալիական աղանդի հետ աղերսներ ունենալու մեջ: Վերջին մեղադրանքի պատճառն այն էր, որ Կալարբացին քննադատում էր խախտապներին՝ մատերիական կեղծ աստվածաբանության մեջ: Այսպես խոսքը վերաբերում է Թաբոր լեռան վրա Բրիստոսի պայծառակերպության լույսի բնույթին: Բադասմը գրում էր, որ դա նյութական երևույթ էր, ոչ ավելին, և քանի որ խախտապները պնդում էին, որ իրենց էքստրաբիկ փնտրելներում իրենք փնտրում էին միևնույն այդ լույսը, ապա Բադասմը նրանց աստվածաբանության ու աստվածաբանության աստվածային ճշմարիտ հիմքը կասկածի փակ էր դնում: Գրիգոր Պալամասը պնդում է, որ այդ լույսը ոչ նյութական է, ոչ էլ՝ հոգեւոր, այլ՝ աստվածային և անսրբեղծ: Ահա այսպեղից նա սկսում է բացահայտել խախտապական մարահայեցման առանձնահատկությունները: Աստված վեր է նյութական կեցությունից, քանզի Իր էության մեջ բացարձակապես անհասանելի է և չկա որևէ համաբնութենականություն աստվածայինի և մարայինի միջև, որի թվում է ինչպես մարդու, այնպես էլ հրեշտակների միջոց: Աստվածաբանությունը, ըստ Պալամասի, փողի է ունենում աստվածային շնորհով՝ Նրա ներգործությամբ. այդ է պատճառը, որ աստվածաբանության մասին խոսելը կամ էլ նկարագրելը դժվար է և անհնարին, քանզի այն գերզգայական է: Աստծու հետ միավորումը վեր է ամեն գիությունից, իսկ Լույսն սրացած մարդն ինքն է դառնում լույս: Աստվածաբանությունը փողի է ունենում մաքրագործման արդյունքում, որի հետ համընթաց է սերն առ Աստված. «Աստված հայտնվում է Իրեն սիրողներին և Իր կողմից սիրվածներին»³⁰:

Եւ չնայած Կալարբացու աստվածաբանությունը նգովվեց ժողովների ընթացքում, սակայն Արևմուտքում իրավիճակը մնաց անփոփոխ և մինչև մեր օրերը առկաի վիճակում է Կաթոլիկ Եկեղեցու վերաբերմունքը Գրիգոր Պալամասի աստվածաբանության հանդեպ: Կաթոլիկները մշակեցին visio beata-ի փնտրությունը³¹, որի համաձայն հնարավոր է

30 В.Н. Лосский, Боговидение. М., 2006, с. 447.

31 Տե՛ս անդ, էջ 316-318:

համարվում երանության մեջ գրնվողների աստվածային Էության հայտմը մինչ -Քրիստոսի Երկրորդ Գալուստն ու վերջնական երանության հաստատումը: 1336 թ. Բենեդիկտոս ԺԲ պապը, քննադատելով իր նախորդի՝ Նովիանոս ԻԲ պապի դիրքորոշումը, համաձայն որի աստվածությունը «երես առ երես» հնարավոր կլինի միայն համընդհանուր հարությունից հետո, սահմանում է, որ աստվածային Էության մտահայտումը հնարավոր է մինչ Երկրորդ Գալուստը³²:

Կաթոլիկ հեղինակներից շարերը պալամիստական աշխարհայացքը համարում էին (և մինչ օրս համարում են) վրանգավոր նորամուծություն, իսկ Պալամասի հակառակորդներին արևմտում էին քրիստոնյա Արևելքի և Արևմուտքի ընդհանուր շահերի պաշտպանների դերում: Իսլիստական աստվածությունը մինչև վերջ մնաց բյուզանդական միստիցիզմի շրջանակներում: Փոխարենը առաջացած վիճաբանության արդյունքում ծնվեցին վարդապետական ու խորհրդապաշտական նոր կարծիքներ ու տեսություններ, որոնք Արևելքում մեծ դերակատարություն ունեցան ու փվեցին բազում աստվածաբանական հարցերի լուծումներ:

Ամեն դեպքում Արևելյան և Արևմտյան միստիկաները հավասարապես քրիստոնեական միստիկաներ են: Կաթոլիկ միստիկան ավելի քրիստոսակենտրոն է և ավելի մարդաբանական ուղղվածություն ունի, որի հետևանքով կարեւորվում է մարդու մասնակցությունը քավության գործում սեփական տառապանքների միջոցով: Կաթոլիկյան միստիկայի առավելությունների թվում պետք է նշել այն, որ մանրամասնորեն մշակված է մարդու միստիկ վերահամոմի ուղին. այն խիստ օրինակարգված է ու դիսցիպլինար: Արևելյան միստիկան չունի գույր կաթոլիկյան՝ Խուան դե լա Կրոսի սահմանած բանական մահվան ուղու (լատ. *noit obscure*) վրա կենտրոնացումը, փոխարենը առկա է ճգնաճեղհական սխրանքը: Արևելքը նաև չի հակադրում բնականն ու գերբնականը, ինչպես դա անում է սխոլաստիկայի ազդեցությունը կրած կաթոլիկյան միստիկան: Յուրաքանչյուրն ունի աշխարհայացքային ինքնությունություն, բայցև՝ միակ նպատակ՝ աստվածացում, այն, ինչ վերագրել է մարդը -Քրիստոսի շնորհիվ:

Եկեղեցու միստիցիզմը և համամարդկային պարմությունը: -Քրիստոնեական միստիցիզմը միայն սրբերի միստիցիզմը չէ և ոչ էլ առավել ևս արիեդերակառույցի խորհուրդների մեջ խորամուխ եղած ճանաչողական միստիցիզմը: Չափազանց տարօրինակ կլիներ քրիստոնեական սկզբունքներին ու հավաքքին հակառակ աստվածային ողորմածությունն ու փրկությունը հասանելի դարձնել միայն առանձին ընդդյալներին: -Քրիստոնեությունը երկբայություններ չհանդուրժող, մարդկությանն ընծայված հայտնություն է, որի ճշմարտությունները բաց են մարդկության առջև, ուստի առավել ևս նրա իսկ համակարգի ներսում գոյություն չունի դասակարգում՝ վերնախավ ու ստորին խավ տարբերակմամբ: Միստիցիզմը գործում է մարդու հոգեւոր մաքառումների ու ձգտումների ոլորտում. այն մի կողմից աստվածային շնորհների ազդեցության ու մյուս կողմից՝ մարդու

³² Բենեդիկտոս ԺԲ (1334-1342) հինգ տարի անց՝ 1341 թ., քննելով ունիթորական հայերի դիրքորոշումները հավաքքային տարբեր հարցերում, այլ խնդիրների հետ մեկտեղ նրանց քննադատում էր աստվածային Էության ճանաչողության հնարավոր լինելը ժխտելու մեջ: Այս խնդրին է նվիրված Ռիչարդ Ֆիցդալֆի «De questionibus Armeniorum» աշխատությունը: Տե՛ս անդ, էջ 316, 323-324:

ազատկամային ընտրության արդյունքն է: Ուստի որպես շնորհ Եկեղեցին քրիստոնյաների համար հասանելի է դարձրել Բացարձակի հեղինակությունը Ս. Խորհուրդների միջոցով:

Քրիստոնեությունից անբաժանելի է միստիկան, սակայն նաև պնդել, որ Եկեղեցին ամբողջովին ներծծված է միստիկայով, որ կյանքը Եկեղեցու մեջ ամբողջովին աշխարհից կտրված միստիկ կյանք է ենթադրում, սխալ կլինի: Եկեղեցին միաժամանակ տեսանելի է և անտեսանելի, ինչպես մարդու մարմինն է տեսանելի և հոգին՝ անտեսանելի, ինչպես նաև կոպիտ սխալ կլինի բաժանել միստիցիզմը Եկեղեցու տեսանելի մարմնից ու վերագրել միայն նրա անտեսանելի ոգուն: Եկեղեցին Քրիստոսի միստիկ մարմինն է և որպես այդպիսին չի կարող ենթակա լինել սահմանափակումների ու տարանջատման: Եկեղեցին նաև ինքնամաքավոր է. «Ես եմ որթատունկը, իսկ դուք՝ ճյուղերը: Ով բնակվում է իմ մեջ, ես եմ նրա մեջ, նա շատ պարզ է պալիս... Եթե մեկը իմ վրա հաստատված չէ, նա ճյուղի նման դուրս կնետվի և կչորանա» (Յովհ. ԺԵ 6-7):

Եկեղեցու դոգմաները միստիկական են, իսկ հերեփկոսություններն ու աղանդները հակված են ռացիոնալիզմին: Եկեղեցու հաստատված դոգմաները արքայապարտ են վերամարդկային բանականությունը: Այդ է պարզապես, որ դրանց նկատմամբ ռացիոնալ մոտեցում ցուցաբերելը սխալ է, ինչը, սակայն, բնորոշ է աղանդներին: Եկեղեցուց զատված՝ աղանդները միշտ էլ հակված են եղել ռացիոնալիզմին, միշտ էլ հակված են եղել երևույթները սուբյեկտիվ բանականի սահմանների մեջ տեղավորելուն: Արիստականությունը, նեստորականությունը, եվրիբականությունը, հոգեմաքությունը և մյուս աղանդները կրում էին այդ սահմանափակ մտածողության կնիքը, որի պարզապես նրանց համար դժվարեմեծների էին դառնում Երրորդության, Նոր և Որդու համագոյության, Աստուծո մարդկության խորհուրդները: Աղանդավորական միստիկ Քրիստոսին ընդունում է կա՛մ որպես Աստված, կա՛մ որպես մարդ, բացակայում է Աստվածամարդու խորհուրդը, հերեմաբար նաև մարդու աստվածանաչողության ու աստվածացման ընթացքն ու նպատակը: Փաստորեն, Եկեղեցին նաև միստիկ ավանդույթի պահպանողն ու փոխանցողն է, Եկեղեցին է ինքնամեծումի ճանապարհով ընթացած իր հավատացյալներին սրբերի դասը կարգողը: Եկեղեցու միստիկ ուսուցիչներն էին ուղղադավանության պաշտպաններն ու ջարագավորները, ովքեր պայքարում էին հավատքի գեներով, գիտությունն ի սպաս էին դնում հավատքին՝ ասելով. «Նավատում եմ, որ գիտենամ»³³: Եւ նրանց պայքարը պսակվեց հաջողությամբ:

Եկեղեցու միստիկ մտածողությունը նպաստել է Եկեղեցու առաջընթացին: Միստիկ մտածողությունը բնորոշ է քրիստոնեությանը, ավելին՝ անբաժանելի է նրանից: Ժամանակակից աշխարհը, չնայած աշխարհականացման համընդհանուր ընթացքին, անուսուցողական հեղափոխություն է ցուցաբերում միստիկայի հանդեպ: Ցավոք, մարդիկ հաճախ հոգեւոր ապաստան են փնտրում ցանկացած տեսակի միստիկայի մեջ՝ հեղափոխությունից զրկվելու իրականությունից, հոգեկան ապրումներից՝ թեկուզ ժամանակավորապես կտրվելու միջոց: Սակայն միստիկան ճանաչողություն է և ոչ երբեք ճնշող գործոններից արհեստականորեն թաքնվելու ձև:

³³ Անսելմոս Քենթերբերցու (1033-1109) արքայապարտությունն է (լատ. Credo ut intelligam), տե՛ս «История религии» (под общ.ред. Яблокова И.Н.). Т.2, М., 2002, էջ 285:

Անցյալ դարի կեսերից սկսած աննախադեպ արեմպով աճում է միստիկ-էզոթերիկ ուսմունքների նկատմամբ հետաքրքրությունը, մինչդեռ առաջին հայացքից աշխարհականացման ուղին բռնած հասարակությունը պետք է, որ իր հետաքրքրությունների ոլորտում ամենից ավելի նվազ ընդգրկեր ու արեղ հարկացներ դրանց, քանի որ կանխադրեալում էր թե՛ կրոնականության, թե՛ էզոթերիզմի կարուկ հեղինակաց: Բայց իրականացավ հակառակ երևույթը, անգամ սկսեցին վերածնվել վաղուց ի վեր ասպարեզից հեռացած հնագույն էզոթերիկ ուսմունքները: Բազմազան կրոնական համայնքները՝ ամենախաչարազեղ ուսմունքներով, ծեսով ու անհասկանալի սինկրետիզմով, սարեղծում էին այն պարկերը, թե արեղի է ունենում «կրոնական վերածնունդ», «հոգևոր հեղափոխություն», «նոր ռեֆորմացիա», սակայն այսպիսի որակումները արվում էին՝ առանց քննելու երևույթի մանրամասներն ու հնարավոր հետևանքները: Կանխադրեալումները ճիշտ դուրս եկան միայն մեկ բանում. նվազեց Եկեղեցի այցելողների թիվը՝ ի հաշիվ նոր աղանդների հարողների, ինչպես նաև ընդարձակվեցին այն մարդկանց շարքերը, ովքեր առհասարակ իրենց չեն համարում որևէ կրոնի հետևորդ: Սա կարելի է համարել օրինաչափ, եթե հաշվի առնենք հասարակության այն ներքին, միգուցե ենթագիտակցական փոփոխությունը աշխարհականացման հանդեպ, որն ստիպում է հաղթահարելու ուղիներ փնտրել: «Նման ներքին փոփոխություն գրգռել է միայն անսովոր աշխարհը իր մայրամուտին, և ինչպես սովորաբար լինում է այդպիսի ժամանակաշրջաններում, երբ արեղի է ունենում միստիկ վերածնունդ»³⁴: Սակայն նման միստիկ վերածնունդը դեռ չի նշանակում, որ այն իր հետ անպարճաբար բերելու է դրականը. չի կարելի դրական համարել հասարակության շերտերի ձգվումն առ անհայտ, ամենից հաճախ՝ նորահայտ էզոթերիկ ուսմունքներն ու աղանդները, որոնց մեջ չկար կրոնական օբյեկտիվ գիտակցություն:

Ինչպես բազմիցս վերը նշվեց, միստիկան ու կրոնը միասին կազմում են մի համակարգ, որից մեկին կամ մյուսին առանձնացնելու դեպքում խախտվում է ամբողջությունը: Միստիկան կրոնից անջատ ի հայտ գալու դեպքում ստացվում է վերը նշված Ժամանակակից պարկերը: Չոր ու կրոնից կարված միստիցիզմը իր հետևորդներին միայն առաջարկում է խորհուրդ առանց ներքին ընկալման: Իր հերթին կրոնը ևս միստիկ առանցքից շեղվելու դեպքում հանգում է անցանկալի հետևանքների:

Կրոն-միստիցիզմ հարաբերությունների պարզաբանումն ու վերաբծարծումն ունի արդիական կարևորություն: Յուրաքանչյուր միստիկա ունի սեփական ուսմունքի ճշմարտացիության նկատմամբ համոզվածություն, այդ պարճառով դրական և բացասական, ճշմարիտ և կեղծ միստիկաները միմյանցից փոքրերելիս նախ մարմնավորում են նրա նպատակն ու թողած արդյունքը: Եւ եթե ո՛չ մեկը և ո՛չ մյուսը չեն արդարացնում իրենց, ապա խոսքը վերաբերում է կեղծ միստիկային: Ըճմարիտ ու բարերար ազդեցություն ունեցող միստիկան երբեք չի ունենում կրոնին դեմ գործելու ձգվում, քանի որ այն կրոնը դիպում է որպես իր կենդանության ու հասարակության գրավական: Թե՛ հուդայականության, թե՛ իսլամի մեջ, և եթե վերապահումով միևնույն հարթության վրա, թվարկվածների կողքին փորձենք արեղադրել նաև քրիստոնեությունը, ապա կարենանք, որ յուրաքանչյուրի համակարգում առկա է միստիկ ասարվածնաւաճողության հենքը: Այլ հարց է, թե ինչ

34 П. С. Гуревич, Современный мистицизм. М., 1987, с. 7.

առանձնահատկություններ՝ միասրիկ փորձառություն, ճանաչողական հիմք և ուղի է՝ բնորոշ յուրաքանչյուրին: Նպատակը մեկն է՝ Աստվածճանաչողությունը:

Սակայն քրիստոնեական աստվածճանաչողությունն ունի մյուսներին անհայտ ու անհասանելի մի մեկնակեր, քրիստոնեական միասրիկան Աստվածամարդու միասրիկան է՝ Քրիստոսի սիրո միասրիկան: Քրիստոնեական միասրիկան Եկեղեցուց անբաժան է, որով այն պահպանել է իր դիմագծերը:

Ամփոփելով, պետք է նշել, որ միասրիկ հոսանքների ի հայտ գալը ցույց է տալիս, որ մարդկությունը, չնայած համընդհանուր տարածում գտած պնդումների, առավել սուր, քան երբևէ առողջ հավատի կարիքն ունի, որը փնտրում է ոչ այն վայրում, ուր անհրաժեշտ է: Ուստի կրոնն ունի չափազանց կարևոր մի անելիք. հնարավորին չափ բարձրացնելու իր ունեցած, բայց վերաբարձած խորհուրդը, որով միայն հնարավոր է դիմագրավել ժամանակակից «միասրիկ» բազմազանությամբ:

ՊԱՏՄԱՐԱՅԻՆԱՄԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՐԻԱՄ ՀՈՒՆՅԱՆ

բանասիրական գիտ. թեկնածու

ԳՐԻԳՈՐ ԶՈՆՐԱԴԻ ՆՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՐՁԱԿԸ

Իր բազմաթիվ աշխատություններում («Մարդկային, չափազանց մարդկային», «Կամք առ իշխանություն», «Բարուց և չարից անդին», «Այսպես խոսեց Զրադաշտը», «Նակա-Քրիստոս...») Ֆ. Նիցշեն վերագնահատում է ողջ արժեքավածը և ջրի կրես հանում բարոյական փրախար, կեղծիքը, որով շարված՝ բարեպաշտություն է խաղացվում: Նա փորձեց մարդուն արթնացնել բարոյական բարոզների դարավոր թմբիկից՝ պարպադրելով նրան սթափ նայել շուրջը՝ իմաստավորելու, արժեքներու մեկ անգամ փրված կյանքը: Նիցշեական գաղափարները ռոմբի պայթյունով փարածվեցին և՛ ողջ Եւրոպայում, և՛ մեզանում: Կյանքի հավերժական վերադարձի երգը՝ նույն ինքը դիտնիսյան ցավ-հաճույք հակադրամիասնության հավերժական փոխանցումը՝ մահվան և սիրո, պարբանք-երազանքի հավերժական փոխկապակցությունը, իմաստավորվում էր նոր բարոյականության անհրաժեշտությամբ, որը հնարավորություն կընձեռեր ազատելու մարդուն ցանկացած նախապաշարմունքից ու կանխակալությունից՝ դարձնելով նրան հոգում լայն հորիզոններ ունեցող ազատ մտածողությամբ և առողջ կենսակերպով բարձր բարոյականությամբ առաջնորդվող մարդու նոր որակ՝ գերմարդ, որը միայն ու միայն հոգևոր հասկացություն է, մարդու նոր փեսակ՝ ավելի կարարյալ, քան ներկա մարդը, մարդու նոր որակ՝ Մարդ՝ մեծապատ մարդ: Բերելով նոր արժեքներ՝ Ֆ. Նիցշեն մարդու ուշադրությունը բևեռեց այն հանգամանքի վրա, որ նախապաշարմունքից ազատվելն այնքան էլ հեշտ գործ չէ, իսկ նոր բարոյականություն (բարու և չարի նոր ըմբռնում) ներմուծելը հոգևոր լայնամասշտաբ հեղափոխություն է, որն իրականացնելուն ժամանակ է հարկավոր:

Մարդու քարացած մտածելակաղապարները նորով փոխարինելու դժվարությունը հաստատվում է նաև արդի հոգեբանությունը: Բայց դրա անհրաժեշտությունը կա, քանզի մարդն իր դարավոր հաստունացմամբ և իմաստությունամբ այլևս ի գորտ չէ ելու հնազանդվել հինին: Ահա այս հանգամանքն էր պարճառը, որ ԺԹ-Ի դդ. սահմանագծի բազմաթիվ մեծերի սրեղծագործություններում (թե՛ եւրոպական, թե՛ ռուսական, թե՛ հայ...) էական թեմա էր նիցշեական «ապարքաբարոյապաշտությունը» (իմմորալիզմ), որ նույնն է, թե նոր բարոյականության, նոր բարոյական արժեքների, բարու և չարի նորովի ընկալման պահանջը, որը նիցշեական «առաքինիների» կողմից հաճախ դիվել է անբարոյականության քարոզ: Այն բացառիկ անհատները, ովքեր երգում էին նորը, վեհը, բարձրը (Չարենց,

Ինքրա, Շանթ...), իհարկե, մահից հետո պիտի ապրեին դարեր, սակայն իրենց երկրային կյանքում սարսափելի մեղսակ էին և պառապառ, պարծառ լուսավորի, նորի պահանջն էր, որ քարոզում էին նրանք: Նրանք քարոզում էին հանել դիմակները:

Այս դիպրանկյունից լավագույն հեղինակներից մեկն էլ Գրիգոր Զոհրապն էր, որի հոգեբանական նորավեպերն ասվածի փաստացի ապացույցն են: Բարոյականության խնդիրները նա քննում է «թռչնաբարձուներից»՝ «զվարթ գիտությամբ»¹ ծիծաղելով և՛ հասարակության, և՛ ինքն իր վրա. սա է մեր ապրած իրականությունը: Նրա նորավեպերի հերոսները պառապում են, ձգտում մարդկային երջանկության, սակայն ընդունված քարացած «բարոյականությունը» խանգարում է մարդուն լինել երջանիկ, քանի որ հասարակական կարծիքը ձևավորվում է էնոցիոնալ ժանրախորակիների կողմից, ովքեր և՛ ենթագիտակցաբար, և՛ գիտակցաբար դեմ են լուսավոր որեւէ նորի: Իհնչ է հոգեբանական ժանրախորակը:

Նոգեբան Վ. Ռայխը տարբերակում է բնավորության (ի դեպ՝ ըստ Վ. Ռայխի՝ բնավորությունը տարիներին ընթացքում ձևավորվող արտաքին աշխարհից պաշտպանվելու միջոց է) երեք տիպ՝ գենիտալ, ներտրիկ և էնոցիոնալ ժանրախորակ տարապառ²: Այս բնավորությունը հստակ գանազանում է կարևորն անկարևորից, ամեն ինչ տեսնում է խորքային՝ ի տարբերություն ռացիոնալ մտածողության, որը միայն տեսանելի փաստերի հետ է հաշվի նստում: Այս բնավորությունն ունի շատ խոր սիրելու կարողություն, սիրո մեջ նա չի ձգտում ո՛չ տիրելու, ո՛չ տրվելու (սաղիզմ, մագոխիզմ)³: Նա ի վիճակի է երջանիկ լինելու և երջանկացնելու, նա փնտրում է փոխըմբռնում: Բնավորության այս տեսակը հասարակական հարաբերություններում ձգտում է առավել բարձր մակարդակի, մարդու ազատության և հոգու խաղաղության: Նա լայնախոհ է և կարեկից, խոր ցավ է ապրում մարդու, մարդ արարածի համար, պառապում և որոնում փրկության ելք, ուղի:

Ներտրիկ բնավորությունը չափազանց մոտ է գենիտալին, սակայն խոր սիրո որոնման ճանապարհին նա չի հավատում երջանկության և հոգեպես շարունակ ընկճված է, արգելակված: Կարող է քարոզել բարձր գաղափարներ, սակայն երբ դրանք պետք է իրականություն դարձնել, նա նույնիսկ կարողի դիմադրություն է ցուցաբերում, քանզի ենթագիտակցաբար վախենում է նորից, անորոշից: Իր կարողի դիմադրությամբ նա ձուլվում է բնավորության երրորդ խմբին՝ էնոցիոնալ ժանրախորակ տարապառների հսկայական բանակին: Սակայն, ի տարբերություն վերջիններիս, ներտրիկն օժտված է համեմատաբար թույլ «կենսակործանարար հասարակական ակտիվությամբ»: Գենիտալ մտածողության նման էնոցիոնալ ժանրախորակ տարապառի մտածողությունը ևս լիովին համապարասխանում է իր գործողություններին՝ ի տարբերություն ներտրիկի: Սակայն էնոցիոնալ ժանրախորակ տարապառների մտածողության ընթացքը, կոտ դատողությունը դեռ վերջնականի չհասցված, արդեն եզրակացությունները պարբարա են. էնոցիոնալ ժանրախորակին ի վիճակի չէ հստակ սեփական դատողության և վերլուծության, նա

1 Տե՛ս **Փ. Ուիլսոն**, *Веселая наука* (в книге **Փ. Ուիլսոն**, *Утренняя заря. Переоценка всего ценного. Веселая наука*, Минск, 2003):

2 Տե՛ս **Վ. Ռայխ**, էնոցիոնալ ժանրախորակ. «Գալուս», 2002/2, էջ 24 – 29 և <http://psycho.dtn.ru/text/reich/reich004.htm>

3 Տե՛ս **Վ. Ռայխ**, անդ:

անմիջապես հանգում է խոցիտնալ որոշման՝ նախապաշարմունքի, կանխակալ Կեսակերի, որը գալիս է «պապականից», ավանդականից, որով նա փորձում է «մեկնաբանել» կամ հասարակել իր «տրամաբանության» եղանակը: Ժանրախորհրդի մարածությունը սուր վարակիչ է (այսպես էլ Վ. Ռայխի եզրույթը՝ «Էմոցիոնալ ժանրախորհրդ»), այն «ունի ահռելի հասարակական հերետանքներ, լայն տարածում է գործնականում այն երևույթների հոմանիշն է, որ անվանվում են սովորույթ եւ ավանդույթ»⁴: Փաստորեն՝ ժանրախորհրդի մարածությունը նախապաշարված, անհանդուրժող դիրքորոշում ունի, քանի որ «չի հանդուրժում այնպիսի ռացիոնալ մարածություն, որը կարող է վերջ տալ իրեն»⁵: Մա՛ մարածության մեջ:

Վ. Ռայխը նկարագրում է նաև այս բնավորությունների դրսևորումը գործունեության մեջ: Գենիտալ մարածությունն ու գործունեությունը ներդաշնակ են, գործունեություն, որի վերջնական նպատակը եւ՝ իր՝ գենիտալ բնավորության, եւ՝ ուրիշների վիճակի բարելավումն է, հասարակական հարաբերությունների առավել կարգավորված եւ ներդաշնակ մակարդակի հասնելը: Ներուրիկը գործնական չէ, բայց եւ առաջընթացը չի կասեցնում, նա պատկեր է: Իսկ Էմոցիոնալ ժանրախորհրդի վարակվածի պարագային իրավիճակը բոլորովին այլ է: Նա խանգարում է հասարակական առաջընթացին, քանի որ նախապաշարված է, սնահավատ, եւ մարածության հիմքում «պապական» ավանդներն են՝ քարացած սովորույթները: Նա երբեք նորարար չէ եւ դեմ է «պապականին» հակասողին: Այս Կիսի մարդկանց խոսքն ու գործը երբեք միմյանց չեն բռնում: Նրանց գործունեության շարժառիթը՝ թե՛ գիտակցական, թե՛ ենթագիտակցական, կեղծիքն է, ինչ-որ բան ցուցադրելը՝ ի շահ իրեն, բայց ոչ երբեք ճշմարտությունը: Այսպես է նրանց խոսքի եւ գործի հակասությունը: «Հայտարարվածը երբեք չի համապատասխանում իրականին... Նրա համար այս կերպ գործելը այնքան բնական է, որքան սիրո կարիքը՝ գենիտալ բնավորության դեպքում»⁶: «Էմոցիոնալ ժանրախորհրդ» եզրույթով Վ. Ռայխը բնորոշում է երևույթ, որը հասարակական հիվանդություն է, քանի որ «ժանրախորհրդի կառավարվող անհատները համախմբվում են հասարակական խմբերով: (Բնականաբար Վ. Ռայխը որպես ֆրեյդիզմի հետևորդ, հանգամանորեն բացառում է նաև այս երեք բնավորությունների բուն առանցքը՝ այն հոգեկերպվածքը, որը ձևավորվում է ինչ-ինչ սեռական մղումներով: Մեզ համար էական է երևույթի հասարակական կողմը): Այսպիսի խմբերը դառնում են հասարակական կարծիքի կենտրոններ, որոնց բնորոշ է բնական սիրային կյանքը ծայրահեղ կերպով չհանդուրժելը: Այդպիսի կենտրոնները քաջ հայտնի են եւ ամենուր կան: Նրանք դաժանորեն հետապնդում են բնական սիրային կյանքի ցանկացած դրսևորում՝ թաքնվելով «մշակույթ ու բարոյականություն» բառերի ներքո: «Կլինիկական հետազոտությունները կասկած չեն թողնում, - շարունակում է Վ. Ռայխը, - որ ժանրախորհրդի մարդկանց այդ շրջանակների համար բամբասանքն ու գրպարությունը սեռական բավարարվածություն ստանալու այլասերված միջոցներ են: Այս կերպ սեռական բավարարվածությունը ձեռք է բերվում բնական գենիտալ գործառնությունների

4 Անդ, էջ 26:

5 Անդ:

6 Անդ, էջ 27:

բացատրումով»⁷: Պետք է եզրակացնել, որ այս փայլի մարդկանց առաջին բնորոշ հատկանիշը մարդկայնորեն (կամ աստվածորեն) սիրելու կարողությունից զուրկ լինելն է: Մնացած ամեն բան բխում է այստեղից: Վ. Ռայխը, երկարատև հետազոտություններից ելնելով, նշում է այն արելությունն ու թշնամանքը, որ ժանրախորակիրների հասարակությունը պաժում է ազատ, սթափ մտածողության դեմ կամ հասարակական դրական բարեփոխումների հանդեպ⁸: Ժանրախորակիրների հասարակությունը ձևավորվում է Նիցշեի նշած միջինների «հոբային խմբերի» շնորհիվ, որոնց թվաքանակի հանդեպ անհատականությունները հաճախ իրենց զգում են անօգնական: Այժմ դիտարկենք հոգեբանական այս երևույթի դրսևորումը Գ. Զոհրապի նովելներում: Թեման, որ շոշափում է Գ. Զոհրապն «Այրին» նովելում, ողբերգական է:

Ողջ կյանքում Զարդարն սպասում է պանդխտության մեջ գտնվող ամուսնուն, որն այնպես ամուսնացել է: Զարդարը, ամուսնու հայրական օջախում ձեռք բերելով ծառայի կարգավիճակ, մեծ գերդաստանում աշխատում է որպես բանող գրասպ: Եթե սա բացառիկ ճակատագիր լիներ, դեռ ներելի էր, բայց նա իր աչքի առաջ ունի բազմաթիվ նման կանանց՝ սկեսուրը, ամուսնու եղբայրների, հորեղբորորդիների կանայք... Զարդարի ողբերգությունը սրբագործված է օրենքով. ամուսնացել է եկեղեցու օրհնանքով, և այդպիսի «ընտանիքի» միությունը «սուրբ» է: Գյուղի եկեղեցում Զարդարը շարունակ աղոթում է, որն ավելի շատ հանդիմանության նման մի բան է, «պարասխանաբու բռնել կուզեր այս եկեղեցին իր խորանովը, մասունքներովը, բոլոր սուրբերովը, իր կործանած հույսերուն համար»⁹: Նմանաբար հարց առաջ է բաշված նաև Կ. Զարյանի «Տարբագամի հարսը» պեմում, այն փարբերությամբ միայն, որ հերոսուհին այստեղ հանդգնում է խախտել «պապական» օրենքները: Եզրակացությունը մեկն է. մարդը երջանիկ չէ:

Վ. Ռայխը նշում է, որ իր կատարած հոգեբանական բացահայտումներն ունեն էական նշանակություն միայն մի փոքանկյունից. գիտակցաբար ըմբռնելով իրականությունը՝ օգնել մարդուն լինելու երջանիկ: Գիտական բացահայտման նպատակն աշխարհը սոսկ ճանաչելը չէ, այլ այն վերափոխելը՝ հոգու մարդու՝ հանուն մարդու երջանկության: Բնավորության փոփոխության բացահայտմամբ հոգեբան Ռայխն իրական կյանքից գանազան օրինակներ է բերում, թե ժանրախորակիր մտածողությամբ փառապառներն ինչպես են իրենց շուրջը միայն կեղծիք, չարություն, արելության թույն շաղ փալիս¹⁰: Դրա լավագույն ապացույց կարող են ծառայել Զոհրապի հոգեբանական մի շարք նովելներ:

Նիկողոս աղան («Լուսահոգին»), ավանդության «սրբությանը և օգտակարությանը» հավարացող մարդ լինելով, չէր ամուսնացել, բանի որ իր պարտականությունն էր նախ ամուսնացնել թույրերին, մի բան, որն այդպես էլ չէր սրացվել: Եւ բանի որ հայրն էլ համաձայն չէր այն ընտրության հետ, որ ժամանակին նա կատարել էր, Նիկողոս աղան թաքուն ամուսնացած էր իր սրտի ընտրյալի հետ, սակայն փաստը պահվում էր ծածուկ: Ողջ հասարակությունը գիտեր նրա երկու որդիների գոյության մասին, բայց մարդիկ

7 Անդ, էջ 29:

8 Տե՛ս անդ:

9 Գ. Զոհրապ, Երկեր, Երևան, 1989, էջ 63 (այս գրքից հաջորդ մեջբերումների էջերը կտրվեն շարադրանքի մեջ):

10 Տե՛ս Վ. Ռայխ, Էմոցիոնալ ժանրախոր, էջ 24 - 29:

լուծում էին, չիմանալու փալիս, իսկ երեխաները կոչվում էին «բիճ»։ Ինքը՝ Նիկողոս աղան, գաղտնի խորապես կապված էր իր փաստացի կնոջ հետ նաև մի իր համար շար կարևոր պարճառով. նախապաշարմունք ուներ, թե նրա՝ իր կյանքում հայտնվելով՝ գործերն ավելի հաջող են։ Ահա իրեն շրջապատող հասարակությանը շար արժանի մի անդամ։ Այդուհետև նախապաշարված, կանխակալ կարծիքներով, «ավանդապաշար»՝ հյու՝ մեռած հոր կամքին։ Չնայած դրան՝ առաջնորդվելով «հրեական գող գող չէ» կարգախոսով՝ թաքուն անում են ճիշդ հակառակը։ Սա սպի, կեղծիքի աշխարհն է՝ «առաքինիների»՝ իրենց շուրջը հորինած իրականությունը, որում նրանք իրենց լավ են գգում։

Նիկողոս աղան հոգու խորքում ուզում էր, ի լուր հասարակության, բարձրաձայն ընդունել իր որդիների գոյությունը, բայց նա համոզված էր, որ դա «բարոյականի դեմ» կդիպվի։ Մահից հետո հասարակությունը նրան թաղեց իբրև մի պարվաժող մարդու, քանի որ, ժողովրդի կարծիքով, պարվաժողությունը ոչ թե կարգ ու կանոնից չեղվելու, այլ «շեղումները հղուցնելու, պարկելու» մեջ է։ «Ընկերական (իմա՝ հասարակական- Մ. Շ.) նախապաշարյալ կարծիք» բարձր է գնահատում անհատականությունից գուրկ «արածող նախրի» (Վրթ. Փափագյան) մի անդամին։ Սակայն այս կերպարը՝ Նիկողոս աղան, այնքան հանցագործ չէ, որքան գոհ։ Մեկ այլ գոհ է նրա չարացած պատված օրիորդ քույրը, որը չի կամենում եղբոր ունեցվածքի ժառանգ ճանաչել նրա երկու որդիներին և բողոքում է այդ «բիճերի» դեմ։ Իսկ Զոհրապը վար նայողի հոգեբանությամբ («զվարթ գիտությամբ») գրում է. «Բոլոր էսնաֆությունը իր ավանդական մոլոր վարդապետություններովը, կեղծիքով ու շահով շինված բարոյականովը, այս պատված աղջիկով կներկայանար» (էջ 172)։ Այս նորավեպի անմիջական շարունակություն կարելի է դիտել «Ժամին բակը», ուր հայրնի ավագակին ժամի բակում իբրև բարերար թաղելու համար (քանի որ հարազատները վճարում են) անգամ թեմի առաջնորդ եպիսկոպոսը, որ շար երկրային մարածություն ուներ՝ «ուսյալ եկեղեցական մըն էր, փորձառությունով լեցուն, համոզված, որ միմիայն ավերարանական ճշմարտություններով չի շարժիր աշխարհը» (էջ 106), փորձում է սովետությամբ հանգստացնել Կրեմալին, պարճառաբանելով, թե հանգուցյալը հարուստների շրջանում մեծ ազդեցություն ուներ, որը կարող է հիմա ուղղվել եկեղեցու դեմ։ Խոսքը «առաքինիների» խմբեր կազմելու և կեղծիքի հաղթանակն ապահովելու «շնորհքի» մասին է։ Մի շարք նորավեպերում («Մյուսը», «Մառա», «Նակորիկ», «Փոստալ...») մարդը չունի ներքին, հոգու ազատություն, այն ճնշված է արտաքին պայմանականություններով, նախապաշարմունքով, կեղծ բարոյականությամբ։ Իրենց իսկ հորինած փափագյանական մերկ արձանից իբրև թե երես թեքելով՝ իրականում ապրում են սպի և կեղծիքի մեջ՝ ասելով մի բան, անելով մեկ այլը։

«Մառա» նորավեպի հերոսուհին հիացնում է «պարսավորություն» գաղափարի իր մեկնաբանությամբ. արտաքուստ ամենքի աչքին երևում է հիվանդ ամուսնու նկարմամբ իր պարսականությունները կարարող շար հոգածու կին։ Իրականում նա չոր մաթեմատիկական հաշվարկով սպասում էր ամուսնու մոտալուստ մահվանը, որից հետո ինքը ազատ կլիներ. այդպես է սահմանել հասարակական բարոյականը։ Ամուսնու մահից անմիջապես հետո, առանց որևէ հոգեկան ցավի ու փառապանքի, սառը դատադրությամբ նա դրական պարասխան է փալիս իրեն սիրահետողին, վերջինս հանկարծ գլխի է

ընկնում, թե նրա ակնարկած «հեկտոն» սա է՝ ամուսնու մահը: Սառան ինքն էլ մի գոհ է, գոհ, որ պայմանավորված է հասարակական կարծիքով: Նմանապիպ մեկ այլ Սառա է Նար - Դոսի «Սպանված աղավին» վիպակում: Նասարակությունը ներում է, չիմանալու է փալիս, բնական է դիպում մարդասպանությունը (երբ Սառան, հասարակական կարծիքից սարսափելով, նորածին երեխային ոչնչացնում է հոգեկան ցնցում է սպանում, խեղվում), եթե այն թաքուն է, ծածկած, կոծկած, բայց երբեք չի ների երեխայի ծնունդը, բացահայտ գոյությունը, դա «ամոթ» է: Ե՛ր Սառան, ե՛ր Թուսյանը հասարակական կեղծիքի հերթական գոհերից են: Սա այն հասարակությունն է, ուր իշխում է ձեռք, ցուցադրականը, ուր բարձրագույն արժեք չի դիպում հոգու ազատությունը, մարդու երջանկությունը: Զոհրապի նորավեպերում նրանք, ովքեր կեղծիք սերմանող հասարակությունից չեն, բարձր են կանգնած դրանից (այն էլ մի քանի աստիճան), չեն ապրում, նրանք աստիճանական... մեռնում են: «Նակորիկ» նորավեպում ընկերային ծանր կացությունից ազատվելու համար Նակորիկը չսիրելով ամուսնացել է փոփոխա է գնացել հասարակության մեջ «առաքինի» դիպվող մի ընկերակի՝ «առանց աղեկ մը գիտնալու թե ի՞նչ ընելու համար»: Նասարակության մեջ նրա դիրքը նորից սկսել էր վերականգնվել, արդեն բարեկողմեր կային, նույնիսկ՝ նախանձողներ: Առաջարկեցին անգամ «թաղական ըլլալ»: Սակայն նա, լինելով բովանդակության և հոգու մարդ, խեղդվում էր ձեռքի աշխարհում, ուր «ավանդապաշտ»՝ օրը երեք անգամ ճաշի էին նստում, կիրակի օրերը եկեղեցի գնում, «դրացի փոխներուն մեջ պարսպած եղելությունները» մանրամասն պարմում: Իր անհասարակությունը կորցրած, հանձնված արքայքին հանգամանքների հորձանքին՝ նա աստիճանաբար մեռնում էր: Եւ երբ մահացավ, թաղումը նույնպես կազմակերպվեց հավուր պարշաճի, թերթերն էլ, ըստ ընդունվածի, ծանուցեցին, թե նրա մահը «ի խոր սուգ համակեց փնեցիները», այնինչ իրականում «անոր մեռնելովը ոչ ոք ցավ մը զգաց»: Նրա այրին մի փարի սեւ հագավ՝ կրկին ըստ ընդունվածի. «ընդունված սովորությունները ամենքն ալ հարգվեցան ու պահպանվեցան»...

Բայց... Այս «ծիսակարգը» շար-շարերի ապրելակերպն է և կյանքի իմաստը: Իսկ այդ փղան մեռավ հասարակական կեղծիքին չհարմարվելուց: Զոհրապն ամփոփում է. «Յավը որ զինքը փարավ, բորոպությունն էր՝ փարածված այնքան մեր մեջ և որուն իր առողջ նկարագիրը չփոխեց: Այդ հիվանդությունը կկոչվի՝ պայմանադրական կեղծիքը ընկերության (էջ 154): Պայմանականությունները, որոնք կաշկանդում են հոգու ազատությունը, ավանդապաշտությունը, որ վերանայվելու անհրաժեշտություն ունի և կեղծիքով շարված վրած բարբեր է ամփոփում, սպանիչ են «առողջ նկարագիրների» համար: Զոհրապի նորավեպերի աշխարհում արժեքները վերագնահատելու պահանջի թերեւս լավագույն խորացումներն են «Փռսփարը» և «Մագթադինեն»:

Նախ անդրադառնանք «Մագթադինեն» նորավեպի հետ կապված մի բացահայտման:

Մարդկային հոգեբանության, մարդկային ապրումի և զգացումի խճանկարում՝ զոհրապյան հոգեբանական փոքր արձակում, յուրաքանչյուր հերոս որեւէ անուն ունի, որով նրան դիմում են մյուս հերոսները, կամ որի մասին պարմելիս հեղինակն ինքը շեշտում է այդ անունը (օրինակ՝ «Այինկա» - ի հերոսները՝ Սահակ, Պերճուհի, Նակորոս): Որոշ գործերում էլ, որոնք վերնագրված են այս կամ այն հերոսի անվամբ (օրինակ՝ «Զաբուղուն» (ի դեպ Զաբուղուն բառը նշանակում է բնակություն (փեն Ծննդ. I, 20)), փվյալ հերոսը նորավեպի գլխավոր

հերոսն է: Զոհրապյան արձակում հեղափոխության մի երեսույթ էլ կա, որը պայմանավորված է նորավեպի՝ գրական փոփոխության առանձնահատկությամբ. երկը վերնագրվում է մի հերոսի անվամբ, որն անմիջականորեն չի մասնակցում ծավալվող գործողություններին, սակայն ամեն բան անցնում - դառնում է նրա շուրջ՝ ինքնաբերաբար այդ հերոսին դարձնելով հանգույց, որպիսից սկիզբ է առնում սրբնաբան գաղափարի գործողությունը: Դիպուկ օրինակ է «Ճեյրանը»: Ներսուհին գրեթե չի երևում, այնինչ գործողությունը, դեպքերը պայմանավորված են նրա գոյությամբ: «Ճեյրան» վերնագրում հեղինակը խորացնում է ասելիքը: Այս փոփոխության փափականին հեղափոխության է «Մագթադինը»: Վերնագիրը հուշում է, որ Մագթադինն հերոսուհու անունն է, սակայն, բացի վերնագրից, ոչ մի անգամ չի նշվում հերոսուհու անունը: Ինչո՞ւ հարկապես Մագթադինն. որևէ բան կփոխվե՞ր, եթե հերոսուհին այլ անվամբ հանդես գար: Գուցե նորավեպն անվանվեր «Կինը» կամ «Աղվոր կինը» (ինչպես հեղինակն է բնութագրում իր հերոսուհուն):

Նյութը, որին Զոհրապյան անդրադարձել է այս նորավեպում, մարդկության հավերժական ուղեկիցներից է. ազնվական ծանր կացության հետևանքով կյանքի հարակն ընկած կնոջ կերպարը խորթ չէ համաշխարհային գրականությանը: Նման կերպարի մի փաթեթակ է Զոհրապյի Մագթադինն: «Անհուն խնամքով ու գորովով մը իր պզտիկ քրոջ ու եղբոր վրա կշարունակեր հսկել հեռուեն, ծախելով շարունակ իր մարմնին ճոխություններն, առանց գոհություն մը ըրած ըլլալու գաղափարը մարքեն մագի չափ անցընելու» (էջ 51), - գրում է Զոհրապը: Այս դեռահաս աղջիկը կյանքի հարակն էր իջել ինքնակամ՝ մերձավորներին փրկելու ակնկալությամբ՝ առանց «գոհություն մը ըրած ըլլալու գաղափարը մարքեն մագի չափ անցընելու»: Ներսուհին անուղղելի անառակ չէ, այլ կյանքի բազմաթիվ գոհերից մեկը: Կյանքի ճահճում այդպես խոր թաղված «անբարոյականները» ավելի բարձր են «բարձր» հասարակության «առաքինիներից»՝ Սուրբիկ հանրմենից («Փոստալ»), բանգի միայն առաջին հայացքից է նրանց արարքը անառակություն, իրականում այդ կանայք ինքնակամ գոհաբերվող սրբեր են, որոնք, հանուն մերձավորի, սպորադատում են սեփական անձը: Զոհրապյան անթաքայն համակրանքով է խոսում հերոսուհու մասին: Ներսուհին, որ երբևէ հաղորդության չէր գնում, պարճառաբանում էր, թե չի կարող կեղծ գոջալ, քանի որ շարունակելու է նույն կյանքը: Նա «քահանայն մը ավելի խստապահանջ էր ինքզինքին համար» (էջ 50) և այնքան ազնիվ ու մաքուր, որ իրեն հաղորդության պարապս է զգում միայն մոտալուր մահվան սարսուռն ապրելիս, երբ համոզվում է, որ այլևս մեղք չի գործելու, և հենց այդ ժամանակ էլ խնդրում է քահանա կանչել: Այսինքն՝ մեղանշած այս կինն ուզում է ապաշխարել ու այն էլ՝ անկեղծ և ի սրբե:

Սովորաբար այս հերոսուհին թյուրիմացաբար անվանվում է Մագթադինն, սակայն ուշադիր ընթերցումն այլ բան է ցույց տալիս:

Մագթադինն կանացի անունը հաճախ է հանդիպում արվեստում: Նիշենք Վեյդենի «Մարիամ Մագթադենացի», Ռուբենսի «Խնջույք փարիսեցի Սիմոնի փանը» կտավները, Բ. Պաստերնակի «Մագթադինն» բանաստեղծությունը և այլն... Այս բոլորի հիմքում ընկած են ավերաբանները, որոնցից էլ իրենց նյութը քաղել են զանազան արվեստագետներ (Ղուկ. Է, Մարթ. ԻԶ, Յովհ. ԺԲ):

Ի՞նչ կապ ունի այս ամենը Մագթադինն անվան հետ: Բանն այն է, որ բյուզանդական

կրոնական գրականության մեջ ավերարանական վերոհիշյալ սյուժեում Նիսուսի ուրբերն օժող Մարիամ Մագթադենացին հեղափոխում ներկա է գտնվում Քրիստոսի խաչելությանը և հարությանը: «...Արեւմտյան ավանդույթում Մարիամ Մագթադենացին նույնականացվում է Բերանիայում Քրիստոսին հյուրընկալող Մարթայի և Լառոբյա¹¹ Ղազարոսի քրոջ՝ Մարիամի, ինչպես նաև ոմն Սիմոնի փանը Քրիստոսի գլուխը մեռնով օժող, նրա ուրբերն իր արցունքներով լվացող և իր մագերով սրբող մեղավոր կնոջ հետ... Այսպես Մարիամ Մագթադենացին դառնում է ապաշխարած անառակ կնոջ կերպար»¹²: Նկատաբար՝ աստվածաշնչյան անանուն մեղավոր կինը նույն ինքը Մարիամ Մագթադենացին կամ Մագթադինեն է: Իսկ վերոհիշյալից հետևում է, որ Մագթադինեն մեղանշած, բայց և ապաշխարած մոլորյալի խորհրդանիշ է: Նրա մեղքերին թողություն տվեց Աստված ինքը, բանի որ այդ կինն անկեղծ զոջաց և հավատաց: Բազմաթիվ արվեստագետների ներշնչած այս կերպարը Զոհրապի նորավեպում ևս մի հեղափոխական կերպարվորում է ստացել: Վերնագիրը թափանցիկ ակնարկ է հերոսուհու էության մասին, ոչ թե նրա անունն է:

Մի ապացույց էս: Ու Սևակի երկերի 1985 թ. հրապարակության 130-131 էջերում կա մի բանաստեղծություն: Ահա այն՝

Պոռնիկը

Գ. Զոհրապին¹³

Կես-գիշերն վերջ մըն էր, խոնավ գիշեր մ'անձրևի,
Լապտերին թաց լույսին փակ կանգներ էիր փրփրմովի.
Ջուրը կ'երգեր մայրին վրա, հոս հոն վազքն էր կառքերուն.
Կսպասեիր դուն այդ ա'փի մը հողիդ շուրջ դեզերուն:

Բռնի ժպիտ մը կուլար աչերուդ խո'րը ծավի,
Ներկված լիրբ շրթներուդ վրա պրկումը կար ցավի,
Ու անառակ չըփակիլդ գույց սահանքին փակ սիրուն՝
Ցայաքը չիկար այդ գիշեր ցայգազըվարճ կիրքերուն:

Կսպասեիր դուն պարբա'սար ու համակե'րպ ու հըրո',
Առանց սիրո, ընտրության, նվիրվելու համար կո'յր
Այն բարեհաճ Արուին, որ հաց ուներ քեզ փալու...

Գութի, կիրքի պես փարփամ բոց մ'զգացի սրբես ներս՝
Ու թերե'նրս այդ գիշեր նվիրվեի քեզի, Քո'յր,
Եթե կաթիլ մը արցունք չըստեցներ իմ այրերս...
Կես-գիշերն վերջ մըն էր, խոնավ գիշեր մ'անձրևի...

Կարդալով այս բանաստեղծությունը՝ թախիժ է իջնում հոգուդ, բանի որ դարեր

11 *Լառոբյա* բառը հուշում է, որ Ղազարոսը չորս օրվա մեռած և թաղված էր, երբ Նիսուսը հարություն փվեց նրան:

12 Տե՛ս “Мифы народов мира”, энциклопедия, т.2, М., 1992, էջ 117:

13 1955 թ. երեսնյան ժողովածուի մեջ ներկայացված է առանց վերնագրի և համված է «Գ. Զոհրապին» նվիրաբերումը:

շարունակ ծանր պայմանները հաճախ են կնոջը մղել կյանքի հապակ: Եւ որ ավելի անհավոր է՝ այս կյանքը հավերժական է: Սակայն միշտ չէ, որ նման կանանց մոտենում են սոսկ որպէս իր: Ահա եւ մարդկային գոյթը. Ռ. Սեւակը նման մի կնոջ անվանում է՝ Քոյր: Ներկայացնելով այս բանաստեղծության նյութը եւս այն կինն է, որը ոչ թե անուղղելի անառակ է, այլ խեղճ մի արարած, որն սպասում է «Այն բարեհաճ Արուին, որ հաց ուներ» իրեն փառ:

Իսկ ինչո՞ւ է Ռ. Սեւակը բանաստեղծության վերնագրի փակ նշել՝ Գ. Զոհրապին: Ակնարկը միանգամայն պարզ է. Ռ. Սեւակը նկարի ունի Զոհրապի «Մագթաղինն» նորավեպը եւ ընդգծում է իր ու Զոհրապի աշխարհայացքի ընդհանրությունը այս հարցում: Այս բանաստեղծությունը եւս հուշում է, որ Զոհրապի հերոսուհին «Քոյր է» (Ռ. Սեւակ) կամ «աղվոր կին» (Գ. Զոհրապ), իսկ խորհրդանշանի փոխարկված՝ Մագթաղինն:

«Մագթաղինն» նորավեպի հերոսի անունը հայրնի չէ, հեղինակը հարկ չի համարել նրան որևէ անուն փալ, նա դարերի խորքից եկող եւ ապագա դարերի խորքը գնացող Մագթաղինն է՝ կյանքի գոհերից, ում կեղծ բարեպաշտությամբ դաքնապարտում են «առաքինիները»:

Այժմ անդրադառնանք իր հերոսուհու նկարմամբ Զոհրապի անթաքույց համակրանքին: Նովելը եզրափակող հարվածում նա նշում է, թե ինչքան էլ բարձրաստիճան եկեղեցականը փորձի «հրապուրված աղջկան եւ պոռնիկին զանազանությունը» ներկայացնել, «իր փաստերը՝ բարբարոս եւ վավերական, չհամոզեցին զիս»: Սակայն եկեղեցին «պոռնիկին» հաղորդություն չէր կարող փալ: Այն, ինչ չի ներվում կենդանության օրոք, ներվում է մահվանից հետո. «Ներս մահը վրա հասավ, դանդաղ, հանդիսավոր ու մռայլ բանը, վերաբերուն՝ ուր նախախնամությունը հոգածու ձեռքով փաթեց բոլորեց այս աղջիկը, որուն՝ մարդոց ճղճիմ հաշիվները ու սխալ դատաստանը ամեն սփոփանք զլացեր էին աստուծո անունով» (Էջ 52): Իրականում այս կինը գոհ է. նա քրիստոնեական «պարպականություն» հրահանգն է կատարել՝ քոջը, եղբորը, փառին պահելու համար եւ ինքնագոհարկելով է հանուն մերձավորի: Սակայն հասարակությունը փնտրում է այն, ինչ սառցալեռի երեսացող կտրոն է. այդ կինը աշխատում է վարահամբավ փանը: Սրբի պես մաքուր ու անմեղ հոգով աղջիկն անգամ չի համարձակվում եկեղեցու «սուրբ» պարերից ներս մտնել՝ իրեն մեղավոր զգալու պարճառով: Սրա նմաններին Քրիստոսն ինքն է ներել, իսկ մարդն իրեն Քրիստոսից բարձր է դասում. հասարակությունն իր նախապաշարմունքով եւ «քրիստոնեական բարոյականությամբ», ելնելով իր սխալ դատաստանից եւ մարդկային ճղճիմ հաշիվներից, ամեն սփոփանք մերժել էր այս աղջկան՝ Աստուծո անունով: Սա է Զոհրապի եզրակացությունը:

Ֆ. Նիցշեն, վերագնահատելով քրիստոնեական բարոյականությունը՝ բարոյ եւ չարի ըմբռնումը, նշում էր, որ Քրիստոսի պարզամտները դարերի ընթացքում աղավաղվել են: Զոհրապը «զվարթ գիտության» խորքում թաքնված լացով ու ցավով մարմնացույց է անում «բարոյական» այնպիսի հարաբերություններ, որոնք վաղուց վերանայվելու անհրաժեշտությունն ունեն: «Փոստալ» նորավեպն ասես «Մագթաղիննի» սերտ շարունակությունն է: «Սուրբիկ» անունը շար խոստում է: «Սրբի» կեղծ շարժով պարված դեմքի հետո գարիտիկի հոգի է թաքնված: Նա իր ամուսնու հետ հիվանդանոցի «բարերար» է: «Սրբասեր եւ աստվածավախ» համբավ է ձեռք բերել, կին, որի գովեստը եկեղեցու բեմից հաճախ էր արվում քարոզիչ սրբազանի կողմից: «Մեղր ու կաթ կվազեր բերնեն», սակայն

սրա որդին էլ նման է, բնականաբար, և՛ մորը, և՛ հորը. «...հորը պես իր բոլոր իղձերը թաքուն պահելու սորված ու, արդր համար, ա՛լ ավելի ինքզինքը գտալու անկարող» (էջ 20), - անա կեղծիքի, սրի մեջ ապրողների՝ «առաքինիների»՝ զգայական ժանտախտակիքների վառ համասլուցություն, որն ամեն բան անում է երևալու, թվալու, բայց ոչ երբեք իրականում լինելու համար: Այսպիսիների նկարմամբ շար կոշտ է Զոհրայի դիրքորոշումը: Երբ «Սուրբիկ» կոչվածը «փոստալին» վռնդելուց առաջ ծնվելիք երեխայի հետ կապված փրվելիք գոմարի չափի շուրջ միջնորդի հետ սակարկում էր, իր բարոյականության չափանիշներից ելնելով՝ նա կեցվածք է ընդունում, թե ավելի լավ է այդ փողը՝ որպես բարեգործություն նվիրի հիվանդանոցին: Իսկ Զոհրայը գրում է. «...կըսեր Սուրբիկ հանրմ, կրկնելով այն խոսքը, զոր իրենց պարտքը վճարել չուզողները, հայտնի ավագակ մը չհամարվելու համար, սովորաբար կգործածեն մեր մեջ» (էջ 24): Մի՞թե երևույթն այսօր չկա մեզանում... Նավերժական վերադարձ... Այդ սուրբիկների մասին է հոգեբան Վ. Ռայխը նշում, թե բնավորություններ են, ովքեր ապրում են խմբավորումներով, ովքեր կեղծ, իրականում իրենց շահերը քողարկող հասարակական կարծիք են փրածում, ովքեր հանդես են գալիս բարձր արժեքների՝ բարոյականության, մշակույթի դիմակով, և որոնց բնորոշ է կարադի դիմադրությունը լուսավորի, նորի, բարձրի նկարմամբ, քանզի վարժված ներքին, հոգևոր ճանճի աղտոտությանը՝ շնչահեղձ են լինում «բարձր լեռների» հոգեբանության օդի թարմությունից, քանզի ժանտախտավորը «չի հանդուրժում այնպիսի ռացիոնալ մրաժողություն, որը կարող է վերջ տալ իրեն»¹⁴: Զոհրայի նովելն ավարտվում է էմոցիոնալ ժանտախտակիքների հասարակության նկարագրությամբ: Իմանալով հանդերձ ճշմարտությունը՝ սուրբիկներից կազմված հասարակությունը լռում է, բարձրաձայն ասվում է միայն կեղծիքը, թե սպասուհին ինչ-որ սպասավորի գոհ է, ոչ երբեք՝ Սուրբիկի որդու: Նրանք ներում են հերոսուհու կապը փանրիքոջ որդու հետ, քանի դեռ խնամքով թաքցված է, ծածկված, կոծկված, բայց նրանց «առաքինությունը» թույլ չի տալիս այդ մասին բարձրաձայն ասվածը լսել, քանզի իրենք «բարոյական» են, «բարեպաշտ» և չեն ներում այդ «անբարոյականությունը»:

Գ. Զոհրայի հոգեբանական արձակում մերկ ցուցադրվում է հասարակական հարաբերությունների կեղծիքը, վերանայվում են արժեքները, գրողը պահանջում է սրից, ցուցադրականից գերծ մարդկային հարաբերություններ, առաջ քաշում մարդու Մարդասցման պահանջ:

14 Վ. Ռայխ, Էմոցիոնալ ժանտախտ, էջ 24 - 29:

ՆՈՎՀԱՆՆԵՍ ԱՇԽԱՐՀԻ ԵՐԵՅԻ ՆԵՐՔՈՂՆԵՐԸ

Այս հեղինակի մասին կենսագրական փորձություններ չեն հասել: Ամենայն հավանականությամբ եղել է Նուսկան որդի Սյունիանուսի աշակերտը, ինչը նշանակում է, թե ծնվել է Վասպուրականում¹ ԺԳ դարի կեսերին և ապրել թերևս մինչև ԺԴ դարասկիզբ: Նովհաննեսի «Աշխարհի երեց» պարվանունը ցույց է տալիս, որ նա ըստ երևույթին եղել է շրջիկ քահանա, զբաղվել քարոզչական գործունեությամբ: Օժտված է եղել գրելու ակնհայտ շնորհքով: Այս մասին են վկայում Նովհաննես Աշխարհի երեցի անունով մեզ հայտնի Ս. Խաչին, Աստվածածնին և իր ուսուցչին՝ Սյունիանուսին նվիրված ներբողները: Սրանց մեջ երևում է հայ ներբողագրության դարավոր ավանդներին քաջաբեղյակ մատչելիությունը: Միջնադարյան շատ հեղինակների պես² Նովհաննեսը Ս. Խաչին նվիրված ներբողը շարադրելիս աչքի առջև է ունեցել Դավիթ Անհաղթի նշանավոր «Բարձրացուցեք»-ը: Այդ են մատչելի անուն հերկայ գուգադրումները.

Դավիթ

Յորոյ վերայ հասանելով յերկրի երկնայինն Ադամ
Յթածաբար զփրկութիւն կամեցեալ նորագործել
աստ թողեցելոյ ծառային և հար զյախարհական
բարձեալ բերել զարդարութիւն նմանասէր մարմնով
լուծանելով աստ զնորա հաճեալ զմեղսն և
ճաշակելով իբր նայապէս զմահ սպանանելով
զնորայն մահ...
«Մատենագիրք Նայոց», Զ, էջ 1023-24 (75)

Օրինեալ ես փայր կենաց, իմանալի սանդուխտ
յերկինս ի վեր ճանապարհորդութեան, որով
գուարթնոց դասուց յերկիր յար էջ և էլք արարան
և Տէր ի քեզ հասարարեալ, զոր ի բացուստ փեսեալ
սրբոյն Յակովբայ և յսին ըմբռնեալ հրաշիցն յինքն
ստակացեալ ստուգապէս, դուռն երկնից գրծ վայր և
փուն Աստուծոյ զԲեթել անուանել:
Անդ, էջ 1025 (99)

Օրինեալ ես, աստուածագարդ փայր սուրբ կամ
ճշմարտապէս փունկ, որ զի քէն կախեցելոյ Սաբէկայ
գառամբն ոչ միայն Բասիակ ի մահուանէ փրկիւր, այլ
միանգամայն համարէն ծնունդք Ադամայ...
Անդ, էջ 1025 (91)
Անդ, էջ 1026 (103)

Յովհաննես

... ի լրման ժամանակի զայ անժամանակն Աստուած
մերոյին բնութեամբ ի չարչարանս մահու Խաչին և
յանձն առնու զանէծս աղամեան մարմնոյն և ըմպել
նայապէս զմահու բաժակ...

Դու փայր սուրբ բարձրացար բա-րութեամբ քան
զերկինս երկնից: Դու գրկապարեալ ունիս զճագս
փրկեղբաց, զքեզ նմանեալ սանդուղ փեսեալ
երջանկին Յակովբայ ասէր էջ հրեշտակաց և էլք
մարդկան ի յերկինս և Տեառն հասարարութիւն: Դու
վեմն իողական, զոր առեալ Յակովբայ ած իողովն
արինութեան և կոչեաց զքեզ Տուն Աստուծոյ...

Դու փայր սուրբ չքնաղ և զարմանաւոր, որ ունիս
կախեալ յԱրարիչն ի դիտակ ոստոցդ, որպէս ծառն
Սաբէկայ՝ զխոյն յեղջերացն...

1 Ելնելով Նովհաննեսի երկերը պարունակող ՄՄ 731 ձեռագրի ընթերցումներից (Խորդեաց-
հորդեաց, հոսեցեր-խոսեցեր, նախապէս-նախապէս, սպիտակ երանկ-սպիտակ երանգ, ընդդական-
ընդդական, հանկիսար-հանգիսար և այլն պէտք է ենթադրել, որ կթն ոչ գրիչը, ապա հեղինակն
իրապէս վասպուրականցի է (տես **Գ. Տեր-Մկրտչյան**, Նայագիտական ուսումնասիրություններ, Ա,
կազմ. և խմբ. Պ. Ն. Նակոբյան, Էմ. Ա. Պիվազյան, առաջաբանը և ծանոթ. Պ. Ն. Նակոբյանի, Եր.,
1979, էջ 192, փողարակ): Ի դեպ, իբրեւ գրչական առանձնահատկություն նկատվում է յ կիսաձայնի
բացակայություն երկու ձայնավորների միջև. օր.թին., արքաական և այլն:

2 **Ն. Ն. վ. Ալիսնան**, Դավիթ Նարեկցի Անյաղթ փիլիսոփա, Վիեննա, 1959, էջ 126. **Ն. Բյուսեյան**,
Աստվածաբանական բնագրեր, Ուսումնասիրություններ, Ա, Անանիա Սանահնեցի, Ս. Էջմիածին,
2000, էջ 23-27:

Օրինեալ ես փայր կենաց, իմանալի փայտան, որ ի հեղձական ծովէս ի քեզ աժընդակեալ ոգոց, գերագոյն ծփական ալեաց մերձ առ երկին թեթեւ թռուցեալ վերաբերիս...:

Անդ, էջ 1025 (96)

Օրինեալ ես, փայր սուրբ, որ նախանկար ի քո խորհուրդս նեղիչ ախարին փանջեցելոյ սաստիկ, որ յԵգիպտոս գառնագէն արիւնաշաղախ դարբն...անդրանիկքն փրկին Բարայելի:

Անդ, էջ 1025 -26 (100)

Օրինեալ ես, քրիստոսապաշտեալ փայր սուրբ, որ յերկրի բուսանելով, գերագոյն երկնից կամարացն ծայր արձակեալ բարձրացար...:

Դու փայտանակ ապրեցուցի՝ յարինակ Նոյեան փայտանին ի մրրկեալ ալեաց յաշխարհական մեղաց ծովէ:

Դու նկարեցար դրոշմամբ ի վերայ սեմոց ի դրանցն մովսէսեան ժողովոյն, որով ապրեցան յանդրանկածախն սաքակմանէ:

Դու գերագոյն քան գերկինս երկնից: Դու բարձր քան գկամար վերինն երկնի:

Բնագրային նույն հարաբերակցությունը նկարվում է Պերրոս Սյունեցու եւ Հովհաննես Երեցի՝ Աստվածածնին նվիրված ներբողներին մեջ: Դրանում դյուրությամբ կարելի է համոզվել համադրելով հետևյալ հարվածները.

Պերրոս Սյունեցի

Ուրախ լեր, Մարիամ, առաւար գեղեցիկ, յորում խաղաղութիւնն մեր զարմանալի յարինմամբ արար գերկոսինն մի, եւ ըստ սրբոյն Զաքարիայ արեգակնաբար ի մէջ ծագեցաւ՝ փարսբել գխաւար մեղաց:

Արդ, զի՛նչ եւ այլ արիւնակաց ի մէջ առեալ սուրբ Աստուածածնիդ կարասցոյք ընծայել:

«Ընդրանի հայ եկեղեցական մարտնագրութեան», Ս. Էջմիածին, 2003, էջ 169:

Ուրախ լեր, Մարիամ, պարբեզ փակեալ, որ զբազմաբեր ծիթենին վերընծիւղեցեր...

Անդ, էջ 168:

Ուրախ լեր, Մարիամ, սափոր ոսկի, որ ոչ զմահկանացու ընչընչուկն կրեցեր, այլ զանմահացուցիչ կերակուրն, զոր աստուածեղէն բերանն հրապարակեալ ասէ. «հարքն ձեր կերան զմանանայն յանապարին եւ մեռան, իսկ որ զմարմին իմ ուրէ՛ մի՛ քնեցէ յափեան:

Անդ, էջ 167:

Ուրախ լեր, Մարիամ, դրախտ աստուածաբունկ...

Անդ, էջ 166:

Հովհաննես Երեց

Դու առաւար խաղաղութեան ծակաւ լուսոյն անճառական, քանզի ո՛վ որ ի սրելծականացս բառականացի բանաստեղծական գովեստի բան գովութեան ընծայել երկրպագեալ մարդ...

Դու առաւար խաղաղութեան, որով ծագեցաւ լոյսն եւ փարապեցաւ մթացուցիչ...:

Դու պարբեզ ամրափակեալ ծաղկին ծիրանոյ...

Դու սափոր ոսկեղէն մանանային իջելոյ...

Դու դրախտ աստուածական ցանկեալ ի յարիւոյ...

Նվազ ուշագրավ չէ Հուսկան որդի Սարգիսնոսին նվիրված ներբողը, որ երախտիքի մի քուրք է երանելի ուսուցչի սուրբ հիշատակին: Այն շարադրված է արեւելաքրիստոնեական ներբողագրությամբ հարուկ դրվաբով հարկանիշների ծայրահեղ բացարձակեցումով, հախտուն անմիջականությամբ: Հովհաննես Երեցի ներբողներում դրսևորվում է ոչ միայն քարոզիտական արվեստին կարարելապես փրապեղող բեմբասաց հովիվը, այլև Հայ Եկեղեցու դավանական մաքրությանը նախանձախնդիր վարդապետը: Ազգային Եկեղեցու դավանական դրվածքի, քրիստոսաբանության արձագանքները հստակորեն լսելի են հետևյալ արտահայտություններում. «Աստուած խաչեցաւ՝ մահ լուծաւ: Աստուած խաչեցաւ՝ մահ կործանեցաւ: Աստուած խաչեցաւ՝ սաքանայ կապեցաւ...», «ամենայն Աստուած անծախապէս ի Բեզ միշտ պարարագի՛ թերի մարդկութեամբ եւ անպակաս

Աստուածութեամբ» (Խաչ.), «Սա ստուգապէս Մայր անսկզբնական Բանին Նար, զոր ծնաւ անսկիզբն Նայր... եւ ի Մարէ ծնաւ անհայր Աստուած ճշմարիտ եւ Մարդ կապարեալ, եւ նոյն ինքն անեղ ընդ Նար հանդերձ առեցելովն» (Աստուածածին):

Զուգադրումը ցույց է տալիս, որ Նովիաննես քահանան սրեղծագործաբար օգտւել է Դավիթ Անհաղթի ներբողից: Ս. Խաչը հարկորոշող այլաբանական պարկերների մի զգալի մասն իր հղացքի մեջ անուղղակիորեն գալիս է այդ ներբողից:

Նովիաննես քահանայի ներբողներն աչքի են ընկնում հոկտորական պետականության, համեմատությունների, այլաբանական պարկերների ճոխությամբ, նյութի նրբին, խնամյալ աստվածաբանացմամբ: Ընթերցողի վրա առավելագույնս ներագոյելու նպատակով հեղինակը սրեղծում է նորանոր, բազմաբարդ բառամիավորներ: Դարելով օգտագործված գրականության ցանկից՝ Նոր Նայկազյան բառարանի հեղինակները ձեռքի փակ չեն ունեցել Նովիաննես քահանայի խնդրո առարկա ներբողները: Այս է պարզապէս, որ դրանցում առկա բառազանձը փոխ չի գրել փոխալ բառարանում: Այդ բառամիավորներն են. աղենամարին (Սյրեփ), անստուերանի (Սյրեփ), անուշանուագ (Սյրեփ), ամբծական (Խաչ), ամենաներանեան (Ածծին), արփիաշէն (Սյրեփ), Արքաթագատր (Ածծին), բազմակսկիծ (Սյրեփ), բազմաշեղջ (Ածծին), բարձրանեամ (Սյրեփ), բխրահապոյց (Սյրեփ), դիմաբան (Սյրեփ), երիսանձնութիւն (Ածծին), կենաքարոզ (Խաչ), կենագոչ (Սյրեփ), կենագծակ (Սյրեփ), հայառաք (Ածծին), հերկաւոր (Սյրեփ), հոգիամուխ (Սյրեփ), հրաշանիւթ (Սյրեփ), ձայնապարած(Խաչ), մահարան (Խաչ), մարգարէագոչ (Սյրեփ), մեզգական (Սյրեփ), յիստուականք (Սյրեփ), նենգահայեաց (Սյրեփ), նորագգեստեալ (Խաչ), ոսկեղիւրակ (Սյրեփ), պարեհական (Խաչ), սելովանման (Սյրեփ), տուսերապնդեալ (Խաչ), փրկեղեհաբաւեր (Խաչ), փրաշէն (Ածծին), փրքընկալ (Սյրեփ), իղական (Խաչ), փրկչարեսակ (Խաչ), փրկչանորոզ (Ածծին), քաջաժողով (Սյրեփ), քիմակագմ (Սյրեփ), քրիստոսարեալ (Սյրեփ), ունկնամուխ (Խաչ):

Նովիաննես Աշխարհի երեցի ներբողները հրապարակվում են համաձայն մեզ հայտնի միակ ձեռագրի՝ ՄՄ թիվ 731-ի, որ ժողովածու է ժամանակ՝ 1345 թ.: Վայր՝ Դավրեժ: Գրիչ՝ Ներսէս երեց: Ստացող՝ Նորոզեան: Թերթ՝ 311: Նյութ՝ թուղթ: Գրություն՝ միասյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 17³:

ՆԱԿՈՒՔ ՔՅՈՍԵՅԱՆ

3 Ձեռագրի գիտական նկարագրությունը փնէ Մայր ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մարերնադարանի, հյր. Գ., կազմեց Օ. Եգանեան, խմբագրութեամբ Փ. Անթափեանի, Յ. Քէօսեանի, Ա. Ղազարոսեանի, փ. Շահե քիյ. Նայրապետեանի, Եր. 2007, էջ 519-520:

ՆՈՐԻՆ ՄԵՂԱՊԱՐՏ ՅՈՂԱՆՆԻՍԻ ԱՇԽԱՐՀԻ ԻՐԻՑՈՅ
ԱՍԱՑԵԱԼ Ի ՍՈՒՐԲ ՆՇԱՆՆ ԱՍՏՈՒԱԾԸՆԿԱԼ, ՈՐ ԱՅԺՄՍ
ԿԱՅ Ի ՍՈՒՐԲ ՎԱՆՔՆ ԱՐԳԵԼԱՆԱՅ⁴

Աստանաւր յառաջ բերից զսկիզբն պարծանաց զամենայաղթն նշան տերունական եւ աստուածական, յորում բարձրացաւ արարչականն բազկաւք Աստուածն բոլորից անպակաս մարմնով եւ անթերի Աստուածութեամբ, Որդին անդրանիկ հաւր Արարչի մերունակ կերպիւ, կատարեալ անձամբ եւ զաւրութեամբ, գիտութեամբ եւ իմաստութեամբ, արարչութեամբ եւ բարերարութեամբ, ստեղծիչ եւ յաւրինիչ ամենայն գոյից, որպէս զՀայր եւ զՀոգի արարիչ եւ բարերար ոչ հեռացեալ եւ ոչ բաժանեալ ընտանի⁵ փառացն Հաւր, զոր խոստովանիմք Տէր եւ Արարիչ աւրհնեալ յաւիտեան, իսկ ի լրման ժամանակի զայ անժամանակն Աստուած մերոյին բնութեամբ ի չարչարանս մահու Սաշին եւ յանձն առնու զանէծս ազամեան մարմնոյն, եւ ըմպէ⁶ նայապէս զմահու գրաժակ, զոր ի պատճառս աստուածանալոյ մերկացաւ ի լուսատեսիլն փառաց, եւ փոխանակ կենսունակ եւ աստուածավայելուչ զրախտին զկեանս անիծաբեր եւ զմահ ժառանգեաց մինչեւ յաւրն, յորում ծագեցաւ մեզ արեգակն ի բարձանց եւ լուսաւորեաց գխաւար, մեր:

Արդ ի յայտ աստուածական տաւնիս, յորմէ տնկեցաւ ծառն բարեպտուղ ի վերայ գագաթան նախնոյն Ադամայ, այսաւր զրոշմեալ անդ ընթանա մեծաւ ճոխութեամբ ի վերայ Հանգստարանի լուսափայլ վարդապետի սրբոյն Ստեփաննոսի, յորում յորջորջեալ կոչի Յուսկանն որդի:

Դարձեալ կրկնեցից զբանս գովեստական ընդդէմ լուսակիրն Սաշի՝ ի ձեւ մաղթանաց աղիողորմ ողբերգական պաղատանաւք թերեւս ընդ իս հաշտեսցի՝ ընդ կարկամեալս մեղաւք:

Եւ արդ, երգեցից բանս թէպէտ եւ այժմ եմ տարագրական.

Դու Փայտ սուրբ չքնաղ եւ զարմանաւոր, որ ունիս կախեալ զԱրարիչն ի գիտակ ոստոցդ, որպէս ծառն Սաբեկա՝ զխոյն յեղջերւացն⁷,

Դու փայտ սուրբ պաշտելի եւ երկրպագելի, որ ունիս զկեանս մեր, ըստ ձայնի Մովսէսի, կախեալ զփայտէ⁸,

Դու Փայտ սուրբ պատուելի եւ համբուրելի, յորում Աստուծոյ եղեր բարձաւղ, յորում Գառինն անմահի եղեր զենարան, յորում կենաց Հացին եղեր շտեմարան,

Դու Փայտ սուրբ տնկեցար ի գագաթն Ադամայ եւ զխրխայթեալ վերս նորայ ի բաց մաքրեցեր եւ զնայ վերստին փառաւարդեալ չքեղացուցեր,

Դու Փայտ սուրբ, տունկ անմահութեան, յորում խորագոյն ունիս զարմատս քան զանդունդս,

Դու Փայտ սուրբ բարձրացար բարութեամբ քան զերկինս երկնից,

Դու գրկապատեալ ունիս զծագս տիեզերաց, զքեզ նմանեալ սանդղոյ տեսեալ երջանկին Յակովբայ ասէր էջ հրեշտակաց եւ ելք մարդկան ի յերկինս եւ Տեառն Հաստատութիւն⁹,

Դու վէմն իւզական¹⁰, զոր առեալ Յակովբայ աւծ իւզովն աւրհնութեան եւ կոչեաց զքեզ Տուն Աստուծոյ¹¹,

4 Աղբյուր ՄՄ ձև. 731, թ. 250p-253p:

5 ընդանի:

6 ըմբէ:

7 Ծննդ. ԻԲ 13:

8 Բ օր. ԻԱ 3:

9 Ծնդ. ԻԸ 12:

10 Չիք ՆԲՇ:

11 Ծնդ. ԻԸ 15-20:

Դու քար քառանկիրն¹, զոր առեալ երանելոյն Դաւթայ եւ պարսաքարեաց զճակատն Գողիաթու²:

Զքեզ ձողաբարձեալ նախամարգարէին Մովսէսի ի բանակն իսրայէլեան ի բժշկութիւն յաւձիցն խածանողաց³,

Դու փառք փառաց Որդոյն Աստուծոյ

Դու Արարչին Աթոռ,

Դու Ստեղծաւորն Սեղան,

Դու Աստուծոյ զենարան,

Դու Քրիստոսի մահարան⁴,

Դու Յիսուսի պատժարան,

Դու պարծանք պարծանաց⁵ Հանուրց քրիստոնէից,

Դու զայիսոն նորոգ կառուցար՝ հարեալ ընդ սիրտ ամենաչարին Բելիարայ,

Դու սուսեր անեղին՝ սրեալ յեսանաւ կենարարին մարմնով խոցեալ յաղիան պղծոյն Լաբանու⁶,

Դու սիւն լուսատեսիլ եւ աստուածընկալ,

Դու բերդ⁷ ամուր եւ աշտարակ հզար յերեսաց թշնամոյն,

Դու տապանակ ապրեցուցիչ՝ յաւրինակ Նոյեան տապանին ի մրրկեալ ալեաց յաշխարհականս մեղաց ծովէ,

Դու փող կենագոչ⁸, զարթուցանաւ յաւիտենական կենաց,

Դու արձան ընտրական⁹ եւ խաչի նշան՝ աւծեալ արեամբն փրկչական,

Դու ձայն քաղցրանուագ հրաւիրական եւ կոչնական,

Դու ազգումն խնդութեան, խրախուժեան եւ բերկրութեան,

Դու լուր բախճանական պատշաճական եւ պատեհական¹⁰,

Դու տաւիղ քնարական՝ հնչողական եւ երգողական,

Դու տեսակ աստուածական՝ մաքրական եւ սրբական,

Դու երեւումն փրկչական, ամբական¹¹ եւ արդարական,

Դու յայտնիչ տէրունական քաղցրութեան եւ համեղութեան,

Դու ցոյցք արքայական¹², հրաշական եւ զարմանական,

Դու զոչումն ձայնական, սարսափական եւ պատկառական,

Դու թագ արքայական, փրկչական եւ արարչական,

Դու պսակ աստուածական յիսուսական եւ քրիստոսական,

Դու կառք տերունական, անեղական եւ թագաւորական,

1 քառանկիրն:

2 Ա Թազ. ԺԷ 49:

3 Ա Թազ. ԺԷ 49:

4 ՉԽՔՆԲՆ:

5 «Պարծանք սրբութեան Կաթողիկէ եկեղեցոյս են ամենայն գործք Քրիստոսի եւ առաւել պարծանք պարծանաց՝ Խաչն»: Կիրոյի Երուսաղեմացոյ Կոչումն ընծայութեան», Վիեննա, 1832, էջ 234:

6 Տէն եւ Տմն. Ծնդ. ԻԴ, ԻԵ, ԻԹ, ԼԱ, ԼԲ, ԽԶ:

7 Բերդ:

8 ՉԽՔՆԲՆ:

9 ընդրական (այսպէս եւ այլուր):

10 ՉԽՔՆԲՆ:

11 ՉԽՔՆԲՆ:

12 արքայական (այսպէս եւ այլուր):

Դու զարգ կայսերական, իշխանական եւ պետական,
 Դու պարզեւ անմահական, վերնական եւ բարձրական,
 Դու կեանք կենդանական, նորոգական եւ վայելչական,
 Դու առիթ փրկութեան՝ հոգեկան եւ մարմնական,
 Դու պատճառ ազատութեան՝ ներքնական եւ գերական,
 Դու միջնորդ հաշտութեան՝ հայրական եւ որդիական,
 Դու առողջութիւն ի հիւանդութեան, քաւութեան եւ ողորմութեան,
 Դու բժիշկ ցաւագնութեան, անգործութեան եւ գիւրդութեան,
 Դու լուծումն տրտմութեան, տխրութեան եւ հեծութեան,
 Դու վէժ անվանական, անշարժական եւ անխախտական,
 Դու դուռն արեւելեան լուսական եւ արփիական,
 Դու արեւ արդարական, ճշմարտական եւ իրաւական,
 Դու բարբառ բառաւորական, պարզական եւ տարածական,
 Դու հանգիստ¹³ խոնարհական, հեղական եւ հանդարտական¹⁴,
 Դու լուծ հնազանդական, կամական եւ հաճոյական,
 Դու Բանին Հաւր բնակարան անգնական եւ անքնական,
 Դու կենաց հացին շտեմարան՝ անպատմական եւ անճառական,
 Դու արեանն աստուածական ընդունարան անթարգման,
 Դու ցաւդոյն արարչական ժողովարան անեզրական:
 Քանզի ի Քեզ հանգեալ¹⁵ Միածինն յամենայն ի գործս իւր:
 Քեւ խարթեալ տապալեցոյց զամուրս բռնակալին եւ ընդ ոտիւք տապաստ արկեալ ետ
 կոխան վիրաւորեցելոյն ի նմանէ,
 Քեւ ընկրկեալ ընկճեաց զաներեւոյթն Ամաղեկ եւ վանեաց ի սանդարամետս խորին
 խաւարին,
 Քեւ կարթեաց ի քիմս զվիշապն ահագին եւ հեղեալ որովայնիւ ընկեց ի յերկիր,
 Քեւ որսաց ի կորուստ զաւճն կամակոր եւ ջարդեաց զգլուխն չարագէժ,
 Քեւ էսպան զիշխանն մեղսասէր եւ զմահու գերեալսն յԱզամայ ի կեանս վերածեաց,
 Քեւ խայտառակեաց զնա ի մանկութեան իւրում, զոր պանծացեալ պարծիր իւրով
 ապստամբ զաւրութեամբն, եզից զզաւրութիւն իմ յամպս եւ եղեց նման բարձրելոյն, եւ
 հողոյ սահեցմամբ թաւալեցոյց¹⁶ ընդ գետնոյ,
 Քեւ յանդիմանեաց զթագաւորն անաւրէնութեան, որով զաւրացեալ տիրէր ի վերայ
 ամենայն հասակի,
 Քեւ կալեալ մահացոյց զարքայն մահաձին, որով ցանկայր որսալ ի կորուստ զբնութիւնս
 ամենայն եւ ետես զինքն կապեալ իւրովք զաւրականաւքն,
 Քեւ ըմբռնեաց ի շղթայս երկաթիս զփայլակն արագընթաց եւ արկ գնայ ի տարտարոսս
 դժոխոցն մինչեւ եկեսցէ Նայ, որ հատուցանաւ ի ըստ գործոց,
 Քեւ մանրեաց զարուսեակն անկեալ¹⁷ եւ ընդ աւղս¹⁸ ցնդեաց մթնացոյց զՆայ անհնարին
 կուրութեամբ,
 Քեւ զատապարտեաց ի մահ զանմարմինն փարաւոն, եւ ծովահեղձեաց զաւրս նորայ ի
 սանդարամետս ներքինս,

13 հանկիստ:

14 հանդարտական

15 հանկեալ:

16 թաւալելոյց:

17 անցեալ:

18 ալթս:

Քեւ ազատեաց զորդիսս Աղամայ ի ծառայութենէ բանսարկուին, զոր տոռամբ¹⁹ մեղաց կապեալ ունէր ընդ ուրում²⁰ իշխանութեան,

Քեւ ապրեցան ի հնութենէ մեղաց ծնունդք հնացելոյ մաւրն, քանզի նայ, որ բարձեալ ունէր զաշխարհս լրիւ իւրով, ի քեզ պնդեալ բեւեռեցաւ եւ կողահերձեալ ի վերայ քո մաքրեաց զտիեզերս յանիծիցն Աղամայ:

Ի Քեզ կատարեցաւ կանխասացութիւն մարգարէին Մովսէսի՝ տեսանել զկեանս կախեալ զփայտէ²¹:

Ի Քեզ ընկալաւ զանէծս նախածին մաւրն, եւ զնեաց զմեզ յանիծից աւրինացն:

Ի Քեզ ընկալաւ զփուշ նախաստեղծիցն ի գլուխ իւր որպէս զծաղիկ շուշանաց Հովտաց²², եւ ի բաց մերկացոյց զնոսս ի մահաբեր եւ ի սատակչական զգեստւոյն²³:

Ի Քեզ ծանուցաւ ի մէջ երկուց գազանաց, ըստ Ամբակումայ, եւ զաւճն խարզաղող բեւեռեաց ընդ խաչափայտիդ, մերկեաց յիշխանութեանց եւ ի պետութեանց յայտ²⁴ յանդիման խայտառակեաց:

Ի Քեզ հեղեղեցաւ գէտ յորդախաղաց եւ սրբեաց զթարախալից վերս համաշխարհաց:

Ի Քեզ բխեաց աղբեր եղեմական եւ զշարաւ մթերեալ խոցոյ բնութեանս կրկին մաքրագործեաց:

Ի Քեզ եւ ի կառս Իւր Հովին քաջ²⁵ հեծելութեամբն իւրով, եւ արար փրկութիւն եկանելն Իւրում:

Ի Քեզ կապեցաւ սամետաւք Արարիչն, ըստ ձայնին Յովբայ, եւ ի քիմս կարթեաց զվիրագն ահագին²⁶:

Ի Քեզ հնձանահարեալ կարմրացաւ պատմուճանաւ²⁷, ըստ Նոայեայ²⁸, եւ ճմլեցաւ ի քառաթեւիդ²⁹ ողկոյցն անմահութեան: Ըրագակիր աշտանակն Զաքարիա զքեզ տեսեալ պաշտօնացեալ հաւթնաջահեան լուսով, այսինքն՝ հաւթնարփի շնորհաւք զարդարեալ: Քանզի զինչ իբրեւ զՔեզ գերագոյն եւ հրաշալի ոչ յականց շափիւղայից³⁰ եւ կամ յոսկոյ կեփացոյ, այլ յանփուտ փայտից ընդրեալ ի վաղնջուց որպէս զսուրբ կոյսն Մարիամ զաւրճեալ Աստուածածինն զարմատն աւրհնութեան աբրահամեան տնկոյն յանարատ եւ յամենամաքուր արանց՝ սրբեալ եւ մաքրեալ յամենայն կրից յանցաւորաց: Ըստ նմին աւրինակի կրից յանցաւորաց: Ըստ նմին աւրինակի եւ զո՞ւ ամենաւրճեալ փայտ սուրբ ընտրեցար³¹ ի մայրիցն Լիբանանու, եւ որպէս թագ արքայական եղար ի գլուխ Արարչին մինչեւ անաւթն ընտրութեան³², պետն զարմանաւոր, բացաւղն զրանն արքայութեան յափշտակալն յերրորդ ի յերկինս առաքեալն Պաւղոս, որպէս թէ Քեւ առաջնորդեալ եւ կամ ի թեւս Քո պատուաստեալ սլացաւ ի վեր, եւ, ունկնամուխ³³ եղեալ ի բերան Արարչին, լուաւ բանս անճառս, որ երբեմն գոյր զէն մահու եւ պատճառ կորստեան, որ եւ նախնոյն

19 փոռամբ:

20 թերեւս «խրում»-ի բարբառային ձեւն է:

21 Տէն Բ օր. ԻԱ 3, ԻԸ 66:

22 Նմմու. Երգ Բ 1:

23 սգեսպոյն:

24 յայդ:

25 քաջ:

26 Տէն Յովբ ԼԹ 10:

27 պապուճանաւ:

28 Տէն Եսայի ԿԳ 2:

29 քառաթեւիք:

30 շափիղայից:

31 ընտրեցար:

32 ընտրութեան:

33 Չիթ ՆԱՎ:

Ստեփաննոսի սպանութեան եղեւ առիթ, այսաւր ի ձեռն առատաձիր պարգեւացն, զոր ի նմայ աղբիւրացաւ, այսաւր մեծաբարբառ ձայնատարած³⁴ Հնչմամբ պանծացեալ³⁵ պարծի ասելով. «Այլ ինձ քաւ լիցի պարծիլ, բայց միայն ի խաչն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»³⁶:

Դու ամենաւերհնեալ փայտ սուրբ գաւազանաձեւ երեւմամբ ցուցար եզրպտական ազգին եւ զղիւթական յափշտակեցեր զգաւազան:

Դու նկարեցար զըրզմամբ ի վերայ սեմոց զրանցն Մովսէսեան ժողովոյն, որով ապրեցան յանդրանկածախն³⁷ սատակմանէ:

Աւրհնեալ ես Դու՝ Փայտ սուրբ, գաւազան ուղղութեան, գաւազան արքայութեան.

Զի՞նչ ասացից կամ յո՞յց բերից աւրինակ եւ կամ ու՞մ նմանեցուցից զԿենարարիդ բարձաւոր, քանզի զոր ցանկային վերնականացն պետութիւնքն ընդ աղաւտ տեսանել եւ սերովբեքն պարածածկեալ ի խոնարհ թագուցանէին զգէմս յաճէ փառաց Նորայ, այսաւր ի Քեզ ել ի բարձր գիտանոց՝ ոչ սոսկ Աստուած եւ ոչ մարդ մերկ, այլ անապական խառնութեամբ ի մերս միացեալ անորիշ բաժանմամբ եւ անշփոթ միութեամբ, եւ է, եւ կայ, եւ ի Քեզ տեսանի Հանապազ ոչ աչաւք մարմնականաւք, այլ Հոգւոյ ակամբ եւ յստակ Հայեցուածովք, քանզի, ուր խաչն է, անդ է եւ խաչեալն, անդի է եւ խաչելութիւն, ապա կոյրք են ափշեալք յիմաստից, որք ոչ զարհուրին ի ձեռն Քուսմէ: Քանզի կոյր, զոր ոչ տեսանէ՝ զիա՞րդ պատմէ եւ կամ մեռեալ, որ պակասեալ է ի կենդանութենէ, զիա՞րդ կարէ գործել զերկիր: Սոյն աւրինակ անհաւատք եւ հայհոյիչք. եթէ՛ հրեայ իցէ եւ եթէ՛ հեթանոս եւ թէ՛ քրիստոնեայ իցէ թերահաւատ ի նոյն մնասցէ կուրացեալ: Իսկ մեք ազգս ուղղափառաց զայս առեալ մեզ ի պարծանս եւ յաղերսարկութիւն, թէ՛ Որ խաչեցար վասն արարածոց փրկութեան եւ մեզ ողորմեայ³⁸: Քանզի թագաւոր մինչ ոչ է պատրաստեալ ի պատերազմ՝ անյաղթ է թշնամի Նորայ, իսկ եթէ սուսերայպնդեալ³⁹ ճակատեսցէ ի մարտ պատերազմի՝ զիւրաւ յաղթէ թշնամոյն: Որպէս յայնժամ Արարիչն մինչ ոչ էր խաչեալ ոչ էր կործանեալ զժողքն, մինչ ոչ էր սպանեալ Կենարարն ոչ էր կենդանացեալ Ադամ, մինչ ոչ էր մեռեալ Աստուած ոչ էր նորոգեալ Եւայ, մինչ ոչ էր մահացեալն անմահն ոչ էր բացեալ զրախտն մարդկութեանս, մինչ ոչ էր գնեալ Կենդանին ոչ էր լուծեալ մահու իշխանութիւն:

Աստուած խաչեցաւ՝ մահ լուծաւ:

Աստուած խաչեցաւ՝ մահ կործանեցաւ:

Աստուած խաչեցաւ՝ սատանա կապեցաւ:

Աստուած խաչեցաւ՝ սատանա պարտեցաւ:

Աստուած խաչեցաւ՝ Ադամ ճոխացաւ:

Աստուած խաչեցաւ՝ Եւայ չքեղացաւ:

Աստուած խաչեցաւ՝ երկինք նոր եւ երկիր նոր պայծառացեալ զարդարեցան:

Քանզի աւրհնեալ է Փայտն, որով եղեւ արդարութիւն:

Քանզի «Փայտ կենաց է ամենեցուն, որ յուսան ի Նայ», ըստ Իմաստնոյն, եւ «որ յենուն ի Նայ իբրեւ ի Տէր Հաստատութեամբ»⁴⁰:

Գերագոյն եւ հրաշալի է Փայտիդ⁴¹ գաւրութիւն՝ ոչ ի քարանց եւ ոչ ի փայտից, այլ ի նոյն յինքն յԱստուծոյ, որ ի Քեզ է կառուցեալ, ի Քեզ տեսեալ Իմաստնոյն զԿենանքն եւ ուրախացեալ ասէր «Փայտ կենաց ամենեցուն»:

34 յանդրակածախն:

35 Գաղաթ. Զ 14:

36 ՉիքՆԲՆ:

37 պանծացեալ:

38 Նմմ. Ժամագիրք:

39 սուսերայպնդեալ ՉիքՆԲՆ:

40 Առակ. Գ 15:

41 փայտիք:

Աւրհնեալ եւ Դու Փայտ սուրբ կեանսունակ եւ աստուածընկալ, յորում կենարարն ամենեցուն Աստուած ի Քեզ պատարագեցաւ, եւ արար խաղաղութիւն երկնաւորաց եւ երկրաւորաց:

Աւրհնեալ եւ Դու փայտ սուրբ անտանելի Բանին տեղի եւ զենարան, քանզի ի Քեզ զենաւ Գառն անարատ կուսական մարմնովն, եւ արար Հաշտութիւն ընդ Հաւր Իւրում եւ ընդ արարածս եւ զբանսարկուն կապեաց անխզելի կապանաւք:

Դու Փայտ սուրբ աւրհնեալ ընդ բնաւս, գաւազան առաջնորդական եւ ցուպ մխթարութեան, քանզի Քեւ առաջնորդեալ ազգն եգիպտական ելին ի լեռն մխթարութեան փարատեալք ի սգոյ տրտմութեանցն փարաւոնի:

Բարբերանեալ⁴² եւ ամենաւրհնեալ Փայտ կենաց, քանզի ստուգապէս մարգարէն Յսայեա ի Քեզ ասէր «Խրատ խաղաղութեան մերոյ ի նմայ, եւ Նորա վիրաւքն բժշկեցաք⁴³»: Եւ յիրաւի իսկ. քանզի ի վերայ Քո վիրավորեցաւ բարձաւղն վիրացն նախաստեղծիցն:

Դու գաւազան աջոյ ձեռնն կենաց ունաւղին, որով Հերքեալ Հալածեաց զգայն ապականիչ յանապատն անմարդի, եւ զցրուեալսն ի Նմանէ ժողովեաց⁴⁴ ի գաւիթս Իւր սուրբ եւ ի տուն Տեառն Աստուծոյ մերոյ:

Այդ ցպով Հովուականաւ ժողովեցան ցրուեալքն ի բազում ամաց եւ կոչեցան ի մի Հաւաք եւ ի մի Հովիւ:

Այդ գաւազանաւ ել ի խնդիր Հովիւն քաջ մոլորեալ ոչխարին եւ ի վերայ ուսոյ բարձեալ դարձոյց ի Հայրենին իւր ժառանգութիւն⁴⁵:

Այդ⁴⁶ գաւազանաւ Հաւաքեցան Հերքեալքն ի վաղուց ժամանակաց, եւ ուրախացեալ բերկրեցան անանց բարութեամբն:

Այդ փայտիւ վայելչականաւ կենդանացան ի մեռելութենէ մեղաց ազգքն աղամածինք, եւ վերականգնեալ Հետեւեցան ընդ առաջ կենարարին:

Այդ Փայտիւ կեանսատուաւ նորոգապէս զարդարեցան Հնացեալքն մեղաւք եւ նորագգեստեալ⁴⁷ աւագանաւ շքեղացեալ ճոխանան յանմահականն վիճակ:

Այդ Փայտիւ կենարաշխաւ փառազարդեալ Հրաշանան յամեալքն զնդանաւ եւ պայծառափայլ պճնութեամբ թագաւորեն ի վերին Հարսնարանին:

Այդ Փայտիւ լուսակրաւ բարգաւաճեալ սքանչանան կապեալքն ի տոռունս մեղաց եւ թագազարդեալ ընդ Փեսային երկնաւորի մտանեն ի յառազաստն լուսոյ:

Այդ փայտիւ կեանսակրաւ խրախացեալ ցնձան ազատեալք ի տրտմութենէնէն ժառանգք⁴⁸ նախածին մաւրն եւ լուսանորոգ մաքրութեամբ ուրախանան ընդ Տեառն Աստուծոյ:

Այդ փայտիւ աւրհնեցելով վերաբերեալ կանգնեցան⁴⁹ կործանեալքն ի վիհս կորստեան եւ բերկրալից ուրախութեամբ պարառեալ պարեն ընդ վերին զուարթունս:

Դու պատճառ ազատութեան վերնոց եւ ներքնոց:

Դու առիթ փրկութեան Հրեշտակաց եւ մարդկան:

Դու տուաւ խաղաղութեան երկնաւորաց եւ երկրաւորաց:

Դու ի խաւարի լոյս ծագեցար:

42 բարեբանեալ:

43 Եսայի ԾԳ. 5:

44 ժովեաց:

45 ժառանկութիւն:

46 Այր (ախպէս եւ ալլուր):

47 ՉիքՆԲՆ:

48 ժառանկք:

49 կանկնեցան:

Դու կապելոցն ի դժոխս փրկութիւն աւետարանեցար:

Դու մեռելոցն կենդանութիւն քարոզեցար:

Դու մահացելոցն կեանք երեւեցար:

Դու, որք ի խաւարի եւ ի ստուերս մահու նստէին⁵⁰, արփնաւրէն ճառագայթիւք լոյս ծագեցար:

Դու գերագոյն քան գերկինս երկնից:

Դու բարձր քան գկամար վերինն երկնի:

Դու ընդարձակագոյն քան զՀաստակառոյց գետնոյս լայնութիւն:

Դու երկայնագոյն, քան զթանճրամած Հողոյս տարածումն, քանզի Նա, որ ի Քէն կախեցաւ, զամենայն ընդ բռամբ ունի, եւ ոչ ինչ է ի Նմանէ թագուն:

Իսկ ի քեզ Աստուածն անպարագիր եւ ամենունակ սեւեռեալ բեւեռաւք Հանդերձ մերոյին բնութեամբ:

Դու գրայտին բացաւդ եւ ի ներս մութանաւդ Հեռացելոյն ի նմանէ, զոր սերովբէն պահէր Հրեղէն սրովն զճանապարհ կենաց մտին, այսաւր Քեւ խորդեալ բացաւ, գող ոչ գոյ, զի գողասցի եւ սպանցէ, քանզի ըմբռնեալ կապեցաւ գողն եւ յաւարի առաւ մթերք գողութեան Նորայ: Քանզի ով որ յերկրածնացս ճառել կարէ գորպիսութիւն ձեւոյ Քո, քան զինչ տեսանի ի Քեզ, եթէ ոչ Աստուած մահացեալ, եւ ի նոյն Ինքն անմահ մնա Հանդերձ առեցելովն: Եւ ո՞վ որ ի ստեղծականացս բաւականացի բան գովութեան ընծայել⁵¹ Քեզ, քանզի մարութեան եւ առաքինիքն աւրհնեալքն յամենաւրհնեալ բերանոյն Աստուծոյ ափ ի բերան եղեալ լռեցին, իսկ ես՝ զազրացեալս մեղաւք ի քառից գիմաց իբր կարացից շարժել ի բանս գովեստից զչար սրեալ լեզուս ընդդէմ լուսակիր Խաչիդ, ապա զոր աւրինակ ապականեալքն մեղաւք, ի կանանց ասեմ եւ յարանց, որք անպատկառ մերձենային ի յոտսն Յիսուսի, նոյլին վիրաւք եւ ես վիրաւորեալ բերապատիկ առաւելութեամբ Հայցեմ բազում պաղատանաւք ներել յանցաւորիս եւ անսալ անաւրինիս:

Դու արձան ընտրական⁵² տէրութեամբ աւծեցար եւ պարիսպ Հաստատուն Քրիստոսիւ ամրացար:

Դու պատուար վայելուչ Յիսուսիւ Հաստատեցար, եւ դուռն արեւելեան Աստուծով կանգնեցար⁵³:

Դու կառք քառակերպեան Հաստէին կազմեցար, եւ կեանք մարդկան յայտնի երեւեցար:

Դու Աթոռ չորեքկուսի լուսոյն անեղի նորոգ կառուցար, եւ յոյս ապաստանի Համայնիցս քարոզեցար:

Դու ծառ կենաց յաւէտ ծաղկեցար, եւ պտուղ անմահութեան մարդկան պարգեւեցար:

Դու շտեմարան անկողողպտելի մանանայիւ լցար, եւ ի կերակուր սովեալ բնութեանս պարգեւեցար:

Դու վէմ անվանելի յարփոյն աւծեցար եւ զէն անբթելի ի լուսոյն իւղեցար, եւ վահան ամրութեան ի Հոգւոյն մաքրեցար:

Աւրհնեալ ես դու փայտ սուրբ էիցս ունողին, բնակարան անտանելի Բանին բարձաւդ եւ կենաց ձայնին կարապետ, նշան ամենայաղթ եւ պարիսպ ամուր ընդդէմ չարին մարտութեան, որով աւծեայն Աստուած անծախսապէս ի Քեզ միշտ պատարագի՝ անթերի մարդկութեամբ եւ անպակաս Աստուածութեամբ:

Դու ընդ Տեառն փայլես ընդ ամպս երկնից, ընդ արեւելս կամք Հաւր եւ Հաճութիւն Հոգւոյն Սրբոյ:

50 Եսայի ԽԲ 7:

51 ընծայել:

52 ընդրական:

53 կանկնեցար:

Դու քան զամենայն փառս գերագոյն երեւեցար, որ եւ պսակ արքայական կապեցար ի գագաթն անեղին:

Մինչեւ Աստուածածին կոյսն կամաւորութեամբ Քեզ երկիր պագանէր, պաշտէր, համբուրէր, ծնրագրէր⁵⁴ որպէս սպանեալ Որդոյ նշան զՔեզ վերածայնէր, եւ դարձեալ զանձն մխիթարէր, ի Քեզ տեսանէր զանդրանիկն իւր պնդեալ բեւեռաւ, որպէս թէ խաւսակից գոլով միմեանց՝ Աստուածութեամբն ի մարմնի միացեալ, զոր առ յանարատ Կուսէն ոչ պակաս կամ առաւել քան զՔեզ, այլ մի եւ նոյն Աստուծոյ կրաւդ: Եւ թէպէտ մարմնացաւ յանապական Մաւրէն, սակայն ոչ հեռացեալ տեսանի ի նմանէ: Վասն զի զՆա պատրաստեաց տաճար Իւրում Աստուածութեան եւ ընդ նմայ է շնորհաւք եւ զաւրութեամբ: Իսկ եթէ ի Քեզ խաչեցաւ եւ նոյն անբաժանելի է ի Քէն, եւ ի Քեզ տեսանեմք զՆայ էութեամբ եւ Աստուածութեամբ, եւ ընդ Հաւր Իւրում եւ Հոգւոյն սրբոյ աւրհնի եւ երկրպագի յամենայն ստեղծականացս գոյից, զոր եւ եւս խոստովանիմ Աստուած բարերար եւ Տէր բոլորեցունց:

Ո՛վ Փայտ սուրբ, աստուածունակ եւ աստուածաբարձ:

Ո՛վ Փայտ սուրբ, աստուածընկալ եւ կենսապարգեւ:

Ո՛վ Փայտ սուրբ, լուսակիր եւ արփիաւոր:

Ո՛վ Փայտ սուրբ, կեանսունակ եւ կենաքարոզ⁵⁵

Ո՛վ Փայտ սուրբ, կեանսակիր եւ կենաբաշխ:

Ո՛վ Փայտ սուրբ, խորհրդաւոր եւ աստուածային:

Ո՛վ Փայտ սուրբ, փրկչատեսակ⁵⁶ եւ աստուածանիստ:

Ահա Փայտ սուրբ հրաշագեղ ծաղկեալ անթառամելի, վայելուչ եւ քաղցրահամ պտուղ:

Ահա տունիկ տնեչալի եւ բարեպտուղ, անուշահոտ եւ համեղայնաշակ:

Ահա ծառ գեղեցկազարդ եւ աստուածատուր, որով կենաց պտուղն պարգեւեցաւ:

Ահա Սեղան եւ Հաց նուիրանաց, զոր իջեալ յերկնից վասն կենաց աշխարհի:

Ահա Աթոռ քառակուսի եւ զանազան լուսափայլ մարգարտաց ընդելուզեալ:

Ահա աշտանակ լուսակիր եւ արփիաւոր, յորում եղաւ ճրագն լուսատու տանն Յակովբայ:

Ահա սիւն հրեղէն եւ պայծառափայլ, որով խարսխեալ հաստատեցաւ անուամբ Աստուծոյ յերկրէ ի յերկինս:

Ահա սանդուխտ երկնաման կանգնեալ, էջ հրեշտակաց ի յերկիր եւ ելք մարգան ի յերկինս, վասն զի հաւասարեաց զմարգիթիք երկնայնոցն եւ զմիջնորմն ցանկոյն քակեաց եւ արար խաղաղութիւն արեամբ Խաչին ընդ ամենայն երկիր:

Ահա կատարեցաւ յառաջասացութիւն մարգարէին Մովսէսի, որով կախեցաւ կեանքն ճշմարիտ զՓայտէ եւ զմեռեալ բնութիւնս, որ յԱզամայ, կենդանացոյց:

Ահա ստուգապէս յանկ ելեալ աւարտեցաւ Հոգեւորութիւն մարգարէիցն, քանզի ողորմեցաւ Տէր Սիոնի եւ դարձոյց զգերութիւն Յակովբայ:

Ահա բարձաւ անէձքն նախնոյն Ազամայ, զոր ընկալաւ ի բերանոյ Արարչէն վասն դառնութեան վաղուեանն զրախտին:

Ահա մեծապէս սպանծացեալ պարծի եկեղեցիք հեթանոսաց հանդերձ աստուածատուր զաւակաւք, եւ խրախացեալք երկրի ասելով. Ձմեռն էանց այգիք մեր ծաղկեցան եւ հոտ անուշութեան սփռեալ տարածեցաւ ընդ ամենայն երկիր, եւ չիք ոք որ մեղադիր լինիցի ընտրելոյս Աստուծոյ, եւ կամ «ո՞վ մեկնեացէ զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի», քանզի հանապազ առ մեզ է եւ ընդ մեզ եղիցի յաւիտեան: Քանզի ի տեսանագրելն զմեզ նշանաւ Խաչին առ մեզ խոնարհի սիրով, իսկ ապա հեռանա անհաշտելի անպատշաճ գործոց մերոց յաւուրս

54 ծնորադրեր:

55 ՉիքՆԲՆ:

56 ՉիքՆԲՆ:

վերջին ժամանակին, զոր եւ ես՝ մահու մատնեցեալս առնս անաւրէն ի յարանց գնդից, տնակիցս սատանայի եւ արբանեակ նորին զգէմս չարագոյնս ի յերկիր եղեալ պաղատիմ աղիողորմն կողկողանաւ թերեւս առ իս դարձցիս մխիթարել զվշտագնեալս յառատաձիր պարգեւաց Քոյ, զի եւ ես գտայց մասն բարի ընդ երջանկացեալսն Քոյին շնորհիւդ, զի եւ առ իս ծագեսցես զնշոյլ արգարութեան արեգականդ ճառագայթից՝ լուսաւորել զմառախուղ մթութեան դառն գիշերոյն մանաւանդ, զի փրծեալ ապրեցայց յայնի սոսկալի եւ տիեզերահրաւէր⁵⁷ դատաստանացն եւ ապրեալ ազատեցայց ի դառնութիւն եւ ի զագրատեսակ յորդանցն անվախճանից Հանդերձ ամենայն ուղղադաւան պաշտունէիւք քրիստոսականաւք, որք սպասեալ մնան Հրամանաց երանականաց Աստուածութեանդ Քո: Եւ որք աշխարհայոյսք են եւ երկրակալք Հայրապետք քահանայական դասիւք եւ թագաւորք սրբամաքուրք իշխանական զաւրաւք պահել զնոսայ անսայթաք յամենայն իրաց Հարաց ի ծոց եկեղեցւոյ սրբոյ աստուածայնոյ ի փառս եւ ի գովեստ Աստուածութեան Քո, մանաւանդ եւս առաւել զտարածամ Ննջեցեալսն մեր, որք յուսով ակնկալութեամբ Հրաժարեալք յաշխարհէ Քեւ առաջնորդեալ առ Արարիչդ փոխեցան, որով արժանաւորս զնոսայ արասցես լուսոյ երեւման արփրապալլ եւ լուսապայծառ ծագման Քո մասնաւորիլ պսակացն դասուց երանականացն մարգարէիցն խմբից եւ առաքելականացն գնդից եւ ամենայն Համագումար պսակաւորացն բարեխաւսութեամբ սուրբ եւ փառաւորեալ Մարգ լուսոյ սուրբ Աստուածածնիդ եւ ամենայն սրբոց Քոյ, ընդ որում Քեզ եւ Հաւր Քո եւ Հոգւոյդ Սրբոյ վայել է փառք եւ երկրպագութիւն այժմ եւ միշտ:

ԹՈՂԱՆՆԻՍԻ ԱՇԽԱՐՀԻ ԻՐԻՑՈՅ ԱՍԱՅԵԱԼ Ի ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆՆ]⁵⁸

Հայրն երկնաւոր եւ անսկիզբն առաքեաց զՄիածինն Իւր, որ եկն եւ էառ մարմին յամենամաքուր յարգանդէ յաստուածաբնակ խորանէ: Իսկ նայ ի կամս առաքչին իւրոյ մարգասիրեալ, յանձն իւր աւարտեալ զպարտիսս յանցանաց նախահաւրն եւ փոխանակ, զի անկարող գոլով մարդոյն լինել Աստուած, Նայ կարողաբար եւ ճշմարտապէս եղեւ Մարգ Եւ զի ոչ գոյր պատճառ ազատութեան մարդոյն, բայց միայն զմահ մարգացելուն Աստուծոյ ինքնին բոլորից Տէրն ստուգապէս եւ իրաւաբար մեռաւ եւ զմեռեալն կենդանացոյց ի կեանս նորս եւ անմահականս:

Ապայ զայնպիսոյ զանճառ Հաւր Որդոյ զտաճար եւ զմարմնարան որպիսի՞ լեզ[ու]աւ կարասցուք ի գովութիւն ածել բաւականապէս, եւ կամ որպիսի՞ խաւսիւք զփոխարէնս երախտեաց Նորա Հատուցանել, եւ կամ զիա՞րդ բաւականացի միտք ի խորս խորին ծննդեանն Նորայ մտանել, եւ կամ զիա՞րդ կարասցուք Հասու լինել անճառ բարձրութեան սորայ, եւ կամ իբր կարասցուք զբազմարժանին երանութեան, ըստ արժանւոյն գովել, Նայ զի եւ ոչ Հրեշտակք եւ ոչ Հրեշտակապետք կարեն զամենեւեան⁵⁹ Մայրն ընդ գրով երանութեան մուծանել, վասն զի անճառ է Ծնեալն եւ անպատու մ Ծնաւդն. թէպէտ որ յերկրէ է, սակայն երկնային է, եւ զի թէպէտ եղական է, ապա անեղ է, եւ թէպէտ մարդ է, սակայն Աստուած է՝ անճառ մարգեղութեամբ, եւ թէպէտ խոնարհագոյն է, սակայն բարձրագոյն է: Եւ ո՞վ է Հասու Նորայ. եւ թէպէտ տղա գոլով ի Կուսէ, սակայն

57 ՉիքՆԱՅ:

58 Աղբյուր ՄՄ. ձեռ. 731, ր. 253բ-270բ:

59 ՉիքՆԱՅ:

յաւիտենական է, եւ թէպէտ մանկացեալ է, սակայն հինաւորաց է⁶⁰ եւ թէպէտ կաթն ջամբէ, սակայն բոլորիցս դարմանիչ է, եւ թէպէտ ի խանձարրապատ, ապայ արարածոց խնամիչ է, եւ թէպէտ ստընդիայ է, սակայն բազումս կերակրէ: Եւ թէպէտ նշանակեցաւ ի Բեզգեհէմ Հրէաստանի, սակայն անուր է, եւ զի թէպէտ ծանուցաւ, սակայն անծանաթ է, եւ թէպէտ յայտնեցաւ Մարիամաւ, սակայն առ Հաւր է եւ ընդ Հաւր է եւ ի Հաւրէ ոչ մեկուսացաւ հանգերձ առեցելովն: Եւ թէպէտ մարգացեալ երեւեցաւ, սակայն ո՞՞ ծանիցէ զՆա, ըստ մարգարէին⁶¹: Ապայ զինչ, բայց եթէ ափ ի բերան լինել եւ լռելն է իրաւացի: Բայց կամ եղեւ եւ ինձ՝ ամենաչար գծնէիս գովել, ըստ իմում կարի, զամենագովելին եւ զամենաւրհնեալն զՄայրն իմոյ կենարարին: Եւ զի թէպէտ կոյր եմ տեսանելեաւք, սակայն Նա լոյս է համապայծառ: Եւ թէպէտ խաւար եմ մեղաւք, սակայն Նայ լուծիչ է խաւարի: Եւ զի թէպէտ եւս մռայլ եմ աղջամղջին, սակայն նա սպառիչ է նորայ. ոչ կարէ յաղթել փոքր խաւար լոսոյն անճառի, եւ ոչ կարէ ստուերացուցանել զլոյս արեգական խաւար գիշերոյ, զի որ գնա ընդ մեղաց գիշեր՝ գայթակղի, զի լոյս ոչ գոյ ընդ նմայ, այսինքն՝ կատարեալ Հաւատոյ ճշմարտութիւն, ըստ հրամանի մերոյ Լուսաւորչին, որ ասէ, թէ՝ «Ճշմարտութիւն Հաւատոյ լոյս է աչաց»⁶², ապա ես՝ խաւարեալս հոգով Հաւատամ ի լոյսն, զի առաջնորդեսցէ ինձ եւ հանցէ զիս յանգիտութենէ գնացից, եւ տացէ ինձ բան ի բանալ բերանոյ իմոյ, եւ ձեզ տացէ ու[ն]կն առ ի լսել եւ աւրհնել զաւրհնեալն ընդ բնաւս զԱստուածածինն Մարիամ գերկնից զարդն, գովեալն ներբողիւ, գովասանական երգով ի գլուխ գովեալ վեհիցն մաքրեցելոցն, վերնականացն փառազարդիցն, եւ յերկրականացս սրբազանից գեղապանձ եւ բանապաճոյճ վայելչական երգով, կոյս Տիրածին, Աստուածամայր սրբուհի, երիտանձնութեան⁶³ անծախելի շտեմարան, զոր եկեալս զուարթունն աւետարանեալ ձայնէր գեկաւորութիւն Սուրբ Հոգւոյն, եւ զբարձրեալն Հաւր զհովանաւոր զաւրութիւն եւ զծնիցելոյն ի քէն զանճառ Հաւր Որդոյն զանպատումն մարգեղութիւն, որով յայտնի ցուցար տաղաւար Երբորդութեան՝ Հաւրն բնակարան, Որդոյն մարմ[ն]արան եւ Հոգոյն Սրբոյ աւթարան:

Մայր անարատ վերին Արքային:

Տաճար սրբութեան երկնից բարձաւղին:

Խորան լուսանճեմ բնաւից Արարչին:

Տաղաւար գերարփի էիցս Ստեղծաւղին:

Տեղի հանգստեան բոլորից գոյացուցչին:

Աթոռ արփիաւոր անեղ Միածնին:

Տուն լայնածաւալ երկնից յաւրինոցին:

Բնակութիւն ընդարձակ Արքաթագաւորին⁶⁴:

Կամաց հաճութիւն պաշտեցեալ Բանին:

Մայր կաթնամատոյց Հաւր ծոցածին Բանին:

Վասն զի ի քէն մարմնացաւ Աստուածն յաւիտենից:

Իսկ մարմնացաւ, որպէս կամեցաւ,

Իսկ մարգացաւ, որպէս գթացաւ,

Իսկ յայտնեցաւ որպէս քաղցրացաւ,

Իսկ ծանուցաւ որպէս հաճեցաւ,

Իսկ համբաւեցաւ որպէս զԱրարիչ,

Իսկ խոստովանեալ որպէս զԱստուած,

60 Տէն Դան. Է 9, 13, 22:

61 Նմմր. Յովբ. ԻԳ 3:

62 Տէն «Գրիգորի Լուսաւորչի Յաճախապարտմ ճառք», Էջմիածին, 1894, էջ 22 տ. 1:

63 Չիք ՆԲՇ:

64 Չիք ՆԲՇ:

իսկ հաւատացաւ որպէս ստեղծաւղ,
 իսկ հաւատարմացաւ ընդ բնաւս,
 իսկ դաւանեցաւ ընդ հանուրս,
 իսկ բարձրացաւ որպէս բարերար,
 իսկ աւրհնաբանեցաւ ի գոյիցս,
 իսկ փառաւորեցաւ յաւիտեանս:

Զի սայ է, վասն որոյ մարգարէն ասէր. «Ահա կոյս յղացի եւ ծնցի որդի, եւ կոչեսցեն զանուն Նորա Էմմանուէլ, որ թարգմանի ընդ մեզ Աստուած»⁶⁵:

Ծնաւ լոյսն ամլածին զլոյսն անեղական,
 ծնաւ ջահն վառեալ ի հայրառաք⁶⁶ լուսոյն
 զլոյսն արփիական,
 ծնաւ վառեալ մորենին զեռանդն աստուածային,
 ծնաւ ամպն⁶⁷ սպիտակերանգ⁶⁸ զցաւդն հայրածին
 ծնաւ ծովն բազմաշնդ⁶⁹ զորթն հայրատունի,

ծնաւ բարունակն աւրհնութեան զողկոյզն քաղցրաճաշակ, յորմէ զմայլեալ արբեցան ազգ քրիստոնէից,

ծնաւ երկիրն բարի եւ պարարտ զհացն երկնային, յորմէ իջեալ յազնցոյց զժողովուրդս, որ յաւիտեան չիք նուազութիւն:

Եւ ո՞վ արդեաւք ծնաւ Աստուած. կոյս ոմն Մարիամ անուն ամուլ ծնաւդաց զաւակ, յորմէ Լուսաւորութիւն⁷⁰ անուանի: Սա ստուգապէս Մայր անսկզբնական⁷¹ Բանին Հաւր, զոր ծնաւ անսկիզբն Հայր անսկզբնական ծննդեամբ յառաջ քան զյաւիտեանս⁷²: Սա ամէնասուրբ Կոյսս զուգահաւասար գտաւ երկնաւոր Հաւրն, վասն զի, զոր Նայն ծնաւ եւ սա յորովայնի տարաւ, քանզի ի Հաւրէ ծնաւ անեղ էութեամբ եւ ի Մաւրէ ծնաւ անհայր Աստուած ճշմարիտ եւ Մարդ կատարեալ, եւ նոյն ինքն անեղ ընդ Հաւր հանդերձ առեցելովն:

Դու ամենասուրբ Կոյս, ստուգապէս Մայր Աստուծոյ Բանին,
 Դու աւրհնեալ Տիրամայր ճշմարիտ ծնաւդ Որդոյն Աստուծոյ,
 Դու երանեալ Տիրուհի՝ իրաւապէս բնակարան անմահին Աստուծոյ,
 Դու անսկզբնական Բանին Հաւր մարմնարան՝ անճառական եւ անպատմական,
 Դու ծագմանն անեղական ընդունարան անքննական,
 Դու հրոյն արփիական խառնարան անկիզական,
 Դու բոցոյն արարչական շտեմարան⁷³ անթարգման,
 Դու արփոյն անստուերական աւթարան անեղական,
 Դու ցաւդոյն աստուածական կրաւղ անհաս եւ անգննական,

Դու առաւաւտ խաղաղութեան ծագաւղ լուսոյն անճառական, քանզի ո՞վ ոք ի ստեղծականացս բաւականացի բանաստեղծական գովեստիւ բան գովութեան ընծայել⁷⁴ երկրպագեալ Մաւրդ: Քանզի աննման ես եւ ծնունդ քո հրաշալի: Ապայ եթէ ոք վստահացի՝ քեւ կարողացի՝ պաշտեցեալ ծնաւղիւտ, ապայ ես՝ անարգս ի կարգս

65 ամբն (այսպէս եւ այլոյ):

66 ՉիքՆԲՆ:

67 Նմմր. Եսայի ԺԹ 1:

68 սպիտակերանկ:

69 ՉիքՆԲՆ:

70 «Մարիամ» անվան միջնադարում լայնորեն կենցաղավարող սրուգարանություն է:

71 անսկզբնական (այսպէս եւ այլոյ):

72 գալիսեանս (այսպէս եւ այլոյ):

73 ըշփիմարան:

74 ընծայել:

բանականաց հե անպիտանս զամենայն ազգաց, խաւարաւ ծածկեալս մռայլս աղջամղջին, անբժշկելի ցաւաւք ցաւագնեալս, անկազդութիւնի խորտակեալս, անողջանալի⁷⁵ մահացեալս, անկանգնելի կործանեալս: Զիա՞րդ համարձակիմ զչար սրեալ լեզուս յաւրհանալդ Բան մխել եւ կամ չարատես աչաւք յանհաս բարձրութիւն մեծիդ⁷⁶ ակն արկել, եւ կամ չարայուշ մտաւք զխորս խորոց ահաւորիդ ծանուցանել, գուցէ կուրացեալ ի վայր կործանեցայց եւ եղեց ծաղր նշաւակի որդոյն անաւրէնութեան: Բայց գու ամենաւրհնեալ Աստուածածին ձեռնարկեալ տկարիս եւ աւժանդակ լիւր մահացելոյս, զի քեւ ազատեցայց ի բազմակսկիծ⁷⁷ հարուածոց, եւ կարողացեալ քօին աւգնականութեամբդ երգեցից քեզ աւրհնութիւն ըստ իմում կարի:

Դու ամենարհնեալ Աստուածածին Մարիամ, քաղաք կենդանի եւ գուռն երկնային,

Դու երանեալ Տիրուհի, աւրհնեալ յազգս ազանց եւ ի լեզուս ազգաց, ցաւղալից ամալ եւ պարարտացուցիչ բանական երկրի, աւրհնեալդ ընդ բնաւս Մայր կենարարին, տաճար լուսակիր եւ արփիաւոր, յորմէ լուսաւորեցան խաւարաւ ծածկեալքն ի բազում ամաց,

Դու ամենագով եւ բարեբանեալ Աստուածածին Մայր, խորան աստուածունակ, քանզի ազգ, որ ի խաւարի եւ ի ստուերս մահու նստէին, այսաւր քեւ ամբարձեալ երկնայնոցն հաղորդեցան,

Դու ամեներջանիկ սրբուհի Մայր Էին Աստուծոյ,

Դու իսկապէս լուսոյն անաղարտ վառարան,

Դու անստուեր լուսոյն ջահ բազմափայլ,

Դու արփիաւոր լուսոյն դամբար մշտափառ,

Դու հայրաւաք⁷⁸ լուսոյն ճրագ անշիջանելի,

Դու մարգարէիցն քարոզ,

Դու առաքելոցն պարծանք,

Դու հրեշտակացն փառք,

Դու սերովբէիցն⁷⁹ պսակ,

Դու քէրովբէիցն զարդ,

Դու քրիստոնէիցն հաւատ,

Դու ճգնաւորաց ցնծութիւն,

Դու կրաւնաւորաց ուրախութիւն,

Դու կործանեալ մարդոյն վերստին կանգնիչ⁸⁰,

Դու տրտմեալ մաւրն միւսանգամ ի կեանս վերածիչ, քանզի չիք քեզ նման ի բոլոր եղեալքս:

Դու միայն երանեցար ի բոլոր ազանց⁸¹, վասն զի զԱստուած ծնար, զանդրանիկն արարածոց⁸², զերկնաւոր Հաւր Որդին, զՆայ, որ ի Հաւրէ ծնաւ եւ ի Հաւրէ ոչ բաժանեցաւ՝ զանժամանակն, զաներբն, զանսկիզբն, զանհասն, զյաւիտենականն, զմշտնջենաւորն, զանուրն, որ ոչ տեղեաւ փակի եւ ոչ վայրիւ պարունակի եւ ոչ սահմանաւ բաւանդակի:

Դու երկնաւոր Հաւրն գտար հաւասար, վասն զի միոյ Որդոյ կոչեցայք ծնաւդ՝ անժամանակ ի Հաւրէ եւ անժամանակ ի Մաւրէ, եւ դարձեալ ժամանակաւ ի Մաւրէ եւ նոյն անժամանակ ընդ Հաւր հանդերձ առեցելովն:

75 անողջանի:

76 մեծիւր:

77 ՉիքՆԲՆ:

78 ՉիքՆԲՆ:

79 սերովբիցն:

80 կանկնիչ:

81 Նմմը. Ղուկ. Ա 45:

82 Կողոս. Ա 15:

Ո՛վ որովայն երկրպագեալ Մաւրդ, քանզի Նա, որ երկինք աթոռ են եւ երկիրս պատուանդան⁸³ ոտից⁸⁴, ի Քեզ տաղաւարեալ Հանգչի⁸⁵:

Ո՛վ որովայն պաշտեցեալ Մաւրդ⁸⁶, քանզի զՆա, զոր երկինք ոչ կարէին տանել, դու տարար լիապէս եւ ոչ նեղեցար:

Ո՛վ որովայն խոստովանեալ Տիրուհոյդ⁸⁷, որ զանտեսն Հրեղինաց եւ Հոգեղինաց ի քեզ կրեցեր եւ ոչ նուազեցար:

Ո՛վ որովայն Աստուածածին Մաւրդ, որ զվէմն անշարժել ի քեզ ծրարեցեր, եւ ոչ պարպատեցար,

Ո՛վ՛ կուսական արգանդ եւ աստուածունակ,

Ո՛վ՛ կուսական արգանդ լուսակիր եւ արփիաշէն,

Ո՛վ՛ կուսական արգանդ աստուածընկալ եւ աստուածաբարձ,

Ո՛վ՛ կուսական արգանդ տաճար անեղաշէն անեղ Միածնիդ,

Ո՛վ՛ կուսական արգանդ⁸⁸, խորան փրկչանորդ⁸⁹ Փրկչիդ⁹⁰ աշխարհի,

Ո՛վ՛ կուսական արգանդ տաղաւար արփիական երկնից Արքային,

Ո՛վ՛ կուսական արգանդ, տուն տիրաշէն⁹¹ Տեսն տիեզերաց:

Զի՞նչ ասացից եւ կամ զի՞նչ խաւսեցայց եւ կամ ու՞մ նմանեցուցից զԱստուծոյ ծնաւդդ. Հիանամ, սարսափիմ, սասանիմ, սոսկամ, երկնչիմ, դողամ, պատկառիմ. գուցէ ոչ կարացից ըստ պատշաճ պիտոյիցն խաւսել վասն Աստուածամաւրն: Արգանդ որովայնի սորայ բերանոյ Հաւրն Հաղորդեցաւ, ընդարձակութիւն որովայնի սորայ ծոցոյ Հաւրն Հաւասարեաց, աննմանդ ի յեղականքս, Աստուածածին Մարիամ, անհամեմատդ ի սուրբս:

Դու պարծանք պարծանաց Հանուրց տիեզերաց,

Դու ընդ Երրորդութեան փառաւորիս,

Դու ընդ Երրորդութեան երկրպագիս,

Դու ընդ Երրորդութեան պատուեալ մեծարիս,,

Դու ի գիրկս Երրորդութեան բազմեալ Հանգչիս,

Դու Աջովն Հայրական գգվիս,

Դու բերանովն Քրիստոսի աւրհնիս,

Դու շրթամբք Հոգւոյն Աստուծոյ գովիս,

Դու ծառ կենաց պտղոյն երկնայնոյ,

Դու աղբեր անմահական ջրոյն կենդանոյ,

Դու այգի վայելուչ Տեսն խաղողոյ,

Դու պարտեզ ամրափակեալ ծաղկին ծիրայնոյ,

Դու սափոր ոսկեղէն մանանային իջելոյ,

Դու ամպ ցաւդալից գարնանային անձրեւոյ,

Դու շտեմարան անկողոպտելի Հացին տիրայնոյ,

Դու Հնձան բազմազեղուն գինոյն կոխելոյ,

Դու գրախտ աստուածական ցանկեալ ի յարփոյ,

Դու Մայր կաթնամատոյց Հաւր ծոցածինն Որդոյ,

83 պանդուխտան:

84 Սղմ. ՂԸ 5, ՃԲ 19, Գործք Է: 49:

85 հանկջի:

86 մարտ (սյուսկեա եւ սյուր):

87 Տիրուհոյ:

88 արգանդ:

89 ՉիքՆԲՆ:

90 Փրկչի:

91 ՉիքՆԲՆ:

Դու ծնար զՏէրն բոլորից,
 Դու բարձեր բազկաւք զբարձաւդն երկնից,
 Դու բաժակ դուգնաքեայ եւ Համատարած ծովուն եղեր ընդունարան,
 Դու աղջիկ տալիթայ Հնգէտասանամայ, եւ անտանելոյն եղեր բնակարան,
 Դու եւ ով ոք քան զքեզ բարձր եւ խոնարհ բարձ, որ բարձրեալ Որդոյն եղեր բարձաւդ
 եւ խոնարհ որ ի բարձունս վերացար, զքեզ եւ ոչ հրեշտակք կարեն պատմել զքէն, վասն զի
 անճառ է եւ ընդ քննութեամբ ոչ անկանի, նա քննէ զորպիսութիւն ծննդեան իւրոյ, որ եւ
 զՀայրական գիտէ զծնունդ: Անճառ ծնաւդ անպատումն Որդոյդ, անքննին Մայր անզննին
 Բանիդ:

Դու ցնծութեան ցոյցք,
 Դու ուրախութեան պատճառ⁹²,
 Դու բերկրութեան բերումն,
 Դու խնդրութեան առիթ,
 Դու ճանապարհ յուսոյ,
 Դու առաջնորդ կենաց,
 Դու շաւեղ կենդանութեան,
 Դու դուռն բարութեան,
 Դու ելք ողորմութեան,
 Դու առաւաւտ խաղաղութեան, որով ծագեցաւ լոյսն եւ փարատեցաւ խաւարն
 մթացուցիչ:

Քեւ յայտնեցաւ խորհուրդն, որ ծածկեալն էր յաւիտեանց եւ յազգաց,
 Քեւ Երրորդութիւն սուրբ Հաւատարմացաւ,
 Քեւ աստուածապաշտութիւն տարածեցաւ,
 Քեւ Հաւատ ուղղափառացս Հաստատեցաւ,
 Ամենայն ինչ, որ մեր է, քեւ յարգարեցաւ,
 Քեւ պայծառացան եկեղեցիք Հայաստանեաց,
 Քեւ ծաղկեցան աթոռք Հայրապետութեան մերոյ,
 Քեւ նորոգեցան վայելչապէս գաւազան վարդապետութեան մերոյ,
 Քեւ շքեղացեալ զարդարեցան դասապետութիւնք քահանայութեան մերոյ:
 Եթէ՛ երկնայինք եւ եթէ՛ երկրայինք եւ ամենայն, որ ինչ ընդ բնաւս, քեւ պարսպեալ
 ամրանան Հաստատութիւն տարրական աւդոց,
 Քեւ պնդեալ անվնաս ամրափակին լուսատուք, եւ լուսատեսք նոցին քեւ զտեալ
 վայելչացան:

Գնացք լուսատուացն քեւ անխարդախ ուղեւորին:

Յնդմունք աստեղացն առանց երկուանալոյ քեւ ի տեղիս իւրեանց ժողովին:

Աւդք խստացուցիչք քեւ Հանդարտանան:

Դառնութիւնք եղեմնական. սառնամանեաց քեւ ի քաղցրութիւն վերափոխին:

Ժանդք⁹³ խռովարարք քեւ յուրախութիւն գարձցին:

Ամպք կարկտաբերք ի ցաւդ քաղցրութեան քեւ յեղաշրջին:

Շնչմունք վնասակար հոգմոց ի սիւք⁹⁴ ախորժութեան քեւ երեւեսցին:

Ժամանակք ապականիչք արդեանց մերոց գարուն Հանդարտական քեւ մեզ ցուցին:

Նաւավարութիւնք ծովագնացիցն քեւ առաջնորդին:

Վաստակք երկրագործութեան մերոյ քեւ արդիւնասցին:

92 պատճառ

93 ժանկք:

94 սիւք:

Ձենմունքդ առանց մերոց եւ բուրմունք խնկոց, որ յանուն եւ ի փառս Միածնի քո, քեւ հաճոյացի:

Նուէրք մեր եւ պատարագք, որ յանուն ննջեցելոցն, քեւ ընդունելի լինիցի:

Ողջակեզք մեր եւ զոհք եւ ամենայն, որ ինչ յաղագս մեռելոց, քեւ կատարեսցին:

Խնդրուածք մեր եւ պաղատանք քեւ առաջնորդեալ ընծայեսցի ի սեղան փառաց Միածնի քո, եւ տարածեսցի շուրջ զփառաց Աթոռոյ Նորայ, եւ չիք ինչ առանց քո հաճոյ եւ կամ պիտանի:

Քեւ խորհեցաւ մեզ ելք կենաց,

Քեւ ընդարձակեցաւ մեզ ճանապարհ յուսոյ,

Քեւ ուրախացան յամեալքն զնդանաւ,

Քեւ արձակեցան կապեալքն մեղաւք,

Քեւ բարձան անեծքն տրտմագին, զոր ընկալան ի բերանոյ Արարչին՝ վասն գառնութեան վաղուեանն գրախտին:

Զարթիք, զարթիք գումարութիւնք մարգարէիցն եւ լսելի արարէք նախահարն Ազամայ, թէ՛ Ահայ յանկ ելեալ աւարտեցան բանք մեր, որ վասն կապանաց քոց մարմնանալոյ Որդոյն Աստուծոյ. «Ահաւասիկ դայ Տէր Զաւրութեանց»⁹⁵ եւ թէ՛ «Զարթեալ որպէս ի քնոյ Տէր»⁹⁶, եւ թէ՛ «Նա փրկեսցէ զժողովուրդ իւր ի մեղաց իւրեանց»⁹⁷, եւ թէ՛ «Նովաւ կեցցէ ամենայն մարդ», եւ թէ՛ «Զհետ Նորա երթիցեն մեծամեծք ի թռչնոց», եւ թէ՛ «Ողորմեցաւ Տէր Սրոնի»⁹⁸, եւ թէ՛ ասել կապելոցն, թէ՛ ելէք, եւ մեռելոցն, թէ՛ Յայտնեցարուք, եւ թէ՛ «Արի, որ ննջեալ»⁹⁹, եւ լուսատու լիցի քեզ Քրիստոս: «Ահա ժամանակ ընդունելի եւ աւր փրկութեան մերոյ»¹⁰⁰, եւ թէ՛ «Ահա, դամ ժողովիլ զամենայն ազգս»¹⁰¹, եւ «Գա Տէր եւ հատուցանէ զգատաստան իւր»¹⁰²: Զայնեցէք Եւայի, թէ՛ Արի եւ փարատեալ զսուգ տրտմական, քանզի «ծնաւ քեզ ի դստերէն քումմէ Փրկիչ, որ է Աւծեալ Տէր ի քաղաքի Դաւթի»¹⁰³, արի եւ մի տրտմիր, խնդակից լեր ընդ մեզ, արի խրախացիր, զի ժամանակ փրկութեան քո է հասեալ, արի բերկրալից ուրախութեամբ եւ պարեայ ընդ հրեշտակս, զի վերստին տուաւ քեզ, զոր մերկացար մեղաւք, եւ զի թէպէտ դու եղեր պատճառ մահու եւ գատապարտութեան, սակայն ի շառաւեղէն քումմէ ծնաւ քեզ ազատութիւն: Բարձրացոյ զձայն քո, գոչեալ զաւրութեամբ եւ մի՛ խնայէր, հնչեալ ի լսելիս ամենայն ազգաց, թէ՛ Դուստրն իմ ծնաւ զստեղծիչն իմ, եւ «Ամենայն որ ի Նայ հաւատասցէ, մի՛ կորիցէ»¹⁰⁴: Այսաւր կատարեցան զրեալքն մարգարէիւքն հանդերձ, որ վասն դստերն իմոյ, աւրհնեցէք ամենայն ազգ զՆայ, որ եկն եւ եղեւ մարդ, եւ գնեաց զմեզ յանիծից աւրինաց: Աւրհնեցէք ամենայն ազիրնք զԱրարիչն արարածոց, որ փոխանակ ուրախութեան, որ Նմա առաջի կայր, յանձն էառ զմահ, եւ արհամարհեաց զամաւթ, եւ զմեզ յամաւթոյ ծառայութեանց ազատեաց, զՆայ աւրհնեցուք, զՆայ գովեսցուք, Նմա երկրպագեսցուք, պաշտեսցուք, խոստովանեսցուք, որ հաճեցաւ ծնանիլ ի սրբոյ Կուսէն Աստուած ճշմարիտ եւ Մարդ կատարեալ:

Ո՛վ Աստուածածին Մարիամ, զքեզ դաւանեմք ճշմարիտ Մայր Աստուծոյ Բանին, զքեզ

95 Վմմր. Եսայի ԽԲ 13:

96 Սղմ. ՏԷ 65:

97 Մկրթ. ա 21:

98 Եսայի ԾԲ 5:

99 Եփես. Ե 14:

100 Բ Կորնթ. Զ 2:

101 Եսայի ԿԶ 15:

102 Եսայի ԼԵ 4:

103 Ղուկ. Բ 11:

104 Յովհ. Գ 16:

Հաւատան եկեղեցիք ուղղափառաց, զքեզ երանեն, ըստ քում Հրամանի ամենայն ազգ:

Դու բարեխաւս ընդունելի,

Դու միջնորդ խաղաղութեան առ Որդիդ քո Աստուած եւ առ մարդիք: Խնդրեայ Աստուածածին Մարիամ յՈրդոյ քումմէ՛ զխաղաղութիւն ամենայն աշխարհի, զՀաստատութիւն եկեղեցոյ եւ զանշարժ յուսադրութիւն մանկանց Սիրնի: Բարձ ի մէնջ զխռովութիւն եւ զամենայն ցաւս պատուհասի զմահ տարածամ եւ զսով եւ զգերութիւն եւ զամենայն Հրաման ցասման, յիշեա եւ զՀոգի Ննջեցելոց մերոց, որք կատարեցան ի տիս Հասակի, առ քեզ կայցես յանձին յաւուրն ահեղի եւ աներեկի՝ շնորհել նոցայ ներումն յայն ի սոսկալի եւ ի մեծի աւուրն, եւ ամենեցուն ի քեզ Հաւատացելոց զՀանգիստն երկնային եւ զանվախճան¹⁰⁵ ուրախութիւն պարգեւեայ եւ արժանացոյ կրկնակի կենաւք զքեզ եւ զծնեալն ի քէն աւրհնել ընդ Հաւր Իւրում եւ Հոգւոյն Սրբոյ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն:

ՆՈՐԻՆ ՄԵՂԱՊԱՐՏ ՅՈՀԱՆՆԵՍԻ ԱՇԽԱՐՀԻ ԻՐԻՑՈՅ ԱՍԱՅԵԱԼ Ի ՍՈՒՐԲՆ
ՍՏԵՓԱՆԵՆՈՍ, ԶՈՐ ԵՒ ՆՇԱՆԱՅԻ ԱՍԱՍՅԵՆ ՅՈՒՍԿԱՆՆ ՈՐԴԻ, Ի ՅԱՆԱՊԱՏՆ
ԱՐԳԵԼԱՆԱ, ՈՐ ԵՒ ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆ ՆՈՐԱ ԱՆԱՐԱՏ ԿԱՅ Ի ՆՈՅՆ
ՎԱՆՍ Ի ԳԵՐԵՋՄԱՆԻ¹⁰⁶

Յարփաւոր եւ ի Հրաշանիւթ¹⁰⁷ լուսոյն ջահ վառեալ Համատարած ծագմամբ մշտափառ եւ անստուեր անելի¹⁰⁸ Յուսկանն որդի տէր Ստեփաննոս, երջանիկ Հայր, գերամաքուր բարունի երկնագնաց ուղեւոր, երկնաքայլ ճանապարհորդ Հրեշտակական՝ զնացիւք, սրովբէական՝ ընթացիւք: Անճառին տեսաւդ, անՀասին Հպեալ, անքննելոյն խաւսակից, անզննելոյն՝ գիմաբան¹⁰⁹, երկնաւորին սրբեալ, կենարարին մաքրեալ, կենսատուին յարգարեալ, Երրորդութեանն տաճարացեալ: Հրեշտակաց ցանկալի, Հրեշտակապետաց Համանման, ընդՀանուր¹¹⁰ բարեխաւս, ցասմնականացն մերժող, գիւականացն Հալածաւդ, չար այսոցն Հերքաւդ, լեզնոնացն փախուցաւդ, աւատաւոր ձայն, ցնծութեան ցոյց¹¹¹, ուրախութեան պատճառ, խրախութեան առիթ, բերկրութեան բերաւդ պատճառ, Հայաստանեայցս քարող, քրիստոնէից պարծանք, եկեղեցոյ վայելչութիւն, Հայրապետաց սահման, վարդապետաց քանոն, քահանայից շնորհք, վանականաց փառք, կրաւնաւորաց ժուժկալութիւն, սակաւագաց պսակ, միայնացելոց պարիսպ, անապատականաց խրատ, ամուսնացելոց պարկեշտութիւն, երիտասարդաց ուսուցիչ, կուսանաց ամբուլութիւն, նաւակոծելոց նաւահանգիստ¹¹², վտանգելոց խաղաբար, տարակուսելոց անդորրութիւն, արագահաս աւգնական: Յաւրինակ Քրիստոսի առ ամենեսեան գթած, ամենեցուն ողորմած, ամենեցուն խնամաւդ, ամենեցուն պահապան, ամենեցուն աւգնական, ամենեցուն սփոփիչ, ամենեցուն զատաւարակ, ամենեցուն եւ առ ամենեսեան ձրի պարգեւ: Տանս Հայկաստանեայց պարիսպ ամուր եւ անվանելի պարիսպ ամուր եւ անխախտելի, պարիսպ Հաստատուն անշարժ եւ անքակտելի՝ երկոյտասան քարամբք կառուցեալ, ձեռամբ կենարարին ամրացեալ, պնդեալ կարծր եւ ամուր արձանաւք Հաստատնաւք, վիմաշէն խորանածեւ

¹⁰⁵ զանվախճան:

¹⁰⁶ Աղբյուր ՄՄ ձեռ. 731, թ. 290ա-303բ:

¹⁰⁷ ՉիքՆԲՆ:

¹⁰⁸ չիքՆԲՆ:

¹⁰⁹ ՉիքՆԲՆ (բայց՝ դիմաբանեմ):

¹¹⁰ ընթեանոր:

¹¹¹ ցոյց:

¹¹² նաւահանգիստ (այսպէս եւ այլուր):

կամարանման լայն եւ երկայն յարկ ապաւինի եւ տեղի ապաստանի բոլորեցունց ազանց անուանակիր սրբոյն նախնոյն Ստեփաննոսի: Ընդ նմին եւ համանման վարուք մաքրական եւ գործաւք առաքինութեան Յուսկանն որդի տէր Ստեփաննոսի ի Տարբերունոյ գաւառի յանապատին Արգելանայ, որ ունի զնմանութիւն մեծին Երուսաղէմի, եւ համանման ոսկերչութիւն¹¹³ Գողգոթայի, ուր բարձրացաւ խաչն աստուածունակ յԵրուսաղէմ գերեզման ստեղծաւորին զքեզ եւ Գողգոթայ տեղի խաչեցելոյն. անդ խաչն եւ խաչեցեալն եւ ընդ քեզ ի քումդ անապատի՝ սուրբ նշանդ աստուածաբարձ՝

ի քէն կազմեալ եւ յԱրարչէն աւրհնեալ,

ի քէն տաշեցեալ եւ յԱստուծոյ աւծեալ,

ի քէն գծագրեալ եւ արեամբն Քրիստոսի ներկեալ,

ի քէն քանդակեալ եւ անեղին աջով զաւրացեալ. աստուածունակ, աստուածաբարձ, աստուածընկալ, ստոյգախաւս եւ փող մեծագոյն, կենաքարոզ¹¹⁴ եւ կենազծակ¹¹⁵ աղենամտին¹¹⁶ եւ գուռն եւ կենաց ձայնին կարապետ, երկնային սանդուխ, լուսակիր աշիտճան, ընդարձակ ճանապարհ, Բարձրելոյն բարձաւդ եւ պարգեւաբաշխ ծառոյն զիտանոց, ընդ քեզ երկրպագի ի քումդ անապատի հայր բազմահանճար եւ գերիմաստուն, հրեշտակակրաւն ճգնաւոր, քրովբէանման միանձուն, սրովբէանման առաքինի՝ համեմատեալ վերնականացն զասուց: Մովսէսի նման, Եղիայի աւրինակ. Մովսէս գաւազանաւն հերձեաց զծովն համատարած, իսկ գուռ քրինակազմն¹¹⁷ նշանաւ խաչիդ բաժանեցեր զքէն ուսեալ եւ հաւատացեալ ժողովուրդս ի հերձուականացն մոլորութենէ: Եղիա համբարձաւ մարմնով ի վեր ի յերկինս, իսկ գուռ մարմնական աչաւք տեսեր զՏէրն երկնի եւ երկրի՝ խաւսակից գոլով ի բերան ի բերան:

Ձորպիսի¹¹⁸ բանս գովասանականս յաւրինեցից քեզ աղքատս եւ կարաւտեալս, չքաւորս եւ տառապեալս, գուցէ տարակուսեալ լքանիմ յանգիմանեալ ի բազմաթողով անաւրէնութեանց եղկելի անձինս եւ կամ զարհուրեալ սասանիմ ի մարգարէագոյն¹¹⁹ ձայնէն Դաւթայ, որ առ նմանիսն իմ քարոզէ, թէ սակայն մեղաւորին ասէ Աստուած, իսկ գուռ ընդէ՞ր պատմես զարդարութիւն իմ եւ կամ առնուս գուռս իմ ի բերան քո, ապա զի՞նչ արարից ողորմելիս եւ տարակուսեալս անձամբ, բայց եթէ վստահացայց ի քոյդ զաւրութիւն, զքեզ յայտնեցից զզանձդ Աստուածական, զթաղեալդ յանապատիդ Արգելայ. զմարգարիտդ ընտիր շարեալ ի շարս երկնաւորին զաւրնդ¹²⁰ պատուական վայելչութիւն եղեմական զրախտին զարեգակնդ լուսածաւալ, զՋահգ¹²¹ լուսատու, զճրագդ անաղաւտ, զղամբարդ մշտավառ, զլապտերդ¹²² բազմալոյս, զսիւնդ երկնային ելք բարձրութեան հանուրդ¹²³ քրիստոնէից:

Տէր Ստեփաննոս՝ ջուր բխեալ յանապատէ քաղցր եւ յստակ ի քիմն ճաշակողաց, աղբիւր բարեհամ յորդահոս վտակ, առատագնաց ծաւալ, հեղեղաւրէն սփիւռ, համեղական բխումն, զովացուցիչ պասքեցելոց անձանց:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ հոռ անուշ բուրեալ ի պատշաճաւորն լեռնէ, Նարդոս եւ քրքում հանդերձ հայուէիւ, անուշահոտ ծաղիկ, զուարթարար հոռ, վայելուչ բուրաստան, գեղեցիկ բարունակ՝ բարձրացեալ բարութեամբ մերձ ընդ երկինս:

113 ոսկերչութիւն:

114 ՉիքՆԲԸ:

115 ՉիքՆԲԸ:

116 ՉիքՆԲԸ:

117 ՉիքՆԲԸ:

118 ՉիքՆԲԸ:

119 գաւկնդ (պսպեա եւ պյուր):

120 գջախի (պսպեա եւ պյուր):

121 զլապտերդ:

122 հայուրդ:

Սուրբ Յուսկանն որդի տէր Ստեփաննոս, վէժ հնչողական հաւուց վերնականաց, էջ հանգստեան¹²³ եւ ընդ սոսին ձայնակից, քաղցրաձայն տատրակ, անուշանուագ¹²⁴ ծիծեառն, ողջախոհ աղանի, վերնագնաց թռչուն, բարձրաերամ¹²⁵ հաւուցն հաւասարեալ:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ ընտրեալ ազգաւ եւ տոհմիւ, հովիւ քաջ, առաջնորդ բարի, արդարութեան քարոզ, իրաւացի բարբառ, ճշմարտութեան յայտնիչ, ուղղափառ հաւատ, ուղղափառաց ուսուցիչ, ուրացութեան խափանիչ, հայհոյականաց փախուցիչ, երկարնականց ամաչեցուցիչ, հերետիկոսաց¹²⁶ ընդոտնիչ, հերժուածաւղաց քակտիչ, արիւնականաց հերքիչ, նեստորականաց անարգիչ, զՔրիստոս Աստուած դաւանաւ: Խաւսիս որպէս հրեշտակ, բարբառիս որպէս սերովբէ:

Ձի՞նչ կոչեցից գրեզ, տէր Ստեփաննոս. աղ երկրի եւ լոյս աշխարհի, որ զանհամութիւն մարդկան ի համ քաղցրութեան փոխարկեցեր եւ զմռայլ մթութենէ ի լոյս դարձուցեր: Իմաստուն բժիշկ, ճարտար քաւիչ, հոգեկան առողջացուցիչ:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ արեգակնափայլ ճառագայթ ի մէջ աստուածափայլելուց դրախտին, պայծառ արուսեակ ի մէջ: Բազմափայլ աստեղաց, ակն լուսատու շուրջ գգերապայծառ առ մարգարտաց, պարծանք պարծանաց հայեաստանեաց զարմից, խարիսխ լուսոյ, քանոն հաւատոյ, զարդ փառաց, շուք գիմաց, հովանի գլխոյ, բացումն բերանոյ, բարբառումն ձայնից, արագախաւսութիւն լեզուաց:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ քրիստոսականաց պահապան, յիսուսականաց¹²⁷ աւգնական, աստուածականաց հովանի, թագաւորաց յաղթանակ, արքայից զաւրութիւն, իշխանաց հաստատութիւն, բարբարոսաց խաղաղութիւն:

Ձի՞նչ կոչեցից զսուրբ հայրդ¹²⁸ բազմահանճար եւ գերիմաստուն. Երրորդութեան աւթարան, Երրորդութեան տաճար, յորում Երրորդութիւն բնակեացէ ի քեզ սիրողապէս, ըստ անսուտ իւրումն խոստմանն միոյն ի յէիցն վասն սիրելոյն զՆա եւ Իւր եւ Հաւր եւ Հոգւոյն առ Նմա աւթեւանեալ:

Սուրբ Ստեփաննոս, որ յստակ¹²⁹ եւ սուրբ քարոզեցեր զհաւատ Երրորդութեան ըստ ամենայն տիեզերս, որ անապական յայտնեցեր զխորհուրդ Երրորդութեան յամենայն ազգս, որ զիւրալուր քարոզութեամբ հաստատեցեր զհաւատացեալս, որ լուսափայլ վարդապետութեամբ պայծառացուցեր սուրբ եկեղեցի, որ զմիութիւն երիս անձանցն անշփոթ պատմեցեր եւ անձամբ բաժանե անքակ յայտնեցեր՝ ոչ կրտսերութեամբ զՈրդի քան զՀայր քարոզեցեր եւ ոչ նուազութեամբ զՀոգի քան զՈրդի եւ զՀայր ճառեցեր, եւ ոչ մեծութեամբ զՀայր¹³⁰ քան զՈրդի եւ զՀոգի պատուեցեր, այլ մի եւ նոյն համապատիւ տէրութեամբ մեծարեալ պատուով¹³¹ զմեզ ուսուցեր՝ դաւանել ընդ քեզ միշտ եւ աւրհնել ի հաւատս անբիծս յուսով հաստատնով՝ աներկբայ եւ անայլալական:

Սուրբ Ստեփաննոս քաղցրաձայն սաղմոսերգու, անուշահոտ բարբառ, խնկանման բուրբումն՝ ստաշխիւ եւ կենամոնաւ խառնեալ: Ամենեւին բարի, ամենեւին շնորհք, ամենեւին երանութիւն: Կենաց ապաւէն, պարգեւ բարի՝ ի բարերարէն պարգեւեալ:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ երկնաւոր Հաւրն որդի հարազատ, որ ունիս զնմանութիւն յաւէտ

123 հանկսպեան:

124 ՉիքՆԲՇ:

125 ՉիքՆԲՇ:

126 Երեմիականաց:

127 ՉիքՆԲՇ:

128 Խայր:

129 Ըստական:

130 զՀայր:

131 պապով:

խկապէս, մարդասէր, ողորմած, գթած, կատարեալ, առատաձեռն, խնամակալ առ ամենայն ազգս տիեզերաց՝ ոչ միայն հաւատացելոց, այլ եւ ամենայն խառնիճաղանջ¹³² ժողովրդոց. հրէականաց եւ հեթանոսականաց, ընդ որս կոչեցար եւ կոչեցեր զտիեզերս յորդեգրութիւն Հաւրն երկնաւոր՝ յաւրինակ արի երջանկին եւ հաւատոյ վիմին սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչին:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ եզն ամուլ, քաջ¹³³ եւ հերկաւոր¹³⁴, երկնաւոր սերմանն մշակ արդիւնարար ի յանգս հոգւոց տէրութեամբ հաստատեալ, խաչին նշանաւ հետեւեալ:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ քաղաքավար ճարտար, քաղաքակից սրբոց, գասակից երկնայնոցն, պարակից վերնոցն, երամակից հոգեղինացն, ձայնակից հրեղինացն, ռախճանակից համայն վերնականացն՝ մի եւ նոյն հրեշտակ մարմնաւոր իբր զՆոսայ՝ մաքուր առաքինութեամբ՝ արագընթաց, արագալուր, հրեղէն թեւոց սլացմամբ, զկամս կենարարին կատարելով, զբարերարութիւն Նորայ յայտնելով, զխնամս քաղցրութեան նորայ ցուցանելով եւ զգութ սիրոյ Նորայ ծանուցանելով, որդիական խնամարկութեամբ:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ պսակ փառաց ի գլուխ եկեղեցոյ, կամար ականակապ խորանաց սրբոց, վէմ անտաշ ի հիմունս Սիոնի, որ ոչ գծեաց ի քեզ մուրճ ինչ սրեալ չարին կայծակամբ:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ սնեալ ի լեռն սրբութեան որով աւրինակաւ աւրինակեցից զլեռնոց ոսկեղիտակ¹³⁵. յայտնապէս Երուսաղէմ ուխտ երկնահանգէս եւ աստուածընկալ, յորում բարձրացեալ ճոխանա տաճար Տիրամաւրն եւ Աստուածածնին եւ նշանդ սուրբ եւ աստուածընկալ եւ գերեզման հանգստեան քո սուրբ ոսկերացդ, լեռն բարձրապատիւ եւ հռչակաւոր՝ յաւրինակ սրբոյ քաղաքին Երուսաղէմի. անդ գերեզման արարչին Յիսուսի եւ տաճար հանգստեան տիրածին Կուսին Մարիամոլ Աստուածածնին եւ ոսկերչւորն Գողգոթեայ¹³⁶, յորում Աստուածն խաչեցաւ անթերի մարդկութեամբ եւ անպակաս Աստուածութեամբ: Իսկ ի լեռնոց գերամբարձ գերեզման քո սուրբ լուսանորոգ եւ արփիաչէն¹³⁷, որ հանապազ աղբիւրանա ի մեզ շնորհ աստուածային եւ տաճար Աստուածամաւր Կուսին, յորում անթերի հաւատամբ ի նմա զՄայրն Աստուծոյ՝ յաշակերտաց վերնոյն հիմնեցեալ եւ Նշանն սուրբ, յորում տարածեցաւ Աստուածն բոլորից, որ ի շարժելն Իւրում շարժէ զկամս Հաւրն ի յուրախութիւն:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ յանապատի դաստիարակեալ աճեալ եւ զարգացեալ հրեշտակակրան անբծութեամբ, ըստ Յոհաննու եւ Նիկիայի եւ զհամացեղս նոցայ քաղցրախաւսուն հաւուցն նմանեալ, սուրբ ստեղծեալ յարգանդէ եւ ի նոյն յամեալ մինչեւ ի կատարած:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ ծաղիկ գարնանայնոյ յափունս ջուրց գեղեցկագոյն երանգաւ¹³⁸ զարդարեալ եւ բողբոջական տերեւով փթթեալ անթառամելի:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ երկիր բանական, յորում սերմանեցաւ ի քեզ զպտուղն արգասաւոր, զոր սփռեցեր ի գաշտս հոգւոց եւ արդիւնացուցեր շայեկանութեամբ Տեառն եւ կենարարին:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ այգի վայելուչ շուրջ պատեալ ցանկով¹³⁹ արդարութեան, յորում ոչ գտաւ ի քեզ մուտ չարին, քանզի հաստատեաց զքեզ հիմամբ այն, զոր ասէ մարգարէն, եւ ի քեզ արդիւնացաւ պտուղն կենաց հոգւոց կերակուր եւ կեանք յաւիտենական:

Յուսկանն որդի Ստեփաննոս, որ հանապազ հոգաս ընդ մեր, որ ոչ զազարիս ի խնամոց,

132 խառնիճաղանճ:

133 քաջ:

134 ՉիքՆԲՇ:

135 ՉիքՆԲՇ:

136 Նմմր. Կիւրեղ ներք. Խաչի:

137 ՉիքՆԲՇ:

138 Երանկաւք:

139 ձանկով:

այլ միշտ կեցուցանես զքո ժողովուրդս, որ զանց առնեալ մերով անարժանութեամբս, զի զքոյդ ցուցցես զիրաւունս արդարութեան:

Սուրբ Ստեփաննոս, որ առնես նշանս եւ արուեստս մեծամեծս ի ժողովրդեան՝ յաւրինակ նախնոյն մեծի, ուր յիշեմք, անդ վաղվաղակի Հասանես, ուր Համբաւեմք, անդ արագապէս յայտնիս, ուր քարոզեմք, անդ փութով մատչիս, ուր աւետարանեմք, անդ շտապով մերձիս, ուր պատմեմք անդ սրաթուիչ երեւիս ի կեանս¹⁴⁰ եւ յառողջութիւն Հոգւոց եւ մարմնոց միայնգամեան ամենայն Հաւատացելոց ի քեզ ապաւինելոց:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ բազմաշահ վաճառական, բիւրահատոյց¹⁴¹ վաստակաւոր, փարթամ արգիւնարար, քաջաժողով¹⁴² երկրագործ, մշակ երկայնամիտ, սպասող պատուական պտղոյ երկրին մինչեւ առեր զկանուխն եւ զանագանն:

Սուրբ Ստեփաննոս, որ զերկնաւորին ժողովեցեր զպտուղ, որ զԱստուծոյն Հաւաքեցեր զարգիւն, որ զԱրարչին լցեր զգանձ: Նախ սերմանեցեր, ըստ մարգարէին եւ ապա Հնճերցեր քեզ արդարութիւն¹⁴³ եւ մեզ պտուղ կենաց կենդանութիւն, քեզ փառք երանական եւ մեզ Հանգիստ յաւիտենական, քեզ պարծանք վայելչական եւ մեզ ազատութիւն ի նեղութենէ, քեզ երանութիւն եւ մեզ ի վտանգի¹⁴⁴ անդորրութիւն, քեզ իշխանութիւն ունել, ըստ Աւետարանին տասնեկին քաղաքաց, եւ մեզ ազատիլ յաւիտենականն պատժոց մեղաց:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ քաղաք ամուր՝ շինեալ ի վերայ լերինն Հաստատոյ, ճրագ լուսատու, յաշտարակիդ բարձրութեան, ոչ թագուցանիս քաղաքդ, ոչ ընդ գրուանաւ մոլծանիս ճրագդ, ոչ ի խոնարհ զիջանիս բարձրեալդ, ոչ ընդադաւտանաս լապտերդ, ոչ ստուերանաս լոյսդ, ոչ ծածկիս գանձդ, ոչ մթնանաս ջահդ պայծառափայլ: Քանզի մահու անիծիւք պատժին, որք Հակառակն կան Հրամանին Աստուծոյ, որ ասէ, թէ ոչ կարէ քաղաք թագել, որ ի վերայ լերինն կայցէ, եւ ոչ լուցանեն ճրագ եւ զնեն ընդ գրուանաւ, այլ ի վերայ աշտանակի եւ լոյս տա ամենեցուն, որ ի տանն իցեն¹⁴⁵: Ապայ զիս՝ ըրդ կարասցուք ի վայր ծածկել վարագուրաւ զբարձրեալդ քան զերկինս: Դու եւ քան զոքունս զերագոյն գտար զարութեամբ մինչեւ Աստուծոյ եղեր խաւսակից, մինչեւ Հաւասարեցար զասուցն անմարմնոց, մինչեւ կատարեցեր զՀրամանաւսն մարգարէիւքն Հանգերձ, մինչեւ իննուց երանութեանցն արժանացար Հոգով:

Սուրբ Ստեփաննոս, ի գործս քո փառաւորի Հայրն ամենակալ ի վարս քո գովի Որդին Աստուծոյ, ի ճգնութիւնս բարեբանի Հոգին Աստուծոյ: Ասեմ եւ ոչ ամաչեմ, ասեմ եւ ոչ պատկառեմ: Բարձրացուցանեմ եւ ոչ ծածկեմ, ձայնեմ եւ ոչ լուեմ, խաւսիմ, ըստ Դաւթայ առանց ամաչելոյ որպէս զԱստուծոյ եւ զԱստուծոյ սիրեցելոյ յայտնապէս եւ ոչ թագնաբար:

Սուրբ Ստեփաննոս՝ Հրամանակատար Արարչին, բանապահ Փրկչին:

Դու զերկրաւորս արՀամարՀեցեր:

Դու զմեծութիւնս սնոտիս անարգեցեր:

Դու զանցաւորս Հոտեցեր:

Դու զյաւիտենականն առեր զպատիւ:

Ձայն, ուր արքայն է, եւ արքայազունքն իւր:

Ձայն, ուր թագաւորն է, եւ թագաւորեալքն իւր:

Ձայն, ուր Արարիչն է, եւ պատուեալքն իւր:

Ձայն, ուր Աստուած է, եւ պսակեալքն իւր:

Ձայն, ուր Յիսուս է, եւ Հրաւիրեալքն իւր:

140 կանս:

141 ՉիքՆԲՏ:

142 ՉիքՆԲՏ:

143 Նմմութ. Ովստ Ժ 12:

144 վրանկի:

145 Տիմ Մարթ. Ե 14-15:

Ջայն, ուր հովիւն է քաջ, եւ հաւտք իւր:

Ջայն, ուր Փնսայն է անմահ, եւ փնսաւերքն իւր:

Ջայն, ուր Տէրն է տերանց, եւ ընտրեալքն իւր:

Ջայն, ուր Բաբունապետն է երկնային, եւ աշակերտեալքն իւր:

Ջայն ուր Հզաւրն է զաւրութեանց, եւ զինուորք իւր, զշխոյն պանծալի, եւ աւրիորդք իւր, առագաստն լուսոյ եւ մանկունք իւր, Կոյան տիրածին, եւ զգաստացեալքն¹⁴⁶ իւր, Մայրն կենարարին, եւ մաքրեցեալքն իւր, Հարսն լուսոյ, եւ լուսաւորեալքն իւր, Խաչն տիրւնկեալ¹⁴⁷ եւ փայլածուք իւր, Նշանն սուրբ արեամբ կենարարին ներկեալ, եւ շառաւեղք իւր: Եւ այլ անթիւ բարիք պարգեւեալք ի բարերարէն Աստուծոյ անձինք մաքուրք իրբեւ զքեզ կատարեալք յամենայն հաճութիւնս միոյն Աստուծոյ Քրիստոսի երամբ վերնականացն ի յանէից գոյացուցչին գոյացեալք Հզաւրք զաւրութեանց: Եւ բոյլք բանականաց, մարգարէութիւնք սրբոց ընտրեալք¹⁴⁸ յառաջ եւ յայտնիչք տնաւրէնութեան Որդոյն Աստուծոյ, եւ աշակերտութիւնք առաքելականաց սրբոց եւ սրբազանից, սպասաւորք եւ սեղանակիցք, ականատեսք եւ աթոռակիցք աւրհնեալք յամենաւրհնեալ բերանոյն Աստուծոյ, զատիչք երկոտասան ազգաց, ընդ նմին եւ հայրապետութիւնք երջանկաց եւ լուսապնդանիւթ վարդապետաց ուղղայդաւանից՝ լցեալք յամենառատ շնորհաց Հոգւոյն, պայծառացեալք իրբեւ զքեզ քաջազուն եւ սրբամաքուր անարատութեամբ իրբեւ զգլուխն սխրալի հանդերձ աշակերտեալ մանկամբք¹⁴⁹ երջանիկն եւ փառաւորն, լուսաւորիչն հանուրց տիեզերաց, անունն պարծանաց, քաջն եւ զարմանաւորն, չարաչար չարչարակիցն չարչարանաց Որդոյն Աստուծոյ, ական տպագիրոն, արեգականափայլ ճառագայթն, արփաւոր սիւնն, լուսատու սանդուխն, երկնաման երկիրն, ցաւալից ամպն, պարարտացեալ հովիտն, քաջաբեր անգաստանն, պտղալից այգին, հայաստանեացս զարդն, բուն բարին ի բարեաց պարգեւաւդէն պարգեւեալ Գրիգորիոսն անուն: Որով եւ գու սկիզբն¹⁵⁰ բարեաց տէր Ստեփաննոս արեգականափայլ պայծառութեամբ փայլես ի մեջ լուսազարմից արանց, եւ քրիստոսազգեսց զարգարեալ երեւիս ի դասս մաքրեցելոց անձանց, որով գերապանծ¹⁵¹ պնծութեամբ թագազարդեալ ընթանաս ընդ առաջ կենարարին:

Դու արեգակնաւրէն պայծառութեամբ փայլես յարքայութեան Աստուծոյ:

Դու եւ ի մարմնի գոլով քան զանմարմինսն գերագոյն գտար:

Դու հողանիւթեայ բնութեամբք քան զհրեղէնսն բարձրագոյն ցուցար:

Դու երկրածին ի յերկրէ մտաւք մեզչականաւք¹⁵² արձանացեալ ի մանկութենէ եւ քան զանհրէթականսն մաքուր գտար հոգւով:

Դու յամեցար ի մարմնի վարուք մաքրութեամբ, որպէս հրեշտակ ի փառաբանութիւն Աստուծոյ:

Դու վարեցար յաշխարհի ճնշեալ մարմնով, որպէս զուարթուն յերգս փառաբանութեան Բանին Աստուծոյ:

Դու հանդուրժեցեր կրից աշխատութեան բազում չարչարանաց, որպէս քերովբէ ի ձայն փառատրութեան Որդոյն Աստուծոյ:

Դու խաչակիր երեւեցար յերկրի բնաւից Ստեղծաւդէն, որպէս զվերնայինսն յանլուելի աւրհնարանութիւնս հզաւր թագաւորին:

146 սգաստացեալքն:

147 ՉիքՆԲՆ:

148 ընդորեալք:

149 մանկամբք:

150 սկիսքն:

151 գերապանծ:

152 ՉիքՆԲՆ:

Դու խաչակից խաչեցելոյն չարչարական մարմնով, որպէս հրաբուռն զարթոնք ի փառաբանութիւն վերին Արքային:

Դու ընկալար յանձին քում լուծ խոնարհութեան ի բերանոյ մարգարէէն յԱրարչէն ազգեալ եւ հաւասարեցար վերնականացն պարուց:

Դու լաւ համարեցար զմահ չարչարիլ մարմնով եւ ընդ Տեառն մեռանիլ քան զառաւրեայ կեանս աշխարհիս, վասն զի մեծութեան վարձուց ակն ունէիր, որով առէր իսկ:

Դու զգանձս յերկինս գանձեցեր անկեր ի ժանգոյ¹⁵³ եւ անապական ի ցեցոյ եւ աներկեղ ի գողոյ՝ գանձեալ եւ պահեալ պահպանական աջովն տիրականաւ մինչեւ հատուցէ քեզ ի մէջ բազմամբոխ ստեղծականաց:

Դու զվաստակս շահիցն յերկինս համբարեցեր ի ծոց զընաւս կրաւղին, որով յայտնապէս կացուցցիս ունել իշխանութիւն ի վերա տասն քաղաքաց:

Դու զվաստակս ճգնութեան ի գող Ստեղծաւղին ժողովեցեր մինչեւ ասացէ ցքեզ. «Ծառա բարի եւ հաւատարիմ, մուտ յուրախութիւն Տեառն քո»:

Դու քրտնաջան չարչարանաւք տանջեցար յերկրի բուռն աշխատութեամբ, որով արժանաւորեցար աւրհնիլ յամենաւրհնեալ բերանոյն Աստուծոյ:

Դու մատուցեր զանձն քո պատարագ աւրհնութեան, որով հոտոտեցաւ Տէրն ի հոտ անուշից:

Դու շրջեցար յերկրի, ըստ Գեղեոնի¹⁵⁴ եւ ըստ համացեղս նորայ «Եղկմաշկաւք եւ մորթովք այծենաւք կարաւտեալ, նեղեալ, չարչարեալ, զորս ոչ կարէ արժել աշխարհս»¹⁵⁵, որով պայծառացեալ զարդափայլես ի հանդերձս լուսափայլս եւ նորափետուրս ի վերին հարսնարանին:

Դու ատեցեր զանձն քո ի կենցաղս սնոտիս եւ պահեցեր մշտնջենաւոր եւ յաւիտենական կենացն:

Դու հանապազ վերինն խորհելով, ըստ առաքելոյ, ուր Քրիստոս նստի ընդ աջմէ Աստուծոյ¹⁵⁶ որով թագաւորես ծածկեցելոց կենացն Քրիստոսիւ յԱստուած:

Դու փափագեցար նեղ եւ անձուկ ճանապարհին, մինչեւ երանական կենացն եղեր ժառանգորդ¹⁵⁷:

Դու մտեր ընդ դուռն նեղ, այսինքն՝ ընդ ճգնութիւնս բազում¹⁵⁸ աշխատութեամբ, քանզի ել նորայ ընդարձակագոյն է, որ տանի ի կեանս եւ յերանութիւն:

Դու հնազանդեցար լծոյ հեղութեան յաւրինակ կենաց կենարարին մինչեւ հասեր անպատում բարեացն, որ ի Քրիստոս:

Դու զթեւ անբարտաւանութեան խարթեալ խզեցեր եւ հեզ եւ հանդարտ թեւաւք ի յաւգս¹⁵⁹ սլացար:

Դու զթոխ մտաց հպարտութեան գետնոյ հաւասարեցեր եւ խոնարհական զիջմամբ ի բարձունս վերացար:

Դու զսերմն քինուց նախանձու արմատաքի խլեցեր եւ զսեր քաղցրութեան ի խոր աճեցուցեր:

Դու զբոյս ոխական խռովութեան խոհմական սուսերաւ կտրեալ վանեցեր, եւ զգութ սիրոյ անուշութեան սփռեալ տարածեցեր:

153 ժանկոյ:

154 Գեղեոնի:

155 Երբ. ԺԱ 32, 37-35:

156 Կողոս. 2:

157 ժառանկորդ:

158 բազմում:

159 յալթս:

Դու զարմախ անբարչտութեան գործոյ զիգեալ կուտեցեր, եւ հրով ողջախոհութեան կիզեալ այրեցեր:

Դու ի խորհուրդս ամբարչտութեան ոչ հետեւեցար եւ յաթոռս ժանգից՝ անաւրէնութեան ոչ հանգեար¹⁶⁰:

Դու հանապաղ յաւրէնս Տեառն խորհելով¹⁶¹ անյագ բաղձանաւք եւ խոր աճեցուցեր զելուծն բուսոյ բերկրութեան:

Դու զգեղեցկութիւն փառասիրութեան հոտեցեր եւ զանարգանս ըստ Աստուծոյ պատուեալ մեծարեցեր:

Դու զգեղ վայելչութեան սնոտի զարդուս արհամարեցեր, եւ զնախատինս աւետարանականս խնդրեցեր:

Դու զսրտմտութիւն ձանձրութեան զիւական ազգման հերքեալ հալածեցեր, եւ զբանակս զաւրացն երկնայնոց պահապան անձինդ հոգացեր:

Դու զճաշակ դառնութեան քնոյ ցնորից ընդոտնեալ ցրեցեր, եւ մտաւք արթնութեամբ յերգս փառարանութեան Աստուծոյ միշտ պարապէիր:

Դու զհոգս տխրութեան երկասիրութեան ոչ ինչ համարեցար, եւ զմշտնջենականն փարթամութիւն յաւետ ընտրեցեր¹⁶²:

Դու զբոյլս բռնակալին վանեալ արտաքսեցեր խորին խաւարաւ եւ զաւրացեալն ապստամբութեամբ յուսոյ պարանաւ անխզելի կապեցեր:

Դու խորտակեցեր զգլուխ վիշապին եւ խայտառակեալ յամաւթ արարեր զնա տիրական Նշանան:

Դու պահեցար ամբողջ ի խաղբից հրապուրողին եւ կատարեալ առաքինութեամբ ի յերկինս փոխեցար:

Յուսկանն որդի տէր Ստեփաննոս, որ զսաստկացեալ պատուհասն, որ յաղագս մեղաց մերոց կուտին ի վերայ մեր, շարժ եւ մահ տարածամ, թրթուր եւ ջորեակ եւ մարախ բազում կսկեցուցանաւ եւ սառնամանիք եղեմնական արագ յայտնեցար հերքաւդ եւ հալածաւդ:

Որպիսի՞ բանակարգութեամբ եւ բիրարեղուն գովեստիւ գովեցից զքեզ. առաքելոցն համեմատ, մարգարէիցն հաւասար, մարտիրոսացն համապատիւ: Իսկ եթէ ընդ դառնալ մեղաւորին յարգարութիւն ուրախութիւն է ի յերկինս Հաւր եւ հրեշտակաց, ասէ Աւետարանն¹⁶³, ընդ քումդ անարատութիւն զի՞նչ պարտ է ասել. ամենեւին սուրբ, ամենեւին մաքուր, ամենայնիւ առաքինի, ընտրեալ ի բիրուց¹⁶⁴, որոշեալ ի մարմնականաց, բաժանեալ ի հողայնիւթից, հեռացեալ ի կրից անցաւորաց, դասեալ ի դասս անմարմնականաց, եւ ընդ մտանել ամենամաքուր հոգւոյդ ի դասս լուսերամիցն, ուր դասք առաքելոցն են եւ պարք մարգարէիցն, ուր բոյլք անմահիցն են եւ գունդք սերովբէիցն, ուր ժողովք մարտիրոսացն են եւ խումբք սուրբ կուսանացն, անդ ուրախութիւն Հաւր եւ ցնծութիւն Որդոյ, խնդայ եւ ընդ նոսին Հոգին Աստուծոյ, եւ խրախացեալ հրճուի Մայր մարմնացելոյ Բանին Աստուծոյ, եւ թէ հանել պատարագ յանարգէն բերան Աստուծոյ կոչեսցին, ասէ ի Գիրս սուրբս¹⁶⁵:

Ընդ անբաւգ քում երախտեաց, զորս ասացից, որ յաւրինակ Նոյեան մեծի նախապետին յայտնեցար ապրեցուցիչ սեռի մարդկութեանս յաշխարհականս մեղաց ծովէ Խաչիւդ փրկչականաւ:

Սուրբ Ստեփաննոս, արեւ անստուեր, լոյս վաղորդեանի, տիւ տենջալի, արփի միջաւրեա,

160 Սղմ. Ա 1:

161 Սղմ. Ա 2:

162 Ընդրեցեր (սխալեա եւ սխալուր):

163 Տէն Ղուկ. ԺԵ 7, 10:

164 Տմմր. Երգ Ե 10:

165 Տմմր. Երեմիա ԺԵ 19:

պայծառութիւն աւուրց հասարակաց, բացաւ ողորմութեան, առիթ խաղաղութեան, պատճառ բարութեան, շնորհաբաշխ ընդհանրական¹⁶⁶:

Արդ, տարածեմ աստանաւր առաջի քո ամենամեղ հոգիս մեղուցեալ մարմնովս, եւ աւրինակաւ մարգարէին Յովնանու, որ ի պորտոյ կէտին առ բարձրեալն աղաղակէր՝ Հայել զտաճարն սուրբ, անհնարին անդնդաւքն պաշարեալն: Եւ ես ամենամեղս կողկողագին հեծեծանաւք առ քեզ գոչեմ ընկղմեալս ի խորս անաւրէնութեան՝ Հայել չարատես աչաւքս զտաճար քո սուրբ եւ երկնանման: Դնիմ ի դրունս Քո նեխեալ մեղաւք անդամոցս, որպէս զանդամալոյծն առ ոտս Արարչին, զի եւ ինձ ասացես արարչականն բերանով¹⁶⁷, թէ մի՛ լար գերի, բազմաց ողբալի, արի ի բազմամեայ հիւանդութենէդ, եւ երթ, կանգնեալ ի մեռելութենէդ եւ գնայ, յոտն կաց, մանրեալ անդամաւքդ, եւ վագեայ: Դիր ի վերայ նենգահայեաց¹⁶⁸ տեսարանացս աստուածանման ձեռաւքդ յերկնային հոգոյդ, եւ ասա ընդ բերամեա կոյրս, թէ՛ երթ, լուայ յաւազանին սելովմանման¹⁶⁹, եւ տեսցես: Կալ կենարար աջովդ զգաւսացեալ ձեռս ի վաղուց ժամանակաց մեղսաթաթախ եւ անբժշկական, եւ չրջեցոյ զձախձախեալս¹⁷⁰ Հայել եւ տեսանել զքեզ եւ զքոյրդ առանց ցաւոց եւ ապականութեան: Եւ յորժամ պարառական պարառութեամբ պարեսցես ընդ հրեշտակս ի դրունս ամենաւրհնեալ Աստուածածնին, անդ¹⁷¹ տարցես զնդանեալս յերկար ժամանակաց առ ոտս Տիրամաւրն եւ Աստուածածնին, զիմս պատմեսցես, զոր սաստկացեալ մեղաւք մահացոյց չարաժանի վիշապն: Եւ նորին աղաչանաւք ի վեր տանիցես զապականեալս ի մեղս, ուր հրաւիրեալքն են ընդ Փեսային երկնաւորի բերք բերուց եւ Հազարք Հազարաց, առաքեալք, մարգարէք, պէտք եւ իշխանութիւնք, աթոռք եւ Հայրապետութիւնք եւ անթիւք ընդ քեզ, Հայրապետք, վարդապետք, քահանայք, ճգնաւորք, միանձուներ սուրբք եւ առաքելիք եւ այլ բազումք յետոյ քան զքեզ, Հաճոյք եւ Հաճո[յ]ացեալք:

Իսկ ի յայսմ ամի ի մերում ժամանակի ընտիր եւ պատուական վարուք հրեշտակական, քաջակրան եւ սրբազան, մաքրեալ եւ երջանկացեալ, զոր ոչ կարեմ յայտնել զանունն վասն թերակատար մարդկան ի Հանգիսաւոր յանապատէ, ի հրեշտակաբնակ վայրէ, ի քրիստոսարեալ¹⁷² արանց, ի յաստուածընտիր Հովուաց, ի յաստուածուայոց բաբունեաց¹⁷³, ի հոգիամուլս¹⁷⁴ Հարանց միսթարութեան անուն Հանգերձ աշակերտեալ մանկամբք ընդ քեզ թագաւորեալ ի նաւահանգիստն խաղաղութեան: Զնոցին աղաւթսն մաղթողական եւ զքոյդ սրբանուէր ի մի խառնեսցես, եւ աղերս աղաչանաց տարածեսցես առ ոտս բարեաց պարգեւողին՝ թեթեւացուցանել զծանրութիւն բեռինս անաւրէնութեան: Ոչ ընդ արժանացեալսն դասիլ խնդրեմ եղկելի անձինս եւ ոչ ընդ Հաճոյացեալսն պսակիլ Հայցեմ մեղուցեալ հոգոյս, այլ հեռի լինել ի նոցանէ տասնեկին դրամբք եւ սակաւ մի թեթեւանալ ի տանջանաց:

Եւ դարձեալ ընդ քեզ կալցես յանձին զտարածամ ննջեցեալսն մեր, զփոխեցեալսն յաստի կենացս անխուճ եւ աննուեր մատաղ մանկունք տղայական տիաւք հրաժարեալք ելին յաշխարհէ, ի քեզ ապաւինեալ դարձան ի հող, ուստի առեալ ածիցես ընդ առաջ Յիսուսի՝ պաղատանաւք ամենաւրհնեալ Աստուածածնին եւ քոին Համապատիւ ընտրեալ արանցն՝ շնորհել նոցայ Հանգիստ յաւթեւանս արդարոցն կատարելոցն եւ զիմս անտես արասցես

166 ընթեանրական:

167 բերով:

168 նենկաւայեաց. ՉիքՆԲՆ:

169 զջաջախեալս:

170 զջաջախեալս:

171 անդ:

172 ՉիքՆԲՆ

173 լաբունեաց:

174 ՉիքՆԲՆ:

զբազում չարիսան, զի եւ եւս գտայց մասն բարի բարերարէն քօին պաղատանաւք. ես, որ գլուխ եմ մեղաւորաց, ես, որ անգամ եմ պոռնկաց, ես, որ բազուկ եմ անիրաւաց՝ ամենայն մեղաւք մահացեալս, ես, որ ապականեցի գտաճար Աստուծոյ եւ ապականեցայ ի նմանէ, ըստ գրեցելումն. չարագործս, պոռնիկս, անաւրէնս, անսուրբս, անմաքուրս, արդարութեան թշնամիս, սրբութեան ատելիս, սատակման որդիս, ժառանգս¹⁷⁵ Հրոյն յաւիտենականի: Մարգարէացան բազումք յառաջ ժամանակաւ վասն գալստեան Որդոյն Աստուծոյ մինչեւ եկն եւ կատարեաց զգործս աստուածային: Եւ վասն իմոյ անթիւ անաւրէնութեան խաւսեցեալ մարգարէական Հոգւով ոմն երջանիկ եւ փառաւոր անուն աստուածատեան Գրիգորիոս, զոր թէ ստուգել կամիս՝ յիւրում մատենին գտանես: Սա զամենայն, զոր ասաց, վասն իմ է, եւ յիս կատարին ասացեալք՝ սկսեալ ի նախնի մարդոյն մինչեւ ի սպառումն ծննդոց նորին: Այս յառաջ ծանուցեալ եղեւ նմայ ի Հոգւոյն Սրբոյ մինչեւ եկն եւ կատարեցաւ առ ամենամեղս կուտեալ անաւրէնութեանս:

Արդ, փութա վաղվաղակի եւ Հան զընկղմեալս¹⁷⁶ ի վիհս կորստեան, զի մի՛ տիրեսցէ չարութեան ծննդոյս մահն Հասարակաց եւ մեռուցէ զիս մահուամբն յաւիտենականաւ: Յայնժամ եղիլի գտանիմ ի մէջ երկնաւորաց եւ երկրաւորաց, զոր ոչ թիւ աւուրց կայ եւ ոչ Համարք ժամանակաց: Երթամ խառնիմ ընդ նմանիսն իմ, զոր ի կենդանութեան արարի սիրելի եւ ոչ ատելի. տանջեն եւ ոչ մեռանիմ, ճաղեն եւ ոչ սատակիմ, այրեն եւ ոչ սպառիմ, զի յաւիտենական է եւ մշտնջենաւոր: Կտտեն, ծծեն, լափեն, ուտեն մանրեն մահաբեր ժանիւքն եւ ոչ վախճանիմ¹⁷⁷. ես միայն մնամ սատակման արժանի եւ իրաւացի տանջիլ: Կանխեալ ժամանեալ առ իս, ըստ սովորականդ քում սիրոյ, եւ վերածեալ զկործանեալս ի կորստական գլորմանէս: Եւ յորժամ բազմաշահ տացես զՀամարս քան քարանցն, եւ կոչեսցիս «ծառայ բարի եւ Հաւատարիմ», ընդ իմում թշուառիս Հայցեալ անդորրութիւն, ի բազմայկսկիծ¹⁷⁸ Հարուածոցս, զի մի՛ մատնեցայց ի բերանոյ Արարչէն խաւարին արտաքնոյ¹⁷⁹ եւ Հրեղէն գետոցն յորժանաց եւ որդանցն անքունից: Զայս տեսեալ ոմն ի սրբոցն Եսայեան ասէր, թէ՛ «Հուրն ողորմ ոչ շիջանի եւ որթն ողորմ ոչ մեռանի»¹⁸⁰: Եւ այլ ոմն ասէ. «Թէ արգարն Հագիւ կեցցէ՝ մեղաւորն եւ անբարիշտն ու՛ր երեւեսցի»¹⁸¹, ապա ես՝ կրկին անառակ որդիս ու՛ր երեւեցայց, յայտնեմ գտեղին, ցուցանեմ զվայրսն, զայն ասեմ ինձ բաժին, զոր անսրբոցն է պատրաստեալ կոծումն յաւիտենական եւ կրճտումն ատամանցն անՀանգուրժելի¹⁸², անմահ մահն եւ անանց պատուՀասն, զոր Հեծեծանաւք գոչեմ միշտ մեղուցեալս անպարտ մնալ ի յայն յաննեղելի եւ ի չարաչար Հարչարանացն, եւ մասնաւորիլ դասուցն երանականաց, Հանդերձ ամենայն ուղղալուաւն պաշտաւնելիք՝ յանցաւորաւք եւ ազատեցելովք, աստ վայելել ճշմարիտ քաղաքաւարութեամբ, եւ անդ գերկնայինն ժառանգել զփառսն շնորհաւք Հաւրն բարերարի եւ մարգասիրութեամբ Որդոյն Միածնի եւ խնամաւք Հոգւոյն կենսատուի այժմ եւ միշտ եւ յաւիտենան յաւիտենից:

175 ժառանկս:

176 զընկղմեալս:

177 վաղճանիմ:

178 ՉիքՆԵՆ:

179 Մկր. Ը 12, ԻԲ 13, ԻԵ 30:

180 Եսայի ԿԶ 24:

181 Առաւ. ԺԱ 31:

182 Մկր. Ը 12, ԺԳ 42, 50, ԻԲ 13, ԻԴ 51, ԻԵ 30, Ղուկ. ԺԳ 25:

ՅՈՒՐԵՆԵԱՐՆ

Տ. ԽԱՇԽԱՆ ԿՐԹ. ՊԱՐՄԱՄԵՆՆ

ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՅ
(1951-1960)(Ներկայացում՝ Յունիս 11-ին (2011) Փարիզի մեջ, Պոլսոյ Ս. Խաչ Դպրեվանքի
Երոպայի Սանուց Միութեան կազմակերպած հաւաքոյթի ընթացքին)

Լրիւ կէս դար անցած է այն օրէն երբ երջանկայիշարակ Տ. Գարեգին պարրիարք Խաչապուրեան փակեց իր աչքերը յախրեմապէս: Այսօր՝ ժամանակի հեռաւորութենէն՝ կը ճառագայթէ պայծառ յիշարակը այդ մեծ հոգեւորականին, որուն հոգիի եւ մարմի յղացումը հանդիսացող Պոլսոյ Ս. Խաչ Դպրեվանքին սաներս եւ հանգուցեալ Խաչապուրեան Պարրիարքի յիշարակը յարգող Նայ Եկեղեցոյ զաւակներս այժմ հաւաքուած ենք այս սրահին մէջ՝ մեր երախտագիտութիւնը յայտնելու անոր՝ մեզի պրուած ուսման եւ մանաւանդ ազգային քոհմիկ ոգիին համար:

Նախքան ինք Խաչապուրեան Պարրիարքի անձին ու գործին յիշարակութեամբ խանդավառուած՝ շեշտելու Նայ հոգեւորականի կարեւոր դերն ու առաքելութիւնը այսօրուան Նայ կեանքէն ներս: Աղօթելու անոր հոգիի խաղաղութեան համար եւ շարունակելու անոր առաքելութիւնը այսօրուան պայմաններուն մէջ թէ՛ Նայասրանի եւ թէ՛ սփիւրքի փրկութեան:

Նախ կը փափաքիմ իմ խորին շնորհակալութիւնս յայտնել Պոլսոյ Ս. Խաչ Դպրեվանքի Երոպայի Սանուց Միութեան անդամներուն՝ որոնք ինծի այս հոգեպարար առիթը ընծայեցին՝ իրենց հետ ըլլալու ու բաժնելու իմ զգացումներս ու մտածումներս մեր սփիւրքի Դպրեվանքին հիմնադրին մասին, որուն հոգիին ներկայութիւնը զգացած ենք ամէնքս մեր պարանկութեան օրերուն՝ Ս. Խաչ Դպրեվանքի երդիքին փակ:

Երջանկայիշարակ Տ. Գարեգին Պարրիարքին շար կը յարմարի հիներու այն խօսքը՝ թէ «մահկանացու եկաւ բայց անմահ յիշարակ թողուց»: Անոր կենսագրական գիծերը կարելի է մի քանի բառերով ներկայացնել՝ երիտասարդական օրերէն սկսեալ մինչեւ խորին ծերութիւն համեստ, ժուկկալ կեանք մը, որ յարուցէ իսպառնիք վանականներու: Մեզի համար՝ որպէս հայ քրիստոնեայ այդ կեանքը ունի օրինակելի եւ ուսանելի շար կողմեր:

Տրապիզոնի մէջ 1880-ին հայ քոհմիկ ընտանիքի մը ծոցին մէջ իր աչքերը լոյսին բացող Խաչիկ անուամբ մկրտուած մանուկը, իր նախնական կրթութիւնը պիտի ստանար Պոլսոյ մէջ: Նայրը ուսումը սիրող ջերմեռանդ հաւարացեալ հայ մըն էր, որ 1867 թուականին ծառայած էր Երասաղէմի ժառանգաւորաց վարժարանին մէջ որպէս հսկիչ: Ուսման ծարար նախ պիտի առաջնորդէր պարանի Խաչիկը Վենետիկի Մուրատ Ռաֆայէլեան վարժարա-

նը, ուսկից երկու փարի ետք պիտի անցնէր Արմաշի Դպրեվանքը և երեք փարաւան ընծա-
յարանի շրջանը աւարելէ ետք կուսակրօն քահանայ պիտի ձեռնադրուէր 1901-ին: Տնտա-
գայ վեց փաստամակները պիտի ըլլային անոր համար ծառայութեան փարիներ Աստուծոյ՝
Տայց, Եկեղեցոյ և հայ ժողովուրդին միջոցաւ:

* * *

Երջանակայիշարակ Գարեգին պարբիարքը որպէս հայ հոգևորական և մարտ-
րական կաղապարող և կազմաւորող հասարակութիւնը եղած է Արմաշի Դպրեվանքը, որ
սկսած էր գործել 1890-ին՝ հայաբնակ Արմաշ գիւղի հնօրեայ Չարխաւիան Ս. Աստուածա-
ծին վանքին մէջ՝ նախ Մաղաթիա Օրմանեան Սրբազանի վերաբեւոյթեամբ և ապա Եղի-
շէ Դուրեան Սրբազանի շունչին ներքեւ: Արմաշի վանքը հանդիսացաւ արեւմտահայոց կրօ-
նական վերագործումին ակնադրիւրը և անոր սաներուն գործունէութիւնը նախ արդիւնա-
ւորուեցաւ Արեւմտահայաստանի, Պոլսոյ և Փոքր Ասիոյ մէջ, իսկ հետագային՝ ծաւալեցաւ
մինչև Երուսաղէմ, Անթիլիաս և Նոյնիսկ Ս. Էջմիածին: Կարելի է հասարար կերպով յայտնել
թէ այսօր մեր եկեղեցոյ մէջ ծառայող հոգևորականները աշակերպներն են հոգևորական
և աշխարհական ուսուցիչներու, որոնց ուսուցիչները աշակերպած են Արմաշականներու:

Արմաշի վանքին մէջ էր որ երեք փարի պարանին Խաչիկ աշակերպեցաւ առ ուրս մե-
ծանուն Եղիշէ Դուրեան Սրբազանին, Ի. դարու Տայ Եկեղեցոյ մեծագոյն ուսումնական և
ազնուական վարդապետին: Արմաշի կրօնաբոյր մթնոլորտին մէջ կաղապարուեցաւ պա-
րանի և երիտասարդ Խաչիկի միտքն ու հոգին: Արմաշի Դպրեվանքը անոր և միւս ժա-
ռանգաւորներուն և ընծայացուներուն համար հոգևոր դպրանոցէ շար աւելին հանդիսա-
ցաւ: Չարխաւիան Ս. Աստուածածնի վանքը իսկական հայ մեհաւարան մըն էր՝ հարիւրաւոր
փարիներու պարմութեամբ, աւանդութեամբ և միաբանութեամբ: Նիկոմիդիոյ գաւառակին
հիւսիս արեւմտեան անկիւնը՝ մի քանի փաստեակ հայաբնակ գիւղերով և գիւղաքաղաքնե-
րով շրջապարուած այդ վանքը սիրուած ուխտաւորին էր շրջակայքի, մօտակայ քաղաք-
ներու և Պոլսոյ հայութեան: Այդ հայկական կրօնաբոյր մթնոլորտին մէջ՝ Դպրեվանքի ժա-
ռանգաւորները հոգեկան և իմացական գոյր հայեցի սնունդ պիտի ստանային Օրմանեանի
և Դուրեանի նման բազմահմուր ուսուցիչներէ: Իսկ բարեպաշտական և ազգային ոգին
գերազանցապէս պիտի աճէր անոնց մէջ շնորհիւ մերձակայ գիւղաբնակ, գաւառաբնակ հայ
ժողովուրդի անշեղ հաւատքին և հազարաւոր ուխտաւորներու ջերմեռանդութեան: Տինէն
եկող վանական աւանդութիւնը և այդ աւանդութեամբ սնած հին ու նոր միաբանութիւնը,
որուն մաս կը կազմէր Դպրեվանքի սկզնական հունձքը, առաւել եւս պիտի ներշնչէր նորեկ
պարանի ժառանգաւորները և պիտի գորացնէր անոնց մէջ հոգևոր կոչումը: Կարեւոր է
յիշել նաեւ թէ մինչև Ա. Տամաշխարհային պարերազմ՝ հայաբնակ քաղաքներու և գաւառ-
ներու քաջուշեղ, աշխատասէր և եկեղեցասէր պարանի աշակերպները միայն կ'ընտրուէին
և կ'ողարկուէին Արմաշ և կամ Ս. Էջմիածնի Գեորգեան ճեմարանը: Եւ ի պարիւր արմաշա-
կաններու՝ Դպրեվանքի սաներուն բացարձակ մեծամասնութիւնը՝ հաւաքաբիւմ իր կոչման՝
վերադարձաւ գաւառ, ծառայելու համար հայ ժողովուրդին՝ որպէս առաջնորդ, քարոզիչ և
ուսուցիչ: Այդ սաները եկած էին հայ ժողովուրդի ծոցէն և վերադարձան հայ ժողովուրդի ծո-

ցը, անոր փոխանցելու ազգային անհաղթելի գանձերը, անոր հետ քրեական, 1915-ին անոր հետ քրեականությունը և անոր հետ նահապետությունը:

Արմաշի Դպրեվանքն է որ եղա մերթի և հոգիի ճուրարանը Կիլիկիաններու, Գուշակեաններու, Նարեկեաններու, Խաչատուրեաններու և մարտիրոսացած հոգևորական և աշխարհական բազմաթիւ սաներու և նուիրեալներու: Առաքելափայ և ազնուաշուք Եղիշէ Պապրիարք Դուրեանը, իր ինքնակերպ իմացականութեամբ, խորապէս պիտի ներշնչէր բոլորը: Այդ մեծ վարդապետին նման անոր աշակերտներն ալ առանց բարձրագոյն երոպական ուսումնական կեդրոններ յաճախելու պիտի կարենային ինքնաշխատութեամբ կապրելագործման հասցնել իրենց գիտութիւնը մէկէ աւելի մարգերու մէջ: Այս պարագան բացայայտ է 1901-ին Դուրեանի իսկ ձեռքով քահանայ ձեռնադրուած Գարեգին պապրիարքի մօտ, որուն կեանքը՝ մինչև պապրիարքական բարձագոյն աստիճանը և վախճանը՝ անցաւ աղօթելով, կարդալով, սորվելով, սորվեցնելով, խրատելով, հետազօտելով, ուսուցանելով, գրելով և քարոզելով:

Գարեգին աբեղային ուսուցչական գործունէութիւնը արդէն սկսած էր այն տարիներ, երբ Դպրեվանք ընդունուած էր որպէս 98-րդ ժառանգաւորը: Մինչև իր ձեռնադրութիւնը ան հայերէնի և հայոց պատմութեան դասաւոր կարգուած էր դպրոցի նախապապրաստական դասարաններուն: Այդ ուսանողական օրերուն իսկ պապրաստած էր դասագիրք մը նուիրուած հին Բսրայէլի պատմութեան: Վարդապետանալէ ետք՝ 1903-1904 և 1909-1910 թուականներուն Դպրեվանքի մէջ ոչ միայն ուսուցչութիւն պիտի ընէր, այլև՝ փոխընթացիւն և ապա տեսչութիւն: Իսկ միջանկեալ տարիներուն՝ 1906-1909, ան Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Սահակ Խապայեան Կաթողիկոսի կողմէ պիտի նշանակուէր որպէս Սիսի մայրավանքի ժառանգաւորաց վարժարանի վերադաս, միջանկեալ շրջան մըն ալ ծառայելով Մարաշի Կեդրոնական Վարժարանին մէջ՝ որպէս տեսչ: Բարեբախտութիւն է որ Գարեգին վրդ. զոհ չգնաց ցեղասպանութեան: Նակառակ Մամպուճ աբեղունուն՝ ան յաջողեցաւ ձեռով մը փրկուիլ սպանողէն՝ պատերազմի տարիները անցընելով Նախա և ապա Երուսաղէմ, ուր պիտի նշանակուէր որպէս ժառանգաւորաց վարժարանի ուսուցիչ: 1922-ին եպիսկոպոս ձեռնադրուելէ և Պոլիս վերադառնալէ ետք ևս պիտի շարունակէր ուսուցչական իր գործունէութիւնը Պոլսոյ Կեդրոնական Վարժարանին մէջ: Ահա երիտասարդ հոգևորական մը, որ իր կեանքին օրերը՝ մինչև միջին տարիք՝ անցուց ուսուցչութեամբ և քարոզչութեամբ:

Արմաշական վարդապետներու յատուկ բնութագրութեան տալանդը ունէր նաև Գարեգին Պապրիարք: Քահանայական ձեռնադրութիւն ստանալէ քիչ ետք ան պիտի նշանակուէր քարոզիչ Պոլսոյ թաղային կարգ մը եկեղեցիներու մէջ 1901-էն սկսեալ մինչև Արմաշ վերադառնալը: Նկարագային ան պիտի կատարէր Բանին կենաց քարոզչութիւնը ուր որ ալ ըլլար, մինչև հետաւոր վայրեր Ֆրանսա, Գալիֆոռնիա և Նարաուային Ամերիկա: Իսկ հին պոլսահայեր և դպրեվանքցիներ մինչև այսօր կը յիշեն իր իմաստաւից և բովանդակաւից քարոզները և խրատականները, խորքով և բովանդակութեամբ կրօնաբոյր և նոյնքան ևս ազգային:

1951-ին՝ Գարեգին արքեպս. պիտի բազմէր Պոլսոյ պապրիարքական աթոռին վրայ տարիներու հսկայ հովուական և վարչական վաստակով մը: Յարկանշական է, որ իր վարդապետական աւարտաճառին նիւթը եղած էր «Հովուական թողութիւն», որ վստահաբար

հիմքը հանդիսացաւ իր քրասնամեակներու վրայ երկարաձգուող հովուական արգասաբեր գործունէութեան: Այլ Արմաշականներու նման՝ ինք եւս աշխարհած էր նշանաւոր վարչագէտ Օրմանեան Սրբազանի անմիջական հսկողութեան ներքեւ եւ դիպած էր անոր գործելու կերպը: Օրմանեան Սրբազան իր «Խոհք եւ խօսք» աշխարհասիրութեան մէջ կ'ընդգծէ Գարեգին վարդապետին վարչական ձիրքերը եւս: Այդ վաստակը սկսաւ Մարաշի մէջ, ուր վեց ամիս պաշտօնավարեց որպէս առաջնորդական փոխանորդ քեղոյն առաջնորդ Արմաշական եւ դասընկեր Կորիւն վարդապետին, որուն վաղաժամ վախճանումէն ետք 1908-ին ինք ընտրուեցաւ առաջնորդ Բայց անցաւ այլ պաշտօնի: Իսկ 1911-էն 1913 փարիսերուն ան եղաւ իմ ծննդավայր Արաբկիրի վերջին ընտրեալ առաջնորդը: Այդ պաշտօնէն ետք եւ պատերազմի վաղորդայնին՝ եղաւ առաջնորդ Գոնիայի թեմին, գոր վարեց յաջողութեամբ՝ ըստ Օրմանեան Սրբազանի: 1928-ին կը գտնուէր զինք հեռաւոր Գալիֆոռնիա՝ որպէս առաջին առաջնորդը եւ կազմակերպողը այդ նորակազմ թեմին: 1935-ին անցաւ հարաւային Ֆրանսա որպէս Նայրապետական Պատուիրակ: Իսկ երեք տարի ետք (1938-ին) նոյն բարձր պաշտօնով գնաց Նարաւային Ամերիկա, ուր մնաց մինչեւ 1950, երբ ընտրուեցաւ պատրիարք: Գարեգին Սրբազանով սկիզբ առաւ Նարաւային Ամերիկայի մէջ թեմական կազմակերպչական աշխատանքը, որուն կը պարփինք այժմեան երեք գործունէայ թեմերը, որոնք վերջերս անգամ մը եւս արժանացան հայրապետական հովուական այցելութեան:

Նայաշխարհի գաւառական կեդրոններէն եւ Եւրոպայի ու Ամերիկաներու մեծ քաղաքներուն մէջ ցրուած մեր ժողովուրդի բնկորներէն քաղած իր հարուստ փորձառութիւնները վայելեց Պոլսոյ հայութիւնը 1951-էն 1960 քրասնամեայ շրջանին: Ալետր հոգեւորականը իր ամբողջ գիտութիւնը, քաղաքը, կարողութիւնը, գրիչը եւ խօսքը ի սպաս դրաւ յօգուտ իրեն յանձնուած հօտին: Իր պատրիարքական ընտրութեամբ իսկ վերջ գտաւ այն երկարամեայ պայքարը որ երկփեղկած էր հօտը Տ. Մեսրոպ Նարայեան պատրիարքի վախճանումէն ի վեր: Գարեգին պատրիարք յաջողեցաւ բուժել այդ անբուժելի թուացող վէրքը եւ անցաւ դրական աշխատանքի: Վերահասարակեց սերտ, յարգալից եւ սիրալիք կապը պատրիարքութեան եւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միջեւ՝ դարձնելով գայն անխզելի: Եղաւ գլխաւոր գործակիցը նորընտրու Շնորհաւորական Նայրապետին՝ Տ. Վազգէն Ս. Կաթողիկոսին եւ երբ անձնապէս հանդիպեցաւ անոր Գահիրէի մէջ 1956-ին, առաջինը ինք եղաւ խոնարհելու եւ համբուրելու Նորին Արքութեան Սուրբ Աջը՝ օրինակ հանդիսանալով միւս բոլոր բարձրաստիճան հոգեւորականներուն: Միշտ նախանձախնդիր եղաւ Նայաւորանեայ Եկեղեցւոյ հնաւանդ կարգի պահպանման: Նշուող վայրերու մէջ գործող մեր հոգեւորականները ուշադիր կը հետեւէին իր ըրած ծիսական եւ վարչական կարգադրութիւններուն՝ ըստ կարելւոյն կիրարկելով զանոնք իրենց թեմերուն եւ ծովներուն մէջ:

Որպէս պատրիարք Կոստանդնուպոլսոյ՝ Գարեգին Սրբազան, կարելի է ըսել, եղաւ երկրորդ Օրմանեան մը, որ զիպցաւ իր քաղաքական ճկունութեամբ եւ անձնական հմայքով կապեր եւ բարեկամութիւններ հաստատել իր ժամանակի պետական ղեմքերուն հետ եւ այդ կապերուն շնորհիւ կարելի դարձուց անկարելին: Բարեկալեց եկեղեցիներու եւ իր հօտին վիճակը, արքայութիւն ձեռք բերաւ կրօնական թերթ հրատարակելու եւ դպրեմանք բանալու: Եւ այդ բոլորին եւ պատրիարքական բարձր պաշտօնին ետին կանգող փոքրահասակ ծերունի այդ հոգեւորականը, եւ երկրին բարձագոյն պաշտօնեաներուն հետ կապեր մշակող քա-

ղաքագետ ու վարչագետ ազգայնական, երբեք չմոռացաւ իր համեստ հոգեւորական մը, հովիւ մը եւ «Բրիտանիա» հեղինակ մը ըլլալու գիտակցութիւնը: Վանական մըն էր ան բառին բովանդակ առումով՝ յամառ աշխարհով միայնակեաց մը, որ կը խորշէր արարաբին ամէն տեսակի շրջապատէն եւ փայլէ: Ուշագրաւ են անոր պաշտօնական եւ անպաշտօն նկարները, որոնց մէջ միշտ կ'երևի անպաճոյճ սեւ վերարկու հագած սպիտակամօրուս վարդապետը՝ առանց պանակէի, լանջախաչի եւ շքանշաններու: Իր համեստութիւնը, աշխատասիրութիւնը, ճկունութիւնը, ազգասիրութիւնը եւ նամանաւանդ իր եկեղեցասիրութիւնն ու հաւաքը օրինակ պէտք է ծառայեն մեր բոլորին՝ թէ հոգեւորականներուս եւ թէ ալ աշխարհականներուն:

Գարեգին պարրիարք հոգեւոր դպրոցի մը բացման համար սրացած արօքներէն էր քոյի ի բռն պիտի աշխարհէր յաջողցնելու իր երազը եւ 1953-ին տեսաւ այդ երազին իրականացումը: Այդ դպրոցի արդիւնքներուն մասին յաճախ ամիս տեղաւոր է անդրադառնալու եւ այս յուշահանդէսը տեղը չէ՞ անգամ մը եւս խօսելու այդ մասին: Արդեօք որքա՞ն մեծ պիտի ըլլար պոլսահայոց եւ հայ ժողովուրդի կորուստը վերջին յիսուն տարիներուն, եթէ Գարեգին պարրիարք ունեցած չըլլար տեսիլքը նոր դպրոց մը հիմնելու: Այս հարցումին պատասխանը բացայայտ կը դառնայ, եթէ նկարի առնուին կէս դարէ ի վեր Պոլսոյ եւ ի սփիւռս աշխարհի ցրուած հայկական այլեւայլ գաղութներու մէջ գործող հոգեւորական եւ ազգային գործիչները, մտաւորականները, գրողները, ուսուցիչները եւ մանաւանդ հայ կեանքը գաղթաշխարհի մէջ հովանաւորողները, որոնց զգալի տոկոսը արդիւնք է Ս. Խաչ Դպրեւանքին: Ինչպէս որ ինք Արմաշի մէջ պարարտ հողի մէջ ինկած հունք մը եղաւ որ տակաւ առ տակաւ աճեցաւ, ան իր կարգին Ս. Խաչ Դպրեւանքով ստեղծեց այն պարարտ հողը, որ դեռ մինչեւ այսօր կ'աճեցնէ ազգին եւ եկեղեցոյն սիրով փրկուած սերունդներ:

Յաճախ մեր հին գրագիր մարտնչներու յիշատակարաններուն մէջ կը կարդանք գրիչներու իմաստալից խօսք՝ «Ձեռք երթայ, գիրս մնայ»: Արդարեւ՝ ամենակուր ժամանակը կրնայ մաշկեցնել եւ մոռացութեան թանձր թողով բոլորովին ծածկել նոյնիսկ աչքառու մեծագործութիւններ: Եւ մնայ միայն այն ինչ որ թողոյթի վրայ արձանագրուած է: Գարեգին Պարրիարքին մեզի ժառանգ մնացած է շատ հարուստ եւ սքանչելի գանձ մը գրական գոհարներու: Այդ գանձը մի քիչ պեղելէ ետք մարդ կ'անդրադառնայ թէ ինչպիսի իմացականութիւն մըն է զայն ստեղծագործողը, իսկական մտաւորական մը, որ իր ունեցած գիտութեան եւ փրամաբանօրէն արարայայտելու կարողութեան կը միացնէ նաեւ զգայուն արուեստագետ գրագետի մը արժանիքը: Օրմանեան Սրբազան վաղուց արդէն երկարատար դարձապետին մէջ տեսած է անոր գրագետի եւ բանասէրի կոչումը, երբ կ'ըսէ. «Վարչական եւ ուսուցչական ձիրքերու հետ» եւ թերեւս աւելի՝ գրականին հետամուտ էր նա, յարկապէս բանասիրական ճիւղը մշակելով»:

Անկարելի պիտի ըլլայ մի քանի վայրկեանի մէջ արժեւորել Գարեգին պարրիարքի գրական վաստակը: Իր անունը մշտապէս կապուած պիտի մնայ մեր մեծագոյն աղօթասաց վարդապետին՝ Ս. Գրիգոր Նարեկացիի «Մարեան ողբերգութեան» գործին հետ: Այդ գրքին արեւմտահայ թարգմանութիւնը իր կողմէ լոյս տեսաւ 1926-ին եւ դեռ մինչեւ այսօր կը պահէ իր գրական արժէքը: Բայց սոսկ թարգմանութիւն մը չէ այդ, այլ մերօրեայ մեկնութիւն մը կամ վերարտադրութիւն մը Նարեկացիի աղօթաբոյր ներաշխարհը եւ վանական շրջապատը լաւ ճանչցող եւ զայն լիովին ապրող բանաստեղծի մը կողմէ: Թարգմանութեան

կցեալ ուսումնասիրութիւնը ցոյց կու տայ իր նիւթին մասին թարգմանիչին ունեցած խորունկ ծանօթութիւնը: Տարիներ ետք՝ Գարեգին պապրիարք, որ քաջահմուտ էր հայկական տաղաչափութեան, Նարեկը ամբողջութեամբ չափաճոյ տողերու պիտի վերածէր եւ հրապարակէր: Նկարագային հանգուցեալ պապրիարքին կտրաբաժնի տողապոմմները եւ բնագրագիտական հետազոտութիւններն ու սրբագրութիւնները պիտի օգտագործուէին Նարեկի քննական հրապարակութեան խմբագիրներուն կողմէ:

Նարեկի թարգմանութիւնը, ուսումնասիրութիւնը եւ բնագրի կազմութիւնը Գարեգին պապրիարքին պիտի ապահովէին ուրոյն եւ մնայուն տեղ մը մեր բանասիրութեան մէջ: Բայց անիկա շատ աւելին ունէր տալիք իր ժողովուրդին: Դեռ իր երիտասարդական օրերուն երբ ուխտի գացած էր Արեւմտեան Նայաստանի կանգուն եւ աւերակ սրբավայրերը տեսնելու՝ իր ուղեւորական յուշերը եւ յոյզերը գրի առած եւ հրապարակած էր «Տարօնաշունչ» հասարակական մէջ՝ ցուցաբերելով իրաւ գրագէտի մը տաղանդը: Այդ տաղանդը լրիւ ի յայտ պիտի գար «Աշխարհի լոյսն ի Նայս» երկհատոր գործին մէջ, որ քրիստոնեայ Նայաստանի պատմութեան վերաբերեալ ստուգապատմամ աշխարասիրութիւն մը ըլլալով հանդերձ՝ շատ հեռու է չոր ու ցամաք բանասիրական քննարկումէ: Ժողովուրդին համար գրուած է այդ գիրքը եւ կը նկրտի ընթերցողին հոգիին փոխանցելու հայկական քրիստոնէական ոգին: Գործին խորագիրն իսկ կը յուշէ որ անիկա բանաստեղծական թիւեքով գրուած սրեղծագործութիւն մըն է:

Գարեգին պապրիարք մեծ վաստակ ունի նաեւ Աստուածաշունչ մատենանի աշխարհաբար թարգմանութեան աշխատանքին մէջ: Նին Կրակարանէն թարգմանած է այլ եւ այլ գրքեր, իսկ Նոր Կրակարանը լրիւ թարգմանած է արեւմտահայ աշխարհաբարի: Այդ թարգմանութիւնը, որ ինք իր կենդանութեան հրապարակած էր, արժանացած է մէկէ աւելի տալագրութիւններու եւ դեռ մինչեւ այսօր, մանր խմբագրական հպումներով, կը գործածուի սփիւռքի մեր եկեղեցիներուն մէջ: Այդ գործին յատկանշական է գրական արեւմտահայերէնի ջինջ եւ կենսունակ ոճը, որ բոլորին կողմէ հասկնալի ըլլալով հանդերձ չի գոհեցնուիր՝ միշտ մնալով իր գրական վեհութեան ոլորտին մէջ: Գրաբար բնագրին դիմաց, եւ օտար լեզուներով գիտական թարգմանութիւններու եւ ուսումնասիրութիւններու արդիւնքներուն զուգահեռ, աշխարհաբար թարգմանութեան մէջ իմաստի ճշգրտութիւնը պահելու ճիգը երբեք չէ առաջնորդած թարգմանիչը ճապաղելու եւ անկենդան լեզու մը օգտագործելու: Ընդհակառակը՝

Արփիարեաններու եւ Զօհրապներու մշակած մեր ժամանակակից գրական լեզուով է որ կ'արտայայտուին Բրիտանիա եւ անոր աւերաբանիչներն ու առաքեալները:

Գարեգին պապրիարքի գրական վաստակին մաս կը կազմեն նաեւ անոր խմբագրած կրօնական հանդէսները: Ժամանակակից սերունդներուն ծանօթ վերջին հրապարակութիւնը «Շողակաթ»ն է, որուն մէջ Գարեգին Սրբազան ստորագրած է հոգելից եւ հմարալից յօդուածներ: Իսկ այդ բոլորէն աւելին՝ իր անձին հմայքը այդ պարբերաթերթին շուրջ պիտի խմբէր ժամանակի յայտնի հոգեւորականներէն, մտաւորականներէն, բանաստեղծներէն եւ գրագէտներէն շատեր, որոնց ստորագրութիւնները կ'երևին մնայուն արժէք ներկայացնող գրութիւններու տակ:

Գարեգին Պապրիարքի կեանքը մերօրեայ հոգեւորականներու համար պարփի ծանայել որպէս հայելիի մէջ ցոլացումը մեզմէ իրաքանչիւրին իրելալին, ձգտումներուն և երազներուն: Այդ հայելիին մէջ իրաքանչիւր երիտասարդ հոգեւորական, ըլլայ ան օժտուած մեծ իմացականութեամբ և կամ սահմանափակ կարողութեամբ անձ մը, պիտի նշմարէ այն ինչ որ իրելական պարփի լինել իրեն համար:

Նայ հոգեւորականի պարպականութիւնն է «Աշխարհի լոյսն» սփռել «ի Նայս»: Այս է որ ըրաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ իր նշանաւոր քննարկով և առաքելական գործունէութեամբ: Նոյնն է որ ըրաւ նաև Գարեգին Պապրիարք Խաչատուրեան, որուն քսանամեայ պապրիարքութիւնը իրապէս անկրկնելի և արդիւնաշատ շրջան մը եղաւ, որ լուսաւորեց պահ մը Կ. Պոլսոյ հայութիւնը և շողեր արձակեց մինչև հետաւոր գաղութներ: Մենք կը խոնարհինք մեծանուն պապրիարքին վաստակին առջև և կ'աղօթենք որ Աստուած չանդնէ մեր Եկեղեցին և մեր ժողովուրդը և շարունակէ պարգեւել իր հայագգի բանաւոր հօփին նոր և պանծալի դէմքեր, ինչպէս՝ Յովհաննէս Կոյուբը, Յակոբոս Նալեանը, Խրիմեան Նայրիկը, Իգմիրլեանը, Օրմանեանը, Եղիշէ Դուրեանը, Բարգէն Կիւլեւերեանը, Թորգոմ Գուշակեանը և Գարեգին Խաչատուրեանը: Բիւր յարգանք անոնց խնկելի յիշատակին:

ՀԱՂԱՌՐԴԻՈՒԲԱՆՆԵՐ

ԱԶՆԻՎ ՆԱԿԱՐՅԱՆ

ԶԱՎԱԽՔ

(պատմական տեղեկանք)

Մ.թ.ա. 2-րդ հազարամյակում Զավախքը Նայասա պետական կազմավորման մասն է կազմում եւ Զաբախա ձեռով առաջին անգամ հիշատակվում է Արգիշտի I-ի (786-764 մ.թ.ա.) թողած նշանավոր «Խորխոռյան» կոչվող փարեգրության մեջ՝ ըստ որի նա գրավել է Զավախք նահանգը եւ նրա շրջակա փարածքները¹։ Ըստ Ն. Կարագյոզյանի՝ փարեգրության մեջ նշված է եղել Զաբախա անունը, որը հեղափոխվելով հնչունային փոփոխությունների՝ դարձել է Զաբախա-Զավախա-Զավախք։ Վ. Սարգսյանը, առաջադրում է այն տեսակետը, որ Զավախքն իր անունը ստացել է նպաստավոր հանգստավայր լինելու եւ հովիտներում հարուստ ջուր ունենալու պատճառով²։

Զավախքը հիշատակվում է նաև ուրարտական մի քանի թագավորների թողած արձանագրություններում։ Մինչուրարտական շրջանում կատարված ուսումնասիրությունների հիմնան վրա կարելի է ենթադրել, որ Զավախքը մ.թ.ա. 2-րդ. հազարամյակում մտնել է հայկական պետական կազմավորումներից մեկի՝ ոչ միայն Դիաուխիի (Տայք), Էթիուխիի վարչական կազմի մեջ, այլև եղել է բավական ընդարձակ ինքնուրույն կազմավորում՝ ընդգրկելով հեղափոխի Գուգարք աշխարհի ամբողջ արևմտյան մասը³։

Մ.թ.ա. 2 դ. Զավախքը Երվանդյան թագավորության հյուսիսային գավառներից էր։ Մ.թ.ա. 270 թ. Մեծ Նայքի հյուսիսային հարևանությամբ կազմավորվում է Վրաց Փարավազյան թագավորությունը, որը, օգտվելով հայերի հակառակորդ սելեուկյանների օժանդակությունից, հայոց երկրից գրավում եւ անջատում է Գուգարքն ու Զավախքը, ինչպես նաև հարակից այլ երկրներ։ Այդ ժամանակ Զավախքի կենտրոնը Ծոնդան էր, որը հայերը կոչում էին Քաջարուն կամ Քաջաց քաղաք։ Մ.թ.ա. 2-րդ դ. Արտաշես I-ի (մ.թ.ա. 189-160 թթ.) կողմից Զավախքը Գուգարք նահանգի հետ միասին վերամիացվել է Մեծ Նայքի թագավորությանը, որի կազմում մնացել է մինչև Արշակունիների թագավորության անկումը՝ 428 թ.։ Արշակունիների օրոք գավառը հիշատակվում է որպես Վարձավունի նախարարական տան կալվածք⁴։

Երբ 387 թ. Նայասա անուն առաջին անգամ բաժանվեց Պարսկաստանի եւ Բյուզանդիայի միջև, Զավախքը նույնպես բաժանվեց երկու մասի՝ ստորին եւ վերին Զավախքի։ Վերջինս էլ Գուգարքի կազմի մեջ մտնելով՝ անցավ Արևելյան Նայասա անունի մեջ։ Գուգարքի գավառներից ութերորդը եղել է Զավախքը, որն ընկած էր նահանգի կենտրոնական մասում, զբաղեցնելով մասնավորապես համանուն սարահարթի (Ախալքալակի սարավանդ, Զավախքի լեռնադաշտ) ու վերջինս շրջափակող լեռնակազմությունների փարածքը։ Նյուսիսից սահմանակցում է Թեղքին, հյուսիս-արևելքից՝ Սամսարի, արևելքից՝ Զավախքի լեռներին (Կեչուրի, Մթին), իսկ հարավ-արևելքում՝ Ախալքալակի սարավանդի շարունակությունը կազմող Աշոցքի սարահարթին, հարավ-արևմուտքում՝ Եղնախաղի

1 Տե՛ս Ն.Գ.Ժամկոչյան, Նայ ժողովրդի պատմություն, հատ. 1, Երևան, 1963, էջ 64։

2 Ն. Կարագյոզյան, Նայասա անունի ստացման արձանագրություններում, հատ. 1, 1998, էջ 94։

3 Տե՛ս «Նայ ժողովրդի պատմություն», հատ. 1, Երևան, 1971, էջ 220։

4 Տե՛ս «Նայկական Սովետական հանրագիտարան», հատ. 9, Երևան, 1983, էջ 480։

(Զլրքի) լեռներին: Գավառը հարուստ է լճերով Փարվանա, Տաբադոյուրի, Սաղամո, Խոզավիին, Խանչալի, Մաղաթափա և այլն: Փարվանայից սկիզբ է առնում Թափարվան (հավանաբար նշանակում է Փարվանայից թափվող) վրակը: Լեռնադաշտը ծածկված է սևահողով: Բացի հյուսիսային մասից՝ Ջավախքն անտառազուրկ է: Նախկինում անտառածածկ է եղել նաև կենտրոնական մասը: Ջավախքին վերաբերող հիշատակումներ կան վրաց պարեզիների կողմից: Ըստ ավանդության՝ Նոխիսիյան քարոզիչ քույրերից Նինոն (ըստ հայկական աղբյուրների՝ Նունե) Նայասրանից փորձում է անցնել Վրաստան, լինում է Ջավախքում, Փարվանա լճի ափին հանդիպում հովիվների, որոնցից հարցնում է Մծխեթ քանոդ ճանապարհը:⁵ Այս վկայությունը որոշակի պարզություն է մտցնում երկու հարցում: Նախ որ Նունեն մինչև Վրաստան լինելը եղել է Նայասրանում, ծանոթացել հայերենին, և ի թիվս այլ քարոզիչների այնպեղից քրիստոնեությունը տարածել է Վրաստանում: Եւ երկրորդ՝ Ջավախքի գործածական լեզուն եղել է հայերենը, այլապես Մծխեթից եկած հովիվների համար անհրժեշտություն չէր լինի սովորելու հայոց լեզուն: Սակայն 428 թ. Արշակունյան թագավորության անկումից հետո հոգևոր-եկեղեցական առումով Վրաստանը շարունակում էր մնալ Նայ Առաքելական եկեղեցու ազդեցության տակ, թեև արդեն փորձում էր ձեռք բերել ինքնուրույնություն:

Ջավախքի մասին հիշատակություն հանդիպում ենք արաբական արշավանքների ժամանակ: Նովհան Մամիկոնյանը գրում է արաբ գորավար Աբդուսսաման անցնում է «ի Նաբբ և ի Բասեան, ի Վիրք և ի Ջալախս և ի Վանանդ, և առեալ հարկս, դառնալ ի Տաճկաստան»:⁶ Ջավախքի շրջանը գտնվել է արաբական տիրապետության տակ մինչև Թ. դ. վերջը, երբ Նայոց Սմբատ I Բագրատունի թագավորը (890-914թթ.) իր թագավորությանը միացրեց Գուգարքը՝ Ջավախքի հետ միասին:

Սակայն Բագրատունիների անկումից հետո՝ Ժ դարի վերջին ԺԱ դ. սկզբին Ջավախքն անցավ վրաց Բագրատունիներին: ԺԱ դ. սկզբներին վրացիները Ջավախքում ամրապնդվելու նպատակով սկսում են կառուցել պաշտպանական կառույցներ: Բագրատ Դ 1044-47 թթ. Լիպարիս Օրբելյանի դեմ պայքարում ժամանակ Թափարվան գետի և նրա ձախակողմյան Բառասունաղբյուր վրակի գոյացրած թերակղզու մասում կառուցում է Ախալքալակի բերդը: Վրաստանից այսպեղ է բերվում որոշ թվով վրաց բնակչություն:

Սակայն Ջավախքը երկար չմնաց վրաց Բագրատունիների տիրապետության տակ: 1064 թ. Սելջուկ թուրքերը հարձակվում են Նայասրանի և Վրաստանի վրա և գրավում են նաև Ախալքալակի բերդը: Այս ժամանակշրջանի մասին արժեքավոր տեղեկություններ են հաղորդում ԺԲ-ԺԴ դդ. հայկական աղբյուրները, ըստ որոնց՝ Ծունդային փոխարինած Ախալքալակը սարսափելի կոտորածների և բռնազաղթի հետևանքով կորցրել է իր բնակչության զգալի մասը: Ամբողջ ԺԱ դ. ընթացքում Ջավախքը ձեռքից ձեռք է անցնում: Միայն հաջորդ դարի վերջին՝ Թամար թագուհու ժամանակ, Իվան և Զաքարե Զաքարյանները կարողացան հաղթանակ տանել Սելջուկ թուրքերի նկատմամբ և Վրաստանին անցան Ջավախքից մինչև Սպեր ընկած տարածքները: Այս շրջանում շարունակվեց վրացական նոր խմբերի ներթափանցումը Ջավախք, ակտիվացավ ուղղափառության տարածումը, վրացադավան եկեղեցիների կառուցման դեպքերը, երևույթներ, որոնք վրաց Բագրատունիների ուժեղացման շրջանում բնորոշ էին ոչ միայն Ախալքալակին, այլև հայ-վրացական գիևակցության շնորհիվ Վրաստանին միացված Նյուխային Նայասրանի մյուս գավառներին: Չնայած դրան՝ Լոռին, Սամցխե-Ախցխան, Տավուշը, Սևանի շրջակա գավառները շարունակում էին մնալ գերազանցապես հայաբնակ: Ուստի այդ հանգամանքը հաշվի առնելով և հայկական բանակին ոգևորելու

5 Տե՛ս Լեո, Մահմանավեններ, Թիֆլիս 1919, էջ 101:

6 Նովհան Մամիկոնյան, «Տարոնի Պապմություն», Երևան. 1989, էջ 114:

համար՝ Թամար թագուհին Զաքարյաններին հանձնեց ազատագրված բոլոր հայկական տարածքները: Որոնք էլ Վրաստանի հովանավորության ներքո ստեղծեցին իրենց իշխանապետությունը: Զաքարեի և Իվանեի հորեղբոր ժառանգներին անցան Շամբորը, Գարդմանը, Փառխտսը, Զավախքը և Տավուշը: Զավախքի մարզպետ է նշանակվում Սարգիս Թմոզվեցին: Այսպիսով հայ հոգևոր կենտրոնը եղել է Զրեակ ավանը⁷:

ԺԳ դ. 20-30-ական թթ. Նայաստանն ու Վրաստանը ենթարկվեցին միջինասիական գեղերի, մոնղոլների ասպատակություններին: Սակայն մի քանի գավառներում, այդ թվում նաև Զավախքում իշխանները կարողացան պահպանել իրենց հարաբերական ինքնիշխանությունը: Ըստ 1245 թ. նոր վարչական բաժանման՝ մոնղոլների հսկողությամբ Զավախքը մնաց Թորեցիների⁸: Օգրվելով վրացական և մոնղոլական հակամարտություններից՝ Թմկաբերդի մարզպետ Սարգիս Զաղեցին ստեղծեց սեփական իշխանություն, որի կազմը ընդգրկում էր Տաշիրից մինչև Էրզրում ընկած սահմանները և իրեն հայտարարեց անկախ Նայաստանում և Վրաստանում: Այս իշխանությունը պարմության մեջ հայտնի է Սամցխե-Սաաթբագո անունով: Նայկական աղբյուրներում այն հիշատակվում է «Իշխանաց երկիր» անունով⁹: Այս իշխանապետության օրոք Զավախքը սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և մշակութային զարգացում է ապրում: Նախկին վերելք ապրեցին Թմոզվի և Ախալքալակ քաղաքները: Այդ մասին են վկայում վերջինիս քաղաքատեղիից հայտնաբերված խաչքարերը, որոնցից մեկի վրա պահպանվել է արձանագրություն՝ թվագրված 1289 թ.: Ախալքալակում ամիրսպասալար Շահնշահի օրոք՝ 1291 թ. ոմն Գեորգիի հովանավորությամբ կառուցվեց հայկական եկեղեցի¹⁰: 1484 թ. պարսկական զորքերը հարձակվում են իշխանության վրա, կողոպտում են բոլոր քաղաքները և բազմաթիվ հայերի գերի են վերցնում¹¹: Սրանից հետո իշխանությունը գնալով թուլանում է և չի կարողանում դիմադրել Վրաստանի ճնշմանը և արդյունքում 1535 թ. այն անցնում է Վրաստանի իշխանության տակ, որ տևում է շուրջ 20 տարի: Սակայն 1547 թ. սկսվում է օսմանյան թուրքերի և պարսիկների կռիվը:

1555 թ. Ամասիայի պայմանագրով Զավախքն անցավ Պարսկաստանին իսկ Սամցխեն Օսմանյան կայսրությանը: 1578 թ. վերսկսվեց թուրք-պարսկական պարերազմը: Թուրքերը նորից ներխուժեցին Սամցխե և Զավախք: Չլրրի մոտ տեղի ունեցած ճակատամարտում նրանք պարտության մատնեցին պարսիկներին և տիրեցին Սամցխեին և Զավախքին: Այսպիսով Չլրրի, Ախալքալակ, Ախալքալակի, Խերթվիսի և այլ բերդեր ընդունեցին օսմանյան զերշխանությունը: Աթաբեկի պաշտոնը կրկին թողնվեց տեղաբնիկներին, որոնք ընդունեցին մահմեդականություն: 1639 թ. Պարսիկների հետ կնքած հաշտության պայմանագրով՝ ողջ Արևմտյան Նայաստանն անցավ Թուրքերի տիրապետության տակ, այդ թվում նաև Ախալքալակն ու Ախալքալակ: Պարսկական Զավախքի տարածքը տրոհվեց մի քանի ինքնուրույն գավառների՝ սանջակների կարգավիճակով՝ Ախալքալակ, Խերթվիս, Քենարբեկ կենտրոններով¹²: Սկսվեց Թուրքական տիրապետության մի երկարատև և մղձավանջային ժամանակաշրջան:

Զավախքն ի սկզբանե բնակեցված է եղել հայերով. այդ մասին վկայում են ինչպես հայ, այնպես էլ վրացական, արաբական, թուրքական և այլ սկզբնաղբյուրներ: Ըստ վրաց պատմաբան Լեոնտի Մրովելո, ինչպես նշվեց, Դ դարում Զավախքի խոսակցական լեզուն

7 Տե՛ս «Նայկական Սովետական Նայաստանի հանրագիտարան», հատ. 9, Երևան, 1983, էջ 480:

8 Տե՛ս «Վրաց ժամանակագրություն 1207-1318», Երևան, 1971, էջ 66, 73:

9 Լեո, Սահմանավեճեր, էջ 105:

10 Ա. Օրբելի, «Նայ լիմագրություն», Երևան, 1966, էջ 68:

11 Տե՛ս Ավետիս Դավթյան, Նայկական և հայախառը բնակավայրերը Վրաստանում, Երևան, 1997, էջ 42:

12 Տե՛ս Աշոտ Մելքոնյան, Նայքենի Զավախք, Լիբանան, 2002, էջ 49-50:

եղել է հայերենը: Ըստ թուրքական հարկային գրանցամատյանների՝ ԺԶ-ԺԸ դդ. Ջավախքի գյուղերն ու հարակից քաղաքները եղել են բնակեցված հայերով: Նույն վկայությունը հանդիպում ենք նաև հայրնի աշխարհագրներ, վրաց հեղինակ Վախուշտ Բագրատիոնի և Մխիթարյան միաբնակության անդամ Ղուկաս Ինճիճյանի և այլոց աշխատություններում: Ուշագրավ է, որ կային բազմաթիվ բնակավայրեր, որոնք հիմնականում հայաբնակ էին: Այդ հանգամանքը հաստատվում է նաև առ այսօր, հարկապես Օրջայի քաղաքում պահպանված եզակի խաչքարերից՝ 12-ից 7-ի վրա կան արձանագրություններ, որոնք թվագրվում են 1463-65 թթ: Նույն ժողովրդագրական իրավիճակն է տիրում նաև Թ-մուկ (Թ-մուկի) բերդաքաղաքում¹³: Սակայն թուրքական կառավարության հաստատումը իր ազդեցությունն ունեցավ Ջավախքի էթնիկ կազմի վրա: Ասորիները քրիստոնյաների թիվը նվազում է, իսկ փոխարենը աճում են մահմեդականները: Արդեն ԺԷ-ԺԸ դդ. գանգվածային կոտորածների և բռնի մահմեդականացման, արքայազնության, թուրքալեզու քաղաքների ներթափանցման հետևանքով, ինչպես ամբողջ Ախլախայի նահանգի, այնպես էլ Ջավախքն ընդգրկող գավառների բնակչության մեջ զգալիորեն աճեց մահմեդականների թիվը, որոնք սկսեցին հանդես գալ որպես ընդհանուր հավաքականություն: Մահմեդականացում և հայերի կաթոլիկացման և վրացացման գործընթացներն ուժեղացան հարկապես ԺԸ դարում, երբ հյուսիսից սկսվեցին կովկասյան լեռնականների ասպարակությունները: Մի կողմից Վրաստանի, մյուս կողմից լեզգիների ասպարակություններին դիմադրելու համար Ախլախայի փաշաներն սկսում են լեռնականներին վերցնել իրենց մոտ ռազմական ծառայության՝ որպես վարձկանների: Սուլթանական կառավարությունը սկսում է առաջարկել վարձարեղ ավարական խաներին և խրախուսել նրանց շարժել դեպի Ախլախայի վիլայեթ և այնպեղից հարձակումներ գործել Վրաստանի վրա: Կարճ ժամանակում Ախլախան վերածվում է մարդկանց վաճառարեղի: Այսպեղ վաճառում էին Դ-նից և հյուսիսային Կովկասից առևանգված ռուս աղջիկներ, վրացիներ, հյուսիսկովկասյան ժողովուրդների ներկայացուցիչներ¹⁴: Վրաց թագավորներն էլ իրենց հերթին լեզգիներին պարժելու պարտավորվել են իրենց հերթին Ախլախայի և Ախալքալակի գյուղերը, կողոպտում և գերի տանում բնակչությանը, հարկապես քրիստոնյաներին: Լեռնականների և թուրքական և պարսկական իշխանությունների կազմակերպած ավերածություններից խուսափելու համար վրաց թագավորները իրենց հերթին փորձում էին ավելի մերձենալ Ռուսաստանին: 1768 թ. ռուս-թուրքական պարերազմի ժամանակ Ռուսաստանին հաջողվեց իր կողմը գրավել Վրաստանին և ներքաշել ռազմական բախման մեջ՝ ընդդեմ Օսմանյան կայսրության: Վրաստանը դիմեց այդ քայլին՝ հույս ունենալով այդ միջոցով ձեռքբերել Ախալքալակը, բայց ապարդյուն: Այսպիսով Օսմանյան լուծը շար աղերաբեր է լինում ինչպես հայ, այնպես էլ վրաց բնակչության էթնոկրոնական վերակերպումների, ազգաձուլման համար: Յավոք այս գործընթացները շարունակվեցին նաև ԺԹ դարի առաջին քառորդին:

ԺԹ դարի սկզբին Ռուսական կայսրությունը աշխուժացրեց իր արևելյան քաղաքականությունը՝ նապարակ ունենալով մեկընդմիջը հաստատվել Անդրկովկասում: 1801 թ. Վրաստանի միացումը Ռուսաստանին հանդիսացավ այդ գործընթացի առաջին ճիշտ քայլը: 1806 թ. սկսվեց ռուս-թուրքական պարերազմը, իսկ 1807 թ. ռուսները առաջին անգամ միան Ախալքալակի սանջակ: Առանց դիմադրության հանդիպելու մայիսի 5-ին ռուսները գեներալ Գուդովիչի գլխավորությամբ հասան Ախալքալակի բերդի մոտ: Պարսկական չարանալով բերդն առանց կռվի հանձնելու Գուդովիչի առաջարկին՝ մայիսի

13 Անդ, էջ 50-52:

14 Անդ, էջ 54:

6-ին ռուսական հրեպանին սկսեց ռմբակոծել քաղաքը: Սպացվեց պարսպախան հարված: Արյունալի մարտերը տևեցին 5 ժամ և ավարտվեցին ռուսների անհաջողությամբ:¹⁵

1810 թ. նոյեմբերին, Ախլցխայի բերդի անհաջող պաշարումից հետո, ռուսական զորքերը, գեներալ Տորմասովի գլխավորությամբ, այնտեղից արտաքսեցին 1500 քրիստոնիա ընդհանրապես իրենց շարժական գույքերով՝ դեպի մոսկովյան Թ-իմիսի և Լոռվա շրջան՝ առանց ապահովելու նրանց անհրաժեշտ միջոցներով, որի հետևանքով շատ ընդհանրապես մահացան կամ անհերացան: Տորմասովը նամակ է գրում թագավորին, որ ինքն այնպես է ավերել այդ քաղաքը, որ թշնամուց երկար ժամանակ կպահանջվի վերականգնելու այն¹⁶:

Որպեսզի վերակենդանացնեն ամբողջությամբ ավերված Լոռու քաղաքը, որը 1801թ. նոյնպես անցել էր Ռուսաստանի տիրապետության տակ, ռուսական ռազմական իշխանությունները ԺԹ դ. սկզբին մի քանի անգամ կազմակերպել են հայերի տեղահանություն հարևան տերություններից՝ Պարսկաստանից և Թուրքիայից: Այս գործողության արդյունքում էլ Երևանի խանությունը, Ախլցխայի (որի մեջ մտնում էր նաև պարսկական Ջավախքը), Կարսի փաշայությունները զգալիորեն զրկվեցին իրենց բնիկ հայ բնակչությունից:

1811 թ. դեկտեմբերի 8-ին ռուսական զորքերը, գեներալ Կուրաբեյի գլխավորությամբ, գրավում են Ախալքալսկի բերդը: Մական 1812 թ. Ռուսաստանը Թուրքիայի հետ կնքած Բուխարեստի հաշտության պայմանագրի համաձայն ստիպված է լինում վերադարձնել բերդը¹⁷:

1828-29 թթ. ռուս-թուրքական պարերազմի ժամանակ ռուսական զորքերը 1828 թ. հուլիսի 24-ին գեներալ Պասկևիչի գլխավորությամբ կրկին գրավում են Ախալքալսկի բերդը և մտնում են Ախլցխային: 1828 թ. օգոստոսի 16-ին ռուսական զորքերը մեծ դժվարությամբ կարողացան գրավել Ախլցխան: Ախլցխայի փաշայությունն ուներ շուրջ 140.000 բնակիչ, 24 սանջակ և մոտ 5 անգամ մեծ էր Կարսի փաշայությունից¹⁸:

Համաձայն 1829 թ. սեպտեմբերի 2-ի Ադրիանուպոլսի պայմանագրի՝ Ախալքալսկն ու Ախլցխան անցան ռուսական տիրապետության տակ: Բացի այդ, նույն պայմանագրով Թուրքիայի տիրապետության տակ գտնվող հայերին իրավունք է տրվում 18 ամսվա ընթացքում, իրենց շարժական գույքով անցնել Ռուսաստանի տիրապետության տակ: Արևմտահայ գաղթականները, պարսկահայ գաղթականների նման, 6 տարով ազատվում էին պարսկական հարկերից, կարիքավոր ընդհանրություններին նպաստ էր տրվում մինչև 25 տուրի¹⁹: 1830-31 թթ. Էրզրումից, Արդահանից և Արևմտյան Հայաստանի այլ քաղաքներից Ջավախք տեղափոխվեցին 7300 հայ ընդհանրապես՝ իրենց հոգևոր հովիվ Կարապետ արքեպիսկոպոս Բագրատունու գլխավորությամբ՝ վերականգնելով 60 գյուղ և 50 եկեղեցի: Արդյունքում վերականգնվեց Ջավախքի նախկին էթնիկական պարկերը: Վերաբնակեցումից հետո Ջավախքում բնակվում էր 1716 հայ ընդհանրապես (մոտ. 10-11 հազ. մարդ), 639 մուսուլմանական և 179 վրացական ընդհանրապես²⁰: Հայերը Ջավախքում մեծ աջակցություն ցույց տվեցին ռուսական զորքերին ինչպես հերազա ռուս-թուրքական պարերազմների, նույնպես և առաջին համաշխարհային պարերազմի ժամանակ:

15 Տե՛ս «Կովկասյան հնագիտական հանձնաժողովի ակտեր», հատ. 3, էջ 580:

16 Տե՛ս անդ, էջ 813:

17 Տե՛ս «Հայ ժողովրդի պարմություն», հատ. 7, Երևան, 1960, էջ 30:

18 Տե՛ս անդ, էջ 64:

19 Տե՛ս անդ, էջ 77:

20 Տե՛ս Աշոտ Մելքոնյան, Հայրենի Ջավախք, էջ 65:

Զավախքում հայ բնակչությունը պարվար էր ժուռ գինվորների համար՝ մասնավորապես Կովկասում վրացիների հակառուսական հայրաքաղաքությունների ժամանակ, ինչպես եղավ, օրինակ, 1841 թ. վրացական մեծ խռովության ժամանակ:

Զավախքի՝ Ռուսաստանի տիրապետության տակ անցնելը դրական ազդեցություն ունեցավ ջավախահայության բնականոն ապրելակերպի և աշխույժ գործունեության ծավալման վրա: Տարածաշրջանը դարձավ արհեստի և առևտրի կենտրոններից մեկը Կովկասում, Կարապետ արքեպս. Բագրատունու ջանքերով բացվեց Մեսրոպյան դպրոցը: Գյուղերը սկսեցին կարևոր դեր խաղալ Անդրկովկասում հացահատիկի և մսամթերքի արտադրության ոլորտում:

1840 թ. Ախալքալակի գավառը, որը կազմում էր թուրքական նախկին սանջակի հիմնական տարածքը, մտավ Վրացա-իմերեթական, ապա Թիֆլիսի նահանգի մեջ, իսկ հետո վերածվեց առանձին գավառի: 1856 թ. բարերար Կարապետ Յաղուբյանի ջանքերով ավարտվեց Ս. Խաչ եկեղեցու վերաշինությունը: 1870 թ. սկսեց գործել Մանդիսյան օրիորդաց դպրոցը, իսկ 1880-ական թթ. սկզբին՝ ռուսական դպրոցները, 1889 թ.՝ քաղաքային ուսումնարանը, ստեղծվեց թատերական խումբ: ԺԹ դարի վերջին Ջ. Տեր-Գրիգորյանի և Պ. Արևյանի ջանքերով ստեղծվեց ազապագրական խմբակ: Այսպես գործունեություն ծավալեցին Նայ հեղափոխական դաշնակցության և Սոցիալիստ հեղափոխականների (Էսեռական) կուսակցությունները²¹:

1903-04 թթ. սկսվեցին հակացարական ելույթները: 1903 թ. հունիսին հայկական եկեղեցիների գյուքի բռնագրման ցարական կառավարության հրամանը մեծ դժգոհություն առաջացրեց ինչպես բոլոր հայկական տարածքներում, նույնպես և Զավախքում: Օգոստոսի 24-ին տեղի ունեցավ բողոքի բազմամարդ հանրահավաք: Այդ մասին Մ.Վարանդյանը գրում է. «Վաղ առավոտից շրջակա գյուղերից հազարավոր շինականներ խումբ-խումբ եկան լցվեցին քաղաքը: Կգային քահանաներ և երեցվորներ, նաև բազմաթիվ կանայք և երեխաներ: Ամեն գյուղ իր հետ բերում էր բողոքագիր՝ ուղղված Նայոց Կաթողիկոսին: Ս. Խաչի եկեղեցու բակում հավաքված ցուցարարների թիվը հասավ 6 հազարի: Պատարագի ժամանակ ցուցարարները հրաժարվեցին հիշատակել կայսեր անունը: Բանախոսները կրակոյր ճառերով բողոքարկեցին կառավարության հակահայ քաղաքականության դեմ և խոստացան արդյան գնով պաշտպանել իրենց պատմության դարավոր իրավունքները»²²:

Երբ առաջին համաշխարհային պատերազմը սկսվեց, 1914 թ. օգոստոսին, Զավախքը ռուսական կայսրության մի մասն էր կազմում: Պատերազմի առաջին ամիսներին Զավախքը գտնվում էր հանգիստ վիճակում, մինչ թուրքական ուժերը Սարիղամիշով շարժվեցին դեպի Կովկաս: 1915-16թթ. միլիոնավոր հայեր սպանվեցին և միայն հայրուր հազարավորներ կարողացան փախչել Արևելյան Նայաստան՝ ներառյալ Զավախք: 1916 թ. ամռանը ողջ Արևմտյան Նայաստանը գրավված էր ռուսների կողմից:

Պատերազմի նախօրեին Անդրկովկասի զանազան ազգային քաղաքական շրջանակներում բուռն քննարկման նյութ դարձավ երկրամասի վարչական տարածման հարցը: Վերոհիշյալ քննարկումները վերսկսվեցին 1917 թ. Փետրվարյան հեղափոխությունից հետո: Վրաց մենշևիկները տվեցին իրենց համաձայնությունը, որ Ախալքալակի շրջանը առանձնացնեն Թիֆլիսի նահանգից և ներառնեն Ալեքսանդրապոլի նահանգի մեջ: Կովկասյան կոմիտարիայի կողմից հաստատվեց Կովկասում վարչական ուրվագծերի վերաբերյալ նախագիծ՝ ըստ որի ապագա Ալեքսանդրապոլի նահանգի մեջ պետք է մտնեին Ալեքսանդրապոլը, Լոռին, Կարսը, Կողբը, Ախալքալակը: Թիֆլիսի նահանգից անջատվող Ախալքալակին պետք է միացվեին Թեղթի (Ծալկա), Կոնդամասի Աշկալայի և Նարդվանի

21 Տե՛ս անդ, էջ 66:

22 Մ.Վարանդյան, ՆՅ Դաշնակցության պատմություն, Երևան, 1992, էջ 283:

գյուղական համայնքները, Ղարաբլիխս գյուղը և Գորիի գավառի Բակուրիան քաղաքային Մոլիսի հայկական գյուղը²³:

Սակայն Կովկասյան կոմիսարիատը, որին արտոնություններ էին տրվում վրաց մենշևիկները, չկարարեց իր որոշումը հողատերերի վերաբերյալ, և Ախալքալաքը չանցավ Ալեքսանդրապոլի նահանգի մեջ: 1918 թ. փետրվարի 16-18-ին Լոռում տեղի ունեցած ՏՅԴ համագումարում որոշվեց՝ քանի որ Կովկասյան Կոմիսարիատը չի կարարում իր խոստումը Ախալքալաքի Ալեքսանդրապոլի միացնելու վերաբերյալ, Ալեքսանդրապոլի վարչական շրջանը վերանվանել Շիրակի մարզի՝ իր մեջ ներառելով բոլոր հողային տարածքները: Այս որոշման հաջորդ քայլը, բնականաբար, պետք է լինի Ախալքալաքի Շիրակի մարզին միացնելը²⁴: Սակայն սա նույնպես մնաց երազանք: Վրաց մենշևիկները, որոնք նախկինում փվել էին իրենց համաձայնությունը, ամեն ինչ անում էին դրա չիրականացման համար: Բնականաբար սա էր պարզապես, որ Վրաց կառավարությունը թույլ չտվեց հայ գաղթականներին ապաստան գտնել իր տարածքում և մասնակցություն ունենալ նրանց սովի ու ցրտահարության լեռնային շրջաններում:

1917 թ. հեղափոխությունից հետո Ջավախքում, ինչպես նաև ողջ տարածաշրջանում, սկսվեց նոր փուլ՝ լի փորձություններով և ողբերգություններով: Ռուսական զորքերը Կովկասում առաջին համաշխարհային պատերազմի հիմնական ռազմական գործողությունների ժամանակ սկսեցին ինքնաբերաբար լքել իրենց դիրքերը, ինչն էլ թույլ տվեց թուրքերին ամբողջ ճակատով անցնել հարձակման:

1917 թ. նոյեմբերին Ախալքալաքում հրապարակվող «Շարժում» պարբերականը գրում էր, որ քաղաք է ժամանում նորընտիր քաղաքապետ, հրապարակախոս դաշնակցական Զորի Զորյանը, որին դիմավորեցին մեծ հանդիսավորությամբ: 1918 թ. նա դառնում է Ախալքալաքի քաղաքապետ, հետագայում՝ Ախալքալաքի ազգային խորհրդի նախագահ: Ախալքալաքի թուրքերը, որոնք կազմում էին բնակչության 60%, ստանալով թուրքերի և Թիֆլիսի թուրքական խորհրդի աջակցությունը՝ 15.000 զինված մարդ է հավաքում 1917 թ. դեկտեմբերի 27-ին և հայերից պահանջում լքել քաղաքը՝ հայտարարելով, որ իրենք հայերի դեմ ոչինչ չունեն, իրենց հաշիվները վրացիների հետ է: Զորի Զորյանը՝ կարարելով իր առաջին քայլը որպես կառավարիչ՝ միանշանակ մերժեց թուրքերի պահանջը: Նրա գլխավորությամբ անմիջապես կազմակերպվեց քաղաքի ինքնապաշտպանությունը²⁵: Ջավախքի քրիստոնյա բնակչությունը Զորի Զորյանի գլխավորությամբ կազմակերպում է ինքնապաշտպանական մարտեր: Այս մարտերի ժամանակ հայերը և վրացիները միասնաբար էին պայքարում և կարողացան պաշտպանել ու՝ հայկական ու՝ վրացական գյուղերը թուրքերի շրջապատումից և դրանք միացնել Ախալքալաքին: Փետրվարին թուրքերը սկսում են գինված հարձակում Արևելյան և Արևմտյան Նայասպանի և Կովկասի վրա: Նայերը անցնում են ինքնապաշտպանության. միայն Ջավախքում 5000 կամավորներ են գրվում: 1918 թ. Ջավախքում սրելովեց Ազգային Խորհուրդը, որի հետ հաշիվ էր նստում Անդրկովկասյան սեյմը: Նախկինաբար ելնելով այս իրողությունից՝ Կովկասյան Կոմիսարիատը ոչ մի քայլ չձեռնարեց Ախալքալաքի թուրքերի հարձակումներից պաշտպանելու համար: Նկատելով դա՝ Նայոց Ազգային Խորհուրդը սկսեց պաշտպանական ուժեր սրելով: Դիմեցին գորավար Անդրանիկին, որն այդ ժամանակ պաշտպանական նոր գործառն էր կազմակերպում Ալեքսանդրապոլում: Վերջինս ապրիլի կեսերին շարժվեց դեպի Ջավախք, սակայն սկսված թուրքական հարձակման պարճառով Աշոցքից մեկնեց Լոռի: Փոքրաթիվ հայկական ուժերը ի վիճակի չեղան դիմադրել թուրքերին, և 1918 թ. մայիսին թուրքական զորքերը կարողացան

23 Տե՛ս «Նորիզում», 1918, թ.10:

24 «Մշակ», 1918, թ.16:

25 Տե՛ս Աշոտ Մելքոնյան, Նայոնի Ջավախք, էջ 71:

կտրել փոքրաքանակ հայերի դիմադրությունը և գրավեցին Ջավախքը: Ջավախքի քաղաքական հազարավոր հայեր, որոնք կարողացել էին փրկվել 1915 թ. եղեռնից և որոնց հիշողության մեջ դեռ թարմ են եղեռնի պարկերները, փորձեցին փախչել և ապաստան գտնել Վրաստանում: Սակայն Վրաստանի Դեմոկրատական Նախապետությունը, որը ստեղծվել էր 1918 թ. մայիսին, հրամայեց գնահատել Արշևանիձեի գլխավորությամբ թույլ չտալ փախստական հայերին մտնել իր տարածաշրջան՝ այդպիսով մտնելով նրանց սովի և ցրտահարության: Փախստականների մեծ մասը ստիպված եղավ ապաստան գտնել Ծալկայի, Բորժոմի և Բակուրիանի անտառներում՝ Ախալքալակի հյուսիսում: 1919 թ. սկզբին, թուրքական ներխուժման արդյունքում, մահացան շուրջ 40 հազար գաղթականներ՝ սովից, ցրտից և հիվանդություններից: Դեմոկրատական Վրաստանը իր այս տմարդի արարքը արդարացնում էր իբրև համաճարակային հիվանդությունները կանխելու միջոց: Սակայն սա հնարք էր, քանի որ հունիս-հուլիս ամիսներին գաղթականների մեջ ոչ մի հիվանդություն չի եղել:

Նայոց Ազգային Խորհրդի աջակցությամբ թիֆլիսաբնակ ջավախքցիներից կազմակերպվեց «Ախալքալակի Նայեռնյաց Միությունը», որի վարչության մեջ մտան 10 հոգի²⁶: Վարչությունը կոչով դիմեց Թիֆլիսի հայությանը և կարողացավ որոշակի միջոցներ հանգանակել գաղթականների համար: Թուրքերը սկսեցին տարածաշրջանը վերաբնակեցնել մահմեդականներով, իսկ գաղթականներին, որոնք դիմել էին ռուսական կայսրությանը իրենց բնակավայրեր տեղափոխվելու խնդրանքով՝ մերժեցին: Այսպիսով և՛ վրաց կառավարության և՛ թուրքական կայսրության վարած քաղաքականության պարզապես սկսվել էր հայերի բնաջնջում: Վրաստանի վարած քաղաքականության պարզապես հայ գաղթականական խորհրդի ղեկավար, Նայ ժողովրդական կուսակցության նախագահ Սամսոն Նարությունյանի նախաձեռնությամբ հրավիրվեց խորհրդակցություն, որին մասնակցեցին նաև Վիրահայոց Ազգային Խորհրդի նախագահության անդամները: Ախալքալակցիների կողմից նիստին հրավիրված Պողոս Աբելյանը հայտնում է, որ նրանք թուրքական կառավարությունից տեղեկացվել է, որ իրենք շուրջով հեռանալու են Ախալքալակից և դեմ չեն հայերի վերադառնին: Վրաստանից պահանջեցին Թուրքիայի մերժման պարճները, բայց պարասխան չտրացան: Այնուհանդերձ, որ Վրաստանը, մեղքը բարդելով Թուրքիայի վրա, չի ցանկանում հայերի վերադարձը: Եւ իրոք, շուրջով թուրքական կառավարությունից հրաման եկավ, որ իրենք թույլատրում են հայ գաղթականների վերադարձը իրենց բնակավայրեր: 1918 թ. հաղթահարելով վրաց իշխանությունների հարուցած զանազան արգելքները՝ գաղթականները սկսեցին վերադառնալ իրենց ավերված և թալանված բնակավայրերը: Բակուրիանից Ախալքալակ անցնելու թույլատրության դիմաց վրաց զինվորները հայերից պահանջում էին վրացահայտակություն ընդունելու և գավառը Վրաստանի մաս ճանաչելու մասին ստորագրություն²⁷:

1918 թ. սկսվեց հայ-վրացական պարերազմը: Նայերը Ալեքսանդրապոլի կողմից մտան Ջավախք և սկսեցին հաջողությամբ առաջ շարժվել: Սակայն պարերազմական գործողությունները դադարեցվեցին անգլիացիների միջնորդությամբ, և Վրաստանը, Անտանտայի հովանավորությամբ, հաստատեց իր իշխանությունը Ջավախքում: Դեկտեմբերի 31-ին Մեծ Բրիտանիայի միջնորդությամբ հայերի և վրացիների միջև հաստատվեց զինադադար, որը պաշտպանվեց մինչև 1920 թ., երբ Նայաստանում հաստատվեցին խորհրդային կարգեր: Ախալքալակը ժամանակավորապես անցնում է

26 Տե՛ս Աշոտ Մելքոնյան, Նայեռնի Ջավախք, էջ 72:

27 Տե՛ս անդ, էջ 5:

Վրաստանի տնտեսական կյանքի փլուզման, սակայն վրացական գործերի թիվը տարածաշրջանում չպերպ է գերազանցի 200-ը: Վրաստանն այսպիսի սահմանեց ռազմական դիկտատուրա եւ սկսվեց վրացիների հարկադրական ներգաղթ՝ Վրաստանի ներքին շրջաններին:

1921 թ. փետրվարին թուրքերը նորից հարձակվեցին Ջավախքի վրա: Այդպիսով նրանք խախտեցին Վրաստանի հետ կնքած զինադադարը: Բանն այն է, որ իր անկախության վերջին օրերին, Վրաստանի կառավարությունը թույլ էր տվել թուրքերին ներխուժելու Ախալքալակ՝ կրկին նախապես զինաթափելով հայ բնակչությանը²⁸: Վրացական գործերը, ինչպես 1918 թ., այս անգամ նույնպես ոչ մի օգնություն ցույց չբովեցին հայերին, եւ հայերը ստիպված եղան դիմել ինքնապաշտպանության: Թուրքական ներխուժման արդյունքում Ախալքալակը կորցրեց իր հայ բնակչության գրեթե 50 %-ը:

Նայաստանում եւ Վրաստանում խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո, նորից բարձրացվեց Ջավախքի սեփականության հարցը: Մարզի բնակչության ճնշող մեծամասնությունը, մասնավորապես Ախալքալակի շրջանի բնակիչները, ցանկացան միանալ Խորհրդային Նայաստանին: Խորհրդային Նայաստանի ղեկավարությունը (Ա. Բեկզադյան, Ա. Մյասնիկյան, Ա. Մոսվյան) ընդառաջ գնալով գավառի բնակչության ցանկությանը՝ նույնպես հանդես եկան Ախալքալակն ու Ծալկայի շրջանը Նայաստանին միավորելու պահանջով: 1921 թ. նոյեմբերի 6-ին կնքվեց համաձայնագիր Խորհրդային Նայաստանի եւ Վրաստանի միջև հայ-վրացական սահմանագծի վերաբերյալ, սակայն դրանով նույնպես չավարտվեցին սահմանային վեճերը²⁹: Գծվեց հայ-վրացական սահմանը, որը որոշակի ձեւավորություններով պահպանվեց առ այսօր: Այսպիսով Իոսիֆ Ստալինի կամայականության պարճառով՝ Ջավախքը կարելի է ասել՝ խորհրդային իշխանության կողմից նվիրաբերվում է Վրաստանին՝ առանց հաշվի առնելու պարմական, ժողովրդագրական, մշակութային սկզբունքները: Այս համաձայնագրից հետո հայ բնակչության նկատմամբ ազգային խտրականության քաղաքականությունը շարունակվեց նոր դրսևորումներով: Ժամանակ առ ժամանակ սահմանային խնդիրը բարձրացվեց ոչ միայն անհատ մարդկանց, այլև Ախալքալակի իշխանության տեղական մարմիններին՝ գյուղական խորհուրդներին կողմից: Որքան էլ խնդրի քննարկումներն ու արձաժամները խորհրդային ժամանակահատվածում տեղի էին ունենում գաղութային պայմաններում, այդուհանդերձ, իրենց արձագանքներն էին գրնում արքայատանից եւ տեղական մամուլում: Ժամանակի մամուլի ուսումնասիրություններից երևում է, որ այդ հարցը սրվել է 1925 թ.: Ամենայն հավանականությամբ դա կապված է եղել 1925 թ. փետրվարին, զբաղադրված պայմաններում Ա. Մյասնիկյանի մահվան հետ: Վերջինս կարողացել էր անձնական հեղինակությամբ եւ որոշակի քայլերով ջախսեցիների շրջանում վստահություն ներշնչել խորհրդային իշխանության նկատմամբ: Կորցնելով աջակցության վերջին նշույլը՝ գավառի բնակչությունը կրկին բարձրացրեց Նայաստանին միանալու հարցը: Արտահայտվելով ժողովրդի կամքը՝ համապատասխան որոշումներով 37 գյուղական խորհուրդ 1925 թ. դիմեցին Նայաստանի, Վրաստանի, ԽՍՀՄ բարձրագույն իշխանական մարմիններին: Երևանում Թբիլիսի եւ ժամանեց նրանց հաջորդ պարվիրականությունները: Ժամանակի համար արդարացի հարցի այդ քննությունը հանձնարարվել է կովկասյան գործերին քաջատեղյակ Սերգո Օրջոնիկիձեին: Վերջինս այդ փաստը համարել է «սկանդալ»՝ զարմանք հայտնելով Վրաստանից Նայաստանին միանալու հայերի «անբնական» ցանկության կապակցությամբ³⁰: Բնականաբար, հայերի պահանջը մերժվել է: Ախալքալակցի պարվիրականները դիմել են հայ բոլշևիկներին, այդ թվում Սաքո Նամբարձումյանին՝ հույս ունենալով գոնե Վրաստանի

28 Տե՛ս անդ, էջ 94:

29 Տե՛ս անդ:

30 «Պրավդա», թերթ, 1925, մայիս 12:

տարածքում հասնել ինքնավարության: Սակայն Նամբարձումյանը, որը 1925 թ. Անդրֆեդերացիայի Կենտրոնականի նախագահի բարձր պաշտոնից տեղափոխվել էր ավելի ցածր պաշտոնի, իրեն «ապահովագրելով»՝ ախալքալաքցիներից պահանջել է թողնել և հեռանալ իրենց տները, նշելով, որ կոմիտուսական կոսակցությունը գիտի ում, երբ շնորհիվ ինքնավարություն³¹: 1927 թ. օգոստոսի 23 ստորագրվեց հայ-վրացական նոր համաձայնագիր Լենինականի և Ախալքալակի գավառների վարչատնտեսական սահմանների անցկացման մասին: Այս անգամ եւս նիստի մասնակիցների մեծ մասը վրացիներ և ադրբեջանցիներ էին: Ուստի, ինչպես կարելի էր ենթադրել, անտեսվում էին հայերի շահերը: 1933 թ. կրկին եղան նորաձևումներ, որի արդյունքում ՄԽՍ ունեցավ տարածքային կորուստներ: Այսպիսով, սահմանային հարցերում մնալով միայնակ Խորհրդային Վրաստանի և Ադրբեջանի ավելի ազդեցիկ բոլշևիկների և նրանց աջակցող կենտրոնի առաջ՝ Նայաստանը տեղի տվեց: Խորհրդային իշխանության տարիներին քաղաքական և ընկերային-տնտեսական լծակների անբարենպաստ գործնության արդյունքում՝ հայերը սկսեցին լքել Ջավախքը: 1950-70-ական թթ. տնտեսական և քաղաքական վատ իրավիճակի հետևանքով բնակչության արտահոսքը հասավ մեծ չափերի:

Ներկայումս Ջավախքն ու նրա հարակից տարածքները ապրում են ծանր և դժվարին օրեր: Այս շրջանը խորհրդային տարիներին լիովին անտեսված էր վրացական կառավարության կողմից: Վրաստանի անկախացումից հետո ինչպես Ջավախքի, նույնպես և ողջ հանրապետության հայության նկատմամբ, հատկապես 1990-ական թթ. ավելի ուժեղացավ ազգային խտրականությունը: Թ-լիսիում և այլ խոշոր քաղաքներում հայերին պաշտոններ տալիս էին միայն ազգանունը փոխելու և վրացի դառնալու պայմանով: Թեև հայերը Ախալքալակում և Նինոծմինդայում կազմում են բնակչության մեծամասնություն, այնուամենայնիվ հայերը բավարար կերպով չեն ներկայացված իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում: Ներխորհրդային Վրաստանի գոյության ողջ ժամանակաշրջանում որևէ էթնիկ հայ չի նշանակվել Սամցխե-Ջավախքի տարածաշրջանի ղեկավար պաշտոնում, թեև հայերն ըստ 2002 թ. հաշվառման տվյալների կազմել են բնակչության 55%-ը³²: Ջավախքն ազգային միաստորությունից զրկելու համար՝ Ախալքալակի, Ախլցխայի, Նինոծմինդայի, Ասպինձայի և Աղիզենի շրջանները միավորվեցին մեկ նահանգի մեջ, որի կենտրոնը դարձավ հեյդուքեպոլ վրացացող Ախլցխան: Դրանով Ախալքալակն ու Նինոծմինդան դադարեցին անգամ ինքնուրույն վարչական շրջան լինելուց: 2003 թ. Վրաստանում նոր իշխանության ղեկավարության գալուց հետո էլ դեռ շարունակվեց հայերի նկատմամբ խտրական վերաբերմունքը, ինչն էլ տարածաշրջանում հանգեցրեց է պարբերաբար լուրջ միջադեպերի: Ամեն ինչ ավելի սրվեց, երբ 2005 թ. Ախալքալակից դուրս հանվեցին ռուսական ռազմաբազաները: Մարտի 15-ին տեղի ունեցավ բազմահազարանոց ցույց, որի ժամանակ հայկական հասարակական-քաղաքական ներկայացուցիչները պահանջում էին վրաց իշխանությունից միջոցներ ձեռնարկել երկրի ընկերային-տնտեսական և քաղաքական իրավիճակի բարելավման ուղղությամբ, ինչպես նաև ճանաչել Թուրքիայում տեղի ունեցած 1915 թ. Ցեղասպանությունը: Սկսվեցին երկխոսություններ: Վրաստանի կառավարության ներկայացուցիչ Խաչիձեն խոստացավ միջոցներ ձեռնարկել առկա խնդիրների լուծման համար: Նախապես ժամանակ ջավախքցիները Խաչիձենին ներկայացրեցին իրենց պահանջները. Վրաստանի հայկական դպրոցներում հայոց պատմության դասավանդում, տեղական իշխանությունների կողմից և դատարանում հայոց լեզվի կիրառություն (տարածաշրջանում հայոց լեզուն պետք է լինի

31 www.horizonworld.com

32 Տե՛ս Սերգեյ Մինասյան Վրաստանի էթնիկական փոքրամասնությունները, Երևան, 2006, էջ107:

երկրորդ գործածական լեզուն), ընտրությունների ժողովրդավարացում, ՄՍ սահմանին կից՝ Ժողովական գյուղում մաքսային ծառայությունների իրականացում, ճանապարհային վերանորոգումներ և այլն: Խաչիձեն խոստացավ լուծումներ գտնել առկա խնդիրների վերաբերյալ, սակայն դա շարունակություն չունեցավ: Ներկառար Մարտի 28-ին Կրեմլի ունեցավ հանրահավաք³³: Նայերի հանրահավաքներին վերջ տալու համար Վրաստանի նախագահ Սահկաշվիլին անսպասելիորեն Վրաստան հրավիրեց ՄՍ նախագահ Ռ. Քոչարյանին: Քննարկվող հարցերի շարքում առաջնայինը Սամցխե-Ջավախքի հիմնահարցն էր: Սակայն սա ջախջախների կյանքում ոչ մի փոփոխություն չմտնեց:

Նարկաչևս ծանր է Ջավախքի քրեական վիճակը: Աշխարհագրորդների չգոյությունը, ազգային խորականությունը, վրացական իշխանությունների նկատմամբ հիմնավորված անվստահության աճը, էլեկտրաէներգիայի մատակարարման անմիջապես վիճակը հազարավոր մարդկանց հարկադրում է թողնել հայրենի բնակավայրերը, արտագաղթել:

Անմիջապես վիճակում է նաև Ջավախքի կրթամշակութային կյանքը: Անդրադառնալով լեզվի և կրթության խնդիրներին՝ բնակչությունը սուր կերպով է ընկալում դպրոցներում կամ գործավարության մեջ վրացերենի գործածությունն արագացնելու փորձերը: Թեև Կրեմլում շարունակվում է պետական ծառայողներին վրացերենի ուսուցման փորձեր են արվում, այն էլ ֆինանսական աջակցությամբ, սակայն դա չի կարող հասնել հաջողության: Նայկական դպրոցներում հայոց պարմության դասավանդման խնդիրը առ այսօր շարունակում է պահպանել իր լրջությունը, քանի որ Վրաստանի կրթության նախարարության կողմից հրապարակվող պարմության գրքերը պարունակում են հայերի համար ոչ ընդունելի պարմական դրույթներ և մեկնաբանություններ, իսկ ՄՍ կողմից հրապարակվող պարմության գրքերը չի թույլատրվում օգտագործել: Ըստ 2005 թ. փվրյալների Սամցխե-Ջավախքում գործում էր 253 դպրոց, որնր բաշխված էին հետևյալ կերպ՝ 132 վրացական, 104 հայկական, 4 ռուսական, 6 վրաց-հայկական, 4 վրաց-ռուսական, 2 ռուս-հայկական, 1 վրաց-ռուս-հայկական դպրոց³⁴: Տարիներով դպրոցների ուսուցիչները չեն սրանում աշխատավարձ, դպրոցները գրավում են կիսաբանդ վիճակում: Կառավարության կողմից հայ դպրոցները ոչ մի ուշադրության չեն արժանանում: Դպրոցական շենքերն ընդհանուր առմամբ վայրենի վիճակում են, վայր են ջեռուցվում: Այնինչ, վրացական դպրոցները բարվոք վիճակում են և ջեռուցվում են, իսկ հայկական դպրոցներում աշակերտները սպիտակ են վառելիք բերել քնից, իսկ ամենացուրպ ամիսներին դասերը դադարեցվում են: ՄՍ կառավարությունը դպրոցները ապահովում է դասագրքով, իրականացնում որոշ դպրոցների վերանորոգում, սակայն օգնության ծավալը չափազանց անբավարար է և անհրաժեշտ է ինչպես Վրաստանի, նույնպես և միջազգային հանրության ռեսուրսների ավելի ակտիվ ներգրավում: Տարածաշրջանում գործում է 3 պետական և 2 մասնավոր ԲՈՒՄ: Այսպես ասվում 2002 թ. բացվել է Թբիլիսիի պետական համալսարանի Ջավախքի մասնաճյուղ, որտեղ ուսուցումը քրվում էր վրացերենով: Վերջին ուսումնական տարում այստեղ Ջավախքից ընդունվել է միայն 2 դիմորդ³⁵: Բարձրագույն կրթություն սրանալու համար ուսանողների մեծ մասը գնում են ՄՍ կամ Ռուսաստանի Դաշնություն: Նյութական ծանր վիճակում են նաև Ջավախքի թոշակառուները և ազապամարտիկները:

Լիովին խաթարված է հոգեւոր-էկեղեցական կյանքը: Ախալքալակում և Նինոծմինդայում հոգեւոր ծառայություն են մատուցում մեկ-երկու քահանա: Ներեկեղեցական հարաբերությունները կարգավորելու նպատակով 2011թ. հունիսի 11-ին Վրաստան ժամանեց Ն.Ս.Օ.Ս.Տ. Գարեգին Բ: Վեհափառ Նայրապետի այցելությունից մի քանի օր

33 www.regnum.ru, 23.03.05.

34 Տե՛ս Սերգեյ Մինասյան, էջ 144:

35 Տե՛ս անդ:

հետո Վրաստանի ժամանեց ՆՆ ԱԳ-ն ախարարը՝ կարարելով հայտարարություն հայկական եկեղեցիների կարգավիճակի մասին, ինչը խոստում էր այն մասին, որ նրա նպատակն է Կաթողիկոսի սկսած գործն ավարտին հասցնելը: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը իր հերթին ողջունել է Վրաստանի կառավարությանը՝ Նայ Առաքելական եկեղեցուն իրավական կարգավիճակ փալու որոշման համար և ենթադրվում է, որ հաջորդ քայլը պետք է լինի հայկական 6 եկեղեցիների վերադարձը վրացահայ թեմին, որպեսզի թեմը կարողանա լիովին ծառայել հայ ժողովրդին³⁶:

Զավախքի պատմության համառոտ շարադրանքից երևում է, որ այն հաճախ է ենթարկվել ավերածությունների, բնակչության արտագաղթի և կոտորածների, միջրդարձել է պարերագմական հակամարտությունների թարերաբեմ: Սակայն, չնայած ընկերային-սոցիալական ծանր կացությանը, այսօր Զավախքը գիտվում է որպես երկու պետությունների հերագա մերձեցման և դարավոր բարեկամության խորացման փարածաշրջան:

36 Տե՛ս www.news.am 06.2011:

ԳԻՐԱԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԳԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐԿԻՎԱԿԱՆ ԳԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԻՃԵՄ ԲԱՌԻՄ

Թուրքիան և նրա քրիստոնյա փոքրամասնությունները, հայացք Եւրոպայից (Անցյալը-ցեղասպանությունները-ներկան), գերմաներենից թարգմ. Դորա Սաբայան և Էվելինա Մակարյան, Երևան, 2010:

Վերջերս Երևանի Պետական համալսարանի հրապարակությունը լույս է ընծայել ավստրիացի արևելագետ, պարմագիտության և աստվածաբանության դոկտոր Վիլհելմ Բաումի «Թուրքիան և նրա քրիստոնյա փոքրամասնությունները» ուսումնասիրությունը: Նեղինակն իր գրքի գերմաներեն բնագիրը առաջին անգամ հրապարակել է 2005թ. Ավստրիայում, Բլազենֆուրտ քաղաքում, իր իսկ հիմնադրած «Քիթաբ» հրապարակությունում: 2006թ. ուսումնասիրությունը հրապարակվել է նաև անգլերեն:

Գրքից առանձին հարվածներ տպագրվել են «Էջմիածին» ամսագրում (2009թ. թիվ ԺԲ, էջ 98-104, 2010 թ. թիվ Գ, էջ 136-140): Վ. Բաումը 2007թ. նույն հրապարակությունում տպագրեց իր երկրորդ ուսումնասիրությունը՝ «Die christlichen Minderheiten der Tyrkei in den Pariser Friedens ver handlungen -1919-1923-. Kemal Ataturk und der Genocid», -Kitab- Vienna, 2007, 310 էջ (Վիլհելմ Բաում «Թուրքիայի քրիստոնեական փոքրամասնությունները խաղաղության փարիզյան կոնֆերանսի ժամանակ. Քեմալ Աթաթուրքը և ցեղասպանությունը (1919-1923թթ.):

Վ. Բաումը փարիսեր շարունակ շրջագայել է Թուրքիայում, ինչպես նաև Նայասարում ու Վրաստանում, մտքիկից ծանոթացել է այս երկրների ժողովուրդների նիստ ու կացին, մրաժոյցությանը, ավանդություններին: Նա օգտագործած պարմագիտական նյութը շարադրել է այսօրվա Թուրքիայից սրացած իր կենդանի տպավորությունների հետ համադրած, մի հանգամանք, որից գիրքը մեծապես շահել է:

Ինչպես հայրնի է, Թուրքիան տասնամյակներ շարունակ լայն ճակատով պայքարում է և հավակնում է լիիրավ մաս կազմելու Եւրամիության: Թուրքերը Փոքր Ասիան և Մերձավոր Արևելքի շար երկրներ գրավելուց և Բյուզանդիայի մայրաքաղաք Կոստանդնուպոլիսը ոտնաթափ փախուց հետո ԺԷ դարի վերջին վճռեցին, որ իրենց առջև Արևմտյան Եւրոպայի դարպասը բաց է, ամբողջ ուժով ներվեցին դեպի քրիստոնեական աշխարհի սիրտը՝ հասնելով Վիեննայի պարիսպներին: Սակայն այնպեղ ճաշակեցին եւրոպական գենքի սառը համը:

1683-1689 թթ. ավստրո-թուրքական պայքարում թեև Թուրքիան ծանր պարտություն կրեց, սակայն շարունակեց շուրջ երկու դար փեր ու փնօրինություն անել Նարավարեւելյան Եւրոպայի մի շարք երկրներում:

Վ. Բաումը պարմագիտական նյութը, ժամանակի քաղաքական, հասարակական գործիչների, հոգևորականների, ճանապարհորդների հաղորդած րեղեկությունները և բազում այլ աղբյուրների տվյալները շարադրելով ժամանակագրական համակարգված եղանակով, համոզիչ կերպով ցույց է տալիս,

որ Օսմանյան պետությունը իր սպեղծման պահից մինչև մեր օրերը վարել է գրաված տարածքներում քրիստոնեական մշակույթը կործանելու և այդ մշակույթը կրողներին՝ հայերին, հույներին, ասորիներին իրենց բնօրրանում բնաջնջելու քաղաքականություն:

Եւրոպայում գրաված տարածքների մեծ մասից Թուրքիայի դուրս մղվելուց հետո այսօր Եւրոպան դարձյալ մնում է թուրքական նկրտումների առարկա: Թուրքիան ներկայումս ձգտում է վերը նշված ծանր պատմական բեռով վերադառնալ Եւրոպա որպես իր իսկ կործանած բյուզանդական և հայկական մշակութային ժառանգության «իրավահաջորդը»: Պայքարում է իր պտրպալարը դարձյալ կապելու քրիստոնյա Եւրոպային և այդ կերպ սնվելու արեւմտյան երկրների փոփոխության բարիքներից: Պատմության հեգնանք չէ՞, որ այսօր մոսուլմանական մոլեռանդ Թուրքիան ցանկանում է, Եւրամիություն մտնելով, նախկին քրիստոնեական Արեւելքը միավորել այսօրվա քրիստոնեական Արեւմուտքի հետ:

Վ. Բաումի գրքի սպեղծման շարժառիթը Թուրքիայի՝ Եւրամիությանը անդամակցելու խնդիրների շուրջն անցկացվող բանակցություններն են և այն բանավեճը, որը Եւրոպայում հարուցում է ԵՄ ընդարձակման հարցը:

Նարկ է նշել, որ հեղինակը բոլոր պատմական իրադարձությունները նկարագրում և վերլուծում է հիմնականում եւրոպական և թուրքական քաղաքական, հասարակական գործիչների, դիվանագետների, եկեղեցականների, մամուլի վկայությունների, պաշտոնական հաղորդումների, հայտարարությունների համապատկերի վրա: Դրանով ասես մի յուրօրինակ երկխոսություն է սպեղծվում մի կողմից անցյալի եւրոպական գործիչների, մյուս կողմից այն եւրոպացի դիվանագետների միջև, որոնք այսօր փոփոխում են Եւրոպայի ճակատագիրը և որոնց հիմնականում հասցեագրված է Վ. Բաումի գիրքը: Այսպիսի գրականությունը շատ անհրաժեշտ է այդ գործիչների համար, որոնք ի պաշտոնն պարտավոր են իմանալ այն ամենը, ինչը այսօրվա Թուրքիան ուրանում և թաքցնում է Արեւմուտքից:

Գրքի խիստ փաստաբանված շարադրանքը ընթերցողին թույլ է տալիս ասես պատմության փոստապալենի վրա աչքի անցկացնել քրիստոնեական Արեւելքի մշակույթի, դրա կրողների՝ հայերի, հույների, ասորիների բնաջնջման ողջ ընթացքը՝ սկսած նրանց բնօրրանի գրավումից մինչև անցյալ դարի կեսերը՝ Կիպրոսի միջազգայնորեն ճանաչված անկախ, ինքնիշխան հանրապետության հյուսիսի գրավումը, և ինչու չէ՞ ներառյալ մինչև մեր օրերը, երբ ժամանակակից Թուրքիայի իշխանությունները, չճանաչելով քրիստոնյա փոքրամասնությունների բնաջնջման, մասնավորապես հայոց ցեղասպանության իրողությունը, փաստորեն օրինականացնում և արդարացնում են իրենց արևոտերան նախնիների այդ եղերական քաղաքականությունը:

Պատմական սկզբնաղբյուրներով, վավերագրերով, Եւրոպայի գործիչների, ճանապարհորդների վկայություններով հագեցած այսպիսի ցանկացած ուսումնասիրություն, մանավանդ գրված ավստրիացի անկախ մի փորձագետի գրքով, ինչպիսին, անտարակույս, Կալա դեպքում դուրս էր Վ. Բաումն է, մի յուրօրինակ հանրամատչելի ուղեցույց է եւրոպական դիվանագետների համար՝ ճիշտ կողնորոշվելու Թուրքիայի անցյալի մութ միջանցքներում և այդ երկրի այժմյան եւրոպամետ քաղաքականությունը գնահատելու այդ ամենի լույսի տակ: Ինչպես արդեն ասացինք, Վ. Բաումը իր հավաքած ամբողջ նյութը շարադրել է խիստ ժամանակագրական կարգով: Եւ դա հեղինակի ասելիքը մարտցնելու արդարացված ձև է:

Քանի որ Թուրքիայի ողջ պարամոթյունը կազմված է միմյանց փոխընդունող երկու հավասարապես արյունոտ հարվածից, որոնցից մեկը փարածքների նվաճումն ու թալանն է, մյուսը՝ այդ երկրների բնիկ մշակույթի և դրա սրբոժողների բնաջնջումը, ուստի Վ. Բաումը, ելնելով իր ուսումնասիրության՝ վերը նշված նպատակից, ներկայացնում է երկրորդ հարվածը՝ քրիստոնյա Արեւելքի կործանման պարամոթյունը սկզբի օրերից մինչև մեր ժամանակները: Նարկ է նշել նաև, որ թուրքական քոչվոր ցեղերը, Միջին Ասիայից ներխուժելով Փոքր Ասիա, այնուհետև Նարավարենկյան Երոպա, դարձան երոպական պետությունների ու ազգերի հարեւանը:

Սակայն Վ. Բաումը գրում է, որ երոպական զարգացած պետական և հոգեւոր մշակույթը Օսմանյան պետական համակարգի վրա սկսել է ներգործել շար ուշ՝ սկսած ԺԹ դարից: Ուստի ցույց տալով համար, թե նախքան այդ ազդեցությունը ինչ իրավիճակ էր ստեղծում Մերձավոր Արեւելքում, Բյուզանդական կայսրության արեւելյան փարածքներում և մասնավորապես Նայասարանում, Վ. Բաումը գրքի շարադրանքն սկսում է մուսուլմանների կողմից Փոքր Ասիայի գրավման պարամոթյունից: Նեղինակը գրում է, որ արաբները, սկսած ԺԲ դարից, Բյուզանդիայից գրավեցին շար փարածքներ՝ Եփրատի և Տիգրիսի վերին հոսանքների շրջանները, Սիրիան, Պաղեստինը, Միջագետքը, իրենց փրապետությունը հաստատեցին նաև Նայասարանում, Եգիպտոսում:

Արաբների առաջխաղացումը Փոքր Ասիայի խորքերը կասեցվեց միայն Կիլիկիայում, Տավրոսի լեռնաշղթայի գծով, որտեղ սկսել էր գերակշռել հայկական փարքը: Ներագայում այդ փարքի հիման վրա էր, որ կազմավորվեց Կիլիկիայի հայկական թագավորությունը, որը ԺԱ-ԺԴ դարերում քրիստոնեական կղզի մնաց արաբական նվաճումների պայմաններում:

Բաումն այսպես նշում է, որ իսլամի առաջին հարյուրամյակում նրա փարածքային առաջխաղացումը չպետք է վերագրել արաբական ռազմական ուժի գերազանցությանը: Երոպայի սթափ փորձագետը կարծիք է հայտնում, որ իսլամի փարածման դեմ միասնական ճակատի սրբոժմանը խանգարում էին Արեւելքի քրիստոնյաների երկպառակությունները քաղաքական և կրոնական հողի վրա: Նիշենք Բյուզանդական կայսրերի (այդ թվում նաև ծագումով հայ) թշնամական, գավթողական քաղաքականությունը Նայասարանի նկատմամբ, Ուղղափառ Եկեղեցու անվերջ հարձակումները Նայ Առաքելական Եկեղեցու դեմ, որոնք կազմում են Փոքր Ասիայի ընդհանուր պարամոթյան մի սրվար, բաղկացուցիչ մասը:

Իսլամը որպես կրոն՝ չի ընդունում ուրիշ կրոնների, առանձնապես քրիստոնեության հետ խաղաղ գոյակցության գաղափարը, և դա նրա հիմնական առանձնահատկություններից մեկն է: Չի ընդունում նաև կրոնը պետությունից անջատելու գաղափարը: Այս ամենը կազմում են իսլամի ընկերային և քաղաքական հիմքը:

Բաումը գրում է, որ իսլամի նախնական շրջանում այդ հիմքը կազմող հիմնական համակարգը «դիմ»-ն էր (արաբ. պարիվ, խիդճ, պաշտպանություն, ապահովություն) և «ջիհադի» հասկացությունը: Դիմը սահմանում էր ուրիշ կրոնների պայմանագրային կապը իսլամական պետության հետ: Այն փարածաշրջանը, որտեղ իսլամն է իշխում, «իսլամի տուն» է, աշխարհի մնացած մասը՝ «պարերագմի տուն», որը պետք է նվաճել: Ըստ Ղուրանի՝ քրիստոնյաները, ինչպես նաև հրեաները, «գրքի ժողովուրդ» են, «անհավարներ», որոնց դեմ պետք է պայքարել և սրիպել, որ «ապահովության հարկ» վճարեն:

Վ. Բաումը նշում է, թե Կոլյալ հանգամանքով է բացառվում իսլամի արագ փարածումը, քանզի այդ կրոնը դավանողները ազատվում էին հարկերից և ապրում էին թալանով ու քրիստոնյաների վճարած հարկերի հաշվին: Նարկերից մուսուլմանների ազատ լինելը նույնիսկ շատ քրիստոնյաների դրդում էր կրոնավիժության, որը ուրախությամբ էր ընդունվում իսլամի միջավայրում, մինչդեռ իսլամից դարձր դեպի քրիստոնեություն մինչև Ի դարը դատապարտվում էր մահապատժով:

Գրքում պարզաբանվում է, որ իսլամի այս դրույթները իրենց ուժը շատ երկար են պահել մասնավորապես Թուրքիայում:

Իսլամի մյուս հիմնական հասկացություններից մեկն էլ ջիհադն է (սրբազան պայքարազմ անհավարների դեմ): Զիհադը բացառում է խաղաղությունը, թույլատրում միայն ժամանակավոր զինադադարը: Այն բոլոր մուսուլմանների սրբազան պայքարականությունն է:

Արաբ խալիֆ Օմար Երկրորդի (717-720թթ.) «Նամաձայնագրում» սահմանված էր, որ քրիստոնյաները եկեղեցի ու վանք կառուցելու և նորոգելու իրավունք չունեն, չեն կարող վկայություն փալ դատարանում, հագնել նույն հագուստը, ինչ որ մուսուլմանը, նրանց արգելված է ձի հեծնել և զենք կրել:

Վ. Բաումը իսլամի այս ընկերային, քաղաքական հիմնադրույթները հանգամանորեն ներկայացնում է՝ ելնելով այն իրողությունից, որ թուրքերը, ներխուժելով Փոքր Ասիա և որպես նվաճողներ հաջորդելով արաբական խալիֆայությանը, ի դեմս իսլամի գլխավոր դավանական, ընկերային-քաղաքական և իրավական միավորապահ համակարգ, որը իրագործելով կարող էին հաջողությամբ ստեղծել ընդհանուր քրիստոնյա ազգերին՝ հայերին, հույներին, ասորիներին, բունի ուժով ոչնչացնել նրանց սրեղծած նյութական և հոգևոր արժեքները:

Թուրքերի գանգվածային ներխուժումը Փոքր Ասիա մեծ չափեր ընդունեց 1071թ. Մանազկերպի ճակատամարտից հետո, երբ բյուզանդացիները պարտվեցին սելջուկներից: Բաումն այսպես շատ ուշագրավ դիտարկում է անում, որ Բյուզանդիան իր պարտությամբ շատ թանկ գին էր վճարում հայերի զինուժը և բանակը ցրելու համար: Բյուզանդիայի վիճակը ավելի բարդացրին խաչակրաց արշավանքները: Խաչակիրները, որ երդում էին փվել ստարաբելու Բյուզանդիային, 1097թ. սելջուկ-թուրքերից հետո գրավեցին որոշ քաղաքներ, սակայն դրանք Կոստանդնուպոլսին չվերադարձրին, այլ սրեղծեցին իրենց «լափին» պետությունը: 1024թ. նրանք իրենց չորրորդ արշավանքով գրավեցին Կոստանդնուպոլիսը, որը մինչև 1261թ. դարձրին այսպես կոչված «Լափին կայսրության» մայրաքաղաքը: Նարկանշական է, որ Վ. Բաումը հարույկ շեշտում է, թե Կիլիկիայի հայկական թագավորությունը սրեղծեցին այն հայերը, որոնք բյուզանդացիների և թուրքերի ներխուժումների հետևանքով թողեցին իրենց բուն հայրենիքը և գաղթեցին հարավ՝ Տավրոսի շրջանը: Բաումը գրում է, թե նրանք այդ քաղաքում սրեղծեցին Փոքր Նայքի իշխանությունը: Այն գոյություն ունեցավ մոտ երկուսուկես դար՝ չորս կողմից շրջապատված թշնամիներով: Կիլիկյան Նայսարանը կենաց և մահու պայքար էր մղում մասնավորապես մամլուքների և թուրքերի դեմ: Թշնամական շրջապատում մնալով որպես քրիստոնեական կղզի, այդ իշխանության ուժերը անհավասար պայքարում սպառվեցին, և մամլուքները 1375թ. գրավեցին նրա մայրաքաղաք Սիսը, դրանով կործանալով վերջին քրիստոնեական իշխանապետությունը Արևելյան Անատոլիայում:

1453թ. Կոստանդնուպոլիսը գրավելուց հետո, Օսմանյան պետությունը

ձեռքերի լիակատար ազատություն զգաց սեփական հայեցողությամբ վարվելու քրիստոնեական փոքրամասնությունների հետ, ըստ իր շահերի կազմակերպելու նրանց ընկերային կեցությունն ու հոգևոր -մշակութային կյանքը:

Այդ նպատակին էր ծառայում «միլեթ» (արաբ. կրոն) համակարգը: Դոկտոր Բաումը հանգամանորեն վերլուծում է մասնավորապես հայ եւ հույն համայնքների համար այն բոլոր աղերալի հետեւանքները, որոնք ունեցավ Կոստանդնուպոլսի իրագործումը: Նեղինակը նշում է, որ սուլթան Մեհմեդ Երկրորդի հրամանով միլեթ (այսինքն՝ կրոնական համայնք) կազմվեց հույներից եւ հայերից: Գրեթե միաժամանակ հույն եւ հայ միլեթների կառավարման համար նշանակվեցին պարբերականներ. դա սոսկ հոգևոր պաշտոն չէր, քանզի պարբերաբար կոչված էր կառավարելու իր համայնքի կյանքի բոլոր բնագավառները: Նա պարտավոր էր որոշ գումար վճարել սուլթանին եւ վերահսկել «միլեթի» բոլոր անդամներից պետական հարկերի ու փոխարկերի հավաքումը: Նույն Ուղղափառ եւ Նայ Առաքելական եկեղեցիները իրենց ծխերով պետությանը ծառայում էին որպես ռայա (արաբ. բանող անասուն), որպես քրիստոնյա բնակչության լավ կազմակերպված եւ պարբերաբար հիմնականում համայնքներ:

Քրիստոնյաները կարող էին իրենց եկեղեցիները պահել, սակայն նորերը կառուցելու, ինչպես եւ գեներ կրելու իրավունք չունեին: Նրանք կարող էին Սրամբուլում (այդպես վերանվանվեց Կոստանդնուպոլիսը) բնակվել միայն չորս շրջաններում եւ միայն այդ փոքրամասնություններում պահել իրենց եկեղեցիները, որոնց մեծ մասը նրանցից խլվեց, այնպես որ ԺԸ դարում օսմանյան մայրաքաղաքում մնացել էր միայն երեք քրիստոնեական եկեղեցի:

Նայ բնակչությունից, «միլեթ» կազմավորելու եւ նրա կյանքի կառավարման համար Կոստանդնուպոլսի համայնքի ներսում բոլոր իրավասություններով օժտված պարբերաբար նշանակվելու՝ սուլթանի որոշումը, ըստ Վ. Բաումի, պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ Էջմիածնի, Ադրիանոպոլսի եւ Սահ կաթողիկոսների, ինչպես նաեւ Երուսաղեմի պարբերաբար նստավայրերը գտնվում էին օսմանյան փոխարկություններից դուրս: Սուլթանը դրանով փաստորեն ձգտում էր սիրաշահել հայ համայնքին:

Այսպիսով հարկանշական է Վ. Բաումի այն դիտարկումը, որ նշված նպատակով հայ պարբերաբար հետադադրում իրավունք ստացավ նաեւ վերահսկելու ասորական, քաղդեական, ղապիական եւ վրացական համայնքների կյանքը, որոնք իրենց սեփական «միլեթը» չունեին:

Սակայն սիրաշահելու այդ քաղաքականությունը գուր արարաքին, երեւութական բնույթ ուներ: Իսկ օսմանյան մուսուլմանական պետության զարգացման ներքին փոքրամասնությամբ ամեն ինչ արվում էր քրիստոնեական ոչնչացնելու համար: Այսպես՝ 1520թ. սուլթան Սելիմը հրամայեց մզկիթների վերածել բոլոր քրիստոնեական եկեղեցիները: Թուլյարաբար էր նոր եկեղեցի կառուցել միայն փայտից:

Վ. Բաումը բազում պարմական փաստեր վկայեցելով ապացուցում է, որ քրիստոնյա բնակչության, մասնավորապես հայերի նկատմամբ երկու մուսուլմանական պետությունների՝ Օսմանյան կայսրության եւ Պարսկաստանի քաղաքականությունը զավթողական, թալանչիական էր եւ միշտ իրականացվում էր կրոնական մոլեռանդությամբ եւ անհանդուրժողականությամբ: Ժողովրդի բուն կենսական շահի դեմ ուղղված առաջին հարվածը գրեթե միշտ հասցվում էր եկեղեցուն: Դա պարահական չէր. չէ՞, որ քրիստոնեական փոքրամասնության

ընկերային-քաղաքական և հոգևոր-մշակութային կենտրոնը եկեղեցին էր, բացի այդ, այնտեղ էին հավաքվում սեփական ինքնության պաշտպանությանը ծառայող ժողովրդական վերջին խնայողությունները: Այսպես, 1578 թ. Մուրադ Երկրորդը գրավեց Արեւելյան Նայասրանը և 60.000 հայ գաղթեցրեց Արեւմտյան Անապոլիա: Ավելի վաղ, 1554 թ. թուրքերը ներխուժեցին Երևան և այն հողին հավասարեցրին: Իր հերթին Շահ Աբասը 1603թ. գրավեց Երևանը, Թավրիզը և Էրզրումը՝ հիմնովին ավերելով այդ քաղաքները, իսկ Պարսկաստան վերադառնալիս իր հետ այնտեղ բռեց մինչև 300.000 հայերի: Սուլթանները պարբերաբար հրամաններ էին արձակում մզկիթների վերածելու քրիստոնեական եկեղեցիների: Նաճախ այդպիսի հրամանների իրականացումը կասեցնելու համար քրիստոնյաներից պահանջվում էին խոշոր գումարներ, և դա դառնում էր նրանց հարստահարելու և եկեղեցիները սնանկացնելու մի ձև:

Քանի որ Վ. Բաումի ուսումնասիրության ենթավերնագիրն է՝ «Անցյալը, ցեղասպանությունները, ներկան», ուսրի հեղինակը այս ամենը ներկայացնում է որպես հայերի, հույների, ասորիների ցեղասպանություններին նախորդած մի իրավիճակ՝ իր պարմական փարբեր հոլովություններով:

Չնայած դաժան ճնշումներին, հայ մշակույթը, գրում է Վ. Բաումը, օսմանյան խավար միջնադարում գոյատևեց շնորհիվ գաղթավայրերի: Ի փարբերություն հայ, հույն և մելքիդ եկեղեցիների, հակոբիկյան եկեղեցին արտասահմանում համայնքներ չունենալու պարճառով չկարողացավ պահպանել իր հուրի հոգևոր մշակույթը:

Օսմանյան կայսրությունը ԺԷ-ԺԸ դարերում շարունակեց քրիստոնեական մշակույթի բնաջնջումը նախկին ողջ բյուզանդական փարածքում, Արեւմտյան Նայասրանում, Սիրիայում, Պաղեստինում և այլուր:

Վ. Բաումն այնտեղտեղ գրում է, թե այդ ժամանակամիջոցում թուրքերի՝ դեպի Եւրոպա առաջխաղացման պարճառով աճում էր հետաքրքրությունը Օսմանյան կայսրության նկարմամբ: Նա նշում է մի շարք եւրոպացի գործիչների ուղեգրությունները, որոնք հավասարի փվյալներ են բովանդակում քրիստոնեական փոքրամասնությունների թվաքանակի և գործող եկեղեցիների մասին:

Ամփոփելով այդ ուղեգրությունների բովանդակած փվյալները, Վ. Բաումը գրում է, որ Թուրքիայի փոքրասիական մասում ԺԷ-ԺԸ դդ. պահպանվել էր 17 Նույն Ուղղափառ (Նիկոմեդիա, Կյուզիկոս, Չմյուռնիա, Քուշասայ (Եփեսոս), Անկյուրա, Սինուպ, Պեսինուս, Կոնյա, Կեսարիա, Ամասիա, Նեյրեղի, Արոնիա, Տրապիզոն, Կերասոն և Էրզրում, ինը Նայ Առաքելական (Բրուսա, Չմյուռնիա, Մազնեզիա, Կարահիսար, Անկյուրա, Սիս, Թոքատ, Կարս և Էրզրում), չորս հակոբիկյան (Ամիդ, Սաուրա, Մարդին, Եդեսիա), երկու նեստորական (Ամիդ և Սղերդ) եպիսկոպոսություն, թվով ընդամենը 32:

Այդպիսով, օսմանյան փիրապետության երեք դարերից հետո Արեւելքի եկեղեցիները փնօրինում էին որոշ թվով եկեղեցական ենթակառույցներ, թեև խիստ կրճատված թե՛ բնակչության կազմի առումով, թե՛ կրոնական առաջնորդների իրավասությունների փեսակետով, ընդ որում ուղղափառների և հայերի վիճակն ավելի բարվոք էր, քան ասորի քրիստոնյաներինը: Պարճառն այն էր, որ ասորիները կրթական հասարակություններ և արտասահմանի հետ կապեր չունեին, ինչպես «միլեր» ունեցող ազգերը, որոնց որոշ չափով հովանավորում էին եւրոպական երկրները և Նոմի պապը:

Վ. Բաումը որպես Օսմանյան պետությունում իրավական համակարգի

բարելավման փորձ առանձնացնում է այսպես կոչվող «թանգիմաթի»՝ «բուժիչ բարեփոխումների» շրջանը, որն սկսվեց 1839թ: Սակայն այդ բարեփոխումները, որոնցով նախատեսվում էր օսմանյան քաղաքացիություն փայլ նաև ոչ-մուսուլմաններին, ձեռնարկվում էին ոչ իշխանությունների բարի կամքով, այլ արդյունք էին կայսրության թուլացման, որի անմիջական արտահայտությունը Թուրքիայի պարությունն էր Եգիպտոսում: Բացի այդ՝ թանգիմաթի հռչակումով Թուրքիան մրադիր էր եւրոպական պետություններին գրկել քրիստոնյա հավաքակցություններին պաշտպանելու և այդ պարզակող Օսմանյան պետության ներքին գործերին միջամտելու հնարավորությունից:

Թուրքիան այդ ժամանակ մնում էր բազմազգ պետություն. 19-20 միլիոն մուսուլմանների հետ, որոնցից միայն 2 միլիոնն էր ապրում Եւրոպայում, ապրում էին 2 միլիոն հույներ, 2.4 միլիոն հայեր և 6 միլիոն սերբեր:

Վ. Բաումն ընդհանրապես շեշտում է, որ Թուրքիայում քրիստոնյաների օգտին իրավական ցանկացած բարեփոխության փորձ անմիջապես բորբոքում էր մուսուլմանների մոլեռանդությունը: Որպես դրա ապացույց հեղինակը վկայակոչում է եւրոպացի գործիչների հաղորդած Կոնստանդնուպոլիսում, այսպես՝ Անգլիայի հյուպատոս Թեյլորը 1869թ. հաղորդել է, որ թանգիմաթի առաջին փուլում Էրզրումի նահանգի քրիստոնեաբնակ 106 գյուղից երեք փարվա ընթացքում մնացել էր միայն 76-ը: Ասորի պարսիարք Իզնապոսը հաղորդել է, որ 1870թ. միայն Դիարբեքի նահանգում կար ասորիներով բնակեցված 291 քաղաք ու գյուղ. 135 փարվա ընթացքում այդ բնակավայրերի 94 փոկոսն ամայացել էր:

Օսմանյան իրավական երկակի համակարգը հենվում էր հավասարության և անհավասարության վրա. ընդհանրապես թանգիմաթը մեկնաբանվում է որպես օսմանյան դաժան ավադարիական հասարակարգի ճգնաժամի և Թուրքիայի ռազմական հզորության անկման հետևանք: Թանգիմաթի փուլում միաժամանակ ուժեղանում էր եւրոպական պետությունների ճնշումը Թուրքիայի վրա:

1856 թ. Փարիզյան կոնգրեսում այդ ճնշման փակ սուլթանը նոր բարեփոխություն հռչակեց, որով սկսվեց թանգիմաթի երկրորդ փուլը:

Բաումն ընդգծում է, որ բարեփոխումներին զուգահեռ ուժեղանում էր նաև ազգայնամոլական շարժումը: Ձևավորվեց «երիտասարդ օսմանների» ընդդիմությունը, որը չէր ընդունում մուսուլմանների հետ քրիստոնյաների իրավական հավասարության գաղափարը: Դա, փաստորեն պանիսլամական դիրքորոշում էր, որը հետագայում որպես գործելակերպ ժառանգեցին «երիտթուրքերը»:

Վ. Բաումը հետաքրքիր դիտարկում է անում, որ Բալկանների կամ Կովկասի այն փարածքներից, որոնք թուրքերից գրավել էին քրիստոնյա պետությունները, մուսուլման չերքեզները, աբխազները, չեչեններն ու աջարները փախչում էին Արևմտյան Հայաստանի հայկական բնակավայրերը, որի հետևանքով դրանց ազգային կազմը զգալի փոփոխություններ կրեց:

Նոր սուլթանը՝ բռնակալ Աբդուլ Համիդ Երկրորդը (1876-1909թթ.) քոչվոր քրդերին հրահրում էր հայերի դեմ: Քրդերը անվերջ թալանում էին հայերի ունեցվածքը:

Նոր սուլթանին պարտադրվեց նոր սահմանադրություն, որը հռչակվեց 1876թ.: Հայ իրավաբան Գրիգոր Օրթանը, շնորհիվ իր բարձր դիրքի, մասնակցեց հայ համայնքի ազգային և օսմանյան պետության սահմանադրությունների մշակմանը: Նոր օրենքով իսլամը հռչակվեց պետական կրոն, սակայն երաշխավորվեց նաև մյուս կրոնների ազատությունը: Այսպես պետք է նշել, որ Վ. Բաումն իր հավաքած

ամբողջ նյութը շարադրում է Թուրքիայի ներքին և արտաքին գաղափարախոսական համապատասխանության վրա:

Նոր սահմանադրությամբ նշանակվեցին պառլամենտի ընտրություններ, որոնցում քրիստոնյա քաղաքացիները ունեցան զգալի թվով պարզամտություն:

1877 թ. Ռուսաստանը պարերազմ հայրաքաղաքից Թուրքիային: Նախկին շահան է, գրում է Վ. Բաումը, որ այդ պարերազմում երկու խոշոր գործառնական հրամանադրություններ հայ գեներալներ էին՝ Լորիս-Մելիքովը և Տեր-Ղուկասովը: Նայերը ամենուր ջերմորեն էին ընդունում նրանց, այդ հանգամանքը հետագայում բորբոքեց մոսկովյանների արևելությունը, ավելի ուշ, երբ ռուսական զորքը Երուսաղեմի ճնշման վրակ էր քաշվեց գրավված Կոստանթնուպոլիսի մեծ մասից, 40.000 հայ ընտանիք գաղթեց Ռուսաստան: Թուրքիան այդ պարերազմում կորցրեց իր գրեթե բոլոր երուսաղեմյան քաղաքները, Նարալային Ուկրաինան, Բեսարաբիան, Ղրիմը, Նյուսիսսարենիսյան Կովկասը, Կովկասի սեռնովյան ափը, Նարալարենիսյան Վրաստանը և Արևմտյան Նախաստանի հյուսիսային մասը: Այդ արդյունքները արտացոլվեցին Սան-Ստեֆանոյի պայմանագրում:

Սակայն անհանգստանալով, որ թե՛ Բալկաններում, թե՛ Կովկասում Ռուսաստանը ուժեղանում է, արևմտյան պետությունները, մասնավորապես Անգլիան, պարերազմի սպառնալիքով Բեռլինի 1878թ. կոնգրեսում Ռուսաստանին սրիպեցին զգալի զիջումներ անել: Բալկանյան կողմերը համաձայնության եկան, որ հայերը Արևմտյան Նախաստանում ինքնակառավարում ստանան: Թուրքիան ամենուր խոստացավ, որ կիրականացնի 61-րդ հոդվածով նախատեսված բարեփոխումները, սակայն այդ հոդվածը շարժումով գլխավոր շրջվեց՝ դառնալով 16-րդ կետ, որը գրեթե ոչինչ չէր փախիս հայերին:

Բաումն այսպես ճիշդ գնահատական է փախիս այդ պարմական անցողորդին, նշելով, որ Բեռլինում, փաստորեն Նախկին հարցին առաջին անգամ պրեսականոթեն միջազգային բնույթ էր տրվում: Սակայն անմիջապես էլ նշում է, թե որոնք էին պարմական այդ փուլի իրական, թաքնված գործունեությունը. Թուրքիային օժանդակելու դիմաց Անգլիան պետք է ստանար Կիպրոսը, զգալի օգուտներ էր ստանում նաև Ավստրո-Հունգարիան:

Վ. Բաումը բառացի մեջբերում է Անգլիայի արագործնախարար Սոլսբերիի խոսքերը, նա ասել է, թե ինքը չի հավատում, որ Թուրքիայում բարեփոխումներ կիրականացվեն և չի կարծում, թե կգտնվեն քրիստոնյաներին պաշտպանելու ազդեցիկ միջոցներ: Անգլիացի դիվանագետն ավելացրել է, թե իր բուն նպատակն է թույլ չտալ, որ Ռուսաստանը գրավի Արևմտյան Նախաստանը:

Բեռլինի Վեհաժողովից հետո պետությունները հայկական կուսակցությունները, Վանում 1872թ. «Միություն և Փրկություն», 1878թ.՝ «Սեւ խաչը», 1882թ. Էրզրումում՝ «Պաշտպան հայրենյացը», 1885թ. Վանում՝ «Արմենականը», 1887թ. Թիֆլիսում՝ «Ննգակը»: Այս ամենին, գրում է երուսաղեմի արևելագետը, սուլթան Աբդուլ Համիդը պարասխանում էր գեներալ լեզով, հայերի ազատասիրական շարժումները ճնշելու համար 1891թ. ստեղծվեցին «համիդիե» զինյալ ջոկատները:

1893թ. հայերը Սասունում հրաժարվեցին հարկ վճարել, այդ առիթով կառավարության հրահրմամբ քողերն այրեցին 30 գյուղ և սպանեցին բնակիչներին: 1895-96թթ. տեղի ունեցան առաջին զանգվածային ջարդերը, քաղաքներ վայրկյանում կործանվեց մոտ 100.000 հայ: Կոտորածների լուրերը արագ փայտանվեցին Երուսաղեմում: Մեծ պետությունները սուլթանի առջև դրեցին բարեփոխումների մի նոր նախագիծ: Սուլթանը կրկին ամենուր ընդառաջեց առաջարկին:

Վ. Բաումը Կոնստանտին Կոնստանտինովիչի Երևանում, որ Արևմտյան երկրները, նկատի ունենալով Օսմանյան պետության թուլացումը, մի կողմից փայփայում էին օսմանյան ժառանգությունը իրար մեջ բաժանելու ծրագրեր, մյուս կողմից, փոխելով քրիստոնյա բնակչության հետ խաղաղության պետության խնդիրները, փորձում էին Թուրքիայի ներքին գործերին չմիջամտելու դիմաց ապահովել իրենց շահերը այդ երկրում: Ըստ Վ. Բաումի այդպես եղավ մասնավորապես թանգիմաթի երկրորդ փուլում, երբ Թուրքիային պարտադրվեցին պայմաններ, որոնք հիմնականում բխում էին արասահմանյան կապիտալի շահերից: Մի խոսքով, ըստ հեղինակի, Արևմտյան երկրները, չլռանալու պայմանի, հույների, մյուս քրիստոնյաների հալածանքները, Թուրքիայից պոկում էին իրենց պարտքերը, իսկ Բեռլինյան վեհաժողովում ընդհանուր ճակատ կազմեցին ընդդեմ Ռուսաստանի, որպեսզի Թուրքիայի բաժանման դեպքում նվազագույնի հասցնեն ցարի սրանալիք բաժինը:

Թուրքիայի ամենաարթեր շրջաններից Երուսաղիմի դեսպաններն ու հյուպատոսներն անվերջ փնտրելություններ էին հաղորդում հայերի ջարդերի մասին: Նայոց պարսիարքարանի Կոնստանտինով 1895թ. երկրում ապրում էր մոտ երկու միլիոն 100.000 հայ: Նրանց թիվը վեց նահանգներում կազմում էր բնակչության մոտ 40 տոկոսը, թուրքերինը՝ մոտ 24.4 և քրդերինը՝ 16.3 տոկոսը:

Շուրջով հայ բնակչությունն ունեցավ մի վրանգավոր թշնամի. Սրամբուլի գինվորական ակադեմիայում սրեղծվեց «Միություն և առաջադիմություն» գաղափարի քաղաքական կոմիտեն, հետագայի իթիհաթը կամ երիտթուրքերի միությունը, որը ծրագրում էր կայսրությունը դարձնել գուր մուսուլմանական պետություն:

Վ. Բաումը շեշտում է՝ 1895-96թթ. հայերի զանգվածային ջարդերին զոհ գնաց 100.000 հայ, ոչնչացվեց 2500 գյուղ, ավերվեցին կամ մզկիթի վերածվեցին բազմաթիվ հայկական եկեղեցիներ:

Երիտթուրքերը սկզբնական շրջանում քննադատեցին ջարդերը, բանավոր համերաշխություն հայրենեցին հայերի հետ: Արդուլ Նամիդը, փեսանելով, որ հանձին երիտթուրքերի ինքն ունի երկրորդ հեղափոխական ուժը հայերի կողքին, լուծարեց նրանց կազմակերպությունը:

1895/96թթ. հայերի ջարդերի ընթացքում հարուկ դեպք էր Ջեյթունի ապստամբությունը: Վ. Բաումը հաղորդում է, որ հայերը այդ քաղաքում պահպանել էին մեծամասնությունը և դեռևս 1618-ից ազատ էին հարկերից:

Իսկ 1862թ. հաջողությամբ դիմադրեցին թուրքական 25.000-անոց զորքին: 1895թ. հայերը Ննչակյան կուսակցության գլխավորությամբ հարձակվեցին փեղի կայազորի վրա և բանար ներեցին 5.000 զինվոր: Դրանից հետո 5.000 հազար թուրք, քուրդ և չերքեզ հարձակվեցին քաղաքի վրա, որը պաշտպանում էին 2.000 հայ զինյալներ: Մեծ Բրիտանիայի հյուպատոս Բեռնհամը հաղորդել է, որ այդ ընթացքում սպանվել է առնվազն 5.000 օսմանցի զինվոր:

Իշխանությունը 1896թ. սկզբին ստորագրեց համաձայնագիր, որի շնորհիվ կոտորածից փրկվեց 30.000 հայ: Վ. Բաումը Ջեյթունի այդ իրադարձությունները շարադրում է այն միակ իրադեասական դիպակելով, որ հայերը որսեղ կազմակերպված դիմադրություն էին ցույց փալիս, այնրեղ իրերի ընթացքը աղերալի չէր լինում նրանց համար:

Վ. Բաումը շար հետաքրքրական փնտրելություններ է հաղորդում ժամանակի հրեա գործիչ Թ. Ներցլի գործունեության մասին: Նա 1896թ. գնում է Սրամբուլ՝ սուլթանին մասնակից դարձնելու հրեական պետության սրեղծման իր ծրագրին:

Քանի դեռ թուրքական կառավարությունը սիոնիստական շարժմանը չի արտոնել սրանձնելու Պաղեստինի ինքնավարությունը, այդ տարածքում գաղութացման թուրքական քաղաքականությունը շարունակելը ճիշտ չէ. ահա այդ ժամանակ Ղերցլի դիրքորոշումը:

Մեկ ուրիշ հրեա գործչի՝ Նեելինսկու կարծիքով սուլթանի միակ փրկությունը երիտթուրքերի հետ միանալն էր, քանզի վերջիններս լավ հարաբերությունների մեջ էին հայերի հետ:

Իսկ Ավստրիայի դեսպան Կազիսի դիրքորոշման մասին Ղերցլը գրում է. «Նա Հայկական հարցը էապես այլ կերպ է ներկայացնում, քան թուրքերը, որոնք փաստերը միշտ կեղծում են: Բայց հենց որ տալանային անցնի, դրա մասին այլևս չեն մտածի»:

Ղերցլը գրում էր, որ անհրաժեշտ է սուլթանին օժանդակել Հայկական հարցում, որպեսզի հայերը ենթարկվեն նրան և նա դիմագուրկ չլինի, որից հետո նա հայերին կընդառաջի բարեփոխումների հարցում: Ղերցլը գրում է. «Հայերը ոչ մի դեպքում չպետք է տեղեկանան, որ մենք ուզում ենք իրենցից օգտվել հրեական անկախ պետություն ստեղծելու հարցում, այլապես նրանք գուցե փորձեն ընդօրինակել մեզ, իսկ մենք այդ դեպքում մեկ խնդիր ավելի կունենանք»:

1908թ. երիտթուրքերը գահընկեց արեցին սուլթանին և նոր սուլթան հռչակեցին նրա եղբորը: Դրանով փաստորեն ստեղծվեց սահմանադրական միապետություն: Մակայն հակահեղափոխական ուժերը դեռևս լիովին չէին պարտվել: Ուստի երիտթուրքերը շարունակում էին առերես քաղաքականությամբ սիրաշահել քրիստոնյաներին, մասնավորապես հայերին: Թալեաթ փաշան դարձավ ներքին գործոց նախարար, նա օրենքով արգելեց փարբեր բնույթի ազգային ու կրոնական միությունների ստեղծումը:

Ներագա իրադարձությունները ամբողջ տրոյսամբ ի ցույց հանեցին Օսմանյան պետության ընդհանուր ճգնաժամը: 1911թ. թուրք-իտալական, 1912թ. Բալկանյան պատերազմներում Թուրքիան կորցրեց կայսրության մեկ երրորդը: Վ. Բաումը այս պարամական համապարկերը ուրվագծում է ցույց տալով, որ երիտթուրքերը, այլևս հույս չունենալով փրկության գրավել Երուսալում, պետք է իրենց հայացքը ուղղեին դեպի երկրի ներսը և դեպի Արևելք, իսկ դեպի ներս նայելը նոր իշխանությունների համար ուներ միայն մի նպատակ՝ բնաջնջել քրիստոնյա բնակչությանը, նրա դիակի վրայով ճանապարհ հարթել մինչև Մոնղոլիա, դրանով իրագործել պանթուրքիզմի ծրագիրը: Երիտթուրքերի մտահոգումները հարկավոր էր այդ գաղափարով հրապուրել թուրքալեզու ժողովուրդներին, մի վիթխարի թիկունք ստեղծել Արևելքում և դրա օգնությամբ օսմանյան փրկապետությունը ծավալել այս անգամ դեպի Արևելք:

Սկսած 1913թ. վերջերից իշխանությունն ամբողջովին անցավ երիտթուրքական եռապետությանը՝ Թալեաթ, Ջեմալ և Էնվեր փաշաներին: Միաժամանակ ստեղծվեց նաև «Teskilati Mahsusa» հատուկ միությունը, որն իրականացնելու էր Փոքր Ասիայի թրքացումը: Իսկ զարնանից գաղտնի նիստերում քարոզվում էր իթթիհաթական կուսակցության կենսական նպատակը՝ «Ոչնչացնել այն բոլոր ոչ թուրքական բնակավայրերը, որոնք գտնվում են ռազմավարական կարևոր նշանակություն ունեցող դիրքերում»:

Երուսաղի փորձագետը, նյութի շարադրանքը հասցնելով մինչև առաջին համաշխարհային պատերազմի սկիզբը, անկողմնակալ և անաչառ վերլուծում է այն ծրագրերը, որոնցով Անտանտի և Եռյակ դաշինքի երկրները մտնում իրենց

նախապարասպաժ համաշխարհային այդ արյունահեղ արկածախնդրության մեջ: Այսպես, Անգլիան խիստ անհանգստացած էր, որ Գերմանիան կառուցում է Բաղդադի երկաթուղին, որը վրանգ էր սպառնում Ննդկասարանի հետ իր ծովային ու ցամաքային հաղորդակցությանը: Այդ հարցում Գերմանիայի և Թուրքիայի շահերը համընկնում էին. ուստի վերջինս մի փոքր հապաղեց պարտերազմի մեջ մտնել և հարմար առիթի սպասելով՝ աշնանը հարձակվեց Ռուսաստանի սևծովյան քաղաքների վրա: Ավստրո-Նունգարիան ձգարում էր ամրապնդվել Բոսնիա-Ներքեգովինայում և Սերբիայում: Դա խիստ դեմ էր Ռուսաստանի շահերին, որը Բալկանյան սլավոնական երկրներին օգնել էր անկախություն ձեռք բերելու, ուստի իրեն իրավունք էր վերապահում ներկայություն ունենալ այդ երկրներում:

Գերմանիայի և Ռուսաստանի շահերը բախվում էին Նարավային Կովկասում և Մերձավոր Արևելքում: Վ. Բաումն ասեա այսպես է ուրվագծում շահերի այն հիմնական բախումը, որ հանգեցրեց համաշխարհային բախմանը: Ուշագրավ է, որ խաղացող երկրների մեջ միակ մահմեդական երկիրը Թուրքիան էր, որի գերագույն հոգևոր առաջնորդը իր երկրի աշխարհիկ իշխանություններից անմիջապես հետո ջիհադի՝ սրբազան պարտերազմի կոչ արեց. դա պարտերազմի կոչ էր նաև իր իսկ երկրի քրիստոնյաների, հայրկապես հայերի դեմ: Ահա այն անաչառ պարկերը, որը փաստարկված ուրվագծում է արդի անկախ փորձագետներից մեկը՝ Վ. Բաումը:

Նա համարում է, որ երիտթուրքերի կենտրոնում հայերի բնաջնջման վերջնական որոշումն ընդունվել է 1915թ. մարտին: Գրքում վկայակոչվում է փետրվարի 18-ին իթթիհաթի կենտրոնի՝ Ադանայի կառավարիչ Ջեմալ բեյին ուղարկված գաղտնի գրությունը. «Թուրքիայում միակ ուժը, որը կարող է խանգարել իթթիհաթի քաղաքական կյանքին, հայերն են: Կենտրոնը իր հայրենասեր ուսերի վրա է վերցնում օսմանյան պարմության վրա ծանրանալիք վար համբավի պարասխանաբարությունը: Կոտորածներն իրականացնելու համար նահանգապետներն ու հրամանադրները ժամանակին կտրանան անհրաժեշտ ցուցումները»: Այս փաստաթուղթը գրքում վկայաբերված է իբրև մի նմուշ այն բոլոր գրությունների, որոնք իհարկե, իթթիհաթը ուղարկում էր բոլոր վիլայեթների կառավարիչներին: Գրությունը ցույց է տալիս նաև, թե թուրք պետությունը ինչ քաղաքական ու գաղափարական պարճառաբանությամբ էր ձեռնամուխ լինում հայ ազգի բնաջնջմանը:

Վան քաղաքը, գրում է Վ. Բաումը, այն սակավաթիվ վայրերից էր, որտեղ հայերը դիմադրեցին թուրքերին: Ջենքի ընդունակ բնակիչները ամրացան միջնաբերդում: Մայիսի 18-ին ռուսները անսպասելիորեն ազաբագրեցին պաշարվածներին: Սակայն թուրք ջարդարարները հասցրել էին սպանել 55.000 հայ:

Վ. Բաումի նկարագրած այս իրադրությունը եւս ընդհանրական մի օրինակ է, որը ցույց է տալիս, թե ջարդերը քիչ փարբերությամբ ինչ դաժան միջոցներով են իրականացվել մնացած բոլոր հայկական բնակավայրերում: Վ. Բաումը վկայակոչում է այդ բովանդակությամբ բազում գաղտնի գրություններ, որոնց մեջ առավել խոստում է Թալեաթի հեռագիրը Նալեալի կառավարիչին. «Նարկավոր է Թուրքիայում հայերի ապրելու իրավունքը իսպառ վերացնել: Կառավարությունը, որը ամբողջովին սրանձնում է դրա պարասխանաբարությունը, հրամայել է չխնայել նույնիսկ օրորոցի երեխաներին»: - Սա է հիմք հանդիսացել,- գրում է հեղինակը,- որ Թալեաթը 1919թ. դարապարպվել է մահվան:

Մինչև 1907թ. հարյուր հազարավոր հայեր գոհ դարձան հալածանքների, սպանվեցին, փեղահանվեցին կամ գաղթեցին, սակայն 1915թ. երիտթուրքերի

նպատակը որոշակիորեն այլ էր՝ ռասիստական հիմնավորմամբ բնաջնջել մի ողջ ժողովուրդ: Դա որակապես բոլորովին նոր երևույթ էր, որը հնարավոր չէ համեմատել Օսմանյան կայսրության սուլթանական շրջանի կոտորածների հետ: Ահա երիտթուրքերի անուր եղեռնագործությանը եւրոպացի փորձագետի տված առավել ընդհանրական գնահատականներից մեկը:

Վ. Բաումը կոտորածների ու փոխհանությունների առավել լայն համայնապատկերը ուրվագծելու համար վկայակոչում է բազում եւրոպական դեսպանների, հյուպատոսների, ռազմական գործիչների և պարզապես ականապեսների հաղորդած փոփոխությունները: Ահա Սամսունի փոխհյուպատոսի հաղորդումը, որը եւրոպացիների վկայությունների մեջ առավել ընդհանրացվածն ու փաստաբանվածն է. «Նույն քրիստոնյաները վախից դողում են, և իրավացիորեն, քանզի հավարացած են՝ առաջին պարտի առիթով իրենք ևս կարժանան նույն ճակատագրին, ինչ որ հայերը: Եթե Նունաստանը անցնի թշնամու կողմը, Թուրքիայում նրա հավաքակցները դարապարտված են: Նաբուկեղնեզարը և Աբդուլ Համիդը հոգեկան հիվանդներ էին և բնաջնջման գործում խիստ անճարակ մարդիկ: Մինչդեռ այն, ինչ հիմա ենք սարսուռով տեսնում, այն է՝ մի քանի շաբաթվա ընթացքում հսկա երկրով մեկ մի ամբողջ ժողովրդի իրագործված բնաջնջումը, ո՛չ նրանք, ո՛չ Չինգիզ խանն ու Թամեռլանը և ո՛չ հին թուրք սուլթանները ի վիճակի չէին իրագործել»:

Տեղահանվածները բշտում էին նախապես ընտրված համակենտրոնացման ճամբարները, որտեղ նրանք մի քանի ամսվա ընթացքում մահանում էին: Վ. Բաումը տվյալներ է բերում, թե մահվան այդպիսի ճամբարներից քանիսում քանի հայ էր մահվան բերան բշտել: Իսլահիյե-60.000, Մամուրա-40.000, Ռաջո, Կարմա և Ասաս-60.000, Բար և Ախթերմին-60.000, Մեսքենե-60.000, Դիպս-30.000, Ջերեկակա-30.000, Դեր-Էս Ջոր-200.000, Ռաս-ուլ-Այնի -70.000, Ինթիլի-50.000, Գյուլջուք-10.000 և այսպես շարունակ:

Վ. Բաումը գրում է, թե հայերի և հույն ուղղափառների հետ միասին ասորի քրիստոնյաները ևս իրենց բաժինը ունեցան 1915/17թթ. ջարդերում: Մարդիկ շրջակայքում սպանվեց 90.000 հակորիկ, ամայացավ 336 գյուղ, ավերվեց 162 եկեղեցի, սպանվեց 136 քահանա: Այդպիսով քրիստոնյաներն իրենց վաղնջական բնօրրան Միջագետքում վերածվեցին նվազող մի փոքրամասնության:

Կոտորածները արտացոլում գրան բազում եւրոպացի գործիչների և բուն իսկ թուրք ջարդարար ղեկավարների հաղորդումների ու հայարարությունների մեջ. բնաջնջման չափերը այնքան վիթխարի էին, որ դրանք ընդամենը մեկ ամիս անց՝ 1915թ. մայիսի 24-ին արտացոլվեցին Անտանտի երկրների հետևյալ հայարարության մեջ.

«Նկատի ունենալով Թուրքիայի՝ մարդկության ու քաղաքակրթության դեմ կատարած այս նոր հանցագործությունը, դաշնակից կառավարությունները Բարձր Դռանը հրապարակապես դաժնաբանում են, որ իրենք պարասխանաբարության են կանգնել թուրքական կառավարության յուրաքանչյուր անդամի, ինչպես նաև այն պաշտոնյաներին, որոնք մասնակցել են այդ կոտորածներին»:

Անդրադառնալով մինչև պարբերազմի վերջը հույների փոխհանումներին՝ հեղինակը նախ վկայակոչում է ամերիկացի հայրնի դիվանագետ Նենրի Մորգենթաուի հուշերից մի հատված, որտեղ նկարագրված են հույն փոքրամասնության փառապանքները: «Հայերը Թուրքիայում նվաճված միակ ժողովուրդը չեն, որ տուժել են Թուրքիան բացարձակապես թուրքերի երկիր

դարձնելու քաղաքականությունից: Իրականում ազգայնացման այդ գաղափարի առաջին գոհերը հույներն են... Ըստ երևույթին, քանի որ քաղաքակիրթ աշխարհը նրանց քրեղահանությունների դեմ աղմուկ չբարձրացրեց, թուրքերը որոշեցին նույն մեթոդները ավելի մեծ ծավալով կիրառել նաև հայերի, ասորիների, նեսպորականների և թուրքահայաբնակ մյուս ժողովուրդների նկատմամբ»:

Առաջին հարվածները հասցվեցին Փոքր Ասիայի ծովափնյա հույներին, երկրորդ հարվածի փակ ընկան Թրակիայի, Մարմարա ծովի, Դարդանելի և Բոսֆորի, ինչպես նաև Սև ծովի ափերի հույները: Վերջիններիս հարյուր հազարներով բռնեցին Փոքր Ասիայի խորքերը, կեսը առ կեսը օգտագործելով այն նույն եղանակները, որոնք գործադրել էին հայերի նկատմամբ: Մասնավորապես Պոնտոսի հույների կոտորածի և քրեղահանության համար առիթ ծառայեց այն, որ ռուսական զորքը 1916թ. ապրիլին գրավեց Տրապիզոնը և շարժվեց դեպի արևմուտք: Հույների արտաքսումները շարունակվեցին նույնիսկ 1917թ., երբ դեռ պարերազմը չէր ավարտվել:

Անուրաքի զորքերի առաջխաղացումը իր նույն ազդեցությունն ունեցավ քրիստոնյաների մագապործ եղած մյուս բնակորների վրա: Այդ բնակորներից էին մասնավորապես Նաքյարիի և Վերին Միջագետքի ասորիները: Նրանց պարտադրեցին 500 կմ կտրելով վերադառնալ Նամաղան, 70.000 փախստականների մեկ երրորդը կոտորվեց սովից, համաճարակներից և բրդերի հարձակումներից: Իսկ արդեն պարերազմից հետո Թուրքիայում շատ քիչ նեսպորականներ և քաղղեացիներ էին մնացել:

Գերմանական հրամանադատությունը 1918թ. մարտի 3-ին Խորհրդային Ռուսաստանի հետ կնքեց իր համար ձեռնարկ Բրեստ-Լիտովսկի պայմանագիրը, ըստ որի Արևմտյան Նայաստանի երկու մարզերը՝ Կարսը և Արդահանը, ինչպես նաև Բաթումի շրջանը իրենց ապագան պետք է որոշեին հանրաքվեով: Անդրադառնալով այն հարցին, թե Բրեստ-Լիտովսկի համաձայնագիրը ինչ պայմաններ ընձեռեց թուրք եղեռնագործներին, Վ. Բաումը շատ յուրօրինակ մեկնաբանություն է փայլիս: Բոլշևիկյան Ռուսաստանի և Թուրքիայի միջև 1917թ. նոյեմբերի 30-ին կնքված զինադադարից հետո Տրապիզոնից մինչև Վան ընկած շրջանը պաշտոնապես դեռևս ռուսական գրավյալ տարածք էր, սակայն քանի որ ռուս-թուրքական ճակատում ռուսական զորքերը կազմալուծվել էին, այն մնացել էր առանց ռազմական պաշտպանության: Օգտագործելով առիթը, փետրվարի 14-ին թուրքերը սկսեցին շարժվել դեպի Կարս, Արդահան և Բաթում: Բաումը նշում է, որ այդ առաջխաղացումը ամենուր ուղեկցվում էր հայ խաղաղ բնակչության կոտորածով: Թուրքերը շարունակեցին շարժվել Բաթու: Նրանք որոշեցին իրենց այդ ճանապարհին մի խոշոր գործատու հարձակվել Երևանի վրա և բնաջնջել հայ ժողովրդի արարաբյան հարվածը՝ այնպես որ ապաստանած հարյուր հազարավոր արևմտահայ գաղթականության հետ: Սակայն հայ ժողովրդի վերջին զինական կարողությամբ այդ ծրագիրը ձախողվեց, և միլիոնավոր գոհերի արյան գնով հռչակվեց Նայաստանի անկախ հանրապետությունը:

Բայց թուրքերը իրենց հիմնական ուժերով շարժվեցին Բաթու, որտեղ հասան սեպտեմբերի 14-ին: Այնտեղ կոտորվեց 30.000 հայ: Իթթիհատի այդ վերջին ոճրագործությունից ընդամենը մեկ ամիս անց երիտթուրքական եռյակը, պարտության պարասխանաբար ճանաչվելով, հայտարարվեց օրենքից դուրս: Նրա պարագլուխները երկրից փախան: 1919 թ. հուլիսին Էնվերը, Թալեաթն ու Ջեմալը այլ երիտթուրքերի հետ Սրամբուլում մահվան դատապարտվեցին հեռակա կարգով:

Երբ հաղթող երկրները պարտասպառվում էին Թուրքիան բաժանել ազդեցության գոտիների, նախկին իթթիհաթական, գեներալ Մուստաֆա Քեմալը Անատոլիայում իր շուրջը համախմբեց ազգայնամոլներին, կոչ արեց չճանաչել Անտանտի սուլթանին պարտադրված պայմանները և կռվել դաշնակիցների հովանավորությամբ դեպի Անկարա շարժվող հունական զորքերի, ինչպես նաև, իհարկե, հայերի դեմ, որոնք անկախություն էին հռչակել: Այսպես հեղափոխություն է Վ. Բաումի այն դիպարկումը, թե Քեմալը, Թուրքիայի աշխարհիկ հանրապետության հռչակողը, ինչպես է բնութագրել իսլամը որպես կրոն, այն կոչելով «անբարոյական բեղվինի անհետևորդությունը Աստուծո մասին» և՝ «կյանքը թունավորող փրող դիակ»:

Այսպես մեր կողմից ավելացնենք, որ Թուրքիայի աշխարհիկ հանրապետության հռչակումը եղավ քրիստոնյաների՝ հայերի, հույների, ասորիների՝ դարեր շարունակ հեղված արյան գնով, և թուրքական իսլամականությունը «փրող դիակ» դարձավ, քանի որ անվերջ սնվում էր ոչ թե սեփական աշխարհների պարտությունով, այլ քրիստոնյա ժողովուրդների դիակներով: Եւ այսօր Թուրքիան, որպես աշխարհիկ երկիր, զարգանում է ոչ թե կրոնամոլ սուլթանների թողած պարզամտների, այլ անմեղ զոհված քրիստոնյաների սուրբ մասունքների հիման վրա:

Վ. Բաումը 1915թ. իրադարձությունները նկարագրելիս վկայակոչում է բազում փոխյաներ և փաստեր, թե փարբեր վայրերում ինչ դաժանությամբ որքան հայ բնակչություն տեղահանվեց, թալանվեց և մահվան բերան թշվեց: Միայն Դեր-Էս-Զորի ամենամեծ ճամբարում, որտեղ գերեցին նավթ էր հորդում, 80.000 հայեր հեղձամահ եղան քարանձավներում, որոնք մինչև օրս կոչվում են «Խաբս-Էլ-Էրմեն» (Հայերի փոս):

Հարկանշական է, որ դեպքերին իրագրել ոչ մի եւրոպացի քաղաքագետ, դիվանագետ և հասարակական գործիչ, որոնց վկայությունները բերում է Վ. Բաումը, նկատի ունենալով կոպտրաժների դաժանությունը, կասկած չի հայտնում, որ դա հայ քրիստոնեության բնաջնջումն էր:

Վ. Բաումը առանձին գլխով անդրադառնում է այն արձագանքներին, որոնք քրիստոնյաների կոպտրաժներն առաջացրին Արեւմուտքում: Որպես այդ արձագանքների բնորոշ օրինակ՝ նա վկայակոչում է Յ. Լեփսիուսի հայապաշարական գործունեությունը:

Վ. Բաումը մի հեղափոխական դիպարկում է անում, որ հայերի կոպտրաժների դեմ բողոքի ալիքը անգլոսաքսոնական երկրներում անհամեմատ ավելի լայն էր, քան Գերմանիայում, որը Թուրքիայի դաշնակիցն էր և որտեղ մամուլի գրաքննությունը շար խիստ էր:

Վ. Բաումը վկայակոչում է մամուլի, դիվանագետների, հասարակական գործիչների անթիվ արձագանքներ, կառավարություններին հասցեագրված դիմումներ, բողոքագրեր, որոնց մեջ կոչ էր արվում սանձահարել ջարդարարներին, քրիստոնեական համերաշխություն հանդես բերել հայերի հեղ: Սակայն դեպքերը զարգանում էին ճիշտ այն նույն ներքին փրամաբանությամբ, որով սկսվել էր առաջին համաշխարհային պատերազմը, այն է՝ աշխարհը վերաբաժանելու, փրամաբաններ և շուկաներ գրավելու, մեկը մյուսից ավելի խոշոր պարամոպոկելու փրամաբանությամբ: Ամփոփելով ջարդերի՝ Եւրոպայում առաջացրած արձագանքները, Բաումը գրում է, թե Անտանտը նախապես որոշակի տեսակետ չուներ, թե Հայաստանի ճակատագիրը ինչպիսին է լինելու պատերազմից հետո: Ճիշտ է, դաշնակից պետությունների ղեկավարները դարապարպում էին Թուրքիային, գրում է Վ. Բաումը, սակայն թուրքերին ուզում էին սոսկ պարթև նրանց գործած ոճի համար:

Իհարկե, կային խոշոր երկրների ծրագրեր, որոնց հետ հայերը հույս էին կապում. ռուսներն ուզում էին եւ սրանալ 1878թ. գրաված եւ ապա կորցրած երեք հայկական նահանգները, մյուս նահանգները պետք է միացվեին Կիլիկիային, որպեսզի ելք սրանային Միջերկրական ծով: Այդ ծրագիրը իրականացվելու էր Ֆրանսիայի օժանդակությամբ եւ այսպես կոչված «Արեւելյան լեզոնի» միջոցով, որը կազմված էր հայ կամավորներից:

Սակայն Ռուսաստանի Նոկրեմբերյան հեղափոխությունը հիմնովին փոխեց իրադրությունը Արեւելքում. Թուրքիայի հետ Ռուսաստանի ռազմաճակարի գիծը կազմալուծվեց, եւ քաղաքներ երկրներից հավաքված հայ կամավորները պետք է կռվեին հանուն ինքնավար ու ազատ Նայաստանի:

Թեւեղաշնակիցները մինչ այդ անընդհատ խոսում էին հայերի ինքնավարության մասին, սակայն պատերազմից հետո խոսափեցին ճշգրիտ բնութագիր տալ այդ կարգավիճակին:

Տեղահանված հայերի մեծ մասը 1917-1918թթ. ոչնչացավ Իրաքի ու Սիրիայի անապատներում: Ըստ Լեփսիուսի, ինչպես նաեւ Նայոց պարբերականի տվյալների՝ Օսմանյան կայսրության հպարակ մեկ միլիոն 845 հազար 450 հայերից 244 հազարը փախավ Կովկաս եւ Եգիպտոս: Տեղահանվեց մոտ մեկ միլիոն 400.000 հայ, որից ավելի քան մեկ միլիոնը զոհվեց: Սվեն Նեդինը 1918թ. Լայպցիգում տպագրված իր գրքում զոհերի թիվը տալիս է կես միլիոն, թուրքական քաղաքները մինչեւ օրս էլ վկայակոչում է այդ թիվը: Բրիտանական հանրագիտարանը եւս այդ թիվն է տալիս:

Մուստաֆա Բեմալը եւ նրա շրջակայքը ի լուր Եւրոպայի դիվանագետների հայտարարում էին, որ իրենք զավթողական ծրագրեր չունեն եւ ոչ մուսուլման բնակչությանն ընդունում են թուրքերի հետ հավասար իրավունքներով: «Մենք երաշխավորում ենք, որ հայերի նկատմամբ թուրքական դաժանություններ չեն լինելու» - հայտարարեց Բեմալը: Վ. Բաումը այս կապակցությամբ նկատում է, որ քեմալականները նման հայտարարություններով նպատակ ունեին հաշտության փարիզյան մոտալույս խորհրդաժողովը փրամադրել ի նպաստ իրենց:

Կարարելապես իշխանագուրկ սուլթանը, որը Բեմալին նշանակել էր ռազմական տեսուչ, նրան պաշտոնակարգեց, հայտարարելով, թե նա ապստամբ է:

Եւ Բեմալը իրոք ապստամբ էր, քանզի, ի փարբերություն սուլթանի, չէր ուզում կարարել հաղթող երկրների կամքը:

Նա ամենեւին չէր ժխտում քրիստոնյա փոքրամասնությունների դեմ գործված ոճիրը եւ 1919թ. վերջերին Ամասիայում նույնիսկ հրապարակայնորեն դարապարտեց իթթիհաթականներին, պահանջելով պարժել նրանց, սակայն շեշտում էր, որ չի կարելի ամբողջ ազգին պարասխանատու դարձնել մի բանի համար, որը տոսկ մի քանիսի մեղքն էր:

Այդպիսով, նա պարասխանատու սուբյեկտ էր դարձնում միայն երիտթուրքերին, իսկ թուրք ժողովրդին, որը ոճիրը իրականացնող հիմնական ուժն էր, հանցագործից դարձնում էր զոհ:

Անտանտի համաձայնությամբ հույները 1919թ. մայիսին գրավեցին հիմնականում հույներով բնակեցված Զմյուռնիան: Նրանք 1921թ. ամռանը մոտեցան Անկարային: Սակայն Բեմալը այդ ընթացքում կարողացավ համախմբել ազգայնամոլական ուժերը, մերձենալ բոլշևիկների հետ եւ նրանց փրամադրած նյութական օժանդակությամբ բարելավել իր բանակի սպառազինությունը:

Բոլոր ծրագրերի, դիքորոշումների, շահերի բախման արդյունքում 1920թ.

օգոստոսի 10-ին Սևրում կնքվեց հաշվության պայմանագիրը, որով ճանաչվում էր Հայաստանի անկախությունը. նախատեսվում էր, որ արևելյան նահանգներն անցնելու են Հայաստանին: Սակայն ԱՄՆ նախագահ Վիլսոնը շար ուշացրեց անկախ Հայաստանի սահմանների հաստատումը: Մինչդեռ իրադարձությունները այլ ընթացք ունեցան:

Վ. Բաումը գրեթե ամեն պարբերության մեջ ներկայացնելով իրադրության միևնույն փոփոխություն, հաղորդելով նորանոր, հաճախ իրար ամեժ փաստեր, այդուհանդերձ իրադարձությունների համապատկերի վրա ուրվագծում է պայմանական իրողության ընդհանուր զարգացումը: Պայմանական Հայաստանի տարածքից 42.000 քառ. կմ անցնելու էր Հայաստանի Հանրապետությանը: Այդպիսով Հայաստանը կունենար 68.500 քառ. կմ տարածք: Սակայն Հայաստանը բավարար գեներ և գործ չունեի այդ տարածքը պաշտպանելու համար, իսկ Թուրքիայից Հայաստանին անցնելիք տարածքում փեղաբաշխված էր չորս թուրքական հետևակային գումարապակ՝ հարուստ ռազմամթերքով: Բացի այդ, քեմալականների և բոլշևիկների հնարավոր համագործակցությունը անկախ Հայաստանը վերացնելու ուղղությամբ սպառնալից բնույթ էր կրում:

Անգլիայի գլխավոր շրաբը հայտարարեց, թե Սևրի պայմանագրին հավանություն կտա միայն այն դեպքում, եթե Հայաստանում ապահովվի անհրաժեշտ թվաքանակով զորք:

Իր հերթին Քեմալի կառավարությունը պայմանագիրը չճանաչեց, ավելին 1920թ. սեպտեմբերի վերջին հարձակվեց Հայաստանի նորակազմ պետության վրա:

Այսպես հարկավոր է մեր կողմից նշել, որ քեմալական Թուրքիայի ազգային ժողովում Հայաստանի դեմ պատերազմը հայտարարվել է երկար բանավեճերից հետո, մեծ երկյուղով, քանի որ Հունաստանի բանակը նույն թվականի հունիսի վերջին դուրս էր եկել Իզմիրից և շարժվում էր դեպի Անկարա: Ամեն ինչ ցույց էր տալիս, որ այսպես որոշակի գործարք կար քեմալականների և բոլշևիկների միջև, ըստ որի Թուրքիան արևմուտքում պետք է գրավեր Ղարսը, Արդահանը, Ալեքսանդրապոլը, իսկ բոլշևիկյան 11-րդ բանակը պետք է անկախ Հայաստանի վրա հարձակվեր արևելքից՝ բոլշևիկացած Ադրբեջանից:

Այդպես էլ եղավ՝ գրեթե միաժամանակ արևմուտքից քեմալականները, արևելքից՝ բոլշևիկները հարձակվեցին նորանկախ երկրի վրա: Հայաստանի կառավարությունը, այլ ելք չունենալով, 1920թ. դեկտեմբերի 2-ին գինադադար կնքեց քեմալականների հետ՝ իշխանությունը հանձնելով բոլշևիկներին: Այդ գործարքով Ղարսը և Արդահանը որպես գին վճարվեցին Թուրքիային: Հայաստանին մնում էր սգալ նոր գոհերին, քանզի Ալեքսանդրապոլում սպանվածների թիվը հասնում էր 60 հազարի, վիրավորներինը՝ 18.000, գերի էր ընկել 18.000 մարդ:

Իսկ բուն Թուրքիայում քեմալականները 1922թ. վերջերին, ոչ առանց բոլշևիկների աջակցության, պարսկության մարտեցին հույներին:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի արդյունքները վերջնականապես ամփոփվեցին 1923թ. Լոզանի հաշվության պայմանագրով:

Թուրքերը Լոզանում արդեն բոլշևիկների կարիքը չունեին: Արևմտյան քրեությունները հաշվության խորհրդածոդովում թուրքերին դարձյալ դարապարտեցին քրիստոնյաների զանգվածային կոտորածների համար, սակայն Թուրքիան Երոպայի կողմից արդեն դիտվում էր որպես պարզապես բոլշևիկյան Ռուսաստանի դեմ:

Լոգանի պայմանագրով թեև երաշխավորում էր կրոնական ազատությունը, սակայն ասորիները պարզորոշ կերպով չէին հիշարարվում: Պաշտպանության փակ էին առնվում նաև քրիստոնեական եկեղեցիները: Պայմանագրի ընձեռած իրավունքներից կարող էին օգտվել հույները, հայերը և հրեաները: Լոգանի պայմանագրի կնքմանը հաջորդեց հույների նոր գաղթը Պոնտոսից, Տրապիզոնից և պարսկական Կապադովկիայից: Ասորիների պարբերաբար որոշեց, որ նորաստեղծ Թուրքիայում ասորիների համար ավելի լավ է ապրել որպես սովորական քաղաքացի, քան թե աչքի ընկնել որպես կրոնական համայնք և վրանգի ենթարկվել:

Վ. Բաումն ահա այսպես է ներկայացնում Արեւելյան քրիստոնեության և նրա կրողների մայրամուրը Թուրքիայում:

Քեմալ Աթաթուրքի հիմնադրած աշխարհիկ հանրապետությունը Ասիայում թուրք ցեղի առաջնության փեսայամբ ռասիստական և ավտորիտար համակարգ էր իր բոլոր արդիականացումներով հանդերձ, գրում է Վ. Բաումը:

Քեմալական հեղափոխությունից հետո Թուրքիայում հունական և հայկական պարբերությունները պահպանվեցին: Կոտորածներից մազապուրծ եղած հույների և հայերի թիվը սկսեց նվազել. այսպես, 1922թ. Սյամբուլում դեռևս ապրում էր 280.000 հույն, սակայն հերագայում նրանցից միայն 111.200 հոգի սրացավ մշտական բնակության իրավունք, մնացածներին հարկադրեցին գաղթել Նունասարան:

1955թ. հարձակումներ փողի ունեցան հույների դեմ, որոնք խմբերով լքեցին երկիրը: Այդ օրերին ավերվեցին փասնյակ եկեղեցիներ, 26 հունական և 98 հայկական դպրոցներ, քրիստոնյաներին պարկանող բազմաթիվ հասարակություններ, նյութական վնասը կազմեց մինչև 360 միլիոն դոլար:

1963թ. Կիպրոսի ճգնաժամի հետևանքով թուրք-հունական հարաբերությունները դարձյալ սրվեցին, 12.000 հույն արտաքսվեց պերսկական դավաճանության շինծու մեղադրանքով: Այսօր Թուրքիայում ապրում է ընդամենը 3.500 հույն, մեծ մասամբ Սյամբուլում:

Ներկայումս Թուրքիայում փոքր համայնք են կազմում նաև հայերը, գրում է Վ. Բաումը: Նայոց պարբերաբարան ունի 35 եկեղեցի, իսկ հայ բնակչության թիվը պաշտոնապես 70.000 է: Նայ Առաքելական Եկեղեցին 1903թ. ուներ 1000 դպրոց, այսօր գործում է ընդամենը 21-ը: Վ. Բաումը, բերելով իր աղբյուրներից քաղված փվայները, նշում է, թե նախկին հայկական բնակավայրերում պետք է որ դեռ մնացած լինեն 150.000 հայեր, որոնք սակայն, երկյուղելով իշխանությունների բռնություններից և մոլեռանդ մուսուլման թուրքերի սանդրանքներից, իրենց ազգային պարկանելությունը չեն խոստովանում:

Ասորի քրիստոնյաների մեծ մասը 1922-24թթ. գաղթեց Սիրիա: Նույն փրկներին քրիստոնյաների վերջին բեկորները հեռացան Եդեսիայից, որտեղ հայոց Մայր Տաճարը սկզբում վերածվեց հրշեջ կայանի, ապա մզկիթի: 1923թ. քղերը, չսրանալով իրենց սպասած ինքնավարությունը, խռովություն բարձրացրին Մարաբդինում, որտեղից ասորի քրիստոնյաների մի մասը փրկափոխվեց Սյամբուլ, որտեղ նրանց թիվն այսօր կազմում է 10.000: Եւս 10.000 ասորիներ ապրում են Թուրքիայի այլ վայրերում, որտեղ հայրնի են «սյուրանի» անվամբ:

Մենք փորձեցինք Վ. Բաումի ուսումնասիրած հարյուրավոր փաստերը ներկայացնել ընտրովի՝ հիմնական պարսկական փուլերի հետ կապված: Վերջում մեջբերենք հեղինակի խոսքը Թուրքիայի՝ Երամիությանը անդամակցելու խնդրի կապակցությամբ:

«Մնում է հուսալ, որ եւրոպական պետությունները ոչ միայն կստորադասեն իրենց փոքրամասնական ու ռազմական շահերը, այլև թուրքերից բացառություն կպահանջեն հույն, հայ և ասորի քրիստոնյաների կոտորածների համար:

Եւրոպայի համար անփոխարինելի արժեքներ են կրոնի, ժողովների և կարծիքների անսահմանափակ ազատությունը, նյութական օժանդակությունը դպրոցներին, միջազգային հետազոտությունների համար բոլոր արխիվների մարջելիությունը, եկեղեցական—մշակութային թալանված ունեցվածքի վերադարձումը և պաշտպանությունը (սրբազան սպասք, ձեռագրեր ու գրադարաններ ունենալու՝ կաղասարքում ամրագրված իրավունքը), ինչպես նաև ազգային փոքրամասնությունների համապարփակ պաշտպանությունը: Եւրոպան սխալ կվարվեր, եթե շեղումներ կատարեր իր քաղաքականության դիրքերից: Եւրոպացիների հրապարակային բանավեճը Թուրքիայի հետ կարող է սկսվել»:

Գրքում գերելով են նաև Սերի և Լոզանի հաշտության պայմանագրերի այն հոդվածները, որոնք վերաբերում են Նայասարանին:

Թուրքական պետությունը մինչև օրս էլ շարունակում է զանազան օրենքներով սահմանափակել քրիստոնյա փոքրամասնությունների իրավունքները, մասնավորապես կրոնական ազատությունը: Օրինակ՝ քրիստոնյաներին պետական ծառայության չեն ընդունում, լինում են դեպքեր, երբ նրանց արգելվում է աղոթել եկեղեցիներում, ճնշվում է հոգևոր կրթություն ստանալու իրավունքը:

Վերջերս Կոնստանդնուպոլսի իրողության ապացույցը եղավ այն, որ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Կոնգրեսի ներկայացուցիչների պալատի արարքին հարաբերությունների հանձնաժողովում քննարկվեց Պետական դեպարտամենտի զանապետական հարկացումները կարգավորող «Վավերացման ակտ»-ի 808 կետում փոփոխություններ կատարելու հարցը: Նախքան քվեարկությունը, շար կոնգրեսականներ իրենց ելույթներում քննադարեցին ազգային և կրոնական հողի վրա սեփական քաղաքացիներին խորականության ենթարկելու՝ թուրքական պետության այդ քաղաքականությունը, որն այսօրվա աշխարհում մի աղաղակող ժամանակավորություն է: Ընդ որում նշվեց, որ հետապնդվում է ինչպես փոքրամասնությունների կրոնական կազմակերպությունների գործունեությունը, այնպես էլ անհար քրիստոնյաների քաղաքացիական իրավունքը:

Մասնավորապես կոնգրեսական Բ. Սմիթը ընդգծեց, որ Թուրքիան փարիներ ի վեր հակաժողովրդավարական օրենքներ է օգտագործում Նայ Առաքելական, Նույն Ուղղափառ և Ատրական եկեղեցիների, հրեական համայնքի սրբավայրերը և սեփականությունը յուրացնելու համար: Թուրքիայի գերագույն դատարանը հենց այս փարի ընդունեց մի օրենք, համաձայն որի չորրորդ դարի սիրիական հնագույն վանական համալիրը որպես սեփականություն փոխանցվել է պետությանը:

Առաջարկված փոփոխություններն ընդունվեցին ձայների 43 կողմ և 1 դեմ հարաբերակցությամբ: Այդ փոփոխություններով Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները Թուրքիային կոչ է անում հարգել մարդու ազատությունները, մասնավորապես էկումենիկ եկեղեցու՝ սեփականություն ունենալու իրավունքը: Փաստաթղթերում նշվում է, որ հոգևոր կրթություն ստանալու իրավունք ունեն ոչ միայն թուրք քաղաքացիները, այլև մյուս ազգությունների ներկայացուցիչները:

Նման քաղաքականությունը ոչ միայն սահմանափակում է Թուրքիայում դեռևս պահպանված քրիստոնյա փոքրամասնությունների իրավունքները, այլև նույնիսկ վրանգ է սպառնում նրանց բուն իսկ գոյությանը:

Կոնգրեսականների ելույթները և փոփոխությունների քվեարկության

արդյունքը փաստացի վկայություն եղան այն բանի, որ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները օրինակ է տալիս կրոնական ազատությունը դարձնելու իր ինքնության անբաժանելի մասը:

Կարելի է ասել, որ ներկայացուցիչների պալատի ընդունած փաստաթղթով միաժամանակ նաև եւրամիությանն անուղղակիորեն կոչ է արվում Թուրքիային այդպիսի պարամական գերծանր բեռով չընդունել եւրոպական երկրների շարքը, մանավանդ, եթե նկատի առնենք, որ այդ երկրների միացյալ Պառլամենտը ճանաչել է Հայոց Յեղասպանությունը:

ՅՈՒ. ՆՈՎՆԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԻՅԱՒԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԼՈՒԻՐԵՐ

ՆԱՄԱԽՍԻՎԵԼՈՎ ՆԱՅՐԵՆԻՔԻ ՈՒ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՇՈՒՐՋ

Նունիսի 1-ին Նայ Առաքելական Եկեղեցու Գուգարաց եւ Շիրակի թեմերի Եկեղեցասեր երիպասարդաց միությունները արդեն երկրորդ անգամ հանդիպեցին Գուգարաց թեմում՝ Վանաձորում: Փոխայցելությունների շրջանակներում առաջին հանդիպումը տեղի էր ունեցել 2010 թ. նոյեմբերին Գյումրիում:

Թեմակալ առաջնորդների օրհնությամբ Վանաձորի Սուրբ Գրիգոր Նարեկացի եկեղեցու դահլիճում տեղի ունեցավ «Ի սեր Աստուծո, ի սեր հայրենիքի» վերադարձությամբ եւ «Սուր եւ խաչ» խորագրված միջոցառումը: Գյումրեցի երիպասարդները ներկայացրին հայ հոգևոր, ժողովրդական երգեր, եղան դուդուկով կարարումներ, իսկ վանաձորցիները «Մայիսյան հերոսամարտերի» մանրամասներով ներկայացրին հայրենասիրական, ռազմական երգեր, պարմեցին դրվագներ հերոսամարտից: Միջոցառմանը մասնակցեց նաև Գուգարաց թեմի մանկական երգչախումբը:

Տեղացի կարարումներ Մակար Եկմալյանի, Կոմիտասի մշակումներից:

Միջոցառման ավարտին երկու թեմերն էլ պարզեցանք միմյանցին պարզապես, որ հանձնվեց Գուգարաց թեմի առաջնորդ գերաշնորհ Տեր Սեպուհ Կախկոպոս Չուլջյանի եւ Շիրակի թեմի առաջնորդ գերաշնորհ Տեր Միքայել Կախկոպոս Աջապահյանի կողմից:

Սեպուհ սրբազանն իր օրհնանքի ու գոհունակության խոսքն ուղղեց երիպասարդներին՝ ասելով. «Ձեռքերիս է ձեր աշխատանքը, սիրելի երիպասարդներ, քանզի մենք ամենօրյա կարիքն ու պարտքն ունենք հիշելու մեր նախնյաց, անդրադարձնալու մեր պարտության լուսավոր, մարտունակ լեզուն էջերին, մարտունակ ի գին մահվան, բայց որոնց շնորհիվ այսօր ունենք խաղաղ ապրելու, սրբազան հոգևոր հնարավորություն: Միքայել երիպասարդներ, ձեր արածը գովելի է, սակայն պետք է սրանով չբավարարվենք, պետք է ընդգրկենք ավելի լայն հարվածներ երիպասարդության՝ հասնելու նրան, որ յուրաքանչյուր հայի զավակ, յուրաքանչյուր երիպասարդ լինի եկեղեցասեր այնքան, որ առանձին երիպասարդաց միություններ սրբազան անհրաժեշտություն չունենանք ընդհանրապես. ամբողջանալ է պետք, գործնալ է պետք՝ ի պահումս ազգիս հայոց, նրա հոգևոր արժեքների: Ձեր մեջ տեսնում եմ այն շաղախը, որ Աստուծո կամոք կարող է իրար կապել հայ երիպասարդներին՝ համախմբելով հայրենիքի եւ եկեղեցու շուրջ: Թող ձեզ առաջնորդի հաղթանակներ կերտող միասնության այս գիտակցումը»:

Երիպասարդներին օրհնանքի խոսք հղեց նաև Շիրակի թեմի առաջնորդ Տեր Միքայել Կապ. Աջապահյանը. «Շատ ուրախալի է, որ մեր երիպասարդները համագործակցում են, շփվում ազգային մշակույթի ծիրում, չնայած սա մեր երիպասարդության շատ փոքր մասն է, եւ այսպես մտածելու բան բոլորս ունենք՝ համախմբվելու, ամբողջանալու առումով: Միջոցառումը գեղեցիկ հնարավորություն էր՝ ներկայանալու ասանակի, երգեցողության միջոցով: Մարդն օժտված է խոսելու ունակությամբ, որով էլ փոքրիկում է կենդանական աշխարհից, բայց սրանով չի բավարարվում մարդը. աղոթում է, աղոթքով էլ չբավարարվելով՝ երգում է, երգում հայրենիք: Մեր երիպասարդները, համաձայնեցված, թե իրարից անկախ, միջոցառումը կազմակերպելիս շեշտը դրել են հայի ինքնության խառնիքի վրա՝ ասար-

վաճախորդություն և հայրենասիրություն: Ահա այս երկուսն է, որ համապեղելով՝ ունեցել ենք զովեքզման արժանի հերոսամարտեր: Նայն առանց այս երկուսի համապեղման՝ րկար է: Օրհնում եմ ձեզ, եղեք ավելի գործունյա, ավելի աշխատասեր ու միասնական, իսկ մեր օրհնությունն ու աջակցությունը կունենաք միշտ»:

ԴԻՎԱՆ ԳՈՒԳԱՐԱՅ ԹԵՄԻ

ՔԱՆԱԿԱՅԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ

Նունիսի 2-ին, Փրկչի Նամբարձման փոփին, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, հանդիսապետությամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պապրիարք և Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի, մատուցվեց Ս. Պատարագ, որի ընթացքում Մայր Աթոռի միջեկեղեցական հարաբերությունների պարասխանարու Տ. Նովակիմ եպիսկոպոս Մանուկյանը կատարեց քահանայական ձեռնադրություն և օծում:

Պատարագիչ Նովակիմ Սրբազանը քահանայության կոչեց Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի յոթ սարկավագներին. Ս. Մյուռնով օծելով նորընծաների ճակարներն ու ձեռքերը՝ նրանց շնորհեց հոգևոր նոր անուններ: Կարեն սարկավագ Անանյանը վերակոչվեց Տ. Զաքարիա քահանա, Արթուր սարկավագ Տիգրանյանը՝ Տ. Կոմիտաս քահանա, Նամկար սարկավագ Մովսիսյանը՝ Տ. Սիմեոն քահանա, Արմեն սարկավագ Սողոմյանը՝ Տ. Մերոփան քահանա, Արթուր սարկավագ Նովհաննիսյանը՝ Տ. Սյրեփանոս քահանա, Սուրեն սարկավագ Արաբյանը՝ Տ. Նամբարձում քահանա, Էմին սարկավագ Խաչատրյանը՝ Տ. Թովմա քահանա:

Ավարելով հերթացա Պատարագի կատարվող ձեռնադրության կարգը՝ Սրբազան Տայրը դիմեց նորընծա քահանաներին՝ շնորհավորելով ձեռնադրության շնորհին արժանապառ առիթով: «Այսօր ծնվեցին յոթ սպասավորներ մեր Ս. Եկեղեցու: Նրանք դարձան քահանաներ և Աստծո հոգին՝ Ս. Մյուռնի գրոշմամբ, իջավ նրանց վրա: Նրանք կոչվեցին ծառայելու, Ս. Գիրքը քարոզելու, օժանդակելու բոլոր կարողություններին, մարդկանց մեջ սերը գորացնելու և դառնալու աղն ու լույսն այս աշխարհի, որի մասին մեր Տեր Տիսուս Քրիստոս խոսում է Ավետարանում: Այս փոխական օրը աղոթենք և մաղթենք, որ հայրերի ոգին, որոնց անունները սրացան այս քահանա հայրերը, միշտ նորոգի և ներշնչի նրանց՝ իրենց կյանքը գոհաբերելու Տայասարանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնին ու մեր ժողովրդին», - նշեց Սրբազանն իր խոսքում: Իր քարոզում Նովակիմ Սրբազանը նաև անդրադարձավ եկեղեցականի կոչմանը և կարևոր առաքելությանը՝ պարզամտով քահանաներին իրենց հերթագա ծառայության վայրերում ամրապնդել հայրերի հավաքը, վառ պահել նրանց սրբում սերը մեր Եկեղեցու հանդեպ, սերը ազգային արժեքների ու ավանդույթների հանդեպ:

Նամբարձման փոփին Տայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին փոխախմբում է նաև 1441թ. Տայոց Տայրապետական Աթոռի՝ Մսից Ս. Էջմիածին փոխադրության հիշատակը: Այս առիթով Ս. Պատարագի ընթացքում, հանդիսապետությամբ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի, կատարվեց Տայրապետական մաղթանք: Նոգևորականաց դասը և ներկա ժողովուրդն աղոթք բարձրացրեցին առ Աստված՝ առաքելախմբն Տայասարանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու և լուսավորչահասարակ Տայրապետական Ս. Աթոռի անսասանության և պայծառության համար:

Նույն օրը, երեկոյան ժամերգության ժամանակ, կատարվեց նաև վեղարի րվչության արարողություն: Նորընծաներից Տ. Նամբարձում և Տ. Թովմա քահանաները վեղար սրա-

ցան՝ համալրելով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի միաբանության շարքերը: Արարողությունից հետո նորաօծ եկեղեցականներին Վեհաբանում ընդունեց եւ իր հայրական պարգամն ու օրհնությունը բաշխեց Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը:

ՍԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՈՒՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՏԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ ԸՆԴՈՒՆԵՑ ՆՐԱՄ ՆԱԽԱԳԱՏՈՒՆ

Նունիսի 3-ին, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պապրիարք եւ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Տայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միության նախագահ Պերճ Սեդրակյանին, որ Տայասարան է ժամանել Տայոց Յնդասպանության 100-րդ տարելիցին նվիրված միջոցառումները համակարգող պետական հանձնաժողովի անդրանիկ նիստի եւ «Տայասարան» համահայկական հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհրդի ժողովի առիթով:

Տանդիպմանը Վեհափառ Տայրապետը ողջունեց ՆՐԱՄ նախագահի այցը Տայրենիք եւ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, ապա Նորին Սրբությունը եւ փառ Պերճ Սեդրակյանը քննարկեցին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի եւ Տայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միության կողմից իրականացվող համարվող կրթադաստիարակչական, ընկերային, եկեղեցաշինական փառքեր ծրագրերի ընթացքը: Այս առիթով Ամենայն Տայոց Տայրապետն իր գնահատանքը հայտնեց ՆՐԱՄ նախագահին Միության անդամների կողմից Տայասարանայց Առաքելական Ս. Եկեղեցուն եւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնին մշտապես ցուցաբերվող սրտաբուխ եւ նվիրյալ գորակցության համար: Իր հերթին փառ Պերճ Սեդրակյանը մեծապես կարևորեց Տայ Եկեղեցու եւ ՆՐԱՄ շարունակական եւ արդյունաշար գործակցությունը՝ ի բարօրություն Տայրենիքի, աշխարհասփյուռ հայ ժողովրդի եւ ի պայծառություն Ս. Եկեղեցու՝ վարանեցնելով, որ Միությունը պիտի շարունակի իր նպաստը բերել Տայ Եկեղեցու առաքելության արդյունավետ իրագործմանը եւ ազգապահպան փառքեր ծրագրերին:

Զրույցի ընթացքում Նորին Սրբությունն անդրադարձավ նաեւ Տարավային Ամերիկա կարարած հովվապետական այցի մանրամասներին, ինչպես նաեւ թեմերի եւ Տարավային Ամերիկայի հայաշար համայնքների կյանքը հուզող խնդիրներին: Նորին Սրբությունը գոհունակությամբ նշեց նաեւ, որ Արգենտինա այցի շրջանակներում մասնակցել է ՆՐԱՄ Բունուս Այրեսի մասնաճյուղի 100-ամյակին նվիրված տոնական հանդիսությանը եւ հայրապետական պարգևներ է շնորհել մասնաճյուղի մի քանի անդամներին՝ համայնքային կյանքում իրենց գնահատարժան գործունեության համար:

ՍԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՈՒՆ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

ՔԱՆԱԿԱՅԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՖՐԱՆՍԻԱՅԻ ՏԱՅՈՑ ԹԵՄԻՆ ՄԷՋ

2011 Յունիս 5-ին, Կիրակի առաօրոյն, Ֆրանսայի Անուվիլ լե-Կունէս հայաշունչ գաղութի Վարազայ Սուրբ Խաչ եկեղեցու մէջ, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի օրհնութեամբ եւ փոփոխութեամբ, թեմակալ առաջնորդ Բարձ. Տ. Նորվան Ս.

արքեպս. Զաքարեան քահանայական ձեռնադրությունն ու օծումը կատարեց Բրշ. Սարգիս սրկ. Բաշո-Յովհաննէսեանի, Սուրբ և Անմահ Պապարագի ընթացքին:

Յունիս 4-ի երեկոյեան, յաւարտ կիրակամութի ժամերգութեան, Առաջնորդ Սրբազանը քահանայութեան կոչեց Սարգիս սարկաւագը: Կոչման կարգի ընթացքին ընծայեալը Սրբազան Տօր և ներկաներուն առջև նգովելով հրաժարեցաւ հերերիկոսություններէն, խոստովանեցաւ հաւարոյ ողորպիսոյ դատանությունը:

Յաջորդ օրը՝ Երկրորդ Ծաղկազարդի փօնին առիթով, Նորվան արքեպիսկոպոս կատարեց իր անդրանիկ քահանայական ձեռնադրությունը ի ներկայութեան հիւրաբար Ֆրանսա գլխաւոր Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Աթոռի միաբան՝ Բարձ. Տ. Խաժակ Ս. արքեպս. Յակոբեանի, եկեղեցոյս այցելու հովիւ՝ Արժ. Տ. Գրիգոր քնյ. Մարտիրեանի, համայնքի սարկաւագաց և դպրաց դասի, երգեցիկ խումբի, ինչպէս նաև բազմաթիւ անդամոց ու հիւրերու:

«Զի ողորմած և մարդասէր ևս Աստուած գոյով» մաղթանքէն յետոյ ընծայեալ սարկաւագը, առնութեակայութեամբ խաղաղաւիպակ՝ Նոգշ. Տ. Եղիա արդ. Խաչատուրեանի, դասէն ծնկաչոք բնւ առաջնորդուեցաւ սաղմոսներու փոխասացութեամբ, ուր անգամ մը ևս խաղաղաւիպակ Նայր Սուրբը յանուն Եկեղեցոյ պաշտօնապէս խնդրանք ներկայացուց Պապարագի Սրբազան Տօրը, որպէսզի Սարգիս սարկաւագը ձեռնադրուի քահանայ:

Կանոնական աղօթքներէն ետք Սարգիս սարկաւագ ձեռքերը բարձրացուց ի փես ժողովրդեան՝ ի նշան աշխարհութեան, մինչ բոլոր ներկայ հոգեւորականները միասնաբար երիցս կ'երգէին «Աստուածային և երկնաւոր շնորհ»-ը, որուն ի պատասխան հաւարացեալ ժողովուրդը կու փար իր դրական վկայությունը՝ «արժանի է» ըսելով: Ապա աղօթիւք Ձեռնադրիչ Սրբազան Նայրը իր ձեռքերը դրաւ ընծայեալի գլխուն, ուսի ուրարը ձախէն աջ դարձնելով վիզէն կախեց, որով սարկաւագի ուրարը դարձաւ քահանայական փորձարար ի նշան Քրիստոսի լուծին:

Մայր Մաշտոցի սուրբգրական ընթերցումներէն յետոյ շարունակուեցաւ Ս. Պապարագը և հասաւ «Ողջոյն»-ի պահը: Բարձ. Տ. Նորվան արքեպիսկոպոս կանոնական աղօթքներու ընթերցումով ընծայեալին փուս քահանայական փիլոն, սաղաւարտ, շորջառ և հոսկ՝ գօրի:

Մինչ կ'երգուէր Խաչատուր Տարօնեցիի հեղինակած «Խորհուրդ Խորին» շարականը, ընծայեալը եկեղեցոյ խորանին ետևը լրի գգեստարարութեամբ ու առաջնորդութեամբ Ս. Սեդանին առջև: Ձեռնադրիչ Սրբազան Նայրը ընծայեալին ճակարդ սրբալոյս Միութեամբ օծելով զայն վերակոչեց Տ. Մանուէլ Բախանայ՝ որուն աջ և ահեակ ձեռքերը ևս օծուեցան, մինչ հոգեւորականներն ու ժողովուրդը «Ամէն ալելուիա» երգելով կը յայտնէին իրենց հոգեւոր ուրախությունը: Ապա Նորվան Սրբազանի ձեռամբ Ս. Սեդանէն Քրիստոսի կենարար Մարմինը և փրկչական Արինը պարունակող Ս. Սկիհը և Մաղգման յանձնուեցան նորաստեղծ Տ. Մանուէլ քահանային, իրաւասություն փայտով Ս. Պապարագ մատուցանելու: Ի վերջոյ նորընծայ Բախանայ Նայրը իր անդրանիկ խաղաղությունը բաշխեց հաւարացեալ ժողովուրդին:

Իր քարոզին մէջ Պապարագիչ Սրբազանն անդրադարձաւ օրուայ փօնի խորհուրդին, շեշտելով քահանայական առաքելութեան կարեւորությունը՝ ի խնդիր եկեղեցոյ հոգեւոր շինութեան և զարթօնքի:

Ողջոյնի պահուն ըստ երիցութեան կարգի բոլոր կղերականները կարգաւ համբուրեցին նորած Տէր Տօր միութեամբ ճակարդ, զայն շնորհատրելով: Իսկ Ս. Պապարագի աւարտին բարեպաշտ ժողովուրդը եկեղեցոյ բնմին առջև խմբուեցաւ ու աջահամբոյրով շնորհատրեց Մանուէլ քահանան:

Ապա եկեղեցականաց թափօրը հրաւիրեալ ժողովուրդին հետ առաջնորդութեամբ եկե-

ղեցույ յարակից Տրանզ Տինք հայկական դպրոցի հանդիսությունաց սրահը, ուր սարքուցաւ Սիրոյ սեղանի ի պարի նորոգ ձեռնադրեալ քահանայ Տօր:

Արժ. Տ. Մանուէլ քահանայ Բաշօ-Յովհաննէսեան իր քառասունօրեայ ապաշխարութեան շրջանը պիտի բոլորէ Սուրբ Էջմիածնի Մայրավանքին մէջ:

ՃԲԱՆՍԱՅԻ ՄԱՍՆԱՅ ԴԻԲԱՆ

ՇՆՈՐԱԿԱԿԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿ ՄՈՍԿՎԱՅԻ ԵՒ ՂԱՄԱՅՆ ՌՈՒՄԻՈ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻՆ

Նարավային Ամերիկա կարարած Նովկապետական այցի վերադարձին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագոյն Պապրիարք եւ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսը գրութիւն է ստացել Մոսկվայի եւ Տամայն Ռոսիո Կիրիլ Ա պապրիարքից, որով պապրիարքը փեղեկացնում է, որ Վեհափառ Տայրապետի կողմից իրեն հղված դիմումագրի հիման վրա միջնորդություն է ներկայացրել Մերձդնեստրի իշխանություններին՝ 2010թ. ձերբակալված եւ 15 փարվա ազատագրկման դատապարտված լրագրող Էռնեստ Վարդանյանի համար:

Ռոսաց պապրիարքի միջնորդության հիման վրա հայագգի լրագրողը մայիսի 6-ին ազատ է արձակվել: Այս առիթով Գարեգին Բ Կաթողիկոսը շնորհակալական նամակ է հղել Մոսկվայի եւ Տամայն Ռոսիո պապրիարքին՝ եղբայրական գորակցության եւ գործադրված միջնորդական ջանքերի համար:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՂԱՄԱԿԱՐԳ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱԿԱՆ ԹԵԶԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆՈՒՄ

Նունիսի 8-ին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Գեորգյան հոգևոր ճեմարանում փեղի ունեցավ վարդապետական թեզի բանավոր պաշտպանություն:

Քննիչ հանձնաժողովը, որի կազմում էին Մայր Աթոռի դիվանապետ Տ. Արշակ եպիսկոպոս Խաչատրյանը (նախագահ), ԵՊՆ Աստվածաբանական ֆակուլտետի ղեկան Տ. Անուշավան եպիսկոպոս Ժամկոչյանը, Արագածոտնի թեմի առաջնորդ Տ. Մկրտիչ եպիսկոպոս Պողոսյանը եւ Գեորգյան հոգևոր ճեմարանի փետուչ Տ. Գեորգ վարդապետ Մարոյանը, հաստատեց մասնավոր վարդապետության աստիճանի համար ներկայացված Տ. Խորեն արեղա Նովհաննիսյանի՝ «Տարսանեկան ծիսաշարի կանոնները եւ արարողությունները Տայոց Եկեղեցում» եւ Տ. Մակար արեղա Նակոբյանի՝ «Եկեղեցական հարաբերություններին վերաբերող կանոնները հայ կանոնական իրավունքի հուշարձաններում» թեմաներով թեզերը:

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագոյն Պապրիարք եւ Ամենայն Տայոց Կաթողիկոսի օրհնությամբ հունիսի 11-ին Օշականի Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցում հոգեշնորհ Տայր Խորենն ու հոգեշնորհ Տայր Մակարը փվչության հարուկ արարողությամբ ստացան մասնավոր վարդապետության աստիճան:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՂԱՄԱԿԱՐԳ

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՆԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐԻ «ՎԵՐՆԱՏՈՒՆ» ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՆԱՄԱԺՈՂՈՎ ԹԲԻԼԻՍԻՈՒՄ

Նունիսի 26-ին Վիրահայոց թեմի Նախարարուն կենտրոնի նախաձեռնությամբ՝ ՆՄ մշակույթի նախարարության հովանավարությամբ, Վրաստանի հայ գրողների «Վերնատուն» միության օժանդակությամբ, Թբիլիսիում խորհրդարանի գրադարանի ժողովասրահում տեղի ունեցավ Վրաստանի հայ գրողների համաժողով:

Համաժողովին մասնակցեցին վրաստանաբնակ հայ սրբազաններ Երկրի Կարբեր շրջաններից, Սամցխե-Ջավախք, Քվեմո-Քարթլի եւ մայրաքաղաք Թբիլիսիից:

Շրջաններից համաժողովի անդամները ժամանեցին Թբիլիսի, որտեղ իրենց դիմավորեց թեմի «Նախարարուն» կենտրոնի մշակույթի բաժնի պատասխանատու Լևոն Չիդիյանը, միանալով մայրաքաղաքի մասնակիցներին սրբազանները հյուրընկալեցին Վիրահայոց թեմի առաջնորդարանում:

Համաժողովի անդամները այցելեցին Թբիլիսիի հայ գրողների եւ հասրակական գործիչների «Խոջիվանքի» պանթեոն, ծաղիկներ զերեղեցին հայ մեծերի շիրմերին, թեմի առաջնորդ Տեր Վազգեն Եպիսկոպոս Միրզախանյանի հանդիսապետությամբ կատարվեց Նոգեհանգստի արարողություն:

Այնուհետև համաժողովի անդամները այցելեցին Թբիլիսիի Սուրբ Էջմիածին եկեղեցի եւ մասնակցեցին աղոթքի արարողությանը, որից հետո իր շնորհաբաշխ օրհնությունը բերեց մասնակիցներին թեմի առաջնորդը:

Համաժողովը իր լավագույն մատչանքներով բացեց Վիրահայոց թեմի առաջնորդը: Ելույթ ունեցան «Վերնատուն» միության նախագահ՝ Գևորգ Սնիսյանը եւ միության շուրջ երեսուներեք անդամներ:

Սրբազան Նայրե խորհուրդից սրբազան Էջմիածին Երեմյա եւ անկեղծ ի նպաստ հայ գիր ու գրականության պահպանության եւ մարդկային փոխանցման:

Համաժողովը անցավ աշխատանքային մթնոլորտում: Ինչպես Սամցխե-Ջավախքի եւ Քվեմո-Քարթլի, այնպես էլ Թբիլիսիի անդամները ներկայացրեցին իրենց կատարած աշխատանքները՝ առաջ քաշեցին առկա խնդիրներն ու հարցերը: Հիմնական հարցադրումը գրքերի փոխադրության խնդիրն է:

Համաժողովի ավարտին տեղի ունեցավ Անահիտ Բոստանջյանի «Նժարի Զույգ ափերի մեջ» եւ Գևորգ Սնիսյանի «Ընկրանի» շնորհանդես» եւ ՆՄ սփյուռքի նախարարության հովանավարությամբ՝ «Վերնատուն» փարեզների շնորհանդեսը:

Շնորհանդեսին ներկա գտնվեցին Թբիլիսիի հասրակական եւ պետական գործիչներ, մշակութային:

ՎԻՐԱՆԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ՄԱՍԻՆ ԴԻՎԱՆ

ԿԱԹՈՒՂԻԿԷ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՏՕՆԸ ԲՈՒԼԳԱՐԻԱՅԻ ՆԱՅՈՑ ԹԵՄՈՒՄ

Նունիսի 26-ին Պոլովիվի Սուրբ Գևորգ եկեղեցին լեփ-լեցուն էր հավաքացյալներով: Ներկա էին Պոլովիվի քաղաքի հայկական միությունների ու կազմակերպությունների վարչականներն ու անդամները, ինչպես նաեւ մեր Սուրբ Եկեղեցու հավաքավոր զավակները: Պատարագիչն էր Բուլգարիայի Նայրե թեմի առաջնորդական տեղապահ Նոգեհանգստի Ս. Արքայ վարդապետ Նովակիմյանը: Իր քաղաքի մեջ հոգեշնորհ Նայրե Սուրբը նկատագրեց

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի դերը մեր հավաքի պահպանման ու քաղաքական գործում, ինչպես նաև մանրամասնորեն հավաքացյալների ուշադրությանը հանձնեց Ս. Էջմիածնի հոգևոր արժեքն ու նշանակությունը սփյուռքահայոց կյանքում:

Պատարագից հեպո կարարվեց Մաղթանք եւ հանդես Ս. Էջմիածնի:

Այնուհետև Տայր Սուրբը ունեցավ հանդիպում եկեղեցոյ սրահի մեջ Պլովդիվի հայ կազմակերպությունների ու միությունների վարչությունների հետ: Ներկայացրեց Բուլղարայի առաջնորդության ապագա ծրագրերն ու փութականը եւ կոչ ուղղեց ազգային կառույցներին եռանդուն մասնակցություն բերելու եկեղեցանվեր գործին, սիրո ու խաղաղության մթնոլորտում:

ԲՈՒԼԳԱՐԻԱՅԻ ՏԱՅՈՅ ԹԵՄԻ
ՄԱՍԼԱ ՏԱՂԱՐԱՎԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՆՈՐ ՆԱԽԻՋԵԲՆԻ ԵՒ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՏԱՅՈՅ ԹԵՄԻ ՏՈՒՆՈՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ՏԱՐԵԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐ

Նոյնիսի 26-ին Նոր Նախիջևանի եւ Ռուսաստանի Տայոց թեմի առաջնորդ, Գերաշնորհ Տ. Եզրաս եպիսկոպոս Ներսիսյանի գլխավորությամբ Սանկտ-Պետերբուրգում փոխ ունեցավ հոգևորականների փարեկան հաշվերու ժողովը:

Ժողովն սկսվեց Տերունական աղոթքով: Սրբազան հայրը ողջունեց ժողովականներին եւ ներկայացրեց թեմի մեկ փարվա ձեռքբերումներն ու համայնքային կյանքում փոխ գրած դժվարությունները: Թեմի հոգևոր կյանքի աշխուժացման մեջ որպես կարեւոր ձեռքբերում Սրբազան հայրը նշեց եկեղեցաշինությունը, մասնավորապես անդրադառնալով մայիսին Դռնի Ռոստովում Ամենայն Տայոց Կաթողիկոս Գարեգին Երկրորդի ձեռամբ օծված Ս. Տարություն եկեղեցուն: Այն կառուցվել է պարմական Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու փոխում, որը քանդել էին համայնավարները 1965 թվականին: Սրբազան հայրը գոհանակությամբ նշեց, որ հունիսի 30-ին Ն. Ս.Օ. Տ.Տ. Գարեգին Երկրորդի ձեռամբ օծվելու է նաև Ռիգայի Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին: Ժողովականները փոխեկացան, որ շուրջով հայ հավաքացյալների առջև իրենց դռները կրացեն Եկաբերիկներուցի, Վլադիմիրուցի եկեղեցիները: Թեմակալ առաջնորդը փոխեկացրեց նաև, որ բարեհաջող շարունակվում են Մոսկվայի հայկական եկեղեցական համալիրի շինարարական աշխատանքները: Մոսկվայի Պոկոմնայա Գորայում նախարարված Մեծ հայրենականի եւ Եղեռնի գոհերի հիշատակը հավերժացնող «Սրբոց նահապարակաց» հայկական եկեղեցու կառուցման համար քարերն Տայաստանից արդեն բերվել են:

«Թեմի հոգևոր գարթները նկարելի է ոչ միայն եկեղեցաշինության մեջ, -ասաց թեմակալ առաջնորդ Տ. Եզրաս եպիսկոպոս Ներսիսյանը: -Մեր ծառայության գոհանականը փալիս է ժողովուրդը: Այսօր մեր եկեղեցիները լի են հավաքացյալներով ոչ միայն փոխ օրերին: Մարդիկ գալիս են եկեղեցի խաղաղություն եւ մխիթարություն գրնելու, քահանայի հետ խորհրդակցելու, ինչպես նաև մեր հոգսը կիսելու եւ աջակից լինելու նախանձախնդրությամբ»:

Սրբազան հայրը ուրախությամբ նշեց, որ թեմում սրբոծվում են նոր ծխական համայնքներ եւ արդեն կան քաղաքներ, որոնց թվում՝ Վլադիմիրը, Պերմը, Մագնիտոգորսկը, Նովոսիբիրսկը, Նիժնի Նովգորոդը, Իժմսկը, Ռոստովը քահանաների կարքի ունեն:

Ժողովին հոգևորականներից յուրաքանչյուրը ներկայացրեց իր համայնքի մեկ փարվա գործունեությունը: Քննարկվեցին երիտասարդաց միությունների գործունեության աշխուժացման եւ փոխշփոմների կազմակերպական հարցերը: Տ. Եզրաս եպիսկոպոս Ներսիսյանն առաջարկեց հաճախ կազմակերպել ուխտագնացություններ դեպի Սուրբ երկիր, հայ-

րենիք, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, նաև հանդիպումներ Կաթողիկոսականության և Սուրբ Եկեղեցու ղեկավարների հետ: Եկեղեցու ղեկավարները և թեմի կաթողիկոսը գործում կարևորելով քահանայի ծառայությունը՝ Սրբազան Հայրը հորդորեց հոգևորականներին համայնքային կյանքում առավել ակտիվ լինել: «Մեր ամբողջ առաքելությունը պիտի նպաստակալորդվի վաղվա օրվան: Ոչ միայն Աստուծո խոսքը պիտի փոխանցենք երիտասարդներին, այլև նրանց կրթելով ու դաստիարակելով՝ քրիստոնեական ոգով ու արժեքներով, որպեսզի մեր վաղվա օրը ապահով լինի: Դրա համար շար կարևոր է եկեղեցու ներսում մաքուր սերնդի կրթադաստիարակչական գործը: Եթե ակտիվ ու անձանձիթ գործենք, ապա կգործանա Հայ Եկեղեցին, իսկ եթե ծուլանանք, կրկարանա այն»,-ասաց Սրբազան Հայրը:

Այն համայնքներում, որտեղ դեռևս չկան կիրակնօրյա դպրոցներ, թերթեր ու ինտերնետային կայքեր, Սրբազան Հայրը հանձնարարականներ փոխեց առաջիկայում սրելով նրանք:

Ժողովի ավարտին Ս. Եզրաս Լալայան Ներսիսյանը իր հայրական օրհնությունը բաշխեց մասնակիցներին և հորդորեց ապրել համայնքի յուրաքանչյուր անդամի հոգսով ու ցավով, մխիթարել ու աջակից լինել հայրենիքից հեռու ապրող մեր հայրենակիցներին:

ՆՈՐ ՆԱԾԻՋԵՒՄՆԻ ԵՒ ՌՈՒՄԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ՄԱՍԼՈ ԴԻՎԱՆ

ԲՈՒՂԱՐԱՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ՆՈՐԱՆՇԱՆԱԿ ԿՈՄԻՏԵՆԻ ՏԵՂԱՊԱՏԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄՆ ՈՒ ՀՈՎՎԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Բուղարաիայի քաղաքամայր Մոֆիայի առաջնորդանիստ Սուրբ Մարիամ Աստվածածին հայկական եկեղեցում պատարագեց Ռումինահայոց թեմի առաջնորդ Ս. Տաթև վրդ. Հակոբյանը:

Սուրբ և Անմահ Պատարագին ներկա էին Բուղարաիայում ՀՀ արքայազն և լիազոր դեսպան Կիրա Արսեն Սդոյանը, թեմական խորհրդի անդամները և Ծխական խորհրդի վարչությունը, ազգային կազմակերպությունների ու վարչությունների ղեկավարներ:

Քարոզելիս Հոգեշնորհ Ս.Տաթև վարդապետը շնորհավորական խոսք հղեց Բուղարաիայոց թեմին՝ Հոգեշնորհ Ս. Արգար վրդ. Հովակիմյանի առաջնորդական պեղապահության կապակցությամբ ու փոխանցեց Վեհափառ Հայրապետի օրհնություններն ու բարեմաղթանքները: Հոգեշնորհ Հայր Սուրբը հույս հայտնեց, թե Առաջնորդական Կրթապահին իր ողջ ջանք ու եռանդը կներդնի, որ Առաջնորդարանի և թեմական կառույցի ձևավորմամբ բուղարաիայոց կյանքում վերելքի նոր էջ բացվի՝ ի փառս Աստուծո և ի պայծառություն Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու:

Ռումինահայոց առաջնորդ Հոգեշնորհ Ս. Տաթև վրդ. Հակոբյանը Վեհափառ Հայրապետի լիազորությամբ պաշտոնապես ներկայացրեց Ս. Արգար վրդ. Հովակիմյանին որպես Բուղարաիայոց թեմի առաջնորդական Կրթապահ և հանձնեց առաջնորդական ասան/գավազանը:

Իր պատասխան խոսքում նորանշանակ առաջնորդական Կրթապահը ներկաների ու շաղկապանը հանձնեց Բուղարաիայոց թեմի նկատմամբ ունեցած իր պատկանելի և կարողաբաղձությունը մեր միակ հոգևոր Հայրենիք Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի հանդեպ դիպրեց մեկնակերպ անխուսափելի զարթոնքի համար:

Նաջորդ օրվանից սկսած Նոգեշնորի Նայր Սուրբերն այցելություններ կարարեցին Բուղարախայոց թեմի Պովղիվ, Վառնա, Շումեն, Բուրգաս, Ռուսե հայաբնակ քաղաքներ՝ ամենուրեք ջերմ ընդունելության արժանանալով ու փոխանցելով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի օրհնությունները եւ գորակցությունը:

ԲՈՒԼԳԱՐԻԱՅԻ ՆԱՅՈՅ ԹԵՄԻ
ՄԱՍԼԱ ՆԱԴՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԿԱՐԳԱՆՈՒՅԾ Է ՆՈՉԱԿՎԵԼ Տ. ԱՐԵԼ ԲԱՆԱՆԱ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆԸ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ծայրագույն Պապրիարք եւ Ամենայն Նայոց Կաթողիկոսի հունիսի 1-ի հայրապետական փնտրիությամբ կարգալույծ է հռչակվել Տ. Արել քահանա Մանուկյանը՝ նկարի առնելով նրա կողմից շարունակվող կարգազանց անուղղա ընթացքը՝ ի հեպետումն Արել քահանայի կախակայման վերաբերյալ մայիս 5, 2011 թվակիր փնտրիության:

Կարգալույծ հռչակված հոգևորականն այսուհետ կդասվի աշխարհականների շարքը եւ կկոչվի ավագանի անունով՝ Նրաչ Մանուկյան:

ՍԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՐԳ

СОДЕРЖАНИЕ

ПАТРИАРШИЕ ЭНЦИКЛИКИ. БЛАГОСЛОВИТЕЛЬНЫЕ ГРАМОТЫ

Патриаршее послание благословения и признательности возлюбленному сыну нашему и родному чаду Первопрестольного Св. Эчмиадзина, высокоуважаемому господину Борису Саакову (Новосибирск, РФ).....3

ОФИЦИАЛЬНОЕ

Пастырский-Межцерковный визит Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян в Грузию.....5.

Обращение Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, армянам которые были на армяно-грузинской границе, чтобы встречать Его Святейшества.....15.

Приветственное обращение Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, во время встречи с Его Святейшеством Ильой II, Католикосом-Патриархом Всея Грузии.....17.

Приветственное обращение Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, в Церкви Святой Троицы Тбилиси.....19.

Обращение Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, по случаю переосвящения Церкви Святого Эчмиадзина.....21.

Обращение Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, во время обеда организованного Армянской общиной, после переосвящения Церкви Святого Эчмиадзина.....24

Обращение Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, по случаю официального обеда организованного Его Святейшеством Ильой II, Католикосом-Патриархом Всея Грузии27

Обращение Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, во время встречи с Армянской общиной в Ахалпихе.....29.

Обращение Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, во время встречи с Армянской общиной в Ахалкалаки.....31.

Обращение Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, во время встречи с армянами живущими в Аспиндзе и Дамале в рамках визита Его Святейшества в Армянскую Епархию Грузии.....33

Обращение Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, во время встречи с жителями Ниноцминды.....35.

Обращение Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, во время встречи с Армянской общиной Гандзы.....37

Обращение Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, в Армянской деревне Айазма.....	40
Пастырский визит Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян в Санкт Петербург и Ригу.....	42.
Пастырский визит Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян в Санкт Петербург.....	42
Встреча с губернатором Санкт Петербурга и наугурация культурного центра армяно-русской дружбы.....	44.
Завершился визит Католикоса Всех Армян в Санкт Петербург.....	46
Пастырский визит Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян в Латвию.....	47
Аудиенция Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, членам комиссии Всемирного Совета Церквей.....	49.
Аудиенция Его Святейшества Гарегина II, Католикоса Всех Армян, Кардиналу Джанфранко Раваси.....	50

БОГОСЛОВСКО-РЕЛИГИОЗНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ШУШАН ХАЧАТРЯН – Христианский мистицизм и Церковь.....	51.
--	-----

ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

МАРИАМ ШОЛИНЯН – Психологическая проза Григора Зограба.....	68.
АКОП КЕОСЕЯН – Оды Иоана Ашхари Ерец.....	78

ЮБИЛЕЙНОЕ

АРХИЕПИСКОП ХАЖАК ПАРСАМЯН – Патриарх Константинопольский Гарегин I (1951-1960).....	106
--	-----

СООБЩЕНИЯ

АЗНИВАКОПЯН – Джавахк	113
-----------------------------	-----

РЕЦЕНЗИИ. БИБЛИОГРАФИЯ

ЮРИЙ ОГАНИСЯН – Вильгельм Баум. Турция и ее христианские национальные меньшинства.....	125
--	-----

ЦЕРКОВНЫЕ НОВОСТИ.....	144
-------------------------------	------------

CONTENTS

ENCYCLICALS AND LETTERS OF BLESSING

Pontifical Letter of blessing and appreciation to Mr. Boris Sahakov living in Novosibirsk, Russian Federation.....	3
--	---

OFFICIAL

Pontifical-Inter-Church visit of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Georgia	5
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to the Armenians who went to the border between Armenia and Georgia to meet His Holiness	15
Welcoming message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, during the meeting with His Holiness Ilia II, Catholicos-Patriarch of All Georgia.....	17
Welcoming message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, in Holy Trinity Church of Tbilisi.....	19
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, on the occasion of the re-consecration of Holy Etchmiadzin Church of Tbilisi.....	21
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, at the dinner offered by the Armenian community, after the re-consecration of Holy Etchmiadzin Church of Tbilisi.....	24
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, on the occasion of the official dinner hosted by His Holiness Ilia II, Catholicos-Patriarch of All Georgia.....	27
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, at the meeting with the Armenian community of Akhaltsikhe	29
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, at the meeting with the Armenians living in Aspindza and Damala, paid within the framework of the visit to the Armenian Diocese of Georgia.....	31
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, at the meeting with the Armenian community of Akhalkalaki	33
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, at the meeting with the inhabitants of Ninotsminda.....	35
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, at the meeting with the Armenian community of Gandza.....	37
Message of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, in the Armenian locality of Ayazma....	40
Pontifical visit to St. Petersburg and Riga.....	42
Pontifical visit of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to St. Petersburg.....	42
Meeting with the governor of St. Petersburg. Inauguration of the cultural center of Armenian-Russian friendship	44
End of the visit of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to St. Petersburg.....	46

ԷՋՄԻՈՇԻՆ

Pontifical visit of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to the Republic of Latvia.....	47
Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to the members of the commission of the World Council of Churches	49
Audience granted by His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians, to Cardinal Gianfranco Ravasi.....	50

RELIGIOUS STUDIES

SHUSHAN KHACHATRYAN – Christian mysticism and the Church	51
--	----

HISTORICAL-PHILOLOGICAL STUDIES

MARIAM SHOLINYAN – Psychological prose of Grigor Zohrap.....	68
HAKOB KYOSEYAN – Odes of Hovhannes Ashkharhee Yerets.....	78

JUBELEE

HIS EMINENCE KHAJAG BARSAMYAN – Patriarch Karekin I of Constantinople (1951-1960).....	106
--	-----

ESSAYS

AZNIV HAKOBYAN - Javakh	113
-------------------------------	-----

LITERARY REVIEW

YURA HOVHANNISYAN – Wilhelm Baum. Turkey and his christian national minorities.....	125
---	-----

BRIEF CHURCH NEWS.....	144
------------------------	-----

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐ. ՕՐՆՈՒԹԵԱՆ ԳՐԵՐ

Գիր հայրապետական օրհնության եւ գնահատանաց առ սիրեցեալ որդին մեր եւ հայրազար գաւակն Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի մեծարգոյ փիար Բորիս Սահակով որ ի Նովոսիբիրսկ, ՌԴ.....
.....3

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հովվապետական-միջեկեղեցական այցը Վրաստան.....5

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը Վրաստան-Հայաստան սահմանին դիմավորելու եկած հայորդիներին.....15

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ողջույնի խոսքը Նորին Սրբություն Իլիա Բ Վրաց Կաթողիկոս-Պապրիարքի հետ հանդիպման ժամանակ.....17

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ողջույնի խոսքը Թբիլիսիի Սուրբ Երրորդություն եկեղեցում.....19

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը Թբիլիսիի Սուրբ Էջմիածին եկեղեցու վերածման առիթով.....21

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը հայ համայնքի կողմից փրված ճաշի ժամանակ Թբիլիսիի Սուրբ Էջմիածին եկեղեցու վերածումից հետո.....24

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցու Իլիա Բ Կաթողիկոս-Պապրիարքի փրված պաշտոնական ընթրիքի առիթով.....27

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը Ախալցխայի հայկական համայնքի հետ հանդիպման ժամանակ.....29

Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը Վրաստանի հայոց թեմ հայրապետական այցելության շարքում Ասպինձայի եւ Դամալայի հայության հետ հանդիպման ժամանակ.....31

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը Ախալքալակում հայ համայնքի հետ հանդիպման ժամանակ.....33

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը Նինոծմինդայի ազգաբնակչության հետ հանդիպման ժամանակ.....35

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը Գանձայում հայ համայնքի հետ հանդիպման ընթացքում.....37

Նորին Սուրբ Օծություն Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի խոսքը Այազմա հայկական բնակավայրում.....40

Հովվապետական այց Սանկր-Պետրբուրգ եւ Ռիգա.....42

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հովվապետական այցը Սանկտ-Պետերբուրգ.....	42
Հանդիպում Սանկտ-Պետերբուրգի նահանգապետի հետ. բացվեց հայ-ռուսական բարեկամության մշակութային կենտրոնը.....	44
Ավարովեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի այցը Սանկտ-Պետերբուրգ.....	46
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հովվապետական այցը Լադվիայի Հանրապետություն.....	47
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի հանձնախմբին.....	49
Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն ընդունեց կարդինալ Զաֆրանկո Ռավասին.....	50
 ԿՐՕՆԱԳԻՏԱԿԱՆ	
ՇՈՒՇԱՆ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ- Քրիստոնեական միասրիցիզմը եւ Եկեղեցին.....	51
 ՊԱՏՄԱՔԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
ՄԱՐԻԱՄ ՇՈՒԽՆՅԱՆ- Գրիգոր Զոհրապի հոգեբանական արձակը.....	68
ՆԱԿՈՔ ԲՅՈՍԵՅԱՆ- Հովհաննես Աշխարհի երեցի ներբողները.....	78
 ՅՈՒՐԱԿԱՆ	
ՏԵՐ ԽԱԺԱԿ ԱՐ.Ք. ՊԱՐՄԱՄՅԱՆ - Գարեգին Ա. Պապրիարք Կոստանդնուպոլսոյ (1951-1960).....	106
 ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐ	
ԱԶՆԻՎ ՀԱԿՈՔՅԱՆ- Զավախք	113
 ԳՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ. ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ	
ՅՈՒՐԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ-Վիլիեմ Բաում. Թուրքիան եւ նրա քրիստոնյա փոքրամասնությունները.....	125
ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԲԵՄ. ԼՈՒՐԵՐ.....	144

ԴԱՍԻՉ՝ 77764

ԳԼԽԱՒՈՐ ԽՄԲԱԳԻՐ՝ ԱՐՇԱԿ ՄԱԴՈՅԵԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՆԱՍՑԷՆ
ՆԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱՆՐԱԴԵՏՈՒԹԻՒՆ, ԷՋՄԻԱԾԻՆ
«ԷՋՄԻԱԾԻՆ»
ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Республика Армения, Эчмиадзин. Редакция журнала “Эчмиадзин”.
Republic of Armenia, Etchmiadzin, Redaction of Review “Etchmiadzin”.

Էլ. փոստ՝ etchmiadzinsagir@gmail.com

Ստորագրում է պաշտոնաթան՝ 31.08.2011թ.

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆԻ ՏՊԱՐԱՆ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ ԳԵՒՈՐԳՅԱՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ՃԵՄԱՐԱՆԸ

(աստվածաբանական համալսարան)

հայտարարում է 2011 - 2012 թթ. ուսումնական տարվա

Ը Ն Դ ՈՒ Ն Ե Լ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

Գևորգյան հոգևոր ճեմարան (աստվածաբանական համալսարան) կարող են ընդունվել ՆՏ և այլ երկրների մինչև 21 տարեկան քաղաքացիներ, որոնք ունեն միջնակարգ (կամ ավելի բարձր) կրթություն և զավակն են Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցու և որոնք հաջողությամբ կհանձնեն ընդունելության քննություններ հետևյալ առարկաներից. Հայոց լեզու (գրավոր, հարցաբան)

1 Հայ գրականություն (բանավոր)

2 Հայոց պատմություն (բանավոր)

3 Երաժշտություն (երգեցողություն, լսողական ընդունակություն, ժիթմի զգացողություն)

1 Օտար լեզու (անգլերեն՝ սպուգարք)

Նախքան քննությունները դիմորդները ճեմարանի տեսչության հետ ճանաչողական բնույթի գրույց կունենան հետևյալ նյութերի շուրջ.

1 Սուրբ Գրքի իմացություն,

2 Հայ Եկեղեցու պատմության մասին գիտելիքներ,

3 Եկեղեցական փորձառություն,

4 Ինքնաարտահայտվելու կարողություն:

Դիմումները և ներքնիշյալ փաստաթղթերը պրվում են Գևորգյան հոգևոր ճեմարանի տեսուչի անունով.

1 Դիմում

2 Միջնակարգ (կամ ավելի բարձր) կրթության վկայական

3 Բնութագիր (դպրոցի տնօրենից)

4 Զինվորական դրության մասին փաստաթուղթ (բնօրինակը)

5 Բժշկական վավերացման տեղեկանք (086 ձև)

6 Երկու լուսանկար (3 X 4 չափի)

7 Անձնագրի պատճեն

8 Ինքնակենսագրություն

9 Երաշխավորագիր թեմի առաջնորդից կամ շրջանի հոգևոր հովվից

10 Տեղեկանք բնակավայրից

11 Մկրտության վկայական

Փաստաթղթերը անձամբ ներկայացնել Գևորգյան հոգևոր ճեմարանի քարտուղարություն:

Դիմումներն ընդունվում են ամեն օր, բացի կիրակիից, հուլիսի 12-ից մինչև օգոստոսի 23-ը, ժամը 10:00-16:00 (շաբաթ օրը մինչև ժամը 13:00):

Հասցե՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, Գևորգյան հոգևոր ճեմարան:

Հեռախոս (010) 517-185, (010) 517-180:

ԳԵՒՈՐԳՅԱՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ՃԵՄԱՐԱՆԻ ՏԵՍՉՈՒԹՅՈՒՆ